

Doktori (PhD) értekezés

**Gróf Apponyi György közéleti pályája a
reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré**

Czinege Szilvia

Debreceni Egyetem

BTK

2013

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a *Történelemtudományok* tudományágban

Írta: *Czinege Szilvia* okleveles *német-történelem* szakos tanár

Készült a Debreceni Egyetem *Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája*
(*Történelem* doktori programja) keretében

és a

TÁMOP-4. 2./B-10/-2010-0024 doktorjelölti pályázati program
támogatásával.

Témavezető: *Dr. Velkey Ferenc*
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök:

tagok:

.....

A doktori szigorlat időpontja:

Az értekezés bírálói:

.....

.....

A bírálóbizottság:

elnök:

tagok:

.....

.....

.....

A nyilvános vita időpontja: 2013.

Nyilatkozat

Én, Czinege Szilvia, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be, és azt nem utasították el.

Debrecen, 2013.

Tartalomjegyzék

I. Közelítés.....	8
1. <i>Politikai pályaszakasz-kép és karriertörténet</i>	8
2. <i>Apponyi György alakja a magyar történetírásban</i>	13
II. Apponyi György közéleti pályájának kezdete	21
1. <i>Származás és tanulmányok</i>	21
2. <i>Kezdetek: fogalmazó, titkár, kamarás és táblabáró</i>	23
3. <i>A politikai életben – az 1839-40. évi országgyűlésen és a büntetőjogi választmányban</i>	30
III. Az 1843-44. évi országgyűlésen.....	45
1. <i>Az országgyűlés előkészítése</i>	46
2. <i>Apponyi álláspontja a diétai tárgyakról.....</i>	47
Sérelmi kérdések: a „horvát ügy”	47
Magyar nyelv.....	48
Nyilvánosság	51
Vallás.....	53
Főrendi választmány.....	55
Börtönügy és büntetőtörvénykönyv	55
Városok képviselőinek rendezése	58
Közteherviselés	62
Megyék helyzetének rendezése	63
Hitelintézet	65
Vasút.....	66
3. <i>Apponyi, mint debatter.....</i>	68
4. <i>A „fontolva haladó”</i>	72
IV. Apponyi az al- és másodkancellár	78
1. <i>Új politika – új emberek – Apponyi kinevezésének körülményei</i>	78

A Metternich inspirálta Rendszabályok történeti kontextusban.....	78
Apponyi alkancellárként az „új kormányrendszer” élén	82
Apponyi és az adminisztrátor rendszer.....	85
2. Apponyi, mint al- és másodkancellár: a hivatalnok és politikus.....	96
A Magyar Udvari Kancellária és az ügyintézés	96
Kiemelt ügyek – Apponyi a politikus hivatalnok.....	100
<i>Védegylet</i>	102
<i>A horvát kérdés</i>	104
<i>Sajtó és cenzúra</i>	111
<i>Lengyel menekültek</i>	117
<i>Az erdélyi országgyűlés előkészítése</i>	119
<i>Jubileumi ünnepség</i>	121
Apponyi kancellársága	122
V. Apponyi a magyar politikai közélet erőterében	127
1. Apponyi és Széchenyi az 1840-es években	127
Egy politikai kapcsolat kezdetei	128
Párhuzamos kinevezések	132
Az együttműködés színterei	138
<i>Tisza szabályozás</i>	138
<i>Vasút</i>	145
<i>Az ellenzékkal szemben – „Utilisieren oder aufhängen”</i>	148
Az utolsó rendi országgyűlésre készülve.....	154
Egy politikai érdekszövetség jellemzői	158
2. Apponyi és a konzervatív (kormány)párt (1846-1848)	163
A Konzervatív Párt, mint kormánypárt	163
Előkészületek a diétára – Apponyi György programja	166
VI. A kancellár, mint a rendszer szimbóluma	171
1. Apponyi a hatalmi-politikai küzdelmek metszéspontján.....	171

A válaszfelirat és az adminisztrátori sérelem	175
<i>2. Apponyi és a márciusi fordulat</i>	181
VII. Dilemmák Apponyiról	185
<i>1. A kortársak Apponyija</i>	185
<i>2. A szerző Apponyija – összegző gondolatok</i>	196
Forrás- és irodalomjegyzék	201
Összefoglalók	218

I. Közelítés

1. Politikai pályaszakasz-kép és karriertörténet

Gróf Apponyi György a 19. századi magyar politikai közélet meghatározó szereplője volt. Dolgozatom tárgyát a gróf csaknem egy évszázadot átfogó közéleti pályájának első, reformkori időszaka képezi, kezdve Tolna megyei aljegyzőségétől, a főrendi táblán vállalt „fontolva haladó” politikusi vezérszerepén át egészen kancellári lemondásáig. A forradalom Apponyi karrierjébe is változást hozott, lekerült ugyan a „magas polcról”, de továbbra is aktívan részt kívánt venni Bécs magyarországi politikájának alakításában, s az udvar számított is rá. A dolgozat időkeretének kijelölésében (1827-1848) meghatározó szempont volt, hogy karrierjének első három évtizede egy önálló egységet képez pályáivén belül, a rendelkezésre álló források alapján pedig nemcsak ennek egyes állomásai térképezhetők fel, hanem azon intézmények működésébe is betekintést nyerhetünk, amelyeknek kötelékébe lépett. Reformkori pályagörbéjének tetőpontja kétségtelenül a kancellári tisztség volt, s emiatt részletesebben foglalkozom a kancellária, mint intézmény történetével is.

A szakirodalom bővelkedik reformkori életrajzokban, de ezek sorából hiányoznak a konzervatív vagy a „fontolva haladó” portrék – Dessewffy Aurél és Széchen Antal grófok életrajzán kívül nem készült átfogó monográfia a konzervatív tábor kiemelkedő politikusairól.¹ Így Apponyi Györgyről sem, ami meglepő, hiszen azon túl, hogy a politikai élet egyik meghatározó figurája volt, kancellári és később országbírói tisztséget viselt. A „másik oldal” képviselőinek bemutatása hozzájárulhat a korszak egyes szereplőiről kialakult szakirodalmi álláspont árnyalásához, Apponyi esetében például az adminisztrátori rendszer vagy a negyvenes évek politikájában játszott szerepe kapcsán.

Dolgozatom címében jeleztem, hogy gróf Apponyi György reformkori portréját kívánom bemutatni – ez azonban korántsem egy teljes, minden részletre és élethelyzetre kiterjedő biográfiát takar. „*Meg lehet-e írni egy ember életét?*” – tette fel Giovanni Levi a kérdést az életrajz használatáról írt tanulmányában.² Pierre Bourdieu úgy vélte: „*biográfiát írni illúzió*”, mivel a történész nem képes maradéktalanul rekonstruálni az egyén összetett személyiségét,

¹ *Gróf Dessewffy Aurél összes művei*. S. a. r. Ferenczy József Budapest, 1887. (továbbiakban DAÖM); Thallóczy Lajos: *Gróf Széchen Antal*. Athenaeum, Budapest, 1901.

² Giovanni Levi: *Az életrajz használatáról*. In: Korall 2000. 82.; idézi: Kövér György: *A biográfia nehézségei*. In: Aetas 2002. 2–3. sz. 245.

továbbá a történész nemcsak a rendelkezésre álló források alapján, hanem szubjektív meglátása szerint válogat az életút eseményeiből, és az általa fontosnak tartottakból készíti el a portrét³ – amelyek jóllehet nem feltétlenül töltöttek be akkora jelentőségű állomást vagy eseményt az életrajz alanya életében, mint amilyennek a biográfus láttatja vagy értékeli.

Fontos tisztázni: ki a biográfia alanya és rendelkezésre állnak-e olyan források, amelyek lehetővé teszik az életrajz megírását. Az életrajz szubjektuma meghatározza a biográfia jellegét; Kövér György utalt rá tanulmányában, hogy Magyarországon jellemzően politikai életrajzok látnak napvilágot, mivel a biográfusok elsősorban az államhatalom szereplői közül választják ki munkájuk főszereplőjét⁴ – jelen esetben sincs ez másként. A választást indokolja egyrészt érdeklődésemnek politikatörténeti irányultsága másrészt pedig a források köre, hiszen az államélet és a politikatörténet alakítói után jellemzően nagyobb mennyiségű forrás áll rendelkezésre, amelyek azonban nem feltétlenül engednek kilépni a politikai biográfia kereteiből.⁵

Apponyi szerepvállalásából adódóan a források jelentős része tehát politikai vonatkozású, a kutatás folyamán nem sikerült rábukkanni a gróf személyes levéltárára, így bizonyítványai, magánéleti utalásokat tartalmazó levelezése vagy egyéb személyére vonatkozó információt felvonultató források nem állnak rendelkezésre. Személyes életterébe, magánéletébe betekintést nyújtó forrás csak igen kis számban lelhető fel, ezek sem magától Apponyitól származnak, hanem másodkézből, kortársak visszaemlékezéseiben vagy naplóiban olvasható egy-egy utalás a gróf karakterére vonatkozóan, amely alapján a személyiség részletes ábrázolására nem kerülhetett sor, annak csupán néhány jellemző vonását sikerült megállapítani – kiegészítve a gróf véleménynyilvánításaiából illetve cselekedeteiből leszűrhető tulajdonságokkal. Ezért a biográfia kettős előfeltevése, karrier és karakter egysége jelentős arányeltolódás nélkül nem érvényesülhetett a dolgozatban.⁶

³ Bourdieu-t idézi: Kövér György: *Biográfia és történetírás*. In: Aetas 2000. 3. sz. 156.; Patrice Gueniffry: *A biográfia a megújuló politikatörténetben*. In: Aetas 2000. 3. sz. 148.; Cieger András: *Lónyay Menyhért 1822–1884*. Századvég Kiadó, Budapest, 2008. 9.; Ulrich Raulff: *Das Leben – buchstäblich. Über neuere Biographik und Geschichtswissenschaft*. In: Christian Klein (szerk.): *Grundlagen der Biographik. Theorie und Praxis des biographischen Schreibens*. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart-Weimar, 2002. 57.

⁴ Kövér 2002. 245–246. Német és angol nyelvterületen szintén ez a tendencia figyelhető meg; a német (19. és 20. századi) biográfia-írásról bővebben: Friedrich Engel-Jánosi: *Von der Biographie im 19. und 20. Jahrhundert*. In: Grete Klingenstein – Heinrich Lutz – Gerald Stourzh (szerk.): *Biographie und Geschichtswissenschaft*. Verlag für Geschichte und Politik Wien, 1979. 208–241. Angol: Alan John Percivale Taylor: *The historian as biographer*. In: *Biographie und Geschichtswissenschaft*. 254–261.

⁵ Lásd Kövér 2002. 246.

⁶ Lásd Kövér 2000. 151., Taylor 259. Ugyancsak ezen okból kifolyólag Apponyi esetében nehéz vállalkozás lenne egy pszichobiográfia megírása. Erről bővebben: William M. Runyan: *Vita a pszichobiográfiáról*. In: Hunyady György (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 305–339., különösen 305–312.; Hedwig Röckelein: *A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiához”*. In: Aetas 2002. 2–3. sz. 231–244; Ifj. Bertényi Iván (ism.): *Id. Horánszky Nándor: Deák Ferenc*

Apponyi egyes pályaszakaszait illetően aránytalan a források megoszlása, karriertörténetének első tíz-tizenöt évéről lényegesen kevesebb forrás tudósít, mint az 1840-es évekbeli szerepvállalásairól, vagy kancellárságának időszakáról. Utóbbi esetben biográfusként nem lehetett megkerülni a szubjektív válogatás módszerét, mivel ez esetben a kontextus részletes vizsgálata – ti. intézménytörténet – háttérbe szorította volna Apponyi történetét.⁷ A források aránytalansága a dolgozat szerkezetére is rányomta bélyegét, így az első fejezetek nem tárgyalják olyan részletességgel Apponyi pályáját, mint az országgyűléssel vagy a kancelláriával foglalkozó részek. A dolgozat fejezetei Apponyi reformkori karrierjének egyes állomásai köré rendeződnek: pályájának kezdete, az országgyűlések, a kancellária és a kancellár, valamint az utolsó rendi országgyűlés – ezeket elsősorban tematikusan mutatom be, többé-kevésbé igazodva a kronológiához, mivel egyes fejezeteknél az előzmények korábbi idősakra nyúlnak vissza (például a Széchenyi Istvánnal folytatott munkakapcsolatról szóló alfejezet). A fejezetek középpontjában Apponyi áll, a háttér és a körülmények ismertetése annyiban kerül elbeszélésre, amennyiben az szorosan kapcsolódik a gróf tevékenységéhez és annak megértéséhez.

A dolgozat másik célkitűzése, betekintést adni a Magyar Udvari Kancellária működésébe. Magáról az intézményről, annak tevékenységéről és szerepéről vagy az élén álló kancellárról az egyes köztörténetek jellemzően említést tesznek. De nem vizsgálják – nyilván a műfaji korlátokból kifolyólag – például, hogy mi történik egy-egy kérelemmel, míg az elintézésre kerül, vagy hogyan, milyen fórumokon és kik intézik az ügyeket, az ügyvitelben és a döntéshozatalban mekkora szerep hárul a kancellárra, vagy konkrétan egy kancellár hivatalviselése alatt hogyan folyt az ügyintézés. Kimondottan a hivatalról készült néhány monográfia, amelyek szerzői azonban többnyire a középkori kancellária működését és ügyvitelét vizsgálták.⁸ A kancellária újkori, elsősorban 16-17. századi történetével Fazekas

elkialkzata és befolyása politikai pályájára. In: Korall 2005. 21–22. sz. 284–299.; Hans Ulrich Wehler: *Geschichte und Psychoanalyse* valamint Uő.: *Geschichte und „Psychohistoire”* In: Hans Ulrich Wehler: *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung: Studien zur Aufgaben und Traditionen deutscher Geschichtswissenschaft.* Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1980. 79–94. és 95–105.; Thomas Anz: *Autoren auf der Coach? Psychopathologie, Psychoanalyse und biographisches Schreiben.* In: *Grundlagen der Biographik.* 87–106.

⁷ Lásd Gueniffy 143–145.

⁸ Fejérpataky László: *A királyi kancellária az Árpádok korában.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1885.; Kubinyi András: *Királyi kancellária és udvari kápolna a XII. századi Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975; Kumorovitz L. Bernát: *A királyi kápolnaispán kápolnaadó működése: a királyi kancellária fejlődése a XIV. és XV. század fordulóján.* Budapest, Stephaneum, 1943; Szilágyi Lóránd: *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458-1526.* Budapest, Franklin, 1930; Mályusz Elemér: *Királyi kancellária és krónikáírás a középkori Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. Itt említeném meg Fényes Elek egyik munkáját, amelyben három oldalon lényegre törően írt a Magyar Udvari Kancelláriáról. Fényes Elek: *Ungarn im Vormärz.* Verlag von Friedrich Ludwig Herbig, Leipzig, 1851. 220–223.

István foglalkozik.⁹ E munkák mellett nagyobb intézmény- vagy jogtörténeti munkákban olvashatunk bővebben a kancelláriáról, mint intézményről.¹⁰ Viszont utóbbiak azon túlmenően, hogy leírják a hivatal helyét a birodalmi apparátusban, illetve funkcióit, olykor megemlítik az ügyvitel egyes elemeit, de ennél mélyebben nem foglalkoznak az intézménnyel. Az intézmény történetéhez rendelkezésre álló kancelláriai ügyiratok mennyisége és az ügykörök sokszínűsége alapján a kancellária történetének megírása Apponyi kancellársága idején (1844-1848) egy önálló disszertáció témáját képezhetné. Egy év kiemelése az említett időszakból ugyan jól bemutathatná a kancelláriai ügyintézkést, de nem biztos, hogy egy-egy ügy végére érünk,¹¹ továbbá nem feltétlenül látnánk a kancellárt munka közben, elveszne az akták tengerében. Ezért az intézmény bemutatásához egy másik módszert választottam, amely Apponyi karakterén keresztül ad betekintést a kancelláriai ügyintézés menetébe. Ennek keretében azt vizsgálom, hogy milyen ügyekkel foglalkozott Apponyi, mi volt az állásfoglalása az egyes kérdéseket illetően, mennyire volt ez az álláspont a sajátja, mennyiben hatott rá az udvar; hogyan vándoroltak az akták az egyes hatóságok között. Minden kérdés vizsgálatánál elsősorban a kancelláriai levéltár aktáira támaszkodom, és a kancellár álláspontját rögzítem az adott kérdést illetően. Itt sem minden esetben helyezem szélesebb kontextusba az adott ügyet, csupán az Apponyi álláspontjával kapcsolatos körülményeket vázoló fel.

A pályaszakasz-(re)konstrukcióhoz és a kancellária történetéhez, a Magyar Országos Levéltár, a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv, a Tolna Megyei Levéltár állagaiban, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában végeztem a kutatást.¹²

⁹ Fazekas István: *Humanisten und Juristen. Das Personal der Ungarischen Hofkanzlei in der frühen Neuzeit (1526-1690)*. In: Gábor Béli et al. (ed.): *Institutions of legal history with special regard to the legal culture and history*. Publikon, Pécs, 2011. 321-331.; Fazekas István: *A Magyar Udvari Kancellária (1527-1867) és az Erdélyi Udvari Kancellária (1695-1867) története*. In: Ujváry Gábor (szerk.): *A bécsi magyar nagykövetségi épület*. Magyarország külügyminisztériuma, Magyarország Nagykövetsége, Bécs, 2012. 49-65.

¹⁰ Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk.: Mezey Barna. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 205–207.; Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László; szerk.: Csizmadia Andor: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. 165–166.; Mezey Barna: *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 138–139.; valamint a Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) honlapján az Alapleltárban a Magyar kancelláriai levéltár leírásánál olvasható néhány utalás az intézmény működésére vonatkozóan: <http://duna.natarch.hu/cgi-bin/fondx/ker> (2011. április)

¹¹ Az ügyek egy részének esetében az elintézés időtartamát pontosan nem lehet megállapítani, mert jelentős hányada már Apponyi alkancellári kinevezését megelőzően is terítéken volt a kormányhatóságoknál, illetve kancellársága idején sem zárultak le, folyamatosan napirenden voltak. Időhatárokat csak a kinevezések esetén lehet nagyjából megadni – de ez is esetenként eltérő, mert függött egyrészt a kinevezendő személyétől, másrészt pedig a betöltendő álláshely mibenlététől, de ha „ad acta” került a felterjesztésre, akkor az ügyintézés elmaradt.

¹² A külföldi levéltárak közül a Nyitra Megyei Levéltárban található egy nagyobb Apponyi családra vonatkozó állag (13–20. század), a 19. század első feléből azonban csak birtoktörténeti források állnak a kutatók rendelkezésére.

A Tolnai Megyei Levéltárban található a hűgyészi Apponyi család terjedelmes levéltára, ahol 700 évről 180 dobozban őrzik a család iratait. A Cserna Anna által összeállított segédlet alapján jól kutatható a családi levéltár,¹³ viszont Apponyi Györgyre vonatkozóan csupán néhány levél található az iratok között, azok is a 19. század második feléből. A gróf aljegyzőségére vonatkozóan Tolna vármegye közgyűlésének jegyzőkönyveit tekintetem át 1826–1828 közötti időszakból, azt keresve, mikor nevezték ki erre a tisztségre, és részt vett-e a közgyűléseken.

A Magyar Országos Levéltár kancelláriai, regnikoláris és bírósági levéltárában valamint családi levéltárakban végeztem kutatómunkát. A bírósági levéltáron belül a Királyi Tábla jegyzőkönyveiben valamint a személynöki levéltárban kutattam, utóbbi esetében Apponyi ügyvédi vizsgálja és jurátusi gyakorlata után, előbbiben pedig táblabírósága kapcsán. A regnikoláris levéltárban az országgyűlések főrendi naplói valamint a Takáts–hagyaték titkosrendőri jelentései alapján jól rekonstruálható Apponyi György országgyűlési szereplése, illetve politikai hitvallása. Ugyanitt József nádor titkos levéltára már Apponyi kancellárságához szolgáltat adatokat, az itt fellelhető jegyzékváltások nyomán jól kirajzolódik a kormányzatok kommunikációs hálózata, hogy milyen csatornákon át vándorolt az információ az egyes dikasztériumok között. A kancelláriai levéltárban nyomon követhető az aktákban, névjegyzékekben Apponyi hivatali előmenetele és tevékenysége, valamint a kancelláriai ügyintézés. A vizsgálat során főként az elnöki és a bizalmasan iktatott elnöki iratokat kutattam, kiegészítve az általános és az iktatlan ügyiratok körével. A több ezer akta közötti válogatásnál fő szempont volt egy–egy ügy előfordulási gyakorisága mellett, hogy melyik került több ízben is az államtanács vagy az államkonferencia elé, ami az ügy fontosságán túl az ügyintézés menetébe is betekintést adhat. Ezeket az ügyeket a későbbiekben kiemelt ügyeknek jelölöm, és ezek alapján mutatom be, hogyan zajlott a Magyar Udvari Kancellárián az ügyintézés, és Apponyi kancellárként milyen politikát fejtett ki.

A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban végzett kutatómunkámat sokban segítette Dr. Fazekas István levéltári delegátus, aki nemcsak a források felkutatásában segédkezett, hanem azok értelmezésében is, továbbá hasznos konzultációkat folytattunk az intézménytörténetről. Elsősorban a Kabinettsarchiv Staatskonferenz és Staatsrat állagaiban végeztem a kutatást, kiegészítve a Staatskanzlei aktáival. Az államkonferencia és az államtanács aktái a kancelláriai ügyintézés menetébe adnak betekintést, valamint az egyes ügyek bemutatásán túl

¹³ Cserna Anna (szerk.): *Tolna Megyei Levéltár családi iratainak repertóriumai IV. Családi levéltárak repertóriumai. Apponyi család. Apponyi család iratai.* Tolna Megyei Levéltár kiadványa, Szekszárd, 2002.

lehetőséget biztosítanak annak felvázolására, milyen szerepe volt Apponyinak egy–egy döntés meghozatalában, és így a legfelsőbb határozat megszületésében. Az államkancellárián belül a Provinzen Ungarn vonatkozó vegyes iratait néztem át, itt főként Metternich magyarországi politikájára vonatkozó leveleket találtam, valamint Pilgram minisztertől egy Apponyi helyzetét értékelő levelet vagy Apponyi 1846. január 26-i memorandumát stb. Ezeket a forrásokat főként a kancellárról és kancelláriáról szóló fejezetben tudtam felhasználni.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában a Levelestárban tekintetem át a korszak vezető politikai személyiségeinek levelezését azt vizsgálva, említik-e Apponyi nevét valamilyen vonatkozásban. Továbbá kéziratok országgyűlési tudósításokat néztem át, Stuller Ferencét Apponyi 1839–40. évi diétai szereplése kapcsán, és Pompéry Jánosét az 1847–48. évi diéta vonatkozásában.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában található Széchényi és Apponyi levelezése, amely alapján nemcsak a két gróf munkakapcsolata rekonstruálható, hanem Széchényi naplójának bevonásával a gróf belső vívódásai is helytartótanácsosi pozíciója kapcsán, valamint viszonyulása Apponyihoz. Zsoldos Ignác visszaemlékezése Apponyi jellemrajzához szolgált hasznos adatokat.

2. Apponyi György alakja a magyar történetírásban

A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy noha Apponyi György jelentős szerepet játszott a 19. századi magyar történelemben, életútja, karriertörténete nem kapott megfelelő hangsúlyt a szakirodalomban, nem képezte tárgyát önálló monográfiának.

A róla megjelent lexikoni szócikkek, rövidebb pályaismertető, kisebb összefoglalások ugyanazon séma alapján mutatják be a gróft: kezdve hivatalnoki karrierjével, országgyűlési szerepléseivel, folytatva kancellárságával és az adminisztrátori rendszerrel, majd az 1850-es évekbeli szerepvállalásával, 1861-es országbírói kinevezésével, végezvén érdemeivel, főrendi ház tagságával.¹⁴ A szócikkeknél bővebben ismerteti Apponyi György pályáját Jónás Károly

¹⁴ A teljesség igénye nélkül az alábbi kötetek tartalmazzak önálló szócikk formájában életrajzi adatokat Apponyi Györgyről: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 1. kötet Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése, Budapest, 1891. 217.; *Magyar Nagylexikon*. II. kötet. Főszerkesztő: Élesztős László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 231–232.; *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*. Főszerkesztő: Glatz Ferenc. I. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest, 2003. 53.; Markó László: *A magyar állam főméltóságai*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2000. 269–270. Genealógiai munkák: Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I. kötet Budapest. 1857. 60–61.; Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. 1. kötet. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1911. 144.; *Magyar nemzetségi zsebkönyv*. I. Főrangú családok. Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság.

bő négyoldalas összefoglalása az országgyűlés elnökeit felsorakoztató kötetben.¹⁵ Apponyi reformkori pályájának bemutatásánál az egyes állomások után részletesebben ábrázolta a kancellárként töltött éveit, politikájának főbb vonásait: a horvát kérdés „lerendezése”, Széchenyivel fenntartott munkakapcsolata és az ellenzék háttérbe szorítására irányuló törekvései is említésre kerültek, valamint a „fontolva haladó” konzervatív elvek jegyében vallott nézetei. Apponyi életéről legutóbb Pálmány Béla országgyűlési almanachjában megjelent összefoglaló szintén részletesen taglalta a gróf pályáját, annak minden fontos állomásával együtt.¹⁶

A lexikoni szócikkeknel több információval szolgálnak életéről a folyóiratokban publikált összefoglalások. Az 1861. február 10-én megjelent Vasárnapi Újság Apponyi országbíróvá történt kinevezése kapcsán adott összefoglalást a gróf addigi pályájáról, jelezve, hogy kancellárként igen nagy népszerűtlenségnek örvendett.¹⁷ Egy évvel később egy szinte szóról szóra megegyező összefoglalás jelent meg róla Vereby Soma magyar mágnáscsaládok szülötteit felvonultató lapjában.¹⁸ A Pesti Naplóban halálakor jelent meg Apponyiról egy terjedelmes nekrológ, amely nemcsak pályájának egyes állomásait mutatta be, és ismerte el Apponyi képességeit valamint érdemeit, hanem értelmezte és magyarázta is cselekedeteit. A szerző így méltatta: „Gróf Apponyi György nem annyira a szónak, mint a tettnek volt embere. Gyors felfogása, beható esze, szellemének rugékonysága a konzervatív államférfiak közt első sorba helyezték. Ellenfelei is tisztelték hajthatatlan szilárdságát és ki nem fáradó tevékenységét. Modora egyszerű, megnyerő, bár mint Széchenyi naplóiból látjuk, a személyes érintkezésben ridegséget vetettek szemére.”¹⁹

A 19. század második felében, végén készült összefoglalók közül bővebben foglalkozott Apponyival Horváth Mihály munkájában, aki a gróftól először az 1839-40. évi diétai szereplése kapcsán említette, mint Dessewffy Aurél kiváló „előőrsét” Vay Miklóssal együtt.²⁰ A szerző a következő diéta szereplőinek bemutatásakor Apponyit a főrendi konzervatív vezér

Budapest, 1888. (E genealógiák digitalizálva: Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet – heraldika – honismeret. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2003.); Gudenus János József (szerk.): *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I. kötet Natura, 1990. 62–64.; *Magyar császári és királyi kamarások ősfái 1740-1918*. I. kötet. A-G. Összeáll.: Vásárhelyi Miklós és Szluha Márton. Heraldika Kiadó, Budapest, 2005. 55.

¹⁵ Jónás Károly – Villám Judit: *A Magyar Országgyűlés elnökei, 1848-2002. Almanach*. Argumentum, Budapest, 2002. 191–196.

¹⁶ Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja. 1825-1848*. I. kötet Argumentum Kiadó – Országgyűlési Hivatala, 2011. 276–278.

¹⁷ Vasárnapi Újság 1861. 8. évf. 6. sz.

¹⁸ Vereby Soma: *Magyar mágnások életrajzi s arczképcsarnoka*. III. évf. Pest, 1862. 20–23. Újabban hasonmás kiadás: Vereby Soma: *Magyar mágnások életrajzi s arczképcsarnoka*. Méry Ratio, Somorja, 2006. 104–107.

¹⁹ Palmer Kálmán: *Gróf Apponyi György*. Pesti Napló 50. évf. 61. sz. (1899. március 2.)

²⁰ Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből*. II-III. kötet Pest, 1868. (továbbiakban Horváth II., III.) 117.

szerepébe helyezte, de a gróf érdemeit kiemelve továbbra is hangsúlyozta, hogy Dessewffy Aurél után csak második lehetett.²¹ Horváth Apponyit, mint kancellárt önálló döntéseket hozó hazafiként ábrázolta.²² Ballagi Géza Horváth Mihályhoz hasonlóan élt az országgyűlés felső tábláján levő politikai csoportok bemutatásakor, amikor Apponyit a másodikként említette a „konzervatív pártban”. Ezen kívül a „szokásos módon” írt a grófról: kancellári kinevezése és az adminisztrátori rendszer kapcsán tett róla említést.²³ A Borovszky Samu-féle vármegyéket bemutató monográfia sorozat Pozsony megyével foglalkozó részében Osváth Gyula írt Apponyi életéről és pályájáról egy rövidebb összefoglalást, amelyben szintén a már említett állomásokat rögzítette.²⁴ Vay Dániel háromkötetes Magyarország-történetében is említést tett Apponyi kancellárságáról, elismerte, hogy a kancellár érezte a reformok szükségességét, politikájában azonban mégis a kormány „kényuralmi vágyait” követte.²⁵

Apponyi neve az egyes köztörténeti munkákban többnyire felsorolásokban szerepel, mint a „fontolva haladó” konzervatív irányzat egyik kiemelkedő tagja a felsőtáblán, majd, mint magyar udvari kancellárról tesznek említést, aki „bevezette” vagy „kidolgozta” az adminisztrátori rendszert.²⁶ A magyar feldolgozások többsége a grófot első diétai feltűnése idején említi először, és a konzervatív táboron belül határozza meg helyét – Dessewffy Aurél után.

A korszak egyes szereplőivel vagy részkérdéseivel foglalkozó monográfiák jellemzően említést tesznek Apponyiról, amennyiben köze volt a munkában tárgyalt kérdéskörhöz, biográfia esetén pedig az életrajz alanyához. Ezek közül a következőkben azokat sorolom fel, amelyekben többször felbukkan Apponyi neve, nemcsak megemlítik az adminisztrátori rendszer bevezetésével vagy az utolsó rendi diétával kapcsolatban.

Andics Erzsébet Metternich-monográfiájában Apponyiról először alkancellárrá történő kinevezésekor tett említést.²⁷ Andics művében Apponyit egy a rendszert feltétlenül kiszolgáló

²¹ Horváth II. 389.

²² Horváth III. 52–63.

²³ Ballagi Géza: *A nemzeti államalkotás kora 1815–1847*. In: *A magyar nemzet története*. IX. kötet Athenaeum, Budapest, 1897. 467.

²⁴ Osváth Gyula: *Irodalom, Tudomány, Művészet*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monográfiája : a Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*. 14. kötet, *Pozsony vármegye és Pozsony szabad királyi város*. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest, 1895. 408–409.

²⁵ Vay Dániel: *Magyarország története*. III. kötet 1889. 269–294.

²⁶ A teljesség igénye nélkül: Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története tíz kötetben*. 5/1. kötet 1790–1848.; Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest, 2003.; Veliky János (szerk.): *Polgárosodás és szabadság*. Debrecen, 1999.; Csorba László – Velkey Ferenc: *Reform és forradalom 1790–1849*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.

²⁷ Andics Erzsébet: *Metternich és Magyarország*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 214–216. (Szó szerint először egy korábbi, gazdasági kérdésekkel foglalkozó fejezetben bukkan fel, de ekkor már kancellári minőségben, az 1847. január 8-i felterjesztését illetően.)

hivatalnokként láttatja, aki átvette és követte Metternich nézeteit. Ezt leginkább a gróf 1847 eleji beadványának elemzésekor hangsúlyozta.²⁸ Andics a Széchenyi és a konzervatívok alfejezetben tárgyalta a két gróf munkakapcsolatát, a hangsúlyt elsősorban Széchenyi gyanakvására, kételkedésére helyezte, a kölcsönös együttműködésről, és ennek motivációiról nem esett szó.²⁹

Dénes Iván Zoltán tanulmányaiban, illetve könyveiben a „fontolva haladó” konzervatívok szerepvállalását vizsgálta az 1840-es években.³⁰ A szerző munkáiban részletesebben nem foglalkozott Apponyival, inkább a konzervatív publicisztika valamint program kapott nagyobb hangsúlyt, és ennek összevetése a liberális programmal. Dénes a magyar konzervativizmust az angol és az orosz (önkényuralmi) konzervativizmus közé helyezte, amelynek tartalmát a közép-európai konzervativizmusokhoz hasonlóan a liberalizmus kihívása és az önkényuralmi állam befolyása határozta meg. Felhívta továbbá a figyelmet arra, mivel Magyarország nem volt független állam, az élén álló dinasztia nem magyar volt, ahogy a lakosság csaknem fele sem, ilyen államberendezkedésben az alapvető konzervatív elvek, mint a legitimizmus vagy a hagyományörzés sem érvényesülhettek maradéktalanul. A „konzerválás” terepe ezért a magyar alkotmány arisztokratikus jellegének megőrzése lett, vagyis a „kiváltságrendszer megóvása és korszerűsítése”.³¹ Gyurgyák János a magyar nacionalizmus történetéről írott könyvében három oldalt szentelt a „fontolva haladóknak”, ahol Dessewffy Aurél koncepciójának felvázolásával adott magyarázatot arra, miért állt gyenge lábakon a konzervativizmus a 19. század negyvenes éveiben. Emellett árnyalta azokat a jelzőket, amelyekkel a csoport képviselőit illeték, mint „Pecsovicso”, „Habsburgok

²⁸ Andics 1975. 271–275.

²⁹ Andics 1975. 248–254.

³⁰ Dénes Iván Zoltán: *Az önrendelkezés érvényessége*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988.; Dénes Iván Zoltán: *Közügyé emelt kiváltságörzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.; Dénes Iván Zoltán: *Szabadság és nemzet: liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. Gondolat, Budapest, 1993.; Dénes Iván Zoltán: *Liberális kihívásra adott konzervatív válasz*. Argumentum Kiadó, 2008.; Dénes Iván Zoltán: *A „fontolva haladás” illúziókeltő ervei és elvei*. In: *Filozófiai Szemle* 1980. 2. sz. 168–195.; Dénes Iván Zoltán: *Konzervatív identitás I. A 19. századi magyar konzervatívok közéleti szerepe és önmagukról kialakított képe*. In: *Világosság* 1982. 23. évf. 6. sz. 344–350.; Dénes Iván Zoltán: *Konzervatív identitás II. A 19. századi magyar konzervatívok közéleti szerepe és önmagukról kialakított képe*. In: *Világosság* 1982. 23. évf. 7. sz. 406–413.; Dénes Iván Zoltán: *Egybeforrásztás vagy elkülönülés? A magyar liberálisok és konzervatívok értékvilága 1830–1848*. In: *Világosság*, XXIX. évf. 11. sz. 766–777.; Dénes Iván Zoltán: *Konzervatív és liberális program (1846–1847)*. In: *A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára*. Szerk.: Dénes Iván Zoltán – Gergely András – Pajkossy Gábor. ELTE BTK, Budapest, 1984. 247–283.; Dénes Iván Zoltán: *A konzervatív nemzetiségi tolerancia látszata és lényege*. In: *Valóság* 29. évf. 1986. 2. sz. 19–36.

³¹ Dénes 1989. 15–17.; Takáts József: *Modern magyar politikai eszmétörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 49.; Dénes 2008. 20–22.

talpnyalói” stb. – a képviselők között első helyen említve Apponyit, s csak utána Dessewffy Aurélt.³²

Deák István *Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben* című kötetében Apponyit „kíméletlen és tehetséges politikus”-nak titulálta, aki „nyíltan kacérkodott a horvát nacionalistákkal”, hogy ráijesszen a magyarokra. Minden erejével azon volt, hogy leszámoljon az ellenzékkel: megerősítette a titkosrendőrséget, „összeesküvésszerű akcióban” megnyert több ellenzékit. A szerző a következő fordulattal fejezte be Apponyi reformkori pályáját: „[...] elkergették Metternichet, [...] Elcsapták Sedlnitzky rendőrminisztert és Apponyit is, a magyar kancellárt.”³³

A Széchenyi István életéről és munkásságáról készült nagyobb monográfiák mindegyike említést tett az Apponyival való együttműködéséről. Zichy Antal elsősorban Apponyi közreműködését emelte ki Széchenyi kinevezésében, és a Tisza szabályozás finanszírozási akadályainak elhárításában, valamint hangsúlyozta, hogy „Széchenyi Apponyit csak lassanként szerette meg, de látva buzgalmát és hazafiságát, véd- és dacsövetséget ajánl neki, s kész mindenütt helyt állni érte.”³⁴ Zichy a néhány évvel később megjelent Széchenyi-életrajzában a következőket hangsúlyozta: „Széchenyi csak lassan olvadt bizalomra, de jellemét és tehetségét rég felismerve, megjósolta neki a polcot, melyre elődeinek inkább hivatva volt, s melyet biztosan föltevén, hogy soha sem fog az alkotmány felforgatására vagy az egykori osztrák beolvasztási politika föllevenítésére használni.”³⁵ Kovács Lajos kétkötetes munkájában már Apponyi alkancellári kinevezésének rögzítésekor jelezte a kancellár közeledését Széchenyihez „kormányának támaszt keresvén”, illetve azt is hangsúlyozta, hogy Széchenyi nagyszabású terveinek végrehajtásához a kormány támogatására van szüksége. Majd részletezte, hogy a kormány pontosan milyen feladatot szán Széchenyinek: „a többség megnyerésére előkészíteni a talajt”.³⁶ Friedreich István szintén kiemelte Apponyi szerepét a Tisza szabályozás pénzügyi akciói kapcsán, valamint, hogy noha Széchenyi nem rokonszenvezett az adminisztrátori rendszerrel, Apponyi személye mégis garancia volt számára, hogy az alkotmányon nem esik csorba.³⁷ Viszota Gyula a hatodik naplókötet

³² Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 51–53.

³³ Deák István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 70–84.

³⁴ Zichy Antal: *Gróf Széchenyi István naplói. Adalék a nagy hazafi jellemrajzához*. Athenaeum, Budapest, 1884. 462–488.

³⁵ Zichy Antal: *Gróf Széchenyi István életrajza*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1896. 584.

³⁶ Kovács Lajos: *Gróf Széchenyi István közéletének utolsó éve 1846–1848*. I–II. kötet Franklin Társulat, Budapest, 1889. I. 76–77.

³⁷ Friedreich István: *Gróf Széchenyi István élete*. II. kötet. 1840–1860. Szent István Társulat, Budapest, 1915. 131–145.

bevezetőjében nem emelte ki külön Apponyi közreműködését Széchenyi kinevezésében, a Tisza-szabályozás leírásánál említette a kancellárt, de itt nem tért ki a két gróf együttműködésére. Leginkább az 1847-48. évi országgyűlés előkészületei kapcsán fordul elő Apponyi a szövegben.³⁸ Annál többször kerül említésre a Széchenyi–Kossuth vita forrásait közlő kötet második részének bevezetőjében, ahol főként az ellenzékkel illetve Kossuth Lajossal folytatott küzdelem és az utolsó rendi diéta kapcsán.³⁹ Csorba László Széchenyi–életrajzában egy–egy bekezdés vagy mondat erejéig érintette a két gróf kapcsolatát: Széchenyi kinevezésekor, a Tisza szabályozás pénzügyei és az ellenzékkel szembeni küzdelem vonatkozásában, valamint Széchenyi követé választásakor tett az Apponyival fennálló munkakapcsolatról említést.⁴⁰ Oplatka András biográfiájában Apponyi első említésére a Közlekedésügyi Bizottság elnöke című fejezetben került sor Széchenyi kinevezése kapcsán, majd ezt követően a szerző a Tisza szabályozásánál tért ki Apponyi szerepére, valamint a két gróf ellenzékkel szembeni együttműködéséről ejtett néhány szót.⁴¹ Összességében véve tehát jellemző, hogy a felsorolt kötetek szerzőinek mindegyike említést tett Széchenyi Apponyival folytatott levelezéséről, kettejük munkakapcsolatának egyes elemeiről, ezek közül is leginkább a Tisza szabályozásról, de nem végeztek kapcsolattörténeti elemzést, nem vizsgálták együttműködésük okait és eredményességét.

Erdődy Gábor Batthyány Lajosról készült munkájában Apponyi Györgyöt az 1843-44. évi diéta idején említette először, utalást téve a két gróf között feszülő ellentétre, és jelezve az egyes tárgyak körül kialakult véleménykülönbségüket.⁴²

Molnár András Batthyány Lajosról írt biográfiájában szintén részletesebben érintette Apponyi 1843-44. évi országgyűlési szereplését.⁴³ A börtönügyi valamint a városok reformjára vonatkozó javaslatok kifejtésekor tett említést a Batthyány és Apponyi között kibontakozó nézetkülönbségről.⁴⁴ Ezen kívül utalt a két gróf között húzódó ellenszenvre, illetve annak lehetséges személyes okaira.⁴⁵

³⁸ Viszota Gyula (szerk. és bev.): *Gróf Széchenyi István naplói I–VI.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925–1939. (továbbiakban SzIN I–VI.). Magyar fordításban: *Széchenyi István: Napló.* Szerk.: Oltványi Ambrus. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. (továbbiakban: SZIN) SzIN VI. XXXII–XLV., Tisza szabályozásról XCII–CII.

³⁹ Viszota Gyula (szerk. és bev.): *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal 1841–1848.* 2. kötet, Budapest, 1930. (továbbiakban Vita II.) CXXXIX–CLXIII., CCXXIX–CCLXXXIX.

⁴⁰ Csorba László: *Széchenyi István.* Officina Nova, Budapest, 1991. 148–156.

⁴¹ Oplatka 348–360.

⁴² Erdődy Gábor – Hermann Róbert: *Batthyány – Szemere.* Pannonica Kiadó, h. n., 2002. 39.

⁴³ Molnár András: „*Viam meam persequor.*” *Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig: politikai életrajz 1807-1848.* Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

⁴⁴ Molnár 2007. 169–178.

⁴⁵ Molnár 2007. 293.

Az említett művek szinte mindegyikében kifejezésre jutott az a gondolat Dessewffy Aurél szellemi kvalitásait méltatva, ha nem ért volna oly hamar véget a gróf pályafutása, akkor Metternich 1844-ben másképp döntött volna az alkancellári tisztséget illetően. Így talán érthető, hogy az 1843-44. évi országgyűlést megelőzően, vagy még inkább alkancellári kinevezése előtt, miért kapott Apponyi bemutatása és esetleges méltatása kevesebb hangsúlyt a szakirodalomban.

Az osztrák történetírók munkáira összességében jellemző, hogy Apponyi György először kancellársága idején tűnik fel az egyes kötetekben.⁴⁶ Ezek közül említést érdemelnek Hans Schlitter munkái, aki nem csupán, mint az adminisztrátori rendszer bevezetőjéről írt Apponyiról, hanem más kérdések kapcsán is elemezte a kancellár helyzetét, részletesebben például István főherceg nádorrá választását illetően.⁴⁷ Heinrich Ritter von Srbik Metternichről írt háromkötetes monográfiájában kancellári kinevezése és az adminisztrátori rendszer kapcsán tett említést Apponyiról, valamint az 1846 tavaszán történt előléptetéséről, és noha erőskező politikusnak írta le a grófot, kihangsúlyozta, hogy mégsem tudta a rendszer célját megvalósítani.⁴⁸ A másik nagy Metternich-biográfus, Viktor Bibl egyetlen alkalommal említette Apponyit név szerint, de ennek ellenére szentelt néhány oldalt az 1845-ös magyarországi állapotoknak.⁴⁹

A fent említett köztörténeti munkákon és monográfiákon kívül a memoárirodalom szolgáltat Apponyiról más jellegű információkat is, például arról, hogy milyen ember volt. Kiemelkedik a visszaemlékezések közül kettő, amelyek igen részletesen mutatják be Apponyi Györgyöt, igaz, elsősorban már kancellári kinevezését követően. Az egyik Szógyény–Marich László emlékirata, amelyben már az 1839-40. évi országgyűlés alkalmával említette a grófot, mint a konzervatív tábor egyik vezetőjét Dessewffy és Jósika mellett. Az 1843-44. évi diéta esetében pedig egy szilárd és tekintélyes kormánypártról ír, amely Apponyi vezérlete alatt állt.⁵⁰ A másik Wirkner Lajos visszaemlékezése, amelyben az 1839-40. évi országgyűlés kapcsán csak az alsó táblai konzervatív követeket említette, Apponyit Mailáth Antal kinevezésekor a köré csoportosuló fiatal konzervatívok között sorolta fel, majd alkancellárrá

⁴⁶ Hans Schlitter: *Die Wiener Regierung und die ungarische Opposition im Jahre 1845*. In: *Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs*. Band IV. Wien, 1908.; Hans Schlitter: *Aus Österreichs Vormärz*. Band III. Ungarn. Zürich-Leipzig-Wien, 1920.; Heinrich Ritter von Srbik: *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*. Band II. München, 1925–1954., Helmut Rumpler: *Österreichische Geschichte 1804–1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. Verlag Carl Überreuter, Wien, 1997.

⁴⁷ Schlitter, 1920. 34–40.

⁴⁸ Srbik II. 199–200.

⁴⁹ Viktor Bibl: *Metternich, der Dämon Österreichs*. Günther, Leipzig & Wien, 1936. 326–354.

⁵⁰ Szógyény–Marich László emlékiratai. I. Hornyánszky Nándor cs. és kir. udvari könyomdájá, Budapest, 1903. 10–25.

történő kinevezését követően írt róla bővebben.⁵¹ Német nyelven megjelent, a korszakra vonatkozó memoárok szintén csak kancellársága idején írnak Apponyiról.⁵²

Apponyi György alakja és tevékenysége a szakirodalomban nem szerepel tehát kiemelt helyen, leginkább egy-egy probléma kapcsán kerül megemlítésre, mint kancellár, mint a rendszer szimbóluma, nem foglalkoznak részletesebben a karakterrel, karrierjének történetével, politikájával, nem keresik annak mozgatórugóit és összetevőit. Hasonló helyzetben van a reformkori Magyar Udvari Kancellária története is, nem készült róla átfogó hivataltörténeti munka, ahogy például a Magyar Udvari Kamaráról,⁵³ vagy a Királyi Kúriáról.⁵⁴ Dolgozatomban a szakirodalom fent említett hiányosságainak pótlására törekszem, rövidebben tárgyalom Apponyi közéleti pályájának első állomásait, majd részletesebben bemutatom országgyűlési szerepléseit, és mint hivatalnok–politikust a Magyar Udvari Kancellária élén. A dolgozat hivataltörténeti része nem egy átfogó, minden részletet magába foglaló bemutatás, csupán betekintést ad a dikasztérium működésébe, szervezetébe, valamint az ügyintézésbe, amely kiindulópontja lehet egy későbbi 19. századi kancellária–történetnek.

⁵¹ Wirkner Lajos: *Élményeim. Néhány lap 1825-től 1852-ig terjedő nyilvános pályám naplójegyzeteiből*. Pozsony, 1879.

⁵² *Aus Baron Louis Ambrózy's ungedruckten Memoiren* – von Eduard Wertheimer. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (továbbiakban HHStA), Sonderbestände, Nachlass Schlitter Karton 1. Magyarul megjelent: Budapesti Szemle, 95. kötet 1898. 1–46.; Franz Hartig: *Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848*. Leipzig, 1851.; *Ungarische Zustände*. Leipzig, 1847.

⁵³ Nagy István – F. Kiss Erzsébet: *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1995.

⁵⁴ Varga Endre: *A Királyi Curia 1780–1850*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

II. Apponyi György közéleti pályájának kezdete

1. Származás és tanulmányok

Apponyi György a nagyapponyi Apponyi család hógyszí ágának leszármazottja. A család hógyszí ága Apponyi Lázár képviseletében a XVIII. század folyamán telepedett le Tolna megyében, majd házasság révén jutott Kánya és Ireg birtokokhoz. Apponyi Lázárt 1719 folyamán emelték bárói rangra, 1739-ben grófi címet kapott maga és utódai számára; 1732-ben pedig az egész Tolnai Uradalmat megvásárolta gróf Wallis Olivértől.¹

Fia, György (1722-1782) 1773-ban vásárolta meg Claudius Florimundus Mercytől a Hógyszí Uradalmat, amely 1723-ban lett a Mercy család uradalmának központja és 1753-ban mezővárosi rangot is kapott. 1722-től kezdte meg a Mercy család a terület (újra)benépesítését, főként német telepések érkeztek a Tolna megyei uradalomba. Apponyi György azonban, aki 1777-től haláláig a megye főispánja volt,² kevésbé volt toleráns a lutheránus telepésekkel, de törekedett a békés viszony fenntartására.³

Az uradalmat Apponyi György fia, Antal (1751-1817) örökölte, aki két évtizedig szintén főispáni tisztséget töltött be a megye élén. Apponyi Antalt kortársai műveltnek, művészeteket és tudományt pártolónak tartották;⁴ aktívan részt vett a település és az uradalom korszerűsítésében,⁵ a Szekszárdon alapítandó gimnázium ötletét is pártolta, s javasolta, hogy terjesszék előbb a vármegye, majd az uralkodó elé.⁶

Apponyi Antal halálát követően három részre osztották fel a Hógyszí Uradalmat, amely ettől kezdve egyre inkább aprózódott. Az elsőszülött György (1780-1849) örökölte a hógyszí részt, a Felvidéken pedig Eberhard birtokát. György Bécsben tanult a Theresianumban két fivérével (Antal és Sándor), majd magántanítót fogadtak melléjük. Később császári kamarás

¹ Várnagy Antal: *Hógyszí. Községtörténeti monográfia*. II. kötet 1722–1945. Hógyszí Nagyközség Önkormányzata, 1998. 78–83.

² 1764-től Máramaros főispánja volt. Várnagy 84.

³ Szita László: *A lutheránus németiség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században*. In: Tolna Megyei Levéltári Füzetek 5. Szekszárd, 1996. 94.

⁴ Gutai Miklós: *Tolna megye egészségügyének története 1801. és 1831. év között*. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből 6. Szekszárd, 1974. 211.

⁵ Várnagy 86–87.

⁶ Hadnagy Albert: *Szekszárd város küzdelme a gimnáziumért 1793–1813*. In: Válogatás Dr. Hadnagy Albert munkáiból. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 1. – A főlevéltárnok. 126.

és tábornok lett. Feleségül vette Zichy Anna grófnőt, házasságukból négy gyermek született: Leopoldina, Károly, Franciska és negyedikként György, 1808. december 29-én Pozsonyban.⁷

Az Apponyi család házasodási szokásai illeszkednek a korszakban jellemzőekhez: rendszerint más arisztokrata családok tagjainak fogadnak örök hűséget, emellett meghatározó lehetett még a politikai hovatartozás is. Az Apponyiak genealógiai tábláin előforduló nevek között akad a korszakban fontos közéleti szerepet betöltő családnév is, így például Zichy, Sztáray, ezek révén a Dessewffy vagy a Batthyány. Gróf Sztáray Mihály (1749-1798) a Tiszán inneni kerületi tábla ülnöke majd császári és királyi kamarás gyermekei voltak Albert és Eleonóra. Albertnek, aki a reformkori politikai közélet tevékeny résztvevője volt a konzervatív táboron belül, két feleségtől négy gyermeke született, köztük Júlia is,⁸ akit ifjabb Apponyi György 1840. április 23-án feleségül vett.⁹ Eleonóra férje gróf Dessewffy József lett, aki mind a politikai mind az irodalmi élet területén jeleskedett; gyermekeik Aurél, Emil és Virginia voltak.¹⁰ A Batthyány család kettős vonatkozásban is rokoni összeköttetésben állt az Apponyiakkal: Batthyány Lajos felesége, Zichy Antónia grófnő és ifjabb Apponyi György unokatestvérek voltak, valamint Batthyány apósa, gróf Zichy Károly másodszori nősülésekor Apponyi testvérét vette el (Apponyi Franciska), pedig első felesége Batthyány-lány (Batthyány Antónia) volt.¹¹ Nyilván ez a tényező is hozzájárult Batthyány Lajos Apponyi iránt érzett ellenszenvéhez.¹²

Ez a rövid család- és birtoktörténeti összefoglalás is jól reprezentálja, hogy Apponyi György előkelő, grófi család leszármazottja, amelynek tagjai fontos megyei tisztségeket töltöttek be, s emellett részt vettek a megyei élet korszerűsítésében; így az ifjú gróf örökölt kapta a hivatalnoki pálya befutásának lehetőségét. Ennek szolgálatában álltak jogi tanulmányai, amelyeket a pozsonyi jogakadémián végzett el 1823 és 1826 között. A Pozsonyi Királyi Akadémia a korszak jelentősebb felsőoktatási intézményei közé tartozott bölcsészeti és jogi képzéssel. Mindkettő kétéves volt, előbbi a gimnáziumban elsajátított ismereteket mélyítette, míg utóbbi a hazai jog és közigazgatás oktatására helyezett hangsúlyt, mivel nem titkolt célja volt olyan szakemberek képzése, akik a birodalomkomplexum közigazgatásban teljesíthetnek szolgálatot. A jogi képzés feltétele volt a bölcsészeti képzés sikeres elvégzése. A jogi képzésen belül természeti magán- és közjogot, világtörténelmet, magyar magán- és

⁷ Várnagy 91–93.

⁸ Nagy Iván 10. kötet 866.

⁹ Kempelen 1. kötet 144. Júlia húgát pedig Apponyi Gyula, György unokatestvére vette feleségül. Nagy Iván 10. kötet 860.

¹⁰ Nagy Iván 3. kötet 306.

¹¹ Nagy Iván 12. kötet 375.

¹² Molnár 2007. 293.

büntetőjogot, politikai és kamerális tudományokat, valamint magyar nyelvet és irodalmat tanítottak.¹³ Apponyi tanulmányairól ezen kívül Reviczky Ádám magyar kancellár egyik felterjesztése ejtett néhány szót, miszerint kiváló eredménnyel fejezte be az iskolát.¹⁴

2. Kezdetek: fogalmazó, titkár, kamarás és táblabíró

Apponyi György reformkori karrierjének állomásai a meglévő források alapján jól rekonstruálhatóak, azonban bővebb tartalmi kifejtéshez nem sok támpontot nyújtanak. Nem tudjuk meg, hogy mi történt vele azon tizenegy év alatt, amíg a kancellárián vagy a királyi táblán teljesített szolgálatot, milyen hatások érték, vagy milyen volt a napirendje.

A korszak hivatalnokvilágába a számos visszaemlékezésen túl betekintést ad Waltraud Heindl egyik kötete is, amelyben nemcsak a hivatalnokok mindennapjait mutatja be a szerző, hanem azt is, milyen elvárásoknak kellett megfelelniük, milyen nehézségekkel kellett szembesünniük.¹⁵ II. József uralkodása idején számos rendelettel szabályozták a hivatalnokok életét. Ilyen volt például a minősítési lista („Konduitelisten”), a fekete lista vagy az ansziennitás elve, vagyis a hivatali hierarchiában mindenkor a hosszabb szolgálati idővel rendelkező hivatalnoké az elsőbbség.¹⁶ Annak, hogy valakiből „állami”¹⁷ hivatalnok legyen, fontos kritériuma volt a megfelelő szakképesítés. A korszakban, ha valaki magasabb hivatali pályát kívánt befutni, ajánlatos volt, valamelyik egyetem jogi fakultásának elvégzése (Bécs, Prága, Löwen, Freiburg, Breisgau, Lemberg vagy Pest), a teljes stúdium öt évet tett ki, ami egy két illetve három éves képzésből állt.¹⁸ Majd ezt követően helyezkedhettek el a frissen végzettek a hivatalokba, amely azonban egyes esetekben sokáig is elhúzódhatott, vagy akár feledésbe is merülhetett. Az állásért folyamodó kérelem először is ahhoz a hivatalhoz érkezett be, ahová a pályázó az állásra jelentkezett. Ezt követően megvizsgálták a jelentkező körülményeit, a rendőrséget is bevonták az eljárásba. Ha mindent rendben találtak, akkor a kérelmet felterjesztették az uralkodóhoz, ami először a kabinet elé került, majd az

¹³ Novák Veronika: *A Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága*. Budapest, 2007. 7–13. Az Apponyira vonatkozó adatsor: Apponyi Georgius, 18 éves, rk., hung., Comes, sz: Posonium, a: SCRAM camerarius, tan.: 1826J2. Novák 316.

¹⁴ Reviczky Ádám magyar udvari kancellár felterjesztése 1830. július 21-én. HHStA, Kabinettsarchiv (továbbiakban KA), Staatsrat (továbbiakban StR), Minister Kolowrat Akten (továbbiakban: MKA) 1830:1891.

¹⁵ Waltraud Heindl: *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Graz, 1991. Továbbá egy korábbi magyarul megjelent tanulmánya: Waltraud Heindl: *A felsőszintű bürokrácia kialakulásáról Ausztriában (1780–1867)*. In: Történelmi Szemle 1987–88. 1. sz. 16–23.

¹⁶ Heindl 1991. 22–37.

¹⁷ A szerző állam-definíciója: „egy uralom alatt egyesültek összessége”. Heindl 59.

¹⁸ Heindl 1991. 100.

államtanácsához, és a döntést követően a kabinetten keresztül az uralkodó elé, jóváhagyandó a tanács döntését.¹⁹

A hivatalnokok napirendje mondhatni rutinszerű volt, az átlagos munkaidő kilenctől délig tartott, majd egy hosszabb ebédszünetet követően kezdődött a délutáni munkaidő három órakor és tartott este hatig; az ebédidőt legtöbbször családi körben töltötték el.²⁰

És milyen is volt belülről a „rendszer”? Erre a kérdésre választ adhat a korszakra vonatkozó memoárirodalom, köztük például Friedrich Wilhelm Grunow visszaemlékezése az osztrák kancelláriánál töltött éveire, amelyben betekintést ad egy hivatalnok mindennapjaiba, lelkiállapotába, amely alapján egy általános képet nyerhetünk a hivatalnoki létről.²¹

Grunow szerint az arisztokrata származású hivatalnokok szerencsések, mivel ha tehetségek voltak, akkor a legjobb kilátásokkal kezdhették meg hivatalnoki pályájukat. Más memoáriróknál is problémaként felmerül,²² hogy a legtöbb hivatal túlszűfolt a személyzetet illetően, sok hivatalnokot alkalmaztak számfelettiként, fizetés nélkül; később a megüresedett álláshelyeket belőlük töltötték fel.²³ Grunow a hivatalnokok lelki alkatát jellemezve Schiller sorait idézte: „*ha egyenként nézzük őket, akkor okosak és értelmesek, ha testületben, akkor rögtön egy bolond lesz belőlük.*”²⁴ Majd így folytatta: „*A legszomorúbb az egészben az egyes embert nézve, hogy az embernek a legszebb éveiben kell belélegeznie ezt az illatos kolostori levegőt, ahol a lélek megcsontosodik és minden jobb és szabadabb érzés eltompul. A lélek egyre inkább elfásul.*”²⁵ Az idézett sorok meglehetősen komornak és ridegnek festik le a hivatalnokok világát, amelyben az egyén előbb-utóbb feloldódik.

Apponyi a pozsonyi jogi akadémia elvégzését követően jurátusként helyezkedett el a királyi ítélőtáblánál, valamint Tolna megyében aljegyzőként – írja a legtöbb életrajzi összefoglaló. A személynői levéltárban azonban nincs nyoma annak, hogy Apponyi György jurátusi gyakorlaton lett volna a királyi ítélőtáblánál – azzal a megjegyzéssel, hogy 1826 elejétől 1827 végéig hiányzik a jurátusok névjegyzéke – továbbá annak sem, hogy ügyvédi

¹⁹ Heindl 1991. 75.

²⁰ Heindl 1991. 226.

²¹ Friedrich Wilhelm Grunow: *Aus der Kanzlei in Österreich*. Leipzig, 1845. Művében két szépirodalmi alkotást ajánlott az olvasók figyelmébe, amelyek a hivatalnokok életével foglalkoznak: Christoph Martin Wieland: *Abderiten* (a *Der Teutsche Merkur* című lapban jelent meg 1774 és 1780 között) és August von Kotzebue: *Krähwinklieden* című műveit. [Összefoglaló címe Kotzebue két művének: *Die deutschen Kleinstädter* (1803) és *Des Esels Schatten oder der Process in Krähwinkel* (1809) című írásainak, amelyekben a korabeli hivatali életet állította pellengérre. (A 'Krähwinkel' kifejezésnek a magyar nyelvben a 'Mucsa' főnév vagy a 'mucsai' lebecsmérlő jelző felel meg, szövszerinti fordításban 'pletykás kisváros'.)]

²² Például: Franz Tuvora: *Briefe aus Wien von einem Eingeborenen* (1844) ismerteti: Heindl 1991. 51–52.

²³ Grunow 12–27.

²⁴ Grunow 47.

²⁵ Grunow 49.

vizsgát tett volna.²⁶ Reviczky kancellár 1830. júliusi felterjesztésében azonban utal a jurátusi gyakorlatra, így vélhetően a hiányzó névjegyzékekben szerepelhet Apponyi neve. Aljegyzői kinevezésének pontos időpontját nem tudjuk meg Tolna vármegye közgyűlésének jegyzőkönyveiből (1826-1828), az 1827. évben ugyan szerepel egy tisztújítás, de Apponyi nevét nem említik a kinevezettek között. Erre vonatkozólag egy későbbi forrás áll rendelkezésre, amikor is a grófot királyi táblához nevezték ki táblabárának. Itt egy évről évre vezetett táblázatban tartották nyilván a királyi tábla személyzetét, annak változásait, s az újonnan bekerült tagok eddig teljesített szolgálatáról egy hosszabb–rövidebb leírás készült. Apponyi esetében az első információ Tolna megyei aljegyzőségére vonatkozik, amely tisztségben 1827. szeptember 1-től 1829. április 1-jéig tevékenykedett.²⁷ Hogy Apponyi egyébként részt vett-e a vármegyei közgyűlések ülésein, nem állapítható meg pontosan, mivel az adott közgyűlés jegyzőkönyvének az elején ugyan felsorolták azon személyeket, akik részt vettek az ülésen – de név szerint leginkább csak a tisztségviselőket, illetve a tekintélyesebb birtokosokat említette, a többiek „és más nemesek” címszó alatt szerepeltek.²⁸ Ugyanakkor bevett gyakorlat volt, hogy ha a birtokos nem jelent meg a közgyűlésen, akkor követet küldött maga helyett, aki lejegyezte az ülésen elhangzottakat. Idősebb Apponyi György levéltárában is maradt fenn néhány hasonló jelentés.²⁹

A birtokok révén nemcsak Tolna megyében voltak a családnak érdekeltségei, hanem Pozsony vármegyében is, viszont az adatok szórványos jellegéből úgy tűnik, nem vettek részt intenzíven egyik vármegye politikai életében sem.³⁰

Apponyi közel hároméves megyei tapasztalatszerzést követően 1829. április végén került a Magyar Udvari Kancelláriához, ahol fogalmazógyakornokként alkalmazták.³¹ Nem sokkal később, 1830 nyarán Reviczky kancellár felterjesztésében javasolta a gróf tiszteletbeli fogalmazóvá történő kinevezését, korábbi érdemeire hivatkozva: „*Gróf Apponyi, miután kitűnő eredménnyel befejezte tanulmányait és mind jurátusként a királyi ítélőtáblánál, mind*

²⁶ MOL O 78 Protocolla neo-censuratorum advocatorum 4–5. kötet (1809–1837); MOL O 80 Acta iuratorum 2. cs. (1811–1837)

²⁷ MOL O 56 Személyzeti, ügyviteli vegyes iratok 1. cs. 291. és 310. f.

²⁸ Tolna Megyei Levéltár (továbbiakban TML) Protocoll anni 1826–1828. A tisztújítás: Protocoll anni 1827. 1195–1208.

²⁹ TML, Apponyi család levéltára 179. doboz idősebb Apponyi György iratai (1817–1849)

³⁰ Pozsony vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei 1836–1842. (MOL X 43218–43222) Ifjabb Apponyi Györgyöt 5 alkalommal említik a jelenlévő „ország nagyjai” között: 1839. május 13., június 12., július 1., augusztus 1., szeptember 2. (MOL X 43219–43220) A Borovszky-sorozat Pozsony vármegyére vonatkozó kötetében található egy gyűlés leírása (1840. június 12.), ahol Apponyi Györgyöt táblabírói pozícióban említik, viszont nincs egyértelműsítve, apáról vagy fiáról van-e szó. Borovszky 644–646. A jegyzőkönyvekben az esetnek nincs nyoma. (MOL X 43220)

³¹ MOL A 80 Personalis et salarialis status cancellariae 1835–1867 1. kötet; MOL A 81 Index iuramentorum (1782–1848) 1–2. kötet (MOL X 23354) A fogalmazógyakornoki kinevezésről nincs akta a kancellária általános ügyiratai között.

pedig Tolna megye aljegyzőjeként gyakorlati ismereteket szerzett a közigazgatás területén, 1829-es kérelmére a Magyar Udvari Kancelláriához gyakornokként alkalmaztatott, és [...] minden törekvésével a legfelsőbb szolgálatra képezte magát.” A felterjesztés augusztus végén került Kolowrat asztalára, aki a kinevezés előtt egy vizsgálatot rendelt el, hogy „gróf Apponyi György a Magyar Udvari Kancellária fogalmazógyakornoka a magyar udvari kancellár által javasolt tiszteletbeli fogalmazói kinevezésre tökéletesen és minden vonatkozásban érdemes-e.” A kinevezésről szeptemberben készült el a legfelsőbb kézirat; amely Apponyit Dessewffy Auréllal és Almássy Móriccal együtt tiszteletbeli fogalmazóvá nevezte ki, immár fizetett állásba („in eine wirkliche besoldete Stelle”).³²

A következő lépcsőfok a hivatali ranglétrán a tiszteletbeli titkárrá történő kinevezése volt 1832-ben. Viszont mind a kancelláriai levéltárban, mind Kolowrat iratai között csak egy üres akta található, rajta a kinevezettek névsorával. Így az előléptetésről csak annyit tudunk meg, hogy Reviczky Ádám 1832. augusztus 22-én terjesztette fel javaslatát a kinevezéseket illetően, és a döntést októberben iktatták a kancellárián.³³

Apponyit 1835-ben nevezték ki császári és királyi kamarásnak, az eljárásról egy elég részletes akta maradt fenn, benne az apa és a fiú kérelme a tisztség odaítéléséért, a magyar kancellár véleményével és az uralkodói döntéssel együtt a jegyzőkönyv, illetve a kinevezettnek és apjának köszönőlevelei, miután hírt kaptak a döntésről.³⁴

Az aktában lévő iratok nemcsak azt mutatják be, hogyan kapta meg személy szerint Apponyi a kamarási kinevezést, hanem, hogy milyen lépésekből állt egy ilyen magas tisztség megszerzése a kérelem elküldésétől egészen a kinevezésig, és mennyi időt vett igénybe egy ilyen eljárás. Jelen esetben ez közel fél évet tett ki, és ez idő alatt több levélváltásra is sor került az udvari hatóságok között, hogy a jelölt valóban méltó-e a kinevezésre, illetve a majdani fizetést illetően is folytak az egyeztetések.

Az idősebb és az ifjabb György is írt egy-egy kérelmet, egyik sincs datálva, csak az apának egy levele július másodikáról, amely feltehetőleg a már korábban megírt kérelem kísérőlevele lehet, ezért a kérelmek vélhetően júniusban keletkezettek, tekintve, hogy a kapcsolódó hivatalos iratok júliusi keltezésűek. A kísérőlevélben az apa kérte, hogy fia kérelmét „teljesen használhatatlanként semmisítsék meg”,³⁵ majd fia kinevezését kérvényezte. A kérelmek szövegezése szinte szóról szóra megegyezik, egyedül a mondatok

³² MOL A 39 Acta generalia 1830:11232 és 1830:13878; HHStA, KA, StR, MKA 1830:1891.; MOL A 80 1.k., MOL A 81 1-2.k.; Csengeri Antal: *Magyar szónokok és statusférfiak*. Budapest, 1851. 235.

³³ MOL A 80 1.k., MOL A 81 1-2.k., MOL A 39 1832:13963.; HHStA, KA, StR, MKA 1832:2176.

³⁴ HHStA, Hofarchiv, Oberstkönfämmereramt B Akten, 1835:297

³⁵ „jene Bittschrift, welche mein Sohn selbst um die k.k. Kammererwürde einlage, bitte ich Euer Exzellenz, als ganz unbrauchbar zu vernichten”

alánya különböző, így az apa kérésének oka nehezen fejthető meg. Idősebb Apponyi György ekkor – ahogy a kérelemből is kiderült – császári és királyi kamarás, így nem lehet meglepő, ha pozíciójánál fogva fia ügyének sikeressége érdekében fellépett.

Az apa kérelme szerint: „*Hivatásától lelkesülten, az államnak hasznos szolgálatot teljesítve,*³⁶ *fiam, György a Magyar Udvari Kancellárián már hat éve minden szorgalmával szerény tevékenységének szenteli magát [...]*” Ezt követően esett szó a felmenőkről, akik közül többen magas tisztséget töltöttek be, majd a szülők érdemei zárták a kérelmet: idősebb György tehát császári és királyi kamarás, felesége pedig csillagkereszt-renddel kitüntetett hölgy volt.

Az irat beérkezését követően a magyar kancellár felszólítást kapott, hogy nyilatkozzon az ifjabb Apponyi György erkölcsi életéről, hivatali pályafutásáról, politikai hovatartozásáról és anyagi helyzetéről. Mindez pusztán formalitás lehetett ez esetben, mert a főkamara már ekkor alkalmasnak találta az udvari titkárt a tisztség elnyerésére. Radványi jelentése szerint ifjabb Apponyi György „*egy tehetséges, képzett fiatalember, akinek eddigi erkölcsi pályafutásában nincs kivetnivaló és jó politikai alapelveket képvisel.*” Mivel szülei még élnek, ezért saját vagyona nincs, de nem csekély örökségben reménykedhet, ezért ebből a szempontból is alkalmasnak találta a kancellár az ifjú grófot a kamarási kinevezésre.

Október 30-án kapott értesítést a kinevezésről Apponyi, az Udvari Kamara elnöke, valamint a Wiener Zeitung.

November 5-i keltezésű az idősebb és ifjabb Apponyi György köszönőlevele. Az apa elnézést kért, amiért ő válaszolt fia nevében, de az betegsége miatt Magyarországon tartózkodik. Az ifjabb György levelében szintén erre hivatkozott a késedelem miatt.

A fenti felterjesztések tanúsága szerint Apponyi György ügybuzgó, szorgalmas és lojális hivatalnokként emelkedett egyre feljebb a hivatali ranglétrán. Ez a korai pályaszakasz jól illeszkedik a családi sémába, amit alátámaszt a kamarási tisztségért folyamodó kérelem hivatkozása is a családi példára.

Kancelláriai pályafutását a titkári tisztséggel fejezte be egyelőre, hivatali karrierje az 1839-40. évi országgyűlést követően a Királyi Kúria királyi tábláján folytatódott táblabárái minőségben.

³⁶ A korabeli német nyelvű szövegekben leginkább a 'der Staat' főnevet használták a birodalom megjelölésére, ritkábban fordult elő a 'das Reich' vagy a 'die Monarchie' főnév. Apponyi György leginkább a 'der Staat' megjelölést alkalmazta, ezért a fordításokban ennek megfelelően az 'állam' főnevet fogom használni.

Táblabírói kinevezéséről egy részletes akta maradt fenn mind a Magyar Udvari Kancellária,³⁷ mind az államtanács levéltárában,³⁸ amely tartalmazza Apponyi György kérelmét is 1840 szeptemberéből, amelyben a kinevezésért folyamodva hivatkozott a Tolna megyében töltött fizetés nélküli, majd a Magyar Udvari Kancellárián teljesített tizenegy évnyi szolgálatára, és azon kíváncsi, hogy minden erejét és tudását a legfelsőbb szolgálatnak szentelje. A kancellária október 7-én küldte felterjesztését Bécsbe, amelyben megjelölte, kiket tart alkalmasnak az eddig gróf Nádasdy Lipót által betöltött táblabírói pozícióba: a királyi tábla első helyen jelölte Apponyit „*fent nevezett dicséretes szolgálata, kiváló tulajdonságai és érdemei*” alapján. Második helyen jelölte ifjabb gróf Zichy Ferencet, császári és királyi kamarást, a Fiumei Kormányzóság tanácsosát, kitűnő sikerei miatt, és harmadik helyen báró Podmaniczky Lajost, szintén császári és királyi kamarás, aki a tisztség betöltéséhez szükséges ismeretekkel és képességekkel mind rendelkezik. A kancellária a táblabírói tisztségbe gróf Apponyi Györgyöt javasolta, a hivatalban teljesített szolgálata és kiváló tulajdonságai miatt, valamint azért is, mert „*minden alkalommal, nevezetesen a legutóbbi országgyűlésen is a jó ügy szolgálatára törekszik.*” Kussevits Lajos tanácsos október 21-én a következőket írta az államtanács jegyzőkönyvére: „*A Magyar Udvari Kancelláriánál töltött szolgálatom alapján teljes mértékben igazolni tudom a kancellária dicséretre méltó bizonyítványát gróf Apponyi Györgyről, mivel nevezett referensségem alá tartozott, minden tekintetben megfelelő szolgálatot tett.*” November elején a legfelsőbb határozat Apponyi Györgyöt nevezte ki a királyi táblára Nádasdy Lipót helyére táblabírónak. Ezt követően november elején ült össze a Magyar Udvari Kancellária tanácsa, ahol ismertették a felterjesztést valamint az uralkodói döntést, s Mailáth Antal tájékoztatta a személynököket Apponyi kinevezéséről.³⁹

Az 1723-ban megreformált Királyi Kúria számított a korszakban a legfelsőbb bírói fórumnak, hétszemélyes táblája fellebbviteli bíróság volt, királyi táblája első- és másodfokú bírósággént egyaránt működött; első fokon főként hűtlenségi és felségsértési perekben ítélt, másodfokon pedig az alsóbb bíróságok fellebbviteli fóruma volt.⁴⁰

A királyi tábla végezte a Kúria munkájának jelentős részét, ennek megfelelően szervezete és feladatköre is összetettebb volt. A tábla elnöke a személynök volt, őt rangban a két királyi táblai főpap követte, akik a személynök távolléte esetén polgári ügyek tárgyalásakor helyettesítették. Büntető perekről folyó tanácskozáson azonban papok nem vehettek részt, így

³⁷ MOL A 39 1840:15671.; MOL A 62 Libri Regni dignitatum (secundae classis) 1786–1867. 10. kötet 90. oldal

³⁸ HHStA, KA, StR 1840:5197.

³⁹ MOL O 71 Acta praesidialia Tabulae Regiae 840.

⁴⁰ Eckhart 260–261.; Csizmadia 189.; Mezey 192.; Sebők Richárd: *Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián.* In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. századvégi Magyarországon.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012. 15–20.

a rangban utánuk következő két táblabáráról egyike elnökölt. Az elnök és a többi tag kiválasztása esetén fontos kritérium volt a „meglett kor”, vagyis elsősorban olyan férfiakat neveztek ki valamely tisztségre, akik korábban valamilyen beosztásban bizonyíthatták lojalitásukat valamint jogi és közigazgatási ismereteiket. A királyi tábla évente maximum hét hónapot ülésezett, a negyvenes években pedig 200-217 napot, ami esetenként több mint 300 ülést foglalt magában. Az ülések mindig a beérkezett iratok felolvasásával kezdődtek, amit egy-egy ítélőmester vagy referensbíró végzett, ezt követően a tábla állást foglalt az adott kérdésben, és a személynök válaszevél megfogalmazásával bíztá meg az előadót. A hivatalos levelezés elintézésé után került sor a kebelbeli ügyek tárgyalására (állásbetöltések, kúriai pénztár, alapítványok), és az új perek felvételére, szétoosztására a referensek között. Ezt követően pedig a perek megvitatása és a határozathozatal következett.⁴¹

Apponyi György tevékenysége táblabáráként, részvétele a királyi tábla munkájában a jegyzőkönyvek alapján jól nyomon követhető. Minden évben kétféle jegyzőkönyv készült, az egyik a polgári peres eljárásokat tárgyaló ülésekről (*Protocollum civile*), a másik pedig a büntetőperes eljárásokat tárgyalókról (*Protocollum criminale*); utóbbi esetében is többnyire külön jegyzőkönyvbe kerültek az elsőfokú tanácskozások (*Protocollum criminale primi senatus*) és a másodfokúak (*Protocollum criminale alterius senatus*).⁴²

Apponyi a kinevezést követően először 1840. december 7-én vett részt a királyi tábla polgári peres ülésén.⁴³ Táblabáráóságának első éveiben viszonylag rendszeres a jelenléte az üléseken, két alkalommal volt hosszabb időn keresztül távol. Először 1841. márciustól novemberig, ebben az időszakban betegség is közrejátszott távollétében, az Ischlben található gyógyfürdőben gyógyította magát.⁴⁴ Másodszor pedig 1842. júniustól novemberig, az idő egy részében szintén szabadságon volt.⁴⁵ 1843 és 1844 folyamán nem szerepelt a neve egyik jegyzőkönyvben sem a jelenlévők felsorolásánál, csupán néhány ülés alkalmával említették, amikor a személynök az adott törvényszakra nézve a két bizottságot kirendelte, Apponyi lett rendszerint a második bizottság elnöke.⁴⁶ Távollétének fő oka egyrészt, hogy aktív tagja volt az 1839–40. évi országgyűlésen kiküldött büntetőjogi választmánynak, másrészt az 1843 májusában összeülő országgyűlésen való részvétel. Apponyi a négy év alatt többször helyettesítette a polgári peres tárgyalásokon a személynököt (először 1842. február 21-én),

⁴¹ Varga 1974. 156–174.

⁴² MOL O 9 *Protocolla Tabulae Regiae Judiciariae* 1840-1844. 107–118. kötet (MOL X 11400-11408)

⁴³ MOL O 9 107. kötet 713–714. (MOL X 11400)

⁴⁴ MOL O 71 884., 886., 892.

⁴⁵ MOL O 71 932.

⁴⁶ MOL O 9 114–118. kötet (MOL X 11405-11407) Ilyen ülés volt például 1843. február 27-én vagy augusztus 21-én stb. (MOL O 9 114. kötet 299. és 912.)

továbbá a másodfokon ítélkező büntető peres eljárásokat már 1840. december 19-én az ő elnöklete alatt intézték, egészen 1841. február 3-ig vezette ezeket az üléseket,⁴⁷ majd ezt követően báró Vay Miklóssal, Ürményi József alnádorral vagy Bay György alországbíróval felváltva. 1842. február 21-től kezdődően jellemző továbbá (14 alkalomtól eltekintve), hogy amely üléseken jelen volt, az ő elnöklete alatt folyt a tárgyalás – mind polgári mind büntető peres eljárások esetében. Emellett táblabáráként több alkalommal elnökölt az ügyvédek vizsgáztató bizottságban.⁴⁸

3. A politikai életben – az 1839-40. évi országgyűlésen és a büntetőjogi választmányban

Apponyi, mint grófi család sarja, személyes meghívót kapott az uralkodótól az országgyűlés főrendi táblájára. De jogosultságától, 1829-től kezdve még tíz évig nem vett részt az országgyűlés munkájában, ezekben az években építette karrierjét a kancellárián, de az országgyűlések alakulása, illetve a kormányzat viszonya a rendekhez is befolyásolhatta, hogy először csak az 1839-ben összehívott diétán volt jelen a főrendi ház ülésein a fiatal konzervatívok soraiban.

A fiatal konzervatívok „fontolva haladó” irányzata az 1840-es években egy újfajta szintet hozott a reformkor politikai palettájára.

A konzervativizmus, mint politikai eszmerendszer egy adott kor kihívásaira reflektál, tartalma ezért koronként eltérő, de összességében elmondható róla, hogy a fennálló rend megőrzésére vagy helyreállítására törekszik, és bírálja a modern társadalmi fejlődés visszasságait. Egyes gondolkodók, mint Anthony Quinton vagy Kontler László a 16-17. századi brit konzervativizmusból eredeztetik, önálló ideológiai irányzatként azonban csak az 1830-as években bontakozott ki.⁴⁹ Quinton szerint a konzervativizmus központi fogalmai a következők: tradicionalizmus, szkepticizmus és organikus szemlélet, továbbá ezek rendező elemei: történelem, hagyomány, állam, rend, tekintély, hierarchia, vallás, tulajdon és család, valamint mindennek, a fennálló rendnek az őrzése.⁵⁰ Kontler László kötetében négy évszázad konzervatív gondolkodóinak munkái alapján vázolja fel a brit konzervativizmus alapvető

⁴⁷ MOL O 9 108. kötet 31–65., 110. kötet

⁴⁸ MOL O 81 Ügyvédvizsgálati iratok 2. cs. (1823–1843) (1840. december 17., 1841. március, 1842. március 10., június 14., december 18.)

⁴⁹ Bayer József: *A konzervativizmus – erények és korlátok*. In: *Múltunk* 2002. 3–4. sz. 3–4.

⁵⁰ Anthony Quinton: *A tökéletlenség politikája*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995. 20–22.

vonásait, amelyek Európa más nemzeteinek konzervativizmusában is fellelhetők.⁵¹ Az egyik ilyen az ősi alkotmányra való hivatkozás, amely szabályozza a kormányzók és kormányzottak viszonyát, továbbá nem írja elő a hatalmi ágak szétválasztását, ugyan mindegyik rendelkezik egyedi előjogokkal, mégis szoros függésben állnak egymással. A rend különböző fokozatok, rangok hierarchiája, a társadalom minden tagjának ragaszkodnia kell a ranglétrán kijelölt helyéhez. A 16. századi gondolkodó, Elyot szerint a differenciálás kritériuma az értelmi képesség, mivel „*az igazi vezetői tulajdonságok kialakulása valószínűbb olyanoknál, akiknek módjukban áll mindezeket a tulajdonságokat családi örökség gyanánt magukba szívni.*” Így a vagyoni egyenlőtlenség is indokolt: az elaprózott tulajdon ugyanis nem képes a jólét alapjainak a megteremtésére, és a politikai függetlenség háttere sem lehet. A stabilitás és rend zálogaként az abszolút hatalommal felruházott uralkodó iránti feltétlen lojalitást határozták meg. A szkepticizmus az ember erkölcsi esendőségében jelenik meg, mivel Isten az embert tökéletlennek teremtette. Az egyenlőségről alkotott nézetüket is isteni jogalapra helyezik: az emberek eleve nem egyenlőnek teremtettek, a fiú apjának alárendeltje, s ennek analógiájára a király azért uralkodik népe felett, mert olyan hatalommal rendelkezik, mintha atyja lenne.⁵² Scruton is erre mutatott rá: az egyenlőség „*misztikus és irracionális célkitűzés*”,⁵³ mivel tényleges egyenlőség egyetlen társadalomban sem létezett, annak megvalósítása új helyzet kikényszerítését jelentené, amivel sérülne a szabadság elve: az egyenlőtlenül birtokolt javak és pozíciók egyenlővé tétele csak a szabadság korlátozásával vihető végbe.⁵⁴

A 19. század első felének uralkodó konzervatív irányzata, a rendi konzervativizmus a francia forradalom hatására alakult ki, és a legitimitást, az Isten kegyelméből való rendet valamint a kiváltságrendszer határozta meg tartalmaként, s mint ilyen az alkotmányos kormányzat ellenzője illetve az erős állam híve lett, ami azonban nem feltétlenül jelent abszolút hatalmat. Önigazolását a múltban kereste, célja az intézmények óvása, fenntartani mindazt, ami a közjó érdekében jött létre. A konzervativizmust az egyes országokban jellemzően a nemesség hordozta – Burke szerint a „*nemzet azokból áll, akiknek vagyonuk vagy hivatali pozíciójuk következtében közvetlen érdekeltsége fűződik hozzá.*” Az eszmetörténészek Edmund Burke angol teoretikust tartják a modern konzervativizmus szellemi atyjának, aki a *Töprengések a francia forradalomról* című művében fejtette ki nézeteit a forradalom lehetséges következményeiről. Úgy vélte, hogy a franciaországi

⁵¹ Kontler László: *Az állam rejtelvei. Brit konzervativizmus és a politika újkori nyelvei.* Atlantisz Könyvkiadó, 1997.

⁵² Kontler 40–250.

⁵³ Roger Scruton: *Mi a konzervativizmus?* Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 37.

⁵⁴ Egedy Gergely: *Konzervativizmus és szabadság.* In: Uő.: *Konzervativizmus az ezredfordulón.* Magyar Szemle Könyvek, 2001. 202–206.

események veszélyesek lehetnek az európai civilizáció vívmányaira, így Angliára nézve is, mint „*az európai társadalmi modell legsikeresebb megvalósulására*”. Gondolatvilágának középpontjában a rend állt, amely természetes, tradicionális, vagyis fennállását történelmi múltja igazolja. Fontos volt számára az ősi alkotmány elmélete, és a törvények organikus kialakulása. Úgy vélte, hogy a politikai társadalom az öröklött attitűdök, szokások és előítéletek által működik, valamint a politikai egyenlőség egy természetellenes elképzelés.⁵⁵

Burke nagy hatással volt a francia gondolkodókra is. Franciaországban a konzervativizmus az 1830-as években alakult ki, főbb képviselői, Joseph-Marie de Maistre és Louis Gabriel Ambroise de Bonald a legitimizmus jegyében fejtették ki nézeteiket. Mindkettejük álláspontjára jellemző, hogy a forradalom első szakaszát elfogadták, de az események radikalizálódását követően Svájcba emigráltak, ahol papírra vetették gondolataikat. De Maistre és de Bonald is elítélte a forradalom vallásellenességét, mivel letérítette Európa „*legkeresztényibb*” államát a helyes útról. De Bonald továbbá úgy vélte, hogy Franciaország a legjobban megalkotott monarchia az államvallás, az öröklődő királyi cím, az öröklődő rangkülönbségek, privilégiumok stb. révén.⁵⁶

A franciaországi események a német politikai gondolkodásban is változást eredményeztek, amelyre azt megelőzően jellemző volt a liberális politikai elképzelések terjedése, 1792-93-tól kezdődően azonban inkább megfigyelhető az azokkal való szembefordulás. A német államok területén a konzervativizmus a romantika egyik ágaként jelentkezett, amelynek központja Poroszország lett, s Burke mellett de Maistre és Chateaubriand is hatással voltak kialakulására,⁵⁷ előfutárának pedig Justus Möser tekinthető. Möser Osnabrückben tevékenykedett ügyészként és jogtanácsosként, a helyi politikai berendezkedést tekintette az ideális feudális világnak, így nézeteinek alapját a földtulajdon és a rendi szabadság eszménye képezte, amelyeket pedig a rendi állam hierarchiája biztosított. Az egyenlőségről azt tartotta, hogy az egyedül az Úr színe előtt lehetséges, mivel az egyén beleszületik egy adott társadalmi rétegbe, amelynek élete végéig tagja marad. Történet szemléletében a múlt nem valami elmúltat („*hinter ihm Liegendes*”) jelöl, hanem jelenvalót („*Mitgegenwärtiges*”), a meglévőt.

⁵⁵ Dénes 1989. 12–13.; Kontler 215–260.; Mannheim Károly: *A konzervativizmus. Tanulmány a tudás szociológiájáról*. Cserépfalvi, 1994. 51–92.; Scruton 11–20.; Robert Nisbet: *Konzervativizmus: álom és valóság*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1996. 37–92.; Bayer 3–15.; John Kekes: *A konzervativizmus ésszerűsége*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.; Egedy Gergely: *Konzervativizmus és nemzettudat*. In: Uő.: *Konzervativizmus az ezredfordulón*. 48.; Egedy Gergely: *Brit konzervatív gondolkodás és politika*. Századvég Kiadó, Budapest, 2005. 13–29.; Nagy Levente: *A konzervativizmus természetrajza*. In: Simon János (szerk.): *Húsz éve szabadon közép-Európában. Demokrácia, politika, jog*. Konrad Adenauer Alapítvány, 2011. 296–308.

⁵⁶ Vadász Sándor: *A francia konzervativizmus a 19. században*. In: Múltunk 2002. 3–4. sz. 34–71.

⁵⁷ Tokody Gyula: *A korai német romantikától a Német Konzervatív Párt megalapításáig. (1798-1876)*. In: Múltunk 2002. 3–4. sz. 165–188.

Möser nagy hatással volt a német konzervativizmus későbbi képviselőire: Adam Heinrich Müller, Karl Ludwig Haller vagy Friedrich Julius Stahl, utóbbi az 1840-es években vált vezető teoretikussá.⁵⁸ Müller filozófiájában az állam egy zárt rendszerként jelent meg, amelyben a társadalmi ellentmondások természeteseek, s amelyben a nemesség és a polgárság kapcsolatát egy házassághoz hasonlította („*Theorie der Familie*”): a nemesség a női rész, a polgárság a férfi, egyik a másikra utalva, kölcsönösen kiegészítve egymást, hogy egymás hasznára váljanak. Ellenezte a nem maguktól, organikusan alakuló gazdasági és társadalmi változásokat.⁵⁹ Stahl államelméletének középpontjában a vallás mindenek felettisége és az alkotmányos monarchia konzervatív értelmezése állt; az állam tevékenységét a keresztény elvek határozzák meg, ezért elsődleges feladatnak tartotta az egyház védelmét.⁶⁰

Magyarországon az 1840-es években alakult ki a konzervativizmusnak az az új iránya, amely a reformellenzék „kihívására válaszolt”. Az irányzat szellemi atyja gróf Dessewffy Aurél volt, aki az 1839-ben Metternichnek benyújtott memorandumában foglalta össze helyzetértékelését és elképzeléseit.⁶¹ Emlékiratának kiindulópontja az a gondolat volt, hogy Magyarország fejlődése a kormányzat jóindulatán valamint az ország lojalitásán múlik, ezt azonban a „radikális párt” tevékenysége veszélyezteti, s az ellenzék visszaszorítására javasolta egy konzervatív párt létrehozását. A szükséges reformokban kezdeményező szerepet szánt a kormánynak, ezzel ugyanis véleménye szerint elkerülhetővé válik a gyökeres átalakulás a reformokra váró területeken, amelyeket meg is jelölt: hiteltörvény, közlekedés javítása, parasztság terhei stb., és javaslatokkal állt elő a problémák megoldását illetően.⁶² Az egyes feladatok gyakorlati kivitelezését tekintve írásaiban kínált megoldást a Világ hasábjain.⁶³ A konzervatív irányzat ezen új csoportja abban tért el a rendi, aulikus konzervatívoktól, hogy programjuk túllépett a „hagyományos” kereteken, és a kiváltságörzés politikája mellett helyet kapott benne a haladás gondolata is, így a konzervatív táboron belül

⁵⁸ Thomas Meyer: *Die feudale Rechtfertigung des Ständestaates: Justus Möser's Kritik an der Aufklärung*. In: Uő.: *Stand und Klasse. Kontinuitätsgeschichte korporativer Staatskonzeptionen im deutschen Konservativismus*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1997. 40–48.

⁵⁹ Thomas Meyer: *Die romantische Rechtfertigung des Ständestaates: Adam Müllers Projekt einer Reästhetisierung des Politischen*. In: *Stand und Klasse*. 73–76.

⁶⁰ Thomas Meyer: *Die konstitutionelle Bildung an ein monarchisches Prinzip: Stahls Abkehr vom altständischen Korporativismus*. In: *Stand und Klasse*. 131–136.; Tokody 184–188.

⁶¹ A memorandumot közli: DAÖM 201–212.

⁶² DAÖM 205–209.

⁶³ DAÖM XXVIII–XXIX.; Dénes 1989. 32–33.; Schlett István: *A magyar politikai gondolkodás története*. II/1. kötet. *A liberalizmus Magyarországon*. Korona Kiadó, Budapest, 1999. 266–268.; Dombovári Ádám: *Egy alternatíva kibontakozási lehetőség nélkül. Dessewffy Aurél politikai önarcképe*. In: *A hagyomány politikája. Fejezetek a konzervativizmus történetéből*. Szerk.: Békés Márton – Majoros István. ELTE BTK Történelmi Intézet, Budapest, 2006. 81–93.; Erdmann Gyula: *A kormányzat előkészületei az 1839–40-es országgyűlésre*. In: *Történelem és levéltár: Válogatás Erdmann Gyula írásaiból*. Gyula, 2004. 27–31.; Dénes 2008. 44–51.

az első csoport voltak, akik modernizációs programmal léptek fel.⁶⁴ Maga Dessewffy ezt a következőképpen fogalmazta meg: „*Alkotmányos államokban a politika nem szorítkozhatik csupán a fenntartásra; igen, a gépnek jó karban kell fenntartania, hogy működhessék, azonban szabályszerű mozgása nincs ellenzésben a fenntartással, az inkább csak következmény, mely megfelelő eredmények nélkül nem is maradhat, - ez eredmények pedig, ha a gép jól van igazgatva: haladás a szó legteljesebb értelmében.*”⁶⁵ A „fontolva haladók” felismerték: ahhoz, hogy megőrizzék a fennállót, el kell fogadni a változást és a változtatást. Ahhoz pedig, hogy minden az elképzeléseik szerint alakuljon, nekik kell az átalakulás élére állni, pontosabban a kormánynak, amely az államot testesíti meg. A negyvenes évekbeli konzervatív publicisztikában megjelennek a fentebb már említett, az európai országokra, nemzetekre jellemző konzervativizmus jegyei. Kállay Ferenc cikkeiben az arisztokrácia vezető szerepének és elkülönülésének szükségességét hangsúlyozta, mivel az arisztokrácia hivatása a társadalom vezetése. Az organikus szemlélet jegyében kifejtette, hogy minden reformnak a fennállóból kell kiindulnia, és azt kell tökéletesítenie: a reformokat kell az alkotmányhoz igazítani, és nem fordítva. *Birtok* című cikkében a nagybirtok védelmére kelt. Liphay Sándor elutasította a liberalizmus eszmerendszerét, annak társadalomképét, államfelfogását: „*a magyar alkotmány arisztokratikus, a közélet a nemességé, amelyet csak megzavarhat az, hogy birtoktalan nemesek is az arisztokratikus politika határain belülre kerültek, holott annak kritériuma csakis a föld birtoklása lehet.*”⁶⁶ Széchen Antal cikkeiben az elvi kérdéseken túl már gyakorlati problémákkal is foglalkozott: országgyűlés rendezése, nemzetiségi kérdés a horvát incidens kapcsán vagy a honoráciorok szavazati joga. Dessewffy Emil szerint a nemesség anyagi és szellemi fölénye révén a nemzet fenntartója, s érdekelt a rend megőrzésében, a jogkiterjesztés pedig ezt fenyegeti. Emellett a gazdaságpolitika „fontolva haladó” reformját irányozta elő: tőkebehozatal, infrastruktúrafejlesztés, városrendezés stb.⁶⁷

Dessewffy Aurél már az előző, 1832-36. évi diétán is jelen volt, 1839-ben pedig már az új elvek jegyében szólalt fel a főrendi tábla ülésein, maga mögé sorakoztatva a „fiatalokat”, köztük Apponyi Györgyöt is.

⁶⁴ Schlett 265.; Dénes 1989. 31–36. Egedy Gergely: *Nemzet és modernizáció*. In: Uő.: *Konzervativizmus az ezredfordulón*. 180–181. Békés Márton: *A reformkonzervativizmus lehetősége*. In: *Kommentár* 2006. 6. sz. 79–89., Békés Márton: *A konzervativizmus-kutatás nemzeti látószögéről*. In: *Kommentár* 2007. 5. sz. 63.; Gyurgyák 52–53.

⁶⁵ DAÖM 206.

⁶⁶ Dénes 1989. 101.

⁶⁷ Kállay, Liphay, Széchen és Dessewffy publicisztikájáról bővebben: Dénes 1989. 89–128.; Dénes 2008. 121–178.

A kormányzat az 1832-36. évi országgyűlés berekesztését követően a megfélemlítés politikájához nyúlt: hűtlenségi, felségsértési és becstelenségi perekkel indított támadást a reformellenzék megfélemezésére. Az 1839-ben összeülő diétán dőlt el, milyen irányban folytatódik a kormányzat politikája: marad a „terror” a diéta jóváhagyásával, vagy enyhülés várható. A kérdés eldöntéséhez nagyban hozzájárultak az európai események, a keleti kérdés kiéleződésével válsághelyzet bontakozott ki Európa pénzügyeiben, amely a Habsburg Birodalmat is érzékenyen érintette, és ez kompromisszumokra sarkallta az udvart. A válságban lévő monarchia nem tudott bekapcsolódni a konfliktus rendezésébe, viszont egy esetleges európai háború kitörésekor szüksége lett volna pénzre és újoncokra, valamint feszültségmentes belpolitikára, ezért kénytelen volt engedni a magyar rendek követeléseinek. Metternich szemléletváltásában szerepet játszhatott Dessewffy Aurél memoranduma is, főként annak egyik alaptétele: az állam erősödését a kormány által támogatott mérsékelt haladás segítheti elő.⁶⁸

Az országgyűlés egyik fontos kérdése volt a szólásszabadság sérelmi ügye a megelőző évek politikai pereit kapcsán – az alsó táblán követelték az ítéletek megsemmisítését, a perek felfüggesztését és az elítéltek szabadon bocsájtását. A főrendek és az uralkodó is az adó- és újoncmegajánlást kívánta elsőként tárgyalás alá venni, az alsó tábla pedig a sérelmeket, emiatt hosszas vitákra került sor. A szólásszabadság kapcsán született kompromisszumban az udvar felfüggesztette ugyan a folyó pereket és amnesztiát adott az elítélteknek, de nem ismerte el, hogy törvénysértést követett volna el a perekkel.⁶⁹ Emellett más fontos eredményei is voltak a diétának: az önkéntes örökváltság törvénybe iktatása, törvény született a zsidó emancipáció és gazdasági kérdések kapcsán is, utóbbiban liberális gazdaságpolitikai elvek érvényesültek.

A fiatal konzervatív főrendek hangadója és vezérszónoka ezen az országgyűlésen Dessewffy Aurél volt, viszont Apponyi is hozzászólt több témához, ami elég volt ahhoz, hogy az udvarban felfigyeljenek a fiatal grófra. A diétáról készült jelentések között található egy egyoldalas jellemzés Apponyiról: *„Gróf Apponyi György [...] olyan tulajdonságokat egyesít magában, amelyek kiválónak teszik jellemét, mindig nagy alázattal képviseli a legfelsőbb érdekeket, szónoki képességeit pedig a főrendi ház ülésein kívül Pozsony vármegye megyegyűlésében is energikusan mutatja be, és nemcsak betanult beszédekben lép fel a királyi*

⁶⁸ Varga János: *Helyét kereső Magyarország: politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 10–16.; Pajkossy Gábor: *A kormányzati terrorizmus politikája és az 1839–40. évi országgyűlés*. In: Történelmi Szemle 2006. 1–2. sz. 25. A kormány előkészületeiről bővebben: Erdmann 35–40. A kormányzat 1836 utáni politikájáról bővebben: Pajkossy Gábor: *A kormányzati „terrorizmus” politikája Magyarországon 1835 és 1839 között*. In: Századok 2007. 3. sz. 683–721.

⁶⁹ Pajkossy Gábor: *Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban*. MTA, Történettudományi Intézet, Budapest, 1991. 5.

érdekek védelmében és az ellenzék megcáfolására, hanem rögtönözve folyékony szép magyar nyelven. [...] Minden alkalommal jó szándékot és alázatot tanúsított, emellett sokrétű tudással bír, mindig azon fáradozott, hogy a jó ügyet tevékeny befolyással támogassa, és ezzel minden jóérzésű figyelmét magára irányította, mivel minden cselekedetéből arra lehet következtetni, hogy a felsőtábla rátermett tagjává válik.”⁷⁰

A jelentés igen részletes jellemrajzot készített Apponyiról, amelyben a jelentést készítő felsorolta Apponyi azon tulajdonságait, amelyek alapján úgy vélte, hasznos politikus lehet a grófból: lojális, tehetséges, szorgalmas, szakértő, kiváló szónok, aki az ellenzéknek is visszavág, ha kell. A jelentő jól felismerte Apponyi képességeit, és jellemzése megfelelhet a valóságnak, mivel a gróf kortársa, Horváth Mihály is hasonló jellemzést adott róla korrajzában az 1839–40. évi diéta szereplőinek leírásakor. *„Apponyi György gróf egyike a legfiatalabb tagoknak, először lépett fel az országgyűlésen, nem ugyanolyan tündöklő tehetséggel, mint Dessewffy Aurél; sem nem olyan furfangos ügyességgel, mint Jósika; de mégis oly átható értelemmel, oly szép készültséggel, hogy a közfigyelmet mindjárt első beszédével magára vonta. Szónoklatát, mely rövid gyakorlat után is igen könnyen folyóvá, gördülékennyé lőn, higgadt értelem, s mérséklet jellemzé; mely érezni engedi a hallgatóval, hogy bár a reformoktól sem idegen, melyeket a hon java követel, csak úgy intéztessenek, hogy a kormány erejét s az arisztokratia lényeges érdekeit ne csökkentsék. Jellemének a kora ifjúságától fogva viselt kormányhivatalokban megszokott nyugodt magatartás, egyenesség és hazaszeretet kellemes színezetet kölcsönzött.*”⁷¹

Horváth Mihály is méltatta Apponyi szellemi és szónoki képességeit, és jól megragadta a gróf országgyűlésen kifejtett politikájának egyik alappillérét: elismeri a reformok szükségességét, viszont kivitelezésüket még nem tartotta időszerűnek – a kormányzat és az arisztokrácia érdekeit védve. Széchen Antal Apponyi „szerény, de határozott” föllépéséről írt

⁷⁰ „[...] war an dem dermaligen Landtag einer der besten Verfechter der Hofpartei unter den Regalisten; er vereinigt in sich solche Eigenschaften, die ihn wirklich ausgezeichnet machen, hat dabei immer eine große Ergebenheit für die a. h. Interesse an den Tag gelegt, und hat sein Rednertalent außer den Magnatensitzungen auch in den Generalcongregationen des Pressburger Comitats und zwar nicht nur in einstudierten Reden, sondern auch in solchen, die er aus dem Stegreif layisch und rhetorisch schär und in fließender, blühender ungarischer Sprache – zur Verteidigung der kön. Rechte und Widerlegung der Oppositionspartei mit vieler Energie hielt, sehr entsprochen verwendet.” MOL I 58 11. doboz Ungarische Landtag vom Jahre 1839-40. Darstellung und Charakteristik der Mitglieder des ungarischen reichstages und des Oberhauses. g) Regalisten am Landtag von 1839/40. Saját fordítás. A dolgozatban szereplő idézetek jelentős része német nyelven íródott, amennyiben nem áll rendelkezésre magyar nyelvű forrásközlés, saját fordításban közlöm az idézetet; ezt a későbbiekben külön nem jelölöm.

⁷¹ Horváth II. 117–118.

az országgyűlésre való visszaemlékezésében, ugyanakkor szerinte már ebből is látható volt, hogy „fontos szerep lehetend jövőben osztályrésze”.⁷²

A főrendi napló nyomtatásban csak 1840. február 25-től kezdődően jelent meg,⁷³ így a korábbi ülésekbe a Zentralinformationskomitéé ülésein elhangzott előadások,⁷⁴ a Takáts Sándor hagyatékban fellelhető titkosrendőri jelentések,⁷⁵ valamint egy kronologikusan jegyzett kézirat alapján nyerhetünk betekintést, amelyek azonban jellegüknél fogva elsősorban az ellenzéki képviselőkre valamint azok felszólalásaira és tevékenységére koncentrálnak, és így a konzervatív táborról kevesebb szó esik bennük.⁷⁶ Továbbá e célból jól használható Stuller Ferenc kéziratosa Országgyűlési Tudósítása is.⁷⁷

Apponyi az 1839-40. évi országgyűlésen több tárgy kapcsán is kifejtette véleményét, de ekkor még jellemzően felsorolásokban fordul elő a neve.⁷⁸ Hozzászólásait leginkább a vallási, a sérelmi ügyhöz valamint a kerületi napló kinyomtatásáról szóló vitához fűzte. Ebből a néhány felszólalásából is kitűnt, hogy tájékozott a napirendre kerülő tárgyakkal kapcsolatban, s javaslataiban a „fontolva haladó” elveknek valamint a kormányérdeknek megfelelően nyilatkozott.

Az ellenzék az országgyűlési ügyek közül a szólásszabadságon esett sérelmet akarta elsőként tárgyalás alá venni, és az emiatt elítéltek szabadon bocsájtását és felmentését óhajtották. A vád szerint az elítéltek felségsértést követtek el, Deák Ferenc védőbeszédében azonban hangsúlyozta, hogy nem lehet felségsértés vádját kimondani ezekre az esetekre, mivel a fejedelem nem azonos a kormánnyal, így a kormány ellen felszólaló bebörtönzöttek nem vétkesek felségsértés ügyében. A szólásszabadság kérdéséhez még egy sérelmi ügyet is kapcsoltak: Ráday Gedeon Pest megyei követnek megtiltotta a kormány, hogy részt vegyen a diétán, mivel éppen per folyt ellene – ezzel pedig a követválasztás jogát sértették meg. Így az alsótábla felirati javaslatában e két sérelem orvoslását terjesztette a főrendek elé.⁷⁹

⁷² Szécheny Antal: *Az 1839–40-diki országgyűlésről*. In: Budapesti Szemle 1882, 71. szám 251.

⁷³ *Felséges Első Ferdinánd Ausztriai császár, Magyar- és Csehországoknak e' néven ötödik koronás királyától szabad királyi Pozsony Városában 1839-dik évi június 2-kára rendeltetett Magyar országgyűlésen a' Méltóságos fő-rendeknél 1840. februarius 25-kétől május 12-ig tartott országos ülések naplója*. Pozsonyban, é. n. [1840.] (továbbiakban Főrendi napló)

⁷⁴ MOL A 105 Informationsprotokolle der ungarisch-siebenbürgischen Sektion (továbbiakban: MOL A 105 Inf. prot. és a bizottsági ülés dátuma)

⁷⁵ MOL N 119 Takáts Sándor hagyaték Fasc. 60–63.

⁷⁶ MOL I 58 11. doboz Nr. 2. *Chronologische Darstellung des Landtages vom Jahre 1839–40*. A kézirat lényegre törő összefoglalásokban tudósított az egyes ülésekről mind a felső és mind az alsó táblát illetően, utóbbi valamivel többször és részletesebben fordul elő.

⁷⁷ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (továbbiakban OSZK Kt) Hung. Quart. 2961. (továbbiakban Stuller)

⁷⁸ Például: MOL A 105 Inf. prot. 1839. július 23. (MOL X 31651), szeptember 10., MOL N119 Fasc. 60. 8435.

⁷⁹ Horváth II. 136–138.; Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 439–441.; Völgyesi Orsolya: *Batthyány Kázmér az 1839/40-es és az 1843/44-es országgyűlésen*. In: Baranyai történelmi közlemények: a Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. 2005. 1. sz. 16.

A főrendi táblán Dessewffy Aurél indítványa döntötte el a rendek felirati javaslatának sorsát: tárgyalás nélkül visszaküldték egy korábbi törvénycikkre hivatkozva (1790:13. tc.)⁸⁰, amely kimondta, hogy először a királyi proposíciókat kell tárgyalás alá venni.⁸¹ Apponyi elutasító volt a rendek sérelmi kérdés kapcsán küldött üzenetével,⁸² és később javasolta, hogy revideálják az országgyűlésen a pereket.⁸³ A gróf véleménye szemben állt Deák védőbeszédével: szerinte nem mentség arra hivatkozni, hogy nem a „Fejedelem”, hanem a kormány ellen léptek fel – mivel nem lehet a kormányt a „Fejedelemtől” elválasztani, mert akkor a „Fejedelem” sérthetlensége nem lenne többé kiváltsága. Továbbá kifejtette, hogy a főrendek a szólásszabadság ellen soha nem nyilatkoztak, sőt azt fenntartani kívánták. Ha valaki a szólásszabadság jogával hazája kárára visszaél, akkor a rendek nem vádolhatják azzal a kormányt – folytatta érvelését –, ha ilyen tettekért az illetőt törvényes bírāja előtt felelőssé teszik. Az sem mentheti fel az elítéltet, ha szavait visszavonja, mert vannak olyan szavak, amelyek kimondattak, és céljukat elérték.⁸⁴ Ezzel az érveléssel a kormány politikáját, korábbi „terrorját” vették védelembe. A rendek következő feliratukban Ráday ügyének orvoslását jelölték a legsürgetőbb feladatnak, s végül a két tábla hosszas üzenetváltása után az ellenzék ejtette a sérelmet, lemondatták Rádayt követi állásáról.⁸⁵ Az udvar a szólásszabadságon esett sérelmet pedig némileg orvosolta 1840 áprilisában az amnesztiával.⁸⁶

Az Apponyi által hozzászólt tárgyak közül a második a nyilvánosság kérdése volt, egyrészt a kerületi naplók kinyomtatása, másrészt pedig egy országgyűlési szabadújság indítása kapcsán.

Az 1790-91. évi országgyűlés óta volt rendszeres eljárás, hogy a kerületek megyei közösen tanácskoztak az országgyűlés előtt. Az alsótáblai követek kerületi ülései hivatalos országgyűlési intézménnyé nőttek ki magukat, amelyek jelentősége diétáról diétára növekedett, s emiatt szükségessé vált, hogy az üléseken elhangzottakat naplóban rögzítsék, hogy az ott elhangzottakról tájékoztassák a nyilvánosságot.⁸⁷ Már az 1832-36. évi országgyűlésen kísérletet tettek egy állandó napló megteremtésére, de az erről folyó

⁸⁰ *Magyar Törvénytár 1740-1835. évi törvénycikkek.* Szerk.: Márkus Dezső. Franklin Társulat, Budapest, 1901. 161.

⁸¹ Horváth II. 138.

⁸² 1839. július 16., 24. Stuller 108., 128.

⁸³ 1840. március 19. Főrendi napló 201–202.

⁸⁴ 1840. április 22. Főrendi napló 460–462. Közli: Toldy István: *A magyar politikai szónoklat kézikönyve*. I. kötet Pest, 1866. 431–434.

⁸⁵ Horváth II. 139–141., Trócsányi 442–444.

⁸⁶ A sérelem alakulásáról és az amnesztiáról bővebben: Horváth II. 145–165.

⁸⁷ Zelovich Dezső: *Az országgyűlési napló története*. Budapest, 1936. 5-24.; Dobszay Tamás: *Az 1843–44. évi országgyűlés kerületi naplója*. In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére*. Szerk.: Gergely Jenő. Budapest, 2000. 83–84.

tárgyalások abbamaradtak.⁸⁸ A kormányzat árgus szemekkel figyelte a kerületi üléseket, mivel az országos üléseknél is nagyobb veszélyt láttak benne.⁸⁹ Érthető, hogy a „fontolva haladók” és így Apponyi sem támogatta a kerületi naplók kinyomtatását. Arra hivatkoztak, hogy az országgyűlési tárgyak sajtó útján való terjesztése szigorú ellenőrzés alá szorul, ez viszont a kerületi ülések esetén nem kivitelezhető, esetleg azok átalakításával.⁹⁰ Apponyi továbbá kifogásolta a kerületi ülések összetételét és munkáját: ezek a gyűlések csak előleges tanácskozások, nem lehet nekik erőt tulajdonítani, mivel nincs benne minden rész képviselve; ha kinyomtatnák a kerületi naplókat, akkor az országos ülések naplóinak csökkenne a jelentősége. Ha a kerületi üléseket átszervezve az erők kiegyenlítettek, akkor pártolni fogja a naplót.⁹¹ Ebben a kérdésben is több üzenetváltásra került sor a két tábla között, végül a főrendek álláspontja érvényesült.⁹²

Az országgyűlés nyilvánossága tekintetében már az 1790-91. évi diétán döntöttek amellett, hogy a tanácskozás nyilvános legyen, a nyelve pedig magyar, ugyanakkor az ülések naponkénti latin illetve magyar nyelvű jegyzéséről. Ekkor azonban még az egyes beszédek összefoglalói kerültek a naplóba, csupán az 1832. évi országgyűléstől kezdve alkalmaztak gyorsírókat, akik szóról szóra lejegyezték az elhangzottakat; ekkortól kezdve már csak magyar nyelven.⁹³ Mivel erre kevés előfizető volt, s a diéta ülésein is csak kevesen jelentek meg, így a nyilvánosság szélesítése végett vetette fel az ellenzék az országgyűlési szabadság gondolatát, hogy a politikai jogokból kirekesztettek is olvassanak a diétai eseményekről. Az ellenzék ezért indítványozta, hogy hozzanak létre egy cenzúrától mentes országgyűlési hírlapot – már az 1830. évi diéta kerületi ülésén javasolta gróf Andrássy György. Javaslatát többen támogatták, de a következő diétára halasztották a részletes megtárgyalását.⁹⁴ Apponyi az országgyűlési újság kérdésében egyetértett Dessewffy Auréllal: *„olyan lapokra még nem érett meg a hazai közönség, amelyek nemcsak a tanácskozások folyamát közlik, hanem okoskodásokat, polémiaikat is foglalhatnak magokban.”*⁹⁵

A vallás volt a harmadik tárgy, amelynek kapcsán Apponyi hosszabban kifejtette nézeteit. Már az 1832-36. évi országgyűlésen felmerültek azok a problémák, amelyek a következő országgyűléseken továbbra is napirenden voltak, de egyik diétán sem született törvény erre

⁸⁸ Kölcsény Ferenc: *Országgyűlési napló*. S. a. r.: Völgyesi Orsolya. Universitas Kiadó, Budapest, 2000. 294.

⁸⁹ Andics, 1975. 42–43.

⁹⁰ Zelovich 87–88.

⁹¹ 1840. március 13. Főrendi napló 149.

⁹² Horváth II. 144–145.

⁹³ Siklóssy László: *Az országgyűlési beszéd útja*. Budapest, 1939. 119–120.; Pálmány Béla: *Az országgyűlési naplók történetéből 1790–1949*. In: Valóság 41. évf. 6. sz. 63.

⁹⁴ Kölcsény 291.

⁹⁵ Dessewffy Aurél 1839. szeptember 21-i beszédét idézi Stuller 273.

vonatkozólag. A fő kérdés az 1790:26. törvénycikk megsértése körül forgott, amely szabályozta a vegyesházasságok megkötésének módját, és ezzel együtt rendelkezett az így született gyermekek vallási hovatartozásáról is: ha az apa katolikus, akkor minden gyermeke az ő vallását követi, ha protestáns, akkor csak fiúgyermekei.⁹⁶ Később azonban, egy helytartótanácsi rendelet újra behozta a reverzálisokat, amelynek keretében vegyesházasság esetén a protestáns apa kötelezte magát, hogy gyermekeit katolikus hitben fogja nevelni. Egy másik rendelettel pedig a protestáns hitre való áttérést nehezítették meg, e szerint ugyanis hat hetes oktatást írtak elő az áttérni szándékozónak, így bizonytalanítva el az illetőt.⁹⁷ A katolikus papság viszont ezt hónapokkal, esetenként évekkel meghosszabbította.⁹⁸ Beöthy Ödön bihari követ pedig több javaslattal állt elő a bevett vallások egyenjogúsításáért (szabad vallásgyakorlat, szabad áttérés).

A liberális egyházpolitikai javaslatok veszélyeztették a katolikus egyház elsőbbségét, ezért nem véletlen, hogy az 1840-es években az egyház szövetségesre talált a „fontolva haladó” konzervatív irányzatban. Felismerték ugyanis, hogy újítások nélkül már nem tudnak megfelelni a kor és a közélet követelményeinek, ezért igyekeztek mérsékelt, illetve mérséklő javaslatokkal előállni. A „fontolva haladó” irányzatnak nem volt kimondott egyházpolitikája, de ha alkalom adódott rá, akkor az egyházi érdekek védelmében léptek fel a kiváltságörzés jegyében.⁹⁹ Apponyi hozzászólásait is e felfogás tükrében tette meg, noha nem „hajtott fejet” teljes mértékben a püspöki kar előtt: úgy vélte, modernizálni kell az egyház törvényeit, de úgy, hogy annak jogai lényegükben ne sérüljenek. Egyetértett a rendekkel abban, hogy meg kell szüntetni a „vallásbeli súlyokat és nehézségeket”, valamint a különböző vallást gyakorlók között lévő egyenlőtlenséget, de felirati javaslatukat nem támogatta, hanem a konzervatív főrendek egyöntetűen egy kinevezendő sérelmi bizottság hatáskörébe utalták a rendek üzenetét.¹⁰⁰

Apponyi György a „fontolva haladó” elvek jegyében szólott hozzá az egyes diétai tárgyakhoz: támogatta a szólásszabadságot, amíg nem a kormány és az uralkodó ellen szól; támogatta a kerületi napló kinyomtatását, mielőtt a kerületi ülések összetételét

⁹⁶ Törvénytár 1740-1835. 169-178.

⁹⁷ Kölcsey 313., 424-425.

⁹⁸ Sörös Pongrácz: *A kath. klérus törekvései az 1843/44. országgyűlés egyházi ügyeinek tárgyalása alatt*. In: *Katolikus Szemle*, 1901. 10. sz. 865.

⁹⁹ A politikai katolicizmusról bővebben: Fazekas Csaba: *Katolikus egyháziak „platformja” a Konzervatív Pártban*. In: Molnár András (szerk.): *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*. Tudományos emlékülés. Zalaegerszeg, 1997. június 7. Zalaegerszeg, 1998. 73-112.; Fazekas Csaba: *Katolicizmus és konzervativizmus a XIX. századi Magyarországon*. In: *Múltunk*, 2002. 3-4. sz. 427-475.

¹⁰⁰ 1840. április 9. Főrendi napló 369.

megreformálják; a honosítással kapcsolatos döntésekben részt kért a főrendi táblának is,¹⁰¹ amivel az befolyásolhatja a választmány határozatát, illetve a kezdeményező szerepet is átveheti. Ebből a néhány megnyilatkozásból is jól meghatározható Apponyi politikai attitűdje, amely leginkább a következő országgyűlésen fog megnyilvánulni: elviekben támogatását adja a reformkezdeményezésekhez, de ezek kivitelezését olyan feltételekhez köti, amelyek nem teszik lehetővé annak eredeti tervek szerinti megvalósítását. A sérelmek kapcsán tett javaslata a bírói döntések országgyűlési felülvizsgálatát illetően abszolutisztikus színezetet ölt, mivel a „fontolva haladók” szerint a magyar államberendezkedés még nem érett meg a hatalmi ágak teljes szétválasztására, erre utal az is, hogy a „fejedelmet” nem tartotta elválaszthatónak a kormánytól. Érvelésével védelmébe vette a kormány 1836 és 1839 között gyakorolt politikáját, valamint a fennálló rendszer alapjainak megőrzésére törekedett.

Az országgyűlés berekesztését követően látott munkához a büntetőtörvénykönyv kidolgozására kiküldött választmány, melynek tagjai közé Apponyit is kinevezték.¹⁰²

Az országgyűlési választmány 1841. december 1. és 1843. március 16. között ülésezett, két alválasztmányban; az egyik feladata volt a büntetőtörvénykönyv kidolgozása, a másiknak pedig a hatósági és kerületi börtönök létesítése kapcsán felmerülő minőségi, mennyiségi és pénzügyi kérdések kidolgozása. A 45 fős választmány tagjai egyetértettek a büntetőjog reformjának szükségességében, a kivitelezésben azonban nem: míg az ellenzék a polgári államszervezet kialakításának irányába indult el e téren, addig a konzervatív tábor a kormányhatalom szilárdítása felé.¹⁰³

Apponyi rendszeresen részt vett az üléseken, több alkalommal is hozzászólt a vitához, viszont egyik alválasztmánynak sem volt tagja. A bizottmányban a vélemények Dessewffy Aurél és Deák Ferenc vezénylete alatt konfrontálódtak.¹⁰⁴ Dessewffy számára Metternich korábban külön ösztöndíjat is biztosított, hogy külföldön tanulmányozhassa az igazságszolgáltatás rendszerét; a gróf utazásáról barátainak, elsősorban Jósika Samunak számolt be leveleiben.¹⁰⁵ Dessewffy szerint a meglévő rendszer alapelveit nem szabad megváltoztatni, meg kell őrizni az uralkodó bírói hatalmát, de hangsúlyozta, hogy reformokra

¹⁰¹ 1840. április 29. Főrendi napló 548.

¹⁰² 1840. május 12. Főrendi napló 637. (1840:5. tc. *Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvényczikkek*. Szerk.: Márkus Dezső. Franklin Társulat, Budapest, 1896. 90.) Az ülések részben kéziratos és nyomtatott jegyzőkönyvének lelőhelye: MOL N 95 Archivum regni Az 1840:5. tc. által a büntető és javítórendszer kidolgozására kiküldött választmány. 1. csomó; ezekből közöl: Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. I–IV. kötet Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.

¹⁰³ Sarló Béla: *Deák és Vukovics. Két igazságügy miniszter*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 11–12.

¹⁰⁴ Varga János: *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. Zalai Gyűjtemény 15. sz., Zalaegerszeg, 1980. (továbbiakban Varga 1980a) 4–5.

¹⁰⁵ DAÖM XXXVII.

szükség van. Úgy vélte, hogy a liberálisok az esküdszék bevezetésével az uralkodót és a bírókat akarják megfosztani igazságszolgáltató joguktól, s azt a tömeg kezére akarják játszani. Két fő feladatot szabott a konzervatív tábornak: végrehajtani a büntetőrendszer korszerűsítését, és garantálni az uralkodó büntetőhatalmát a tömegek kizárásával. A konzervatívok álláspontjának részét képezte még a becestelenítő testi büntetések és esetleg a halálbüntetés mellőzése, a szóbeli eljárás bevezetése, a békebírói intézmény létrehozása a nép esetleges bevonására – vagyis olyan elemek, amelyek a rendszert alapjaiban nem háborgatják, de mégis korszerűsítik azt. Az ellenzék tagjai a polgári igazságszolgáltatás vívmányait kívánták bevezetni, ezek közül is legfontosabbnak az esküdtbíráskodás intézményét tartották. Ezt a „fontolva haladók” elutasították, helyette a békebíróság felállítását szorgalmazták, amely csak az eljárás előkészítésében venne részt, az ítélethozatal megmarad a bírák kezében.¹⁰⁶

Az ülésekről jegyzőkönyvet, valamint ülésrendet Szalay László készített, ez alapján jól rekonstruálható Apponyi György választmányi szereplése.¹⁰⁷ A következőkben nem ismertetem a választmányban tárgyalt ügyek alakulását,¹⁰⁸ csak Apponyi néhány állásfoglalását rögzítem, amelyekből kirajzolódik, hogyan vélekedett a büntetőjogi rendszert érintő újításokról.

Rögtön az első ülésnapon konfrontálódott a liberális és a konzervatív tábor annak kapcsán, hogy a bizottmány üléseit nyilvánosan tartsák-e. Apponyi a konzervatívokkal együtt nem tartotta hasznosnak ez esetben a nyilvánosságot, így maradt az „eddig divatozott tanácskozási mód”.¹⁰⁹

Apponyi az esküdszékről tartott beszédében annak szubjektivitásával szemben a bírói eljárás törvényességét és lelkiismeretességét állította, ezért az állandó törvényszékek szabályozását tartotta fontosnak, mivel a tapasztalat azt mutatta, hogy némely törvényhatóságoktól tökéletesen elkészült perek jönnek, máshonnan hiányosak. Ez azt bizonyítja szerinte, hogy nem az intézmény rossz, hanem az alkalmazás, tehát az esküdszék behozását még nem tartotta hasznosnak.¹¹⁰ Teleki László az esküdszék mellett lerakva voksát hangsúlyozta, hogy nincs ugyan bebizonyítva, hogy az esküdszékek mindig igazságosan fognak ítélni, úgy az sem, hogy a bíróságok rosszul.¹¹¹

¹⁰⁶ Sarlós 14.; Varga 1980a. 17–18.; Dénes 1989. 48–49.

¹⁰⁷ A jegyzőkönyvet közli: Fayer IV. 187–420.

¹⁰⁸ Erről bővebben Sarlós Béla vagy Varga János fentebb megjelölt munkája.

¹⁰⁹ 1841. december 1. Fayer IV. 188.; lásd Varga 1980a. 23.

¹¹⁰ 1841. december 17. Fayer IV. 229.

¹¹¹ 1841. december 18. Fayer IV. 232–233.

A perbeli eljárás nyilvánosságát Apponyi csak a jurátusok számára akarta fenntartani, mivel úgy vélte, hogy a nép tömegére ez káros lehet; végül a bizottmány kimondta a nyilvánosság elvét, de megszorításokkal.¹¹²

Apponyi a halálbüntetés kapcsán annak fenntartása mellett tette le szavazatát, mivel úgy vélte, hogy a természetes haláltól is fél az ember, akkor hogyan rettentené el a szégyennel egybekötött halálos ítélet. Különböztetett még az általa pártolt magányrendszerben sem annyi biztosítékot, amely a halálbüntetés eltörlésére bírhatná.¹¹³ A többség azonban a halálbüntetés eltörlése mellett volt, megtartása mellett a grófon kívül csupán néhányan (köztük Dessewffy Aurél) szavaztak.¹¹⁴

Az 1842. január 3-i ülésen a bizottmányt további két részre osztották fel, az egyik feladata volt a büntetőtörvénykönyv pontjainak kidolgozása, a másiknak pedig a börtönrendszer javítása iránti javaslatok elkészítése.¹¹⁵ A jegyzőkönyvek valamint Szalay jegyzete alapján Apponyi György egyik alválasztmánynak sem volt tagja, legközelebb novemberben kapcsolódott be a tárgyalásokba, rendszeresen ki is fejtette véleményét az egyes javaslatokat illetően. Apponyi hangsúlyozta, hogy sürgősen újításokra nem hajlik. Az adminisztráció ágait egymás közt és az országgyűléstől meg kell különböztetni, de fenn kell tartani a Helytartótanács felügyelési jogát. A választójog kapcsán a cenzusos mellett szavazott, szemben például Eötvössel, aki a kettős választás mellett volt.¹¹⁶ Egy másik alkalommal szintén a báróval került vitahelyzetbe: 1843. január 7-i ülés alkalmával Apponyi a kezesség kérdése kapcsán kifejtette, hogy gyilkos és gyűjtogató esetében nem engedné a kezesség megállapítását, egyéb esetekben pedig csak azután, miután lezárták a bűneset kivizsgálását. Eötvös csodálkozott Apponyin, hogy nem javasolta az összes vádlott elzárását, mert így több büntetett lehetne bizonyítani. Apponyi mindenesetre kijelentette, hogy különvéleményt fog adni a határozatra nézve. Eötvös és Apponyi vitája a börtönök és a büntetőjog kapcsán tovább folytatódott a következő országgyűlésen.¹¹⁷

1843. január 12-től Szalay jegyzetében nem fordult elő Apponyi neve, és ismerve a gróf kérdésben való jártasságát valamint ügybuzgalmát nem zárható ki, hogy már nem vett részt a további üléseken. Ezt támasztja alá feleségének két levele is 1843 februárjából, amelyeket nővérének címzett és bennük szomorú családi eseményekről ejtett szót, ami miatt hamarosan

¹¹² 1841. december 21. Fayer IV. 241.

¹¹³ 1841. december 22. Fayer IV. 248.

¹¹⁴ Varga 1980a. 38.

¹¹⁵ Fayer IV. 285.

¹¹⁶ Fayer IV. 290–331.

¹¹⁷ Fayer IV. 354.

találkoznak. A fájdalmas találkozó oka pedig édesapjuk, Sztáray Albert halála, így feltehető, hogy Apponyi családi körben tartózkodott az utolsó ülések ideje alatt.¹¹⁸

Apponyi felszólalásaiban ezeken az üléseken is a „fontolva haladó” konzervatív álláspont érvényesült, elismerte, hogy a meglévő büntetőjogi rendszer javításokra szorul, de hozzászólásai az organikus szemlélet jegyében a fennálló szisztéma és kiváltságrendszer őrzését szolgálták, s éppen ezért csak annyi újítást illetve javítást javasolt, hogy azzal az intézmény szinte változatlanul tovább működhessen. Például a bíraskodás kapcsán: az esküdtbírói rendszernek Magyarországon nem volt hagyománya, előzménye, így ennek bevezetése merőben új helyzetet teremtett volna, ezért támogatta a békebíróságot.

¹¹⁸ MOL P 366 2. csomó I. tétel Apponyi Gyuláné Sztáray Zsófia levelei, Apponyi György és felesége levelei

III. Az 1843-44. évi országgyűlésen

„A méltóságos főrendek többsége gróf Apponyi György őméltóságának indítványát fogadja el.” Ez a mondat több alkalommal elhangzott a nádor vagy az országbíró jóvoltából az 1843-44. évi országgyűlés felsőtábláján egy-egy ügy tárgyalásakor (*„ki kell jelentenem: a főrendek többsége gróf Apponyi György előadását fogadja el”*; *„a méltóságos főrendek megegyeznek abban, hogy gróf Apponyi György előadása [...] fogadtassék el”*) – ezek a zárómondatok jól tükrözik Apponyi György irányadó szerepét a főrendi táblán.

Apponyi György közéleti pályájában fontos szerepe volt ennek a diétának, mivel ekkor került a „fontolva haladó” konzervatív tábor élére. A diétán bizonyíthatta lojalitását, az ország viszonyait érintő ügyekben való jártasságát és ügybuzgalmát is a kormánynak, amely ebben az időben figyelt fel a fiatal gróf tevékenységére.

Zsoldos Ignác az 1843-44. évi országgyűlésen szereplő Apponyit így jellemezte visszaemlékezésében: *„A kormánypártnak nemcsak vezérszónoka, de a szó teljes értelmében feje ez országgyűlésen [...] Előadása szabatos, de nem részekre osztott oratori szónoklat, igen szépen egymásból folyó, mindig kihallatszott, hangja csengő és érthetően hangzatos, okoskodása bizonyos alapokra fektetett, értelmes és világos volt. A főrendek, s különösen az ősz Nádor igen figyelmeztet reá, s többnyire az ő indítványa emeltetett határozattá. De a KK és RR [karok és rendek – Cz. Sz.] irányában nagy engedékenységgel nem vádolható. Vak következetességgel kívánta a főrendi tábla felsőbbségét s a kormány legmagasabb szándékait mindenben fenntartani, s ez által tán fényes jövője alapját már eleve megvetni. Az előhaladásnak igenit, de mint a konzervatív párt kiszemelt csillaga, csak a fontolva haladásnak volt barátja. De konok konzervatívság, időnek és okoknak ellenszegülés s egyéb politikai botorságok épp oly messze voltak tőle, s kívül estek horizontján mint a Kossuth vagy Teleki László féle hanyatt-homlok rohanástól irtózott nemcsak, de azt fékezni még ekkor tudta is, akarta is.”*¹

A fejezetben bemutatom Apponyi diétai szereplését, az egyes tárgyakról alkotott véleményét, majd ezek alapján politikai nézeteit, ugyanis a főrendi naplóban rögzített beszédein kívül nem áll egyéb forrás rendelkezésre politikai hitvallásának megismeréséhez.

¹ Zsoldos Ignác: *Töredékek magam és kortársaim életéből*. I. kötet 63–64. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár (továbbiakban MTAK Kt) Történelm. 2-r 257.

1. Az országgyűlés előkészítése

Az 1843-44. évi országgyűlés összehívását megelőzően tudatos előkészületek folytak mind az udvar, mind a magyar rendek részéről. A kormányzervek már 1842-ben elkezdték tárgyalni a következő országgyűlésre előterjesztendő ügyeket, fő szempont volt, hogy az országgyűlés zökkenőmentesen, gyorsan és a meglévő viszonyok fenntartásával záruljon le. József nádor 1842 februárjában küldte át Mailáth Antalnak javaslatait az országgyűlési tárgyakat illetően, amelyek közül a legfontosabbnak a városok helyzetének rendezését tartotta. Úgy vélte, a kérdés megoldásában a kormánynak kell vezető szerepet játszania, mert ezen áll, hogy a városok továbbra is a kormányt támogassák. Emellett a vegyes házasságok rendezését, és gazdasági rendeletek bevezetését tartotta szükségesnek, valamint külön kitért rá, hogy gondoskodni kell arról, hogy a diétára megfelelő politikai beállítottságú követeket küldjenek, ezért össze kell hívni a megyék előjáróit és befolyásos mágnásait, hogy a választásoknál ez ügyben közreműködjenek. A javaslatot a nádor elnöklete alatt 1842 márciusában tárgyalták meg a kancellárián. Itt részben elfogadták a nádor által javasoltakat, és néhány helyen kiegészítették azt, majd Mailáth Antal az uralkodó elé terjesztette a konferencia határozatait. Az uralkodó hozzájárult az előterjesztéshez, s kérte a kancellárt, hogy a városi kérdésben Kübeck báróval értekezzen.²

A megyékben élénk politikai élet bontakozott ki, a megyegyűléseken sorra tárgyalták a reformokra váró kérdéseket: örökváltság, vasút, kereskedelem, börtönügy stb. A megyei közgyűléseken a legtöbb vitára okot adó ügy a közteherviselés kérdése volt, pontosabban a háziadó vállalása, amely a legtöbb megyében alulmaradt, mindössze 17 megye vette be a követutasításába. Emellett azonban az utasítások több fontos tárgyat (örökváltság, védővámok, ősiség eltörlése stb.) is tartalmaztak, amelyek az ellenzék koncepciójának kedveztek.³

² Varga János: *A kormányzervek előkészületei az 1843. évi diétára*. In: Századok 1980. 5. sz. (továbbiakban Varga 1980b) 727–751.; Metternich államkancellár, József nádor és Mailáth György országbíró levelezései is a szorgos előkészületeket támasztják alá, amelyben főként az országgyűlésen képviselendő irányelvekről, az egyes kérdések kormányzatnak kedvező megoldási lehetőségeiről folyt az értekezés. HHStA, KA, Staatskonferenz (továbbiakban: StKonf) 1843:206. (MOL X 1250); Vita II. V–XLIV.

³ A megyék országgyűlési előkészületeiről bővebben: Varga János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*. 1. rész In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 11. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1980. (továbbiakban: Varga 1980c) 192–241.

2. Apponyi álláspontja a diétai tárgyakról

A főrendi napló⁴ tanúsága szerint Apponyi György rendszeresen látogatta a diéta üléseit,⁵ és minden napirendre kerülő témához volt mondanivalója, egyedül a bányatörvénykönyv tárgyalásához nem szólt hozzá egyetlen alkalommal sem. A legtöbb javaslatot a vallás,⁶ a városok rendezése valamint a börtönrendszer, büntetőtörvénykönyv tárgyakhoz fűzte, és a horvát kérdés esetében is több ízben felszólalt.

A következőkben tematikusan és ezen belül többnyire kronologikusan haladva veszem számba Apponyi György hozzászólásait, valamint az egyes pontok körül kialakult nézetkülönbségeit az ellenzék képviselőivel.

Sérelmi kérdések: a „horvát ügy”

Az országgyűlés a sérelmek sorában elsőként a túrmezei magyar nemesség panaszát tűzte napirendre. Az incidens alapjai egy nagyobb problémakör részét képezik, amely az 1830-as évektől erősödött fel. A horvátok nyíltan felléptek a magyar nyelv bevezetése ellen, sikerrel egyesítették az illírismus jegyében a nemességet a polgári rétegekkel. A Horvát Nemzeti Párt nyelvi-kulturális szinten hirdette meg programját (nemzeti színház, tudományos társaság, olvasókörok szervezése, horvát tanszék az akadémián stb.), amely mögött azonban politikai szándék húzódott meg. A horvát párttal szemben szerveződött meg egy magyarbarát nemesi párt, amelynek tagjai zömében a túrmezei és varasdi kisnemesség köréből kerültek ki. Az 1840-es években éleződött ki a helyzet a két párt között a megyei tisztújítások illetve követválasztások kapcsán, s leginkább a magyar nyelvtörvény elfogadásakor csúcsosodott ki. Az 1842. évi zágrábi megyegyűlésen az esedékes tisztújítás alkalmával a túrmezei és a szentiványi nemességet kizárták a választók köréből, így a horvát párt jelöltjei lettek megválasztva. Ezt követően pedig, hogy a megszerzett politikai befolyást megőrizték, igyekeztek magukat tisztázni a főispán és a magyar kancellária előtt is, annál is inkább, mivel a magyar párt a tisztújítás érvénytelenítését akarta elérni előbb a főispánnál, később sérelem

⁴ *Fenséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik koronás királya által szabad királyi Pozsony városába 1843-dik évi május 14-kére rendelt Magyar-országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartatott országos ülések naplója.* I–VII. kötet Pozsony, 1843–44. (továbbiakban: FN és kötetszám)

⁵ Noha apjának, idősebb Apponyi György grófnak saját háza volt Pozsonyban, és az országgyűlés alatt ott is tartózkodott, addig fia a Grössling utca 709. alatt lakott, gróf Batthyány Kázmérral együtt. *Az 1843. évi május 14-én megnyílt országgyűlésre egybegyűlt nm. fő- és t. rendek névsora és lakásaik.* Pozsony, 1843. 13.

⁶ Kimondottan a vallás tárgyához kapcsolódó országgyűlési beszédeket és törvényeket gyűjtötte össze: Mailáth János: *Vallási-mozgalmak Magyarországon* I–II. kötet. Pest, 1844.

formájában az uralkodónál, valamint királyi biztos kiküldését kérték a kialakult helyzet vizsgálatára.⁷ Egy ilyen eset miatt került a „horvát ügy” az 1843-44. évi diétán a rendek elé.

Az 1843. áprilisban tartott megyegyűlésen választották meg az országgyűlésre küldendő követeket, ahol az irányítás a horvát párt kezébe került, és jelöltjeikből kerültek ki a követek is. A magyar párt sérelmi felirattal élt arra hivatkozva, hogy a követválasztásnál visszaélések történtek. A felirat két szempontból is problémás volt, egyrészt a bán és a főispán, vagyis a kormány emberei ellen irányult, másrészt a magyar rendeknek nem volt arra jogosultságuk, hogy felülvizsgálják a Zágráb megyei követválasztást.⁸

A főrendi ellenzék pártolta a sérelmi feliratot, mivel úgy vélték, hogy az illír mozgalom célja a magyar nemzetiség elnyomása.⁹ Apponyi és a „fontolva haladók” szerint viszont a túrmezei nemesség ügye nem tekinthető sérelemnek, mivel a kormánynak nem volt szerepe a helyzet kialakulásában, és a panaszt akkor nem terjesztették az uralkodó elé.¹⁰

A túrmezei sérelem végére a diétán nem került pont, mivel az a következő években tovább bonyolódott. A kérdés tárgyalásakor Apponyi beszédében mérsékletet hirdetett – ám a magyar nemzet elsőbbségét, irányítási jogát hangsúlyozta. A horvát kérdés Apponyi kancellárságának kezdeti időszakában is sok iratváltásra adott alkalmat az udvari hivatalok és a magyar kancellária között.¹¹ Apponyi a kialakult helyzetet és konfliktusokat csupán politikai perspektívából szemlélte figyelmen kívül hagyva a nemzetiségi szempontot. A horvát párttal szemben, amelynek törekvésében csak a területi autonómiáért vívott küzdelmet vélt felfedezni, a magyar pártot tartotta veszélyesnek, akik az elszakadásért izgatnak; ezért a horvátok mellett lépett fel, például amikor tíz évet szavazott Horvátország számára, hogy a törvényhatósági levelezésbe bevezessék a magyar nyelvet.¹²

Magyar nyelv

A horvát incidenshez szervesen kapcsolódott a nyelvtörvény tervezet is, amely a magyar nyelv hivatalossá tételét irányozta elő a törvényhozás, a közigazgatás és az oktatás területén, Horvátország sajátos állását azonban figyelembe vették: ott megmaradt volna az addig

⁷ Horváth II. 389.; Miskolczi Gyula: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*. I–II. kötet Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927–1928. 260–261.; Arató Endre: *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon*. I–II. kötet Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. I. 207–221.; Varga 1982. 77–92.

⁸ Miskolczi I. 286–295.; Arató II. 82.

⁹ Molnár András: *"Még a tekintetével is vezényel!"*: Batthyány Lajos gróf az 1843/44-es országgyűlésen. In: Levéltári Szemle 46. 1996. 1. sz. 7.

¹⁰ 1843. június 28. FN I. 44.

¹¹ Apponyi horvát politikájáról részletesen: Miskolczi I. 372–424.; Czinege Szilvia: *Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok – kancellár és kancellária a reformkor végén*. In: Századok 2012. 146. évf. 3. sz. 633–638.

¹² Varga 1982. 79–80. Miskolczi I. 378–379. 1843. augusztus 18. FN I. 172–174.

használt nyelv, és csak a magyar szervekkel való érintkezés nyelve lett volna a magyar.¹³ A magyar nyelv ügyét Horvátországgal kapcsolatban az országgyűlésen a sérelmi kérdéseknél is tárgyalták, a fejezetben viszont ehelyütt foglalkozom vele.

Apponyi a magyar nyelv kérdéséről és annak Horvátországban történő bevezetéséről tartott beszédét így kezdte: „*nincsen tán nemzet, mely azóta, hogy létének és erejének érzete benne ismét felébredt nemzetisége mellett, annyi lelkesedést, annyi fáradhatatlanságot tanúsított volna, mint a magyar nemzet*”. Kifejtette továbbá, hogy kívánni lehet és kell is, hogy a kapcsolt részek „*hozzánk simuljanak, nemzetünk körébe lépjenek*”, de sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy az eddig használt eszközök csak eltávolítottak ettől a céltól. Javaslatára szerint meg kell nyugtatni a nemzetiségeket, hogy a magyar nyelvet nem népnyelvvé, hanem a közigazgatás és a törvényhozás nyelvénvé akarják megtenni.¹⁴ A „fontolva haladó” konzervatívok az állami élet felsőbb szintjeiben képzelték el a magyar nyelv terjedését, elhatárolódtak annak Horvátországban történő bevezetésétől illetve jogkiterjesztésre sem gondoltak. Ezzel szemben az ellenzékiek a magyar nyelvet akarták alkalmaztatni a hatóságok közötti érintkezésben, az országgyűlésen, valamint előirányozták a magyar nyelv oktatását és „melléktartományi” tisztviselők számára a magyar nyelv tudását.¹⁵

Apponyi a törvényjavaslat kapcsán kifejtette továbbá, hogy az csak Magyarországot illeti – Horvátország esetében nem látta még elérkezettnek az időt a törvény bevezetésére. Véleménye szerint a törvényhozás akkor felel meg kötelességének, ha meggyőzi a társországokat arról, hogy a magyar nemzet tiszteli a más nemzetiségeket. Támogatta Eötvös József javaslatát, hogy törvénybe kell iktatni azt a nyilatkozatot „*hogy a nemzet a közös hon idegen ajku polgárainak magányos életök nyelvviszonyába elnyomólag hatni nem kíván*.” Javasolta még, hogy Horvátország törvényhatóságai a magyar törvényhatóságokkal magyarul levelezzenek és az országgyűlési küldöttek magyarul szólaljanak fel. Szerinte 10 év kell a törvény bevezetéséhez, mert csekély esély van arra, hogy olyan követet küldjenek az országgyűlésre, aki tud magyarul.¹⁶

¹³ Horváth II. 396.; Molnár 1996. 8.

¹⁴ 1844. február 1. FN III., Dessewffy Aurél erről így írt: „*A magyar nyelvet kenyérnyelvvé tenni, és oly helyzetbe juttatni, hogy mindenki, aki bármilyen nemű műveltségre, befolyásra és jelentőségre igényt tart, kényszerülve legyen tudni, – mi által többet érünk el, mint bármily kényszerítő rendszabállyal. Csak arra kell ügyelnünk a haladás mértékét illetőleg, hogy a latin nyelv elhamarkodott elnyomása által ki ne tegyük az országot lenézésnek; – továbbá, hogy a közigazgatás kárt ne szenvedjen. Három alapelv legyen tehát az irányadó, u. m.: a) egy nemzetiséghez sem kell igazodni; b) a kultúrát nem szabad kompromittálni; c) az adminisztrációt nem szabad megzavarni. – Ha e három alapelvet kimondjuk, Horvátország meg lesz nyugtatva, s a magyar nyelv minden értelmes barátjának elég lesz téve.*” DAÖM 211. idézi: Dénes 1989. 34.; Schlett 267–268.

¹⁵ Dénes 1988. 129–146.; Miskolczy I. 296.

¹⁶ 1843. augusztus 18. FN I. 172–174.

A következő napon újabb vitára került sor Apponyi és az ellenzék között, amelyben Magyarország és Horvátország viszonyát boncolgatták a főrendek: Apponyi kifejtette, hogy szerinte milyennek kell lennie egy törvénynek: „*legyen igazságos, de ne felesleges*”. Például a törvényjavaslat második paragrafusában feleslegesnek tartotta azt a kitélt, hogy a „*kapcsolt országok diplomatiai nyelve a magyar legyen*”, mert ez csak a levelezésre igaz, a bel viszonyokra nem – ezért javasolta, hogy maradjon ki a ’kapcsolt részek’ szóösszetétel; javaslatához többen csatlakoztak. Batthyány Lajos erre reagálva kifejtette: „*olly értelemben vétetnék azon kihagyás, mint azt gróf Apponyi György magyarázta, s akkor ez nem változás quoad stylum volna, hanem a dolognak lényege, tehát a tegnapi határozat megváltoztatása. ’Magyarország’ név alatt eo ipso a kapcsolt részek is értetnek – nyilatkoztak előtte „nagy tekintélyek*”. Pálffy József örült Apponyi felszólalásának, „*mert maga magát cáfolja meg, s így fölöslegesnek teszi ezen tábla különböző véleményben lévő tagjainak, hogy beszédét megcáfolják*.” Apponyi hozzáfűzte, hogy szerinte a Magyarország kifejezésbe nem értendők bele a társországok. Később újra hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat Magyarországra érvényes, amibe a társországok nem tartoznak bele – vagyis tulajdonképpen egyetértettek Batthyány Lajossal.¹⁷

„Magyarország”, „kapcsolt részek”, „társországok” – néhány kifejezés, amelyek definiálása nemcsak a tárgyalt korszakban okozott problémát, hanem a dinasztikus együttélés (1526-1918) egészére jellemző volt az államjogi kapcsolat többféle értelmezése. Horvátország hivatalos jogállása ’társország’ volt, de többnyire, ahogy ezen a diétán is a ’kapcsolt részek’ kifejezést használták. Mindkét elnevezés arra utal, hogy Horvátország nem képezte szerves részét Magyarországnak, viszont a magyar korona országaként államfője a magyar király volt, de egyszerű perszónáluniónál szorosabb volt a kötelék a két ország között, mivel a kormánysszervek is közösek voltak. Horvátország sajátos helyzetéhez járult hozzá továbbá, hogy széleskörű autonómiával rendelkezett: élén a bán állt, rendi tartománygyűléssel, saját közigazgatással és igazságszolgáltatással rendelkezett.¹⁸

Szeptember elején tárgyalták a főrendek a rendek második üzenetét a magyar nyelv kérdésében. Apponyi beszédében hangsúlyozta, hogy ki kell békülni a társországokkal, hogy ne legyen ingerültség. Mindig a hatalmasabbnak kell megtenni az első lépést a békülés útján, ezért, véleménye szerint, ha kellő kímélettel törvény mondja ki Horvátország nemzetiségét és

¹⁷ 1843. augusztus 19. FN I. 185–202., MOL A 105 Inf. prot. 1843. augusztus 22. (MOL X 31655)

¹⁸ Gergely András: *Államjogi kapcsolat, államjogi szemléletek az osztrák–magyar együttélés idején*. In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére*. Szerk.: Gergely Jenő. Budapest, 2000 159.; Varga 1982. 77–78.

municipialitását, akkor nem lesznek kételyek afelől, hogy kötelesek-e a horvát törvényhatóságok a magyarra magyarul levelezni. Végül Apponyi indítványát fogadták el.¹⁹

Apponyi szerint a magyar nyelv ügye is olyan ügy, amelyben a két tábla közötti egyetértés kívánatos, és a kedélyek lecsillapítása a törvényhozás feladata. A gróf szerint a horvátok hibáznak, ha néhány honfi miatt gyűlölik az egész nemzetet; meggyőződése, hogy a horvát-magyar viszony helyreállítására szükség van, és ezt a feladatot nem lehet csupán a kormányra bízni.²⁰

A törvényjavaslat szerkezete körüli viták után végül megszületett a törvény, amely kimondta, hogy az országgyűlés nyelve kizárólag a magyar, csupán a kapcsolt részek követeinek engedélyezték további hat évre a latin nyelv használatát. A nyelvtörvény több kivételt is tartalmazott a „melléktartományokra” nézve, például a kancellária és a helytartótanács csak az ország határain belül levelezik magyarul, a magyar nyelv a „melléktartományokban” csak a fő- és középiskolákban lesz rendes tárgy etc.²¹

Nyilvánosság

Az országgyűlési szabadújságról folyó vita alkalmával került napirendre a diétai ülések nyilvánosságának kérdése.

Az alsótábla feliratához a felsőtáblán elsőként Batthyány Lajos szólt hozzá; felszólalásában a hírlap kiadása mellett érvelt: ez előrelépés lenne a sajtószabadság irányába, továbbá nagyobb nyilvánosságot biztosítana az országgyűlésnek.²²

Apponyi véleménye szerint a nyilvánosságot az országgyűlési napló fogja megteremteni, ezért felszólította a nádort és a főrendeket, hogy álljanak elő olyan javaslatokkal, amelyek lehetővé teszik, hogy akár ülésenként is lehessen olvasni a naplót. Ezáltal el lehetne érni, hogy „megszépített vagy megcsonkított beszédek” ne jelenjenek meg. Apponyi felszólalására Teleki László így reagált: Apponyi szerint nem kell újság, mert van napló, vagyis ha az újságban ugyanaz van leírva, mint ami a naplóban, akkor az újság feleslegessé válik, ha több van benne közölve, akkor még rossz is. Teleki ezt követően a mohamedán könyvégetés analógiáját hozta fel: minden, ami jó, benne van a Koránban, a többi könyv, ha jó volt, ha

¹⁹ 1843. szeptember 2. FN I. 230–250.

²⁰ 1843. november 15. FN II. 341–344.

²¹ Molnár, 2007. 165., Horváth II. 414–415.

²² 1843. június 30. FN I. 134–135.; Molnár 1996. 6.; Molnár 2007. 160–161.; Bényei Miklós: *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról*. Stúdium, Nyíregyháza, 1994. 37–39.

rossz, felesleges, ezért elégették. Ugyanakkor véleménye szerint ez új példa volna arra, hogy „egy ország törvényhozó testülete újságíróvá váljék.”²³

A rendek második üzenetének tárgyalásakor Apponyi beszédében megállapította, hogy jelenleg már öt politikai lap van, amelyek minden tárgyra nézve kimerítő jelentést tesznek. Panasz mindkét oldalról éri ezeket a hírlapokat, az egyik fél szerint, nincsenek benne arisztokratikus nézetek, a másik szerint, vannak, és ebből is látszik, hogy az újságok részrehajlatlanok. El akarta továbbra is halasztani a kérdés tárgyalását, mivel szerinte a szabad újság a szabad sajtó legmagasabb fokozata, – ekkor azonban még nem volt sajtótörvény – így Apponyi úgy vélte, nem egy újság kibocsátásával kellene megtenni az első lépéseket a szabad sajtó útján. Szerinte nem lehet olyan újságot kiadni, amely az üléseken elhangzott beszédek teljes terjedelmükben közli, így viszont csak kivonatok készülnek, amelyek „*annak színét fogják viselni*”, aki azokat készíti, vagyis nem lesznek hiteles tudósítások. Ha viszont lesz ilyen újság, akkor abban terjedelmes tudósítások legyenek; ebben az esetben támogatná a napló terjesztését.²⁴

A konzervatív álláspont a szkepticizmus jegyében: a közönség még nem érett meg a sajtószabadságra, és a nyilvánosság ilyen foka veszélyezteti a nemesi alkotmányt. A „fontolva haladó” javaslat többségbe kerülve megbuktatta az országgyűlési újság tervét, mivel az Apponyi beszédében is említett kitételeket (általános sajtótörvény kidolgozása) az alsó tábla még napirendre sem vette eddig.²⁵ Az ellenzék terve 1848-ban, az első népképviselői országgyűlés idején valósult meg, mivel akkor már nem vezettek naponkénti diáriumot, hanem a Közlönyben közöltek összefoglalókat az ülésekről.²⁶ A kerületi ülések naplóinak kinyomtatására hasonló sors várt; már az 1832-36. évi országgyűléstől kezdődően megfogalmazódott az igény a naplók nyomtatására, de hivatalos lépésre nem került sor.²⁷ Jelen országgyűlésen pedig a fent említett érv miatt nem engedte a felsőtábla az uralkodó elé terjeszteni ezt a javaslatot sem.²⁸

²³ 1843. június 30. FN I. 68–70., MOL A 105 Inf. prot. 1843. június 30. (MOL X 31654)

²⁴ 1844. október 18. FN VII. 36–37.

²⁵ Molnár 1996. 7., Molnár 2007. 161.

²⁶ Pálmány 1998. 66.

²⁷ Pálmány 1998. 64.; Kovács Ferencz: *Az 1843–44-ki országgyűlés naplói*. Ism. Acsády Ignác In: Századok 1894. 5. sz. 442.

²⁸ 1840. március 13. Főrendi napló II. 150. Bényei 52.; Dobszay 2000. 89.

Vallás

A vallásügyi kérdések szerves részét képezték a diétai tárgyalásoknak, zömében az előző országgyűlésen nyitva maradt kérdéseket tárgyalták meg, amelyek főként az alsótábla törekvéseit tartalmazták az 1790:26. évi törvénycikken esett sérelem orvoslására, valamint az evangélikusok és reformátusok római katolikusokkal történő egyenjogúsítása végett.²⁹

A vallási kérdések 1843. szeptemberben a reverzálisok kérdésével vették fel újra a fonalat: a király leiratban törvényesítette őket – amit mind az ellenzék, mind a püspöki kar visszautasított. Apponyi úgy vélte, hogy a reverzálisokat privát szerződéseknek kell tekinteni, amelyek érvényessége csak az illető katolikus fél akaratától függ, vagyis addig felbonthatatlan, ameddig a katolikus nő úgy akarja.³⁰ Javasolta még külön bíróság kinevezését a kérdések tisztázására.³¹ A reverzálisok kérdéséhez legközelebb 1844. júniusban szólt hozzá, hangsúlyozta, hogy nem tekinti őket törvényellenesnek, de elismerte, hogy az ilyen szerződésekkel is történhetnek visszaélések – ami miatt a püspöki kar is kifogást emelt. Ugyanakkor Apponyi nem akarta, hogy a törvény kimondja a szerződések felbonthatóságát; csak azt, hogy ezek érvénye addig tartson, amíg azt a katolikus fél megtartja. Ezért pártolta Kiss Pál tengeremelléki kormányzó indítványát, (aki az 1791:26. törvénycikkre hivatkozva nem akarta a reverzálisok eltörlését, csak abban az esetben, ha a felek úgy akarják).³²

Egy másik alkalommal a vallási kérdések keretén belül az áttéréssel foglalkoztak, amely Apponyi szerint az egyik legfontosabb probléma volt – a szabad áttérést támogatta. Szerinte a törvényhozás és a végrehajtás kötelessége öröködni, hogy a „*vallásosság fenntartassék és neveltessék a népben*”. Úgy vélte, hogy az átmenetet csak azoknak engedélyezzék, akik tiszta meggyőződésből akarják azt, továbbá az átmenet eljárási rendjére is javaslatot tett, hogy egyszerűbbé váljon a procedúra. Az egyenlőség eszméjét hirdetette meg: kölcsönös vallásszabadság, vagyis az átmenet mindkét részről lehetséges legyen – az uralkodó „*felügyelési hatósága*” mellett.³³

Károlyi György javasolta, hogy Apponyi javaslatát bocsássák közíratra, hogy bővebben hozzá lehessen szólni. A gróf indítványát a szeptember 7-i tárgyalás után végül 9-én elfogadták, de több ellenvetésre is talált, elsősorban az uralkodó felügyelési joga kapcsán látta

²⁹ Bárány György: *A liberalizmus perspektívái és korlátai az 1843/44-es országgyűlés vallásügyi vitáinak tükrében*. In: Századok 1990. 2. sz. 184.

³⁰ 1843. szeptember 4. FN I. 254–255. A Takáts Sándor-hagyatékban található országgyűlésről készült jelentések kis részében Apponyi György is meg lett említve, többnyire felsorolásokban, illetve indítvány-tételkor. Jelen esetben: MOL N 119 Fasc. 67. 9755.

³¹ 1843. szeptember 5. FN I. 283.

³² 1844. június 19. FN IV. 395., MOL N 119 Fasc. 71. 10682.

³³ 1843. szeptember 6. FN I. 291–293., MOL N 119 Fasc. 67. 9759.

például Teleki László veszélyeztetve az alkotmányt, sőt egyáltalán a kormányzást; Batthyány Lajos pedig a megyerendszer épségét féltette. Az ellenzék tehát törvénytelennek tartotta mind a reverzálisokat, mind pedig a vallási áttérés királyi felügyeletét.³⁴ Szeptember 16-án a görög katolikusok átmenete kapcsán is Apponyi indítványát fogadták el.³⁵

Apponyinak határozott véleménye volt a gyermekek vallásos nevelését illetően is, amellyel a család fontosságát hangsúlyozta. Elfogadta a királyi leiratot, amely elrendelte, hogy a vegyes házasságból származó gyerekek nevelésére nézve a „*viszonosság és lelkiismeret szabadsága elleni korlátokat szüntessék meg.*”³⁶ Minden házasságban a házi csend, nyugalom, békesség fenntartása, ill. a gyermekek neveltetése tisztán és egyedül csak a szülők egyéniségétől függ, más hatóság ne avatkozzon bele. Ezért Széchen indítványát pártolta: a családi viszony nem tűr külső befolyást, tehát a szülők a főszerep a nevelésben.³⁷

A vegyes házasságban született gyermekek kérdésében Apponyi Perényi Zsigmond indítványát pártolta: azon gyermekek, akik házasságon kívül születtek, törvényesíttessenek. Továbbá kívánta, hogy a protestáns lelkészek előtt kötött házasságok is törvényesek legyenek.³⁸

Apponyi hozzászólásaiban szem előtt tartotta a klérus érdekeit, ugyanakkor támogatta azon mérsékelt reformokat, amelyek nem háborgatták a katolikus egyház pozícióit, például a vegyes házasságok kapcsán. Egy alkalommal hangsúlyozta is, hogy két fő elvet tart szem előtt a tárgyat illetően: általános vallásosság, és a „*lélekismeret szabadsága*”, ami minden embernek természeti tulajdona.³⁹

A vallásügyi tárgyalásoknak csak részben lett eredménye az országgyűlés végére, mivel törvénybe iktatták a reverzálisok eltörlését és a szabad áttérést is szabályozták, de még néhány kérdés nyitva maradt, s a reform 1848-ig váratott magára, noha időközben hozzányúltak a törvényekhez: például 1846-ban, amikor az 1844. évi 3. törvénycikkhez utóiratot szerkesztettek, amelyben a szabad áttérést kimondták az ortodoxvallásúakra nézve is.⁴⁰

³⁴ Molnár 2007. 165.

³⁵ 1843. szeptember 16. FN I. 398.

³⁶ Sörös 873.

³⁷ 1844. június 21. FN V. 44., MOL A 105 Inf. prot. 1844. június 21. (MOL X 31655)

³⁸ 1844. június 25. FN V. 114., MOL A 105 Inf. prot. 1844. június 21. (MOL X 31655)

³⁹ 1843. október 31. FN II. 178., MOL A 105 Inf. prot. 1843. november 7. (MOL X 31655)

⁴⁰ Molnár 2007. 168.; Bárány 209.; Sörös 889.

Főrendi választmány

Széchenyi István már korábban is próbálta elérni, hogy a kerületi bizottságokba főrendi tagokat is válasszanak, ezen az országgyűlésen pedig indítványba is foglalta javaslatát. Apponyi az előző országgyűlésen a honosítás kapcsán már felvetette, hogy a főrendek is legyenek ott a honosítandókról való döntésnél,⁴¹ így érthető, hogy ezen a diétán támogatta Széchenyi indítványát. Apponyi Eötvös korábbi felszólására válaszolva indokolta meg döntését, kifejtette, hogy a főrendek tényleg néha csak a hírlapokból tudják meg, hogy a választmányok ki vannak küldve, és azt is, hogy milyen kérdésekkel foglalkoznak. *„szükséges az ősiség módosítása, és nem bánom megszüntetése is [...] szükséges, hogy ebben a kérdésben csak a rendek döntsenek?”* – illusztrálta javaslatát. A főrendeknek joguk van a munkálatokhoz szólni, de csak 1-2 nap van a tárgyalásra; más a helyzet, ha az ember részt vesz az előmunkálatokban, még ha nem is pozitívan, de az eredményt mérsékelni tudja.⁴² Az akkori törvényhozás szerint törvénykezdeményezési joga az alsó táblának és az uralkodónak volt, a törvények előkészítése pedig az országgyűlési követek feladata volt. A „fontolva haladók” viszont jogaik csökkenésétől tartva részt kívántak benne venni, már csak amiatt is, mert szerették volna elérni, hogy a reformjavaslatok a felsőtábláról induljanak.

Eötvös József és Batthyány Lajos sem pártolta Széchenyi indítványát, mivel utóbbi szerint a felsőtáblának nem áll érdekében a választmányban való részvétel, a rendek pedig megkerülhetik azt, amíg nincs pontosan meghatározva, milyen mértékben kell az egyes tábláknak a választmányhoz járulni.⁴³

József főherceg végül főrendi tagokat nevezett ki a választmányokhoz; Apponyi Györgyöt a sérelmi kérdéseket tárgyaló választmányba.⁴⁴

Börtönügy és büntetőtörvénykönyv

A börtönügy helyzete már régóta fontos téma volt ellenzéki és konzervatív körökben egyaránt. A kormányzat részéről évtizedeken át annyi intézkedés történt csupán a kérdést illetően, hogy utasította a megyéket, tartsák rendben börtöneiket. A reform gondolata először az 1832-36. évi országgyűlésen merült fel, de még az 1839-40. évi diétán is csak annyi intézkedést akart a kancellária, hogy az 1827. évi javaslat alapján rendezzék a kodifikációt, és

⁴¹ 1840. április 29. Főrendi napló 548.

⁴² 1843. július 12. FN I. 128., MOL A 105 Inf. prot. 1843. július 18. (MOL X 31654)

⁴³ 1843. július 13. FN I. 134.

⁴⁴ 1843. július 13. FN I. 148.

egy választmányt küldött ki a törvényjavaslat kidolgozására. A közéletben is téma volt a börtönök helyzete, többek között Bölöni Farkas Sándor, Kölcsey Ferenc, Eötvös József, Szemere Bertalan és Deák Ferenc is értekezett a kérdésről.⁴⁵ Így a börtönügy tárgyalása volt az országgyűlés egyik, a közvélemény által is leginkább várt eseménye.⁴⁶

Apponyi az első témához kapcsolódó felszólalásában összefoglalta az eddigi álláspontokat, és kommentálta is őket. Véleménye szerint a tárgyat illetően két fő kérdés volt, amit rendezni kellett: egyrészt, hogy a börtönökben magány - vagy hallgatórendszert vezessenek-e be, másrészt meg kell határozni, melyek a javításra szoruló körülmények. Először el kell dönteni, melyik rendszert vezessék be, és utána kell kidolgozni a büntetőtörvénykönyvet.⁴⁷ Az előző országgyűlésen kiküldött választmány a magányrendszer felé hajlott, amihez a rendek is hozzájárultak; ebben a rendszerben a rabokat külön elzárják, rendhez, munkához szoktatják, erkölcsi oktatásban részesítik, és a rabok közti ismerkedés nem lehetséges, ezért nem sok esély van az összeesküvésre, amire a hallgatórendszerben lenne lehetőség. Apponyi az utóbbi rendszer teóriáját pedig alapvetően kivihetetlennek tartotta. Előbb azonban szükségesnek látta bizonyosságot szerezni néhány kérdést illetően, mint például az ilyen rendszer nem gyengíti-e testileg-lelkileg az egyént? Meg lesz-e a kívánt hatás? Külföldön sem volt még sok tapasztalat ezzel kapcsolatban, ezért úgy vélte, a rendszert még nem lehet bevezetni, továbbá a megfelelő körülmények és szakemberek is hiányoznak hozzá. Javasolta, hogy hozzanak létre egy mintabörtönt a magánybörtön számára „*status költségen*” a Helytartótanács felügyelete alatt. A mintabörtönbe minden kerület 50 rabot küldhetne be, de csak olyat, akinek a rabsága 2-3 évig tart. Végül hozzátette, amíg nem lesz végső konszenzus a mintabörtönt illetően, a meglévő állapotok javíttassanak.

Az ellenzék más állásponton volt, amit Eötvös József és Batthyány Lajos fejtett ki beszédében. Eötvös véleménye szerint egyik rendszert se vezessék be, mivel nincs tapasztalat, és kételkedett abban, hogy mintabörtönrel lehetne tapasztalatot szerezni. Szerinte inkább a létező börtönök javítására kellene koncentrálni, mivel ennek összege nem csekélyebb az új rendszer létesítésénél. Javaslat: vagy maradjanak a börtönök úgy, ahogy vannak, vagy pedig költsenek most többet a változtatásokra, ne később kétszer.⁴⁸ A kérdéshez Batthyány Lajos is hosszabban hozzászólt, szerinte két mintabörtönt kellene építeni, egyiket hallgató-, másikat

⁴⁵ Fayer I. 17–22. Deák Ferenc a büntetőjogi választmány ülései alatt állított össze három különvéleményt (esküdtszékekről, városi bíróságról valamint a politikai perek külön bírósága érdekében), amelyek összefoglalták az ellenzék nézeteit a büntetőjog reformját illetően. Az 1843–44. évi országgyűlés alsó tábláján a büntetőjogi javaslatok tárgyalásakor a Deák által szerkesztett különvélemények képezték az ellenzék álláspontjának az alapját. A különvéleményekről bővebben: Sarlós 15–36., az alsó táblai tárgyalásokról bővebben Sarlós 37–49.

⁴⁶ Varga 1980a. 3–4., Horváth II. 427.

⁴⁷ 1843. október 28. FN II. 174.

⁴⁸ 1843. november 3. FN II. 193–198., MOL A 105 Inf. prot. 1843. november 7. (MOL X 31655)

magányrendszer szerint, mivel a kérdés még nincs egyértelműen eldöntve sem a két táblán, sem pedig Európában – noha a választmány inkább a magányrendszert támogatná.⁴⁹ Batthyány nem látott objektív logikát Apponyi indítványában, mivel nem értette, ha a gróf a magányrendszert pártolja, akkor miért akar mintabörtönt. Ez legfeljebb csak szubjektív logika lehet Batthyány szerint, mivel Apponyi nyilván azt az álláspontot támogatja, amelyet korábban az a választmány alakított ki, amelynek ő is tagja volt. De cáfolta, hogy emiatt következetlennek tartaná Apponyit.⁵⁰

Eötvös továbbra is véleménykülönbségen volt Apponyival: „*gr. Apponyi azt mondá, ha a magányrendszer célszerűnek nem mutatkozik, az még nem jelenti azt, hogy a hallgatórendszer el fog fogadtatni, mivel a m. gr. elvileg sem fogadta el*”. Dessewffy Aurélra utalt vissza: ha a magányrendszer nem jön be, akkor nem marad más bevezetésre, mint a hallgatórendszer, mivel az 1827-iki büntetőrendszer bevezetését visszalépésnek tartotta. Apponyi erre szükségét érezte reagálni, és továbbra is úgy vélte, hogy az 1827-iki rendezés alapján történjen ideiglenes rendelkezés. A vélemények megoszlottak Apponyi és Eötvös indítványa között, Széchenyi Antal például Apponyi indítványát támogatta, de ugyanakkor Eötvös magánykamrákra irányuló javaslatát is elfogadta. A nádor kettős próba mellett volt.⁵¹

A rendek harmadik üzenete kapcsán Apponyi kijelentette, hogy a főrend a mintabörtön felállítása mellett van, de nem kívánják a mintabörtön általános behozatalát. A rendek további négy kerületi mintabörtön építését akarták elérni, a minél hamarabbi tapasztalás végett; ezt elfogadta, amennyiben ezeket Aradon, Miskolcon, Budán és Pécsen kívánják felépíteni. Továbbá kifejtette, hogy Budán középponti felügyelő választmány kívánatos. A rendszer bevezetése előtt szükséges a Helytartótanács ellenőrzése, meg vannak-e a nélkülözhetetlen feltételek (épület, rendszer, költségvetés). Ott, ahol bizonyos költségek szükségesek a javításhoz, inkább újat és jobbat építsenek, de ezt is a középponti bizottság felügyelje. Javaslatát közhelyeslés fogadta, még Eötvös József is kedvezően nyilatkozott: „... *mélt. gr. Apponyi György indítványát egész kiterjedésében pártolom, és magaménak vallom.*”⁵²

Egy másik alkalommal a halálbüntetésről és a testi fenyítésről folyt a tárgyalás. Apponyi hangsúlyozta, hogy ő volt az egyike azon keveseknek, akik az országos bizottságban a halálbüntetést fenn akarták tartani. A törvény előtti egyenlőség elvét boncolgatva kifejtette: „*Azt lehetne talán mondani, hogy a törvény előtt mindenkinek egyenlőnek kell lenni, és miután*

⁴⁹ 1843. november 4. FN II. 214–216., MOL A 105 Inf. prot. 1843. november 10. (MOL X 31655), MOL N119 Fasc. 68. 10003–10004.; Erdődy 40.; Molnár 2007. 169.

⁵⁰ 1843. november 6. FN II. 229., MOL N119 Fasc. 68. 10009.; Molnár 2007. 170.

⁵¹ 1844. április 18. FN IV. 210–223., MOL A 105 Inf. prot. 1844. április 16. (MOL X 31655) közli: Toldy 436–440.

⁵² 1844. augusztus 9. FN V. 378–380., MOL N119 Fasc. 72. 10841.

a nemesekre nem terjesztjük ki policziális kihágásokban a testi büntetést, nem lehet a nemtelenekre is kiterjeszteni. – Ez teoriában gyönyörű elv. De nincsen ország, hol az osztályok között oly véghetetlen nagy különbség lenne, mint Magyarorszában s így az egyenlőség elvét e tekintetben hazánkban behozni nem volna célszerű, és ennek nem volna egyéb következése, mint az, hogy egyik osztály a másik iránt engedékenységből igazságtalanul fenyítettnek.”⁵³

Apponyi tehát mindvégig kitartott a választmányban tanúsított konzervatív álláspont mellett, ugyanakkor az ellenzék javaslatait nem szolta le, elvi támogatásáról biztosított, de – mint oly sokszor hangsúlyozta – a körülmények még nem kedveztek az alkalmazásukra, mint ahogy azt a fent említett törvény előtti egyenlőség kérdésében kifejtette. A konzervatív álláspont szerint tényleges egyenlőség egyetlen társadalomban sem létezett, az emberek természete és képessége eleve nem egyenlő, ezért az egyenlőség megteremtése a szabadság lényeges korlátozásával nem jöhetne létre.⁵⁴ Ezért az egyenlőség „teóriában gyönyörű elv”, de nem megvalósítható.

Az aprólékosan kidolgozott javaslatok és az országgyűlésen folytatott tanácskozások, üzenetváltások nem hozták meg a várt eredményt, nem született törvény a tervezetből, a kancellária csak az adminisztratív részt ajánlotta szentesítésre, az elméleti részt a következő diétára halasztotta.⁵⁵

Városok képviselőinek rendezése

Hasonló várakozás előzte meg e kérdés napirendre kerülését is, de ez az ügy is úgy végződött, mint az igazságszolgáltatás reformja – törvények nélkül oszlott fel az országgyűlés.⁵⁶ A városok „koordinációjával” kapcsolatban a következő feladatok vártak a diétán megoldásra: az országgyűlési szavazatok számának megváltoztatása, és ennek szolgáltatában a városok kormányhoz fűződő viszonyának a rendezése valamint a városok belső adminisztrációjának átalakítása.

A városok az országgyűlés alsó tábláján képviseltették magukat, ahol tanácskozási joggal és összesen egy szavazattal rendelkeztek. A diétai követeket a városok előkelői választották meg, így nem feltétlenül volt biztosított az alsóbb társadalmi rétegek képviselete. Mindkét

⁵³ 1844. augusztus 10. FN V. 395–399. MOL N119 Fasc. 72. 10847.

⁵⁴ Dénes 1989. 100., Nisbet 64–71., Egedy Gergely: *Konzervativizmus és szabadság*. In: Uő.: *Konzervativizmus az ezredfordulón*. 202–206.

⁵⁵ Molnár 2007. 172.; Varga 1982. 158.; Horváth II. 428.; Fayer IV. k. CIX.

⁵⁶ Molnár 2007. 172.; Horváth II. 430.

tábor egyetértett abban, hogy az eddig bevett gyakorlaton változtatni kell. A „fontolva haladók” a városok szavazatszámának növelésével akarták kezdeni a reformot, ettől várták ugyanis az alsótáblai kormánypárti többséget. Ezért közvetett, vagyis kvalifikáción alapuló választásokat irányoztak elő, és a városok élére egy teljhatalmú, a király által kinevezett főfelügyelőt akartak állítani, aki az egész városi adminisztrációt a kezében tartja. Az ellenzék viszont először a városok belszerkezetét kívánta rendezni, mivel úgy vélték, hogy a városok felépítésük és etnikai összetételük valamint ennek tükrében kormánypártiságuk miatt gátolják a nemesi-polgári érdekegyesítést. Ezért javasolták a városi közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztását, a városi önkormányzatok a kamara helyett a Helytartótanács alá tartozzanak, a várost egy szélesebb képviseleten alapuló képviselőtestület irányítsa és cenzusos választójogot akartak bevezetni. A főrendi ellenzék a tisztviselők megválasztása kapcsán magáévá tette a rendi ellenzék álláspontját, miszerint a városok lakossága közvetlenül válassza meg mind a tisztviselőket, mind pedig a követeket, s a kormány felügyeleti jogát törvénnyel szabályozták volna. A kormányzat is érdekelt volt a városi képviselet reformjában, Mailáth Antal kancellár és Kübeck pénzügyminiszter hosszas tárgyalást folytattak a kérdéssel. Fontosnak tartották a városok követeléseinek kielégítését, hogy azok a kormányban találjanak támaszra, ne pedig az ellenzékben. Ugyanakkor törekedtek arra is, hogy a városokban eddig kialakított ellenőrzési és felügyeleti jogkört megtarthassák, esetleg tovább szélesítsék.⁵⁷

A felsőtáblán leginkább Apponyi György és Eötvös József felszólalásaiban konfrontálódott a két tábor elképzelése. Egy dologban értettek egyet: még ezen országgyűlés alatt rendezni kell a kérdést.

„Én ő méltóságának historiai jártasságával és positiv tudományaival mérkőzni egyáltalában nem akarok.”– mondta Apponyi Eötvös beszédére reagálva, amelyben a báró olyan francia, porosz és angol példákat hozott fel a választójoggal összefüggésben, amelyek a gróf szerint nem hasonlíthatóak össze a magyar állapotokkal, nem értett egyet a rendek azon javaslatával, amely az általános kvalifikáció kiterjesztésére vonatkozott⁵⁸ – amivel a polgárjogot szélesebb réteg számára tették volna elérhetőbbé. Két nappal később Eötvös indítványát boncolgatva kifejtette, hogy nem kívánja az országgyűlési követek közvetlen, polgárok által történő választását – mert ha azt akarnák, hogy mindenki válasszon, akit képvisel, akkor senkit sem kellene kizárni a választásból. Tovább kritizálta Eötvöst, amiért a

⁵⁷ HHStA, KA, StKonf 1842:1016.; Dénes 1989. 81–84.; Molnár, 1996. 10.; Czoch Gábor: *Pozsony és a „városi kérdés” a reformkorban*. In: Czoch Gábor (szerk.): *„A városok szíverei”: tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról*. Kalligram, Pozsony, 2009. 291–293.

⁵⁸ 1844. március 16. FN IV. 12–14., MOL A 105 Inf. prot. 1844. március 19. (MOL X 31655)

báró elvben egyetértett Széchen Antallal, gyakorlatban mégis támadta az indítvány egyik pontját. Eötvös ugyanis kifogásolta, hogy Széchen a javaslatában a választásokat a polgárok által, minden képviselői testület nélkül akarja véghezvinni, és csak a tanácskozást akarja a képviselői testületre bízni – ebben nem látta a szabad választás elvét. Apponyi szerint a kérdés alapja politikai természetű: a főrendek veszélyesnek tartották a választást olyan „tömegre” bízni, amely ilyen gyakorlathoz nem szokott. Eötvös továbbá kifejtette, ha Széchen Apponyi módosításaival terjesztette volna fel indítványát, akkor rögtön el is fogadta volna; a főrendek végül Széchen indítványát pártolták Apponyi módosításaival.⁵⁹ Zichy Ottó a vitához fűzött hozzászólásában a „fontolva haladó” konzervatív politika egyik sarkpontját támadta meg: *„Én nagyon hiszem, hogy gróf Apponyi és Széchen a polgárok jogait minél szűkebb körre kívánják szorítani, mert az ő politikájuk a jogok kiterjesztésében veszedelmes rémképet lát.”*⁶⁰

Apponyi a következő napon kifejtette, hogy a városokban 3 „elemet” (hatalmi ágat) kíván látni: tanácskozási, végrehajtó és törvényhozási, továbbá nem támogatta a rendek javaslatát az állandó, független biztosságok felállítását illetően. Nem azért volt ellene, mert rossz, hanem azért, mert nem akarta felosztani a felelősséget, olyan végrehajtó testületet akart, ahol a végrehajtás egy kézben koncentráltatik. A javaslat többi paragrafusaihoz is hozzászólt, például a 165. kapcsán Károlyi Lajos azzal vádolta, hogy meg akarja szorítani a nyilvánosságot – Apponyi a vádra így felelt: nem akart arra teret adni, hogy a nyilvánosságot elfojtsák, *„mert mint bárki, úgy én is a nyilvánosságnak barátja vagyok [...]”*.⁶¹

Március végén folytatták a vitát; Apponyi több hosszabb-rövidebb hozzászólást tett. Eötvös Józseffel újabb vitára adott okot a városok vezetésének a kérdése. Apponyi igazat adott ugyan Eötvösnek abban, hogy hibázna a törvényhozás, ha csak a jó adminisztráció kedvéért feláldozná az alkotmányos elveket (mint a szabad választást) és azokat alárendelné a jó adminisztrációnak. Viszont az is igaz a gróf szerint, hogy hibázna azon törvényhozó, aki az alkotmányos elvek sértetlen volta miatt a jó adminisztrációról egészen lemond. Eötvös szerint így a választás emellett csak fényes illúzió – olyanok fogják a várost irányítani, akiket majd a főfelügyelő nevez ki. Apponyi szerint a főfelügyelő köteles gondoskodni arról, ha elmozdítanak egy tisztviselőt, akkor találjon helyére megfelelő személyt – az más kérdés, hogyan: *„a felügyelő önkénye által vagy a polgárság óhaja által”*; továbbá a tisztviselő felfüggesztése is a főfelügyelő hatásköre. Eötvös csak abban az esetben pártolta volna a „fontolva haladók” indítványát, ha a felelősséget is kimondják a főfelügyelőre nézve.

⁵⁹ 1844. március 21. FN IV. 59–61., MOL A 105 Inf. prot. 1844. április 2. (MOL X 31655), MOL N119 Fasc. 70. 10457.

⁶⁰ 1844. március 21. FN IV. 65.

⁶¹ 1844. március 22. FN IV. 74–75., MOL N119 Fasc. 70. 10458.

Batthyány Lajos szintén javasolta a főfelügyelő tervezett hatáskörének szűkítését, leginkább a tisztviselők feletti ellenőrzési jogát illetően. Másnap ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy „*Ily coordinatio mellett a városi követek nem volnának képviselői a civium universitasnak, s pedig csak a civium universitasnak és annak képviselőjének lehet joga s törvénykezési befolyása, méltóságok ezen coordinationnak elfogadása által nézetem szerint egy csapással tönkretennék minden nemzeti és alkotmányos életünket.*”⁶² Mivel egy főfelügyelő kinevezése a tervezett jogkörrel a kormányzat nagyobb befolyását eredményezné a város ügyeibe.

Május folyamán tovább vitatkoztak a főrendi táblán, Apponyi több rövidebb hozzászólás után a hónap közepén indítványt tett a városi szavazatok számarányát illetően. Javaslatára szerint minden város privilégiumi joga szerint képviseltessék,⁶³ így a 47 város 16 vokssal rendelkezne. Fő kívánata továbbá, hogy a városi követek a megyei követekkel egyazon állásban legyenek, és elfogadta Ambrózy indítványát, miszerint az országgyűlésen minden város külön képviseltessék.⁶⁴

A főrendi válasz készítésekor több pontnál is felszólalt, hosszabban a 89. paragrafusnál. A rendek meghatározott kvalifikációt állítottak fel ahhoz, hogy valaki polgár lehessen – Apponyi szerint a választók részére egy másik minimumot kellene felállítani, mivel csak olyannak adna politikai, s így választó jogot, akik vagyoni helyzetüknél fogva elég biztosítékot nyújthatnak arról, hogy a választói és polgári jogokkal visszaélni nem fognak. A direkt – indirekt választás kérdésében pedig úgy vélte, elvileg nem káros a közvetlen választás, csak megfelelő kvalifikáció kell hozzá. A rendek által meghatározott kvalifikáció nem nyugtatta meg, csekélynek találta, hogy csak egy rétegre (földbirtokosok) korlátozódik, míg a többi lakosok a polgári jogok gyakorlásával minden biztosíték nélkül felruháztatnának, mert így a városokban a korrupt tömeg gyakorolná a választási jogokat.⁶⁵ Eötvös méltányolta Apponyi indítványában a közeledési szándékot és „kezet fog vele” azon összeköttetésre nézve, amelyben a közvetett választást és a kvalifikációt látta. A többség Apponyi indítványa mellett tette le szavazatát.

Apponyi a szabadközségek kapcsán – Péchy Emánuel javaslatával egyetértve – elmondta, hogy, ha a törvényes rendezés által némely községeknek politikai jogok tulajdoníthatnának, számos helységeiben elégedetlenségre adnának alkalmat. Nem az káros, hogy az úri hatalom

⁶² 1844. március 29. FN IV. 159., MOL A 105 Inf. prot. 1844. április 9. (MOL X 31655); Molnár 1996. 11. idézetet közli: uo.

⁶³ Pest – 1 egész voks, 14 nagyobb város – fél voks, így összesen 7 szavazat, 32 kisebb város – negyed voks, azaz 8 szavazat.

⁶⁴ 1844. május 15., MOL A 105 Inf. prot. 1844. május 17. (MOL X 31655), MOL N119 Fasc. 71. 10594.

⁶⁵ Pestnek külön kvalifikációt javasolt 3000 Ft összegben; kisebb városoknak 3-400 Ft; nagyobb városnak 1-2000 Ft – földesuraknak, mesterembereknek.

megszűnik, hanem a rendek azon kitétele, hogy az úri hatalom megszűnése köteles megváltásban történjen, „*a nép szabadítsa fel magát*”; ez ösztönt adna a népnek, hogy felszabadulásuk után politikai jogokat szerezzenek. Ezáltal pedig a megyék önállósága növekedne – ami nem szerepel a „fontolva haladó” programban. A rendek szabadközségek követválasztására irányuló javaslatát Eötvös József sem támogatta, de elhatárolódott a konzervatívok érvelésétől.⁶⁶ Apponyi később kiegészítést tett Péchy Emánuel beszédéhez (89. §): „*politikai jogok gyakorlata hazánkban eddig érték által feltételezve volt, de feltételezve volt kiváltságos jog által, a kiváltságos jog pedig olyasmiről, mi az egyéniségtől függ, már pedig az amit mi ajánlunk oly qualificatio, mely szinte az egyéniségtől függ: mert minden ember erkölcsiséggel, szorgalommal azon qualificatiót magának megszerezheti...*” Véleménye szerint szükséges különbséget tenni a város polgárai és egyéb lakosai között. A követek választását a rendek a népességhez, a főrend a képességekhez mérte; azoknak kell követválasztást gyakorolni, akik értéket képviselnek, mert kevésbé korrumpálhatóak.⁶⁷

Apponyi a városi kérdésben tett javaslataival a kormányzat pozícióit kívánta erősíteni a városokban, ezért nem támogatta a belszerkezetre vonatkozó változtatási indítványokat (ebben a kérdésben elsősorban Eötvös Józseffel szállt vitába) és a rendek által meghatározott cenzus bevezetését sem. Az ő városi reformja is tartalmazta a városok szavazat számának a növelését, de ennek alapja a központi hatalom további erősítése lett volna egy főfelügyelő kinevezésével, aki ellenőrzi, hogy a követválasztások és a tisztújítások a „megfelelő” mederben folynak.

Közteherviselés

A közteherviselés ügye a reformkori politikai élet egyik kulcskérdése volt, mindkét tábor beépítette programjába, s az 1843-44. évi országgyűlésen napirendre is került. Egyelőre a házi adó kapcsán kívánták megvalósítani a tervet, s a negyvenes évek elején a sajtóban boncolgatták a kivitelezési módokat. A „fontolva haladó” konzervatívok álláspontja nem volt egységes, míg Dessewffy Emil a háziadó egy részének fizetését javasolta, addig Sztáray Albert az egész összeg átvállalására buzdított, ezzel arányosította volna a szavazati jogot is. Az ellenzék programjában a közteherviselés az érdekegyesítés eszközüül szolgált volna, a háziadót a nemesek és a jobbágyok közösen fizetnék. A háziadó ügye azonban nem jutott el a

⁶⁶ 1844. augusztus 8. FN V. 374., MOL N119 Fasc. 72. 10840. Dobszay Tamás: *A szabad községek rendezésétől a szerződött községek felszabadításáig. A községek ügye az 1843/44-es országgyűlésen.* In: Századok 2005. 3. sz. 545–584.

⁶⁷ 1844. augusztus 29. FN VI. 67–69., MOL N119 Fasc. 72. 10912.

diétára, mivel a vármegyék többségében nem vették bele a követutasításba, így a diétán csak Széchenyi két garasos terve alapján került a kérdés napirendre. Széchenyi telekdíj-tervében azt javasolta, hogy az országban lévő 62 millió hold föld után holdanként szedjenek be két garast a nemesektől is, így évenként legkevesebb 5 millió forint folyna be. Erre az összegre 100 millió forintos kölcsönt kellene felvenni, a pénz felhasználási módjáról pedig az országgyűlés döntene. Az alsótábla pártolta Széchenyi tervét, s javaslatot tett arra, hogy létesítsenek egy országos bizottmányt a terv megtárgyalására; ezt a felsőtábla is támogatta.⁶⁸

Apponyi üdvözölte az alsó tábla üzenetét, a feladatot nehéznek ítélte, de bízott a nemzet lelkesedésében és a törvényhozás szilárd akaratában. Célszerűnek tartotta az országos választmány kiküldését, de nem akart neki utasítást, irányt adni.⁶⁹ Felszólalásai tükrözték a főrendek kérdéshez való hozzáállását, amennyiben elfogadták a közteherviselés elvét, de fizetni már nem nagyon akartak.

A választmány 1844 áprilisában kezdte meg a munkát, s szeptemberben fejtette ki álláspontját, amelyben javasolta egy országos közpénztár felállítását, az ehhez szükséges adó összegét pedig három millió forintban határozták meg. Batthyány Lajos a felelősség elvére hivatkozva külön kitért arra, hogy szükséges a pénztár igazgatójának alkotmányos ellenőrzése. A konzervatív tábor azonban nem hajlott az alkotmányos ellenőrzésre, és a közpénztár létrehozását csak abban az esetben támogatta volna, ha a rendek az adó összegét három millió forintról egy millióra mérséklék. Az alsótábla viszont nem egyezkedett, leginkább azért, mert ezzel a lépéssel a felsőtábla elvette volna tőle a kezdeményezés jogát, így Széchenyi javaslatának és a közteherviselés ügyének nem lett fogantatja e diéta idején.⁷⁰

Megyék helyzetének rendezése

Magyarország területe 52 vármegyét foglalt magába, amelyek a nemesség érdekvédelmi szervezetéül valamint politizálásának színteréül szolgáltak, középszintű végrehajtó és igazságszolgáltató szerv illetve státútum-alkotási joga révén törvényhozó hatalom is egyben. Negyedévente tartottak „generális kongregációt” (megyei közgyűlés), ahol minden olyan ügygel foglalkoztak, amely a megyével kapcsolatos volt, itt választották meg a megyék tisztikarát, illetve az országgyűlési követeket. A tisztújítás alkalmával rendszeresek voltak a

⁶⁸ Horváth II. 443–444., Molnár 2007. 179–180., Széchenyi tervéről bővebben: Oplatka 337–341.; Vita II. XXXVIII.; Molnár 1996. 13.; Orosz István: *Széchenyi István telek-díj terve és Kossuth*. In: Orosz István: *Széchenyi és kortársai. Válogatott tanulmányok a reformkorról*. Multiplex Media, Debrecen, 2000. 89–104.

⁶⁹ 1844. március 11. FN III. 301.

⁷⁰ Molnár 1996. 13–16., Horváth II. 428–430.; Vita II. XLIV–LI.

választási hadjáratok, a konzervatívok és liberálisok összetűzései, valamint a választások befolyásolása.⁷¹

A megyékben folyó kihágások és visszaélések kimeríthetetlen témát biztosítottak a publicisztika számára is. A „haladó” konzervatív álláspontot az országgyűlést megelőzően Dessewffy Emil foglalta össze Parlagi eszmék című röpiratában: *„a municipiális rendszer fordulási ponthoz közeleg: azt vagy fogjuk koordinálni, vagy fogják – és a második előbb-utóbb elkerülhetetlen leend, ha nem lesz magunknak elég belátásunk az elsőt tenni.”*⁷² A helyzet megoldásának alapjául a művelt, vagyonos nemesség súlyának növelését jelölte meg, és így a vagyontalan nemesek kirekesztését a tanácskozásokból valamint a követválasztásból. Az ellenzék pedig szerette volna elkerülni a konzervatívok programjának rejtett végeredményét, hogy a megyék a kormány befolyása alá kerüljenek, ezért azok helyzetét a képviseleti rendszer bevezetésével vélte megoldhatónak.⁷³

1844 márciusában került a főrendi tábla elé az alsótábla javaslata a megyei kihágásokról, amely a következő szükséges intézkedéseket foglalta magába: megyei visszaélések csökkentése, a kormány és a megyei igazgatás viszonyának tisztázása és a helyi választójog kiterjesztése. A tervezet külön részben foglalkozott a főispánok jogköreivel és kihágásaival.⁷⁴ A megyei választások, közgyűlések szabályozása Apponyi szerint is egyike a leglényegesebb tárgyakká, amit gyökeresen meg kell változtatni. Nem fogadta el a rendek elveit és a bizottmány véleményét, miszerint a kérdés megoldása végett be kell hozni a képviseleti rendszert, mivel ennek bevezetése bármely alkotmányos országban bizonyos kvalifikáció és garancia nélkül lehetetlen. A rendszer behozatala *„alkotmányos életünkbe váгна”* – fejtegette – hazánkban az *„arisztokrata statusból demokrata status lenne”,* ahol a *„tömeg”* lenne többségben a választásokban és a tanácskozásokban, vagyis az arisztokraták kiszorulnának, és a *„tömeg”* könnyen visszaélésekre adna okot. Elismerte ugyan, hogy e nagy bajra nézve a *„radikális kúra”* üdvösebb és kívánatosabb, de nem pártolta a képviseleti rendszer bevezetését – viszont, ha a főrendek úgy látják, hogy ez kell a javuláshoz, akkor megszorításokat kell tenni. Ahhoz sem járult hozzá, hogy a képviseleti rendszert csak egy bizonyos osztályra szorítsák, újra hangsúlyozta, hogy csak bizonyos kvalifikáció mellett létezhet képviseleti rendszer. Eötvös József beszédében kiemelte, hogy mindenki kívánja a megyei zavargások megszüntetését, és Apponyi Györggyel is egyet értett abban, ha a főispánok jogköreit meg is

⁷¹ Varga 1980c 177–181.

⁷² Idézi Dénes 1989. 76.

⁷³ Dénes 1989. 76–77. Horváth II. 423–426. Varga János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*. 2. rész In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 12. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1981. 155–166.

⁷⁴ Stipta István: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 16–17.

szorítják, visszaélésekre még sor kerülhet. Ugyanakkor szerinte Apponyi sem tagadhatja, hogy a kicsapongások legfőbb oka, hogy a főispánok jogköre és a választók joga sincs világosan törvénybe foglalva. Eötvös véleménye szerint képviseleti rendszer nélkül e tárgyban azonban nem lehet rendelkezni. Apponyi indítványát többséggel elfogadták,⁷⁵ és a főrendek az alsó tábla javaslatát elutasították.⁷⁶

A megyékkel kapcsolatban fennálló problémákra azonban nem született megoldás – az országgyűlésen törvény formájában.

Hitelintézet

A hitelintézetet illetően csak az országgyűlés végének közeledtével kezdődtek meg a tárgyalások, így kézzel fogható eredmény sem született ebben a kérdésben.

Már a 18. század végén törekedtek a rendek a magyarországi hitelélet gazdasági és intézményi kereteinek kialakítására. Az egyik első kezdeményezés Ullmann Mórictól származott, aki 1830-ban 2 millió forintos tőkét ajánlott fel egy kereskedelmi bank létrehozására. A kezdeményezésnek végül egy évtizeddel később lett eredménye: 1841. októberben megnyílt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, viszont nem rendelkezett jegykibocsájtási joggal. A hitelügy a reformországgyűlések mindegyikén napirenden volt, s törvények is születtek a peres eljárásokat, a betáblázást, a „közkereseti társaságokat” és a váltótörvényt illetően.⁷⁷

Apponyi a hitelintézet kapcsán jól megragadta a hitel problémájának lényegét, és a hozzá kapcsolódó vitás kérdéseket – de javaslattal nem állt elő: Magyarországon sok per zajlik, amelyek zöme a birtokokat terheli; fontos kérdés tehát szerinte: adhaszon-e kölcsönt a hitelintézet ezen birtokokra? Szerinte per alatti „jóságra” nem lehet kölcsönt adni, viszont pénz nélkül nem lehet hitelintézetet alapítani. Ezért fontos lenne megállapítani, milyen formában adjanak pénzt? Milyen legyen a kezelés, a beszedés? Fontosnak tartotta, hogy hitelintézet felállításával külföldi tőke áramoljon az országba, úgy, hogy ez ne a magyarok hátrányára történjék.⁷⁸ A „fontolva haladók” álláspontját Dessewffy Emil fogalmazta meg, aki

⁷⁵ 1844. augusztus 3. FN V. 328–346., MOL N119 Fasc. 72. 10829.

⁷⁶ Stipta 17.

⁷⁷ 1836:15–18. tc. (Törvénytár 1836-1868. 56–60.), 1840:15–22. tc. (Törvénytár 1836-1868. 109–174.); Vargha Gyula: *A magyar hitelügy és a hitelintézetek története*. Budapest, 1896. 73–141.; Huszti Ernő: *Reformkori törekvések a hazai bankrendszer és hitelügy megteremtésére*. In: *Ezredvég* 1994. 3. sz. 50–57.

⁷⁸ 1844. október 14. FN VII. 6–13.

egy országos földhitelintézet megalapítását javasolta, amely kamatozó zálogjegyek útján jutott volna forrásokhoz.⁷⁹

1844. október végén készült el a törvényjavaslat a hitelintézetet illetően, amelyet Budán állítanának fel, kamatozó hitellevelek útján biztosítana kölcsönt, elnökét és igazgatóját a rendek neveznék ki és egy országos bizottmány felügyelné a munkáját. Bécsben végül elfogadták a javaslatot, azonban annyi módosítással, amennyivel a törvénytervezet alkotmányos elveit kiiktatták: az ellenőrzés és a felelősség kihagyását kérték. Ezt a rendek kifogásolták, mivel így az igazgató eljárása befolyásolható lenne.⁸⁰

Vasút

A gazdaságpolitikai kérdések másik lényeges pontja volt a vasútépítés, amelyet Magyarországon leginkább a magyar tengeri külkereskedelem előmozdítása inspirált, s már az 1832-36. évi országgyűlésen is a reformprogram részét képezte. A magyar külkereskedelemnek két iránya volt, egyrészt szárazföldön Bécs városán keresztül, másrészt pedig a Fekete-tengeren és a Földközi-tengeren át vezetett az út Európa országaiba. A kérdésnek további két vitapontja volt, egyrészt, hogy a Pest és Bécs között épülő vasútvonal a Duna jobb vagy bal partján vezessen, másrészt pedig a fiumei tengerparttal való összeköttetés. A kérdés a negyvenes években került középpontba, a liberális és konzervatív publicisztikában is foglalkoztak a vasútépítés és az ezáltal történő kereskedelemfejlesztés kérdésével, természetesen ellentétes nézőpontból, míg a liberálisok a külkereskedelem fontosságát hangsúlyozták, addig a konzervatív lapok a belkereskedelem fejlesztésének szükségességét állították előtérbe.⁸¹

Az 1843-44. évi országgyűlésen két dolgot szeretett volna elérni a reformtábor a vasútépítéssel kapcsolatban: szavazzák meg az Eszék–Károlyváros közötti szakasz megépítését és azt, hogy mindez állami támogatással valósuljon meg. A „fontolva haladó” konzervatívok csak a Sziszek és Károlyváros közötti építkezést támogatták, illetve a Lujza út megvásárlását. A bécsi kormányzat nemcsak az államköltségen való építkezést nem támogatta, hanem egyáltalán a Magyarországon történő vasútépítést sem. Tette ezt kettős megfontolásból: egyrészt nem akarta, hogy a fiumei kötvények konkurenciát jelentsenek a

⁷⁹ Huszti 56.

⁸⁰ Horváth II. 428–430.; Vargha 199–205.; Huszti 56.

⁸¹ Liphay Sándor: *Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.109–110.; Vita II. LII–LVII.; Gergely András: *Egy gazdaságpolitikai alternatíva a reformkorban. A fiumei vasút*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 27–85., az 1843-44. évi országgyűlésre vonatkozóan különösen 61–85.

tőzsdén az osztrák államkölsönkötvényeknek, másrészt nem akarta, hogy a reformellenzék gazdaságpolitikai sikerei révén Magyarország gazdasági önrendelkezésre tegyen szert.⁸² Pedig Ausztria Európában egyedülállóan kiépítette az államvasutak rendszerét, amellyel egy Bécs központú hálózat kialakítása volt a célja. József nádor támogatta a magyar terveket, s Bécs figyelmét is felhívta a kérdés fontosságára, kedvezően hatna a magyar közvéleményre, ha az állam támogatná a vasútépítést; erről írt már 1842-ben Metternichnek. Az államkancellár azonban több indokot felsorolva utasította el még a gondolatot is: „*A vasút milliókat kóstáló vállalkozás, úgy van ez, mint a háborúval, a nagy Montecuccoli mondása szerint!*”⁸³ Kübeck továbbra is elutasító volt, mivel az osztrák vasútépítkezések lefoglalták a rendelkezésre álló anyagi lehetőségeket, így nem volt pénz a magyar építkezésekre, de szerinte egyébként sincs szükség Magyarországon vasútra, mivel ott lóvasúttal is le lehet bonyolítani a forgalmat. Metternich azt is hozzátette még, ha megépülne egy ilyen vonal, az veszélyeztetné az osztrák kereskedelmi érdekeket Trieszt térségében, ugyanis ebbe az irányba szándékozott terjeszkedni az osztrák vasút. A kormány a magyar konzervatívok támogatását is élvezte, akik igyekeztek megbuktatni Kossuth Vukovár–Fiume vasúttervét.⁸⁴

A fiumei vasút tárgyalására október 22-én került először sor, amikor a főrendek napirendre tűzték a rendek törvényjavaslatának megvitatását. Apponyi többé-kevésbé egyetértett a javaslattal, de nem szeretett volna olyan kötelező törvényt, amely vasútvonal építését mondja ki Fiume és Vukovár között. Szükségesnek és hasznosnak tartotta a vasútépítést, így azok mellé állt, akik e terv mielőbbi létrehozását óhajtották, méghozzá nem magánpénzből, hanem állami költségen. A vállalkozó társaság csak ott fog találkozni – „*mint gr. Batthyány Lajos úr mondta*” – hol hasznot lehet remélni, de nem az ország közhasznát.⁸⁵ Az eddigi társaságok munkáját tekintve pedig nem ez a legjobb módja a vasútépítésnek: sok a társaság, de vonalak nincsenek.⁸⁶ A főrendek válaszában a Vukovártól Károlyvárosig terjedő szakasz megépítését pártolták, illetve javasolták, hogy a többi tervre nézve kérjék ki szakértők véleményét. Az alsótábla azonban kedvezőtlenül fogadta ezt a választ, egyrészt a pályahossz, másrészt a finanszírozási alap végett, mivel nem akarták, hogy állami költségen épüljön a vasút. A második főrendi válasz készítésekor Széchenyi rámutatott arra, hogy szükség van a kormány jóindulatára – noha ő maga is inkább a vállalkozás útján történő építést pártolta volna⁸⁷ –,

⁸² Gergely 1982. 85–86., Andics 1975. 170–173.

⁸³ József nádor Metternichnek és a válasz 1842. január 30. közli: Andics Erzsébet: *Metternich und die Frage Ungarns*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. 390–402.

⁸⁴ Andics 1975. 167–179.

⁸⁵ 1844. október 22–23. FN VII. 62–73., MOL N119 Fasc. 73. 11040.

⁸⁶ 1844. november 7. FN VII. 269.

⁸⁷ Gergely 1982. 75.

ezért előbb azt kell felkérni a támogatásra, s ha nemet mond, akkor lehet vállalkozókhoz fordulni. A rendek végül elfogadták a felsőtábla válaszát, kivéve az állami finanszírozás tételét. Így a kérdés rövid megvitatását végül a két tábla kompromisszumon alapuló törvénytervezete zárta, amelynek szentesítésére már nem került sor.⁸⁸

3. Apponyi, mint debatter

Apponyi vezérszónokként szinte minden napirendre kerülő tárgyhöz hosszú és kimerítő javaslatot tett, több indítványa került elfogadásra – de nem feltétlenül viták nélkül. A viták között akadt egy-egy élesebb összeszólalkozás is, amelyek nem személyeskedő jellegűek, egy részük tartalmi kérdésekről folyt, másik részük pedig az ellenzékieskedő politikai magatartásból adódott. Apponyi fent bemutatott beszédei kapcsán már utaltam egy-egy vitaszituációra és vitapartnerre, akik az ellenzék soraiból kerültek ki. Eötvös Józseffel és Batthyány Lajossal főként tartalmi kérdésekről vitatkoztak, Pálffy József és Teleki László esetében pedig inkább beszélhetünk politikai állásból adódó vitákról. Az alábbiakban néhány további jelenetet ragadok ki az országgyűlés menetéből – kronologikus rendben haladva –, hogy bemutassam, milyen vitapartner volt Apponyi, hogyan viszonyult az ellenzékhez, és hogyan reagált annak szurkálódásaira.

1843 szeptemberében a vegyes házasság tárgyalásakor Apponyi következő megjegyzése komoly vitára adott okot: *„adjátok meg istennek, mi az istené, és a királynak, ami a királyé.”* A kettő nincs ellentétben egymással, egyik a másikban foglaltatik, vagyis aki a törvénynek eleget tesz, eleget tesz a királynak is – fejtegette.⁸⁹ Apponyi beszéde végén egy olyan hasonlattal élt, amelyet Pálffy József nem hagyhatott szó nélkül,⁹⁰ és felszólalásában az ellenzéki és „fontolva haladó” alkotmányosságot ütköztette: *„Apponyi György azt mondá: hogy az ki, megadja a törvénynek, mi a törvényé, megadja a királynak is, mi a királyé, a kormánynak, mi a kormányé; de erre azt vagyok bátor felelni: hogy az, ki megadja a királynak, ami a királyé, nem adja meg a nemzetnek, mi a nemzeté [...] az más*

⁸⁸ Vita II. LV–LVI.; Gergely 1982. 79.

⁸⁹ 1843. szeptember 27. FN II. 67–68., MOL N119 Fasc. 68. 9824.

⁹⁰ Pálffy József minden alkalmat megragadott arra, hogy odaszóljon Apponyinak, akivel rendszerint nem értett egyet. Egyetlen alkalmat kivéve: a hajdú és jászkun kerület ügyét érintő tárgyaláskor. Apponyi kijelentette, hogy nagy tisztelője azon elvnek, hogy *„egy privilegizált osztálynak tökéletes tehermentessége megszüntessék”* – kívánta is, hogy így legyen. De igazságtalannak tartotta volna, ha ezen privilégiumoktól való megfosztás csak egy részre nézve gyakoroltatnék. Erre reagálva Pálffy kijelentette: *„furcsán fog látszani, hogy én, ki mindig liberalis elv mellett voltam, épen az ellenkező elv mellett szólok fel;”*. Vagyis egyetértett Apponyival: közös törvény által általánosan kell adó alá vetni az eddig nem adózókat. (1844. július 10. FN V. 167., MOL A 105 Inf. prot. 1844. július 9. MOL X 31655) A Jászkun Kerület reformkori történetéről bővebben: Bagi Gábor: *A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések*. Szolnok, 1991. 163–180.

kérdés.”⁹¹ Apponyi belement a vitába, de igyekezett visszaterelni a szót a vallás kérdéséhez: „Tisztelem én is a nemzet valódi kívánságát, és ennek hódolni fogok is; de a nemzet kívánságának el nem ismerhetem azt, ami által a nemzetnek legnagyobb része legszentebb érdekében, vallásában megtámadtatva és megszorítva érezné magát. [...] katolikus létemre az igazság érdekében bár mely vallásnak jogait csekély tehetségem szerint ezentúl is védelmezni fogom... ezért nem köszönetet, hanem azt kívánom csak, hogy ők a katolikus hitünkhöz való ragaszkodásunkat részükről hasonlóképp méltányolják.”⁹² Továbbiakban kifejtette: egy alkotmányos nemzetnek eleget tesz az, aki a törvényeknek megadja, ami a törvényé. Majd hozzáfűzte: „Valljon én megadtam a nemzetnek, mi a nemzeté? – azt én nem vizsgálom; biztossá teszem mindazáltal a grófot, hogy én egyes személynek ítélete miatt soha meggyőződésemet elhallgatni vagy eltagadni, soha kötelességemről megfeledkezni nem fogok s ítéljen, amint tetszik; – az utókor pedig higgadt ítéletétől biztosan nem várom azt: hogy tetteimben gyarlóságot ugyan, de rossz szándokot feltalálni nem fog.”⁹³

A következő dialógusra 1844 júliusában a sérelmi kérdések tárgyalása alatt került sor Pálffy József és Apponyi között:

Pálffy József beszédéhez készülődött: „Cs. Kir Főherczeg...”

Ugyanakkor Apponyi is felállt: „Én elébb keltem fel.”

Pálffy: „Engedelmet kérek, nem láttam a mélt. Urat.”

Apponyi: „Sajnálom, hogy oly kicsiny vagyok, hogy a mélt. Úr nem látott.”

Pálffy később, miután Apponyi megtartotta beszédét, megjegyezte: „Bocsánatot kérek, hogy gr. Apponyi György ő. mélt. észre nem vettem, midőn szólani akart; és ámbár nem olyan magas, mint én, de mégis hibáztam, hogy magas állására nem figyelmeztem [...]”⁹⁴ – ironikus utalás Apponyi főrendi táblán belüli pozíciójára.

Szintén ugyanekkor került sor egy másik riposztra az országgyűlési hírlap ügyének tárgyalásakor. Apponyi megütközött Batthyány előadásán, amelyben utóbbi a postai titok megszegéséről beszélt. Batthyány kifejtette, hogy szerinte éppen a posta feladata lenne a levéltitok szentségének fenntartása, ehelyett a kormány megerősíti a posták cenzúrázási jogát, így a hivatalok joggal hivatkoznak arra, hogy ők csak a kötelességüket teljesítik, amikor levéltitkot sértenek. Apponyi azonban úgy vélte, hogy lehetnek olyan körülmények, amikor bizonyos lázadó proklamációk visszatartóztathatnak. A megyei determinációk pedig olyanok, amelyeket minden ember ismer, így nincs titoksértés. A következő napon Batthyány ismét

⁹¹ 1843. szeptember 29. FN II. 106.

⁹² 1843. szeptember 29. FN II. 118–119.

⁹³ 1843. szeptember 29. FN II. 119.

⁹⁴ 1844. július 12. FN V. 198.

felszólalt, és kifejtette, hogy a helyzet törvény nélküli megváltoztatása önkényes, ilyen eset áll fenn, amikor a kormány a cenzúrát korlátlanul alkalmaztatja; ezért a megsértett status quo helyreállítására szólította fel a főrendeket. Apponyi Batthyánnak: *„Ő méltósága igen magas és jeles teoriákból indul ki maga felfogása szerint; én pedig positiv törvényekre állapítanám okoskodásomat; e részben is meg lehet győződve mindazonáltal a tisztelt gróf úr, hogy valahányszor ő méltóságának teoriája csak valamiképp egyeztethető positiv törvényekkel, – vele szívesen kezet fogok fogni; de ott, hol a törvényekkel összeütközésben lesz, különbözőek lesznek nézeteink.*”⁹⁵

A felsőtáblán a rendek ötödik üzenetét tárgyalták a városok rendezése ügyében 1844 augusztusában, amikor egy nagyobb szócsatára került sor Apponyi, Pálffy, Teleki és Batthyány között. A vitázók több problémát is érintettek: az uralkodó és a rendek kapcsolatát, a „fontolva haladók” és az ellenzék viszonyát, az uralkodói önkény kérdését.

Apponyi sérelmezte, hogy Pálffy József felszólalásában támadta a városok rendezésének fő elvét. A főrendek ugyanis el akarták érni, hogy a Helytartótanács megakadályozza a törvénybe ütköző rendeletek kibocsátását. A rendek kifogása az volt, hogy ezáltal a szabályok helybenhagyása a kormány önkényétől függ. Apponyi nem értette ezt a kifogást, mert akkor ezek szerint a király eddig gyakorolt legszentebb kötelessége és joga önkény volt. Teleki László így reagált Apponyi előadására: *„... van még egy észrevételem gr. Apponyi György ellenvetésére. Midőn a nemzetben is feltűnt azon gondolat, hogy talán a kormány közelebb áll a nemzethez, mint ezen tábla, valóban csudálom, hogy éppen a főrendi táblának tulsó részéről, és éppen az aristocratia egy főnöke által hozatott elő egy hasonló gyanú. Mi fog történni akkor, hogy ha a kormány a nemzettel egyetért az aristocratia ellen? Bizony szép kérdés! Az fog történni, hogy az aristocratianak mindenesetre engedni kell!”* Apponyi válaszában kijelentette: *„nem képzelhetek szebb torzképet, mint sem azt, midőn mélt. gr. Teleki László a magyar aristocratit és a m. főrendi táblát eltörli.”* *„távol legyen tőlem, hogy azon kormányról, melynek szolgálok, azt feltegyem, hogy elvei az enyimektől oly annyira különböznenek.”* Teleki: *„[...] lehetetlen nem figyelmeztetnem a mélt. főrendeket arra, hogy ő mélt. gr. Apponyi önmagáról mily gyönyörű vélekedésen látszik lenni.”*

Batthyány Lajos sem maradt ki ebből a szócsatából, egy példázatot mondott el a gazdaasszony, a lusta szolgáló és a kakas történetét, amelyben a szolgálónak kakasszóra kelve kellett dolgához látnia, míg nem ráunt a mindennapos koránkelésre és munkára, megfojtotta a kakast, és abban reménykedett, hogy így majd aludhat, és nem kell dolgoznia. Ezt követően

⁹⁵ 1844. július 13. FN V. 233.; Molnár 2007. 161–162.

azonban a gazdaasszony lett az, aki a szolgálót keltegette még korábban a munkához.⁹⁶ A példázatban mindegyik szereplő szimbolikus alak: a gazdaasszony képviseli a nemzetet, a lusta szolgáló a „fontolva haladók” táborát és a kakas az ellenzékét. „*Ezt a szegény oppositiot, hogy mélt. gr. Apponyi György [...] nem akarta megölni, elhiszem, de legalább kosarat akart kötni a szájára.*” – folytatta Batthyány, szójátékában Apponyit helyezve a lusta szolgáló szerepébe. Majd úgy vélte, hogy Apponyi a koordinációjával a szólásszabadságot korlátozná, de nem tartott attól, hogy ez a szándéka sikerülne. Remélte, hogy lesz a nemzetben annyi józanság, hogy szegény kakasának, még ha kettő is van, életét megóvja. Apponyi szerint az országgyűlés koordinálásának szükségét mindenki érzi, a szólás törvényes szabadságát pedig nem akarta korlátozni, ugyanis nem azon kakas ellen szólalt fel, aki „*hajnalban kukorékol, hanem amelyik éjjel-nappal*” – ez ellen rendelkezni kell, de olyan kegyetlenségre nem vetemedne, mint amit Batthyány említett.⁹⁷

1844 októberében a nyilvánosság és az országgyűlési szabadújság kérdésének tárgyalásakor Apponyi beszédében az újság bevezetésének problémás körülményeit fejtegette. Ezen és Apponyi pártállásán élcélődött Pálffy József és Teleki László. Pálffy ironizált a konzervatívokon, mivel szerinte egyoldalúan adatnak elő a dolgok, vagyis „*az ún. conservatív pártnak részéről nem tudja az ember, mit akar conserválni?*” Teleki László pedig nem egészen értette Apponyi érveit, mivel abban olyan elvet látott, ami a gróftól váratlan: „*Azt véli ugyanis öméltósága, hogy utoljára oly sokféle falsumok fognak elkövetetni az országban, hogy azoknak sokasága reactiót fog szülni, és ebből fog aztán tetteles sikeres reform következni; – mindenesetre ez oly revolutionaris eszme, melyet gróf Apponyi György ő méltóságától soha nem vártam volna.*”⁹⁸ Apponyi szintén ekkor pedig az ellenzékéről kötekedve megjegyezte: „*azt vélem, hogy a mélt. főrendek közt is van egy fractio, mely nemsokára elszigetelve fog állani és mintegy collegiuma fog lenni, és a nemzet nem lesz az, mit ezen csekély colligiuma kíván.*” Batthyány válaszolt Apponyi megjegyzésére: „*mi nem*

⁹⁶ A teljes szöveg: „*Volt egy gazdaasszony, ennek volt egy tunya szolgálója és egy friss kakasa; a szolgáló igen szerette az alvást, munkához fogni éppen nem akart, úgyhogy a gazdaasszony kénytelen volt minden istenadta nap szolgálóját munkához serkenteni, ezt pedig akkor szokta tenni többnyire, mikor a kakas kukorikolt. Ezen persze igen bosszankodott a szolgáló, s azt reménylén, hogy majd ha a kakas többé nem él, ő folyvást fog aludhatni, és munkálata után nem lesz kénytelen nézni — biz az megölte a kakast; hanem mi történt? A gazdaasszony, kinek álma könnyű volt, bizony most már nem bízva kakasában, maga ébresztette fel szolgálóját, és pedig még korábban, és sokkal komolyabb módon, mint eddig — s így a szolgáló ahelyett hogy nyert volna, károsodott ezen rossz tette által. Ezen példabeszédnek applicatiója az, hogy a gazdaasszony [a] nemzet, a tunya szolgáló a nemzetnek tespedő, vagyha jobban tetszik, „fontolva haladó” része, a friss kakas — biz az csak az opposi-tio.*” 1844. augusztus 28. FN VI. 63. az idézett részt közli: Molnár 1996. 12.

⁹⁷ 1844. augusztus 28. FN VI. 50–64., MOL N119 Fasc. 72. 10907.; Molnár 2007. 178.

⁹⁸ 1844. október 18. FN VII. 42.; Teleki Apponyi beszédének azon részén akadt fenn, amelyben Apponyi az újságban közölt tartalommal kapcsolatban fejtette ki aggályait.

elszigetelten lépünk fel”, mivel mellettük áll nemcsak az alsótábla többsége, hanem a nemzet közakarata is.⁹⁹

Az országgyűlés utolsó ülésén 1844. november 11-én is sor került egy összecsapásra Teleki László és Apponyi között. Teleki László megjegyezte Apponyi országgyűlési szerep(lés)ének jelentőségét kiemelve: *„Ha gr. Apponyi György ő méltósága most meg akarja változtatni a végzést: természetes, hogy javaslata következtében az meg is fog történni, mint már sokszor történt [...] úgy hihető most is, hogy véleménye – mihelyt azt kimondja – a többség véleményévé fog válni.”* Apponyi válaszolt: *„Én szavakra soha sem szoktam sokat tartani, hanem csak a dolgok értelmére tekintek.”*¹⁰⁰

A fent bemutatott jelenetekből kiderül, hogy Apponyi sikeres vitapartnere volt az ellenzéknek, s nemcsak találóan válaszolt a szurkálódásokra, hanem olykor ő maga is vitát kezdeményezett. A szakszerű összetűzésekben, és olykor éles konfrontációkban mindig megvédte „fontolva haladó” konzervatív elveit és álláspontját, s nem hagyta szó nélkül a provokációkat.

4. A „fontolva haladó”

Apponyi György országgyűlési beszédeit tekintve megállapítható, hogy teljes mértékben a Dessewffy Aurél által megalapozott „fontolva haladó” konzervatív irányvonalat képviselte – ahogyan az előző országgyűlés alkalmával is.

Apponyi hitvallásának rendező elve: *„[...] magam is a fontolva haladó közé akarok számíttatni.”*¹⁰¹ Hivatását pedig így határozta meg: *„Hazánknak valahára elérhető virágzása egy szebb és jobb jövő kilátása tűnik fel előttem, melynek létesítését csekély erőmmel, de szilárd akarattal előmozdítani legszentebb kötelességemnek tartom.”*¹⁰²

Apponyi országgyűlési felszólalásai folyamán többször is megfogalmazott számára fontos elveket, amelyekkel nemcsak az adott tárgyról való vélekedését támasztotta alá, hanem magára is vonatkoztatta azokat. Az egyik ilyen elv a hivatalvállalással volt kapcsolatos. Apponyi beszédében a főrendi tábla egyik tagjának korábbi megjegyzését adta elő, miszerint, ha valaki hivatalban van, függetlenségét okvetlen elvesztette, meggyőződését felsőbb elvek alá rendezte – az ilyen hivatalról minden elvbaráti le fognak mondani. Apponyi szerint:

⁹⁹ 1844. október 3. FN VI. 320–322.; Molnár 2007. 178–179.

¹⁰⁰ 1844. november 11. FN VII. 325.

¹⁰¹ 1844. március 30. FN IV. 185.

¹⁰² 1844. március 11. FN III. 301.

„hivatalt csak addig lehet viselni, míg tisztelettel van összekapcsolva, mi ha megszűnik, tűrhetetlen teherré válik a hivatal.”¹⁰³ A gróf itt nem foglalkozott a függetlenség kérdésével, csupán a hivatalviselés módjáról tett megjegyzést. Apponyinál nem játszott szerepet a függetlenség megőrzése, mivel már fiatalon elkezdte hivatalnoki pályáját, az 1839-40. évi országgyűlésen pedig politikusként a „fontolva haladók” között foglalt helyet, akik a kormány mellett kötelezték el magukat. Így esetében a két szerepkör összeegyeztethetőségénél nem merült fel elvi konfliktus.

Apponyi kormányról tett megnyilatkozásai lojalitásról tanúskodnak: „távol legyen tőlem, hogy azon kormányról, melynek szolgállok, azt feltegyem, hogy elvei az enyimektől oly annyira különböznének.” Egy másik beszédében így nyilatkozott a kormányról: „Én azt tartom, hogy nem csak hazánkban, hanem minden alkotmányos országban oly kormány, mely valamely törvényteleniséget eltűrni kénytelenítettik, és azt meg nem változtathatja mindaddig, míg valamely törvényhatóság által arra fel nem szólítatik, megszűnt kormány lenni.” A felelős kormányzásról: „a kormány megszűnnék kormány lenni, ha őt tanácsadó szerepre szorítanók, s előadásait csak akkor venné fel a törvényhozás, mikor tetszik, és tárgyalás nélkül félretenni, mikor nem tetszik”.¹⁰⁴

Apponyi egy Pálffy Józsefhez intézett beszédében hangsúlyozta 1844 márciusában, hogy: „vannak, kik kész munkával jelennek meg a teremben; én pedig nem csak hogy nem tagadom, hogy készülni szoktam: de kötelességének tartom mindenkinek, hogy az ily nevezetes munkafeletti tanácskozáshoz készüljön; mert aki ezt nem teszi, [...] az bizonyosan igen csonka javaslatokat fog tenni.”¹⁰⁵ A felkészüléseknek részét képezte, hogy a konzervatív mágnások is rendszeresen tartottak konferenciát kezdetben Mednyánszky Alajosnál, majd később Keglevich Gábor tárnokmesternél, ezeken az összejöveteleken az országgyűlésen napirendre kerülő kérdéseket, indítványokat vitatták meg. A Takáts Sándor hagyatékában fellelhető jelentések a konzervatív összejöveteleket nem mutatják be olyan részletességgel, mint az ellenzéki kaszinókat, ezért a résztvevők neve sem mindig szerepel a jelentésben, esetleg akkor, ha az illető indítványát vitatták meg, vagy, ha valaki feltűnő megjegyzést tett, vagy, ha nevezetesen gróf Széchenyi István is részt vett az ülésen. Apponyi részvételét az összejöveteleken csak néhány jelentés rögzítette, így nem lehet pontosan megállapítani milyen rendszerességgel látogatta az egyébként sűrűn megtartott üléseket; illetve ehhez adhat még

¹⁰³ 1843. június 30. FN I. 69.

¹⁰⁴ 1843. július 10. FN I. 88., MOL A 105 Inf. prot. 1843. július 11. (MOL X 31654)

¹⁰⁵ 1844. március 13. FN III. 349.

nemi támpontot Széchenyi István naplója is, de ő sem mindig jegyezte le, kik voltak még jelen a kaszinóban.¹⁰⁶

Az országgyűlési tárgyakhoz fűzött hozzászólásaiban mindig hangsúlyozta, hogy elviekben egyetért az adott területen bevezetendő reform gondolatával, de vagy olyan mérséklő javaslatokkal állt elő, amelyekkel a tervezett reform kivitelezhetetlen lett volna az eredeti elképzelések szerint, vagy pedig nem tett javaslatot a tervek gyakorlati megvalósításának módjára.¹⁰⁷ Tehát elviekben támogat, de gyakorlatban nem – és ezzel a taktikával sikerült néhány ügyet elodáztatnia, mivel szerinte az idő még nem alkalmas a velük való foglalkozásra. Erre a halogató taktikára álljon itt néhány példa.

A hatalommegosztás kérdéséről ellentmondásos nyilatkozatokat tett: az „*elv, melyet szigorúan szoktam követni, hogy a hatalmakat összezavarni nem kell*”.¹⁰⁸ A mondatból a hatalmi ágak szétválasztására irányuló törekvés olvasható ki, azonban javaslataiban inkább az egyes ágak keveredése figyelhető meg, például amikor 1844. április 22-i beszédében azt indítványozta, hogy egyes peres ügyeket intézhetnének a törvényhozásban is. Megemlíthető továbbá a börtönügy esetében tett javaslata, hogy a Helytartótanács egyfajta felügyelő funkciót tölthetne be a mintabörtön működtetésében – vagyis „szigorúan követett elvét” nem következetesen alkalmazta javaslataiban. A börtönügy kapcsán is fejtegette, hogy intézményeinkben nincs rend, s egyáltalán máshol sem – s míg nem lesz „rend”, addig elképzelhető a hatalmi ágak „együttműködése”. Ehhez a gondolatmenethez kapcsolható a következő nyilatkozata: „*Ha szellemileg akarunk haladni, nélkülözhetetlen egy pozitív ellenőrködés és felelősség felállítása; nem kell felhagyni az egyensúly és a hatalmak felosztásának behozatalával*” – de ennek nincs még itt az ideje.¹⁰⁹

Az országgyűlési szabad újság kibocsájtásának valamint a kerületi napló kinyomtatásának kérdését is elvben támogatta, de a gyakorlatban nem tartotta kivitelezhetőnek, mivel szerinte nem lennének hitelesek a rövidített tudósítások, ezért a tárgyalás halasztását javasolta.¹¹⁰ A

¹⁰⁶ Apponyi a következő napokon megrendezett összejöveteleken vett részt a jelentések és Széchenyi naplója alapján: 1843-ban: július 6. SzIN V. 735.; július 8. SzIN V. 736.; augusztus 25. MOL N119 Fasc. 67. 9722.; augusztus 26. MOL N119 Fasc. 67. 9727.; szeptember 1. MOL N119 Fasc. 67. 9747.; október 3. MOL N119 Fasc. 68. 9853.; október 6. MOL N119 Fasc. 68. 9863.; november 13. MOL N119 Fasc. 69. 10052.; december 3. MOL N119 Fasc. 69. 10112. 1844-ben: január 26. MOL N119 Fasc. 69. 10279.; április 22. SzIN VI. 56.; szeptember 19. MOL N119 Fasc. 72. 10975.; szeptember 21. MOL N119 Fasc. 73. 10980.; október 13. MOL N119 Fasc. 73. 11025.; október 26. MOL N119 Fasc. 73. 11042.; Takáts Sándor: *Kémvilág Magyarországon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 190–203.

¹⁰⁷ Kivételt képezhetnek a vallási életet érintő kérdések esetében tett indítványai, amelyeket sorra elfogadtak a főrendek, ezek ugyan a katolikus egyház pozícióit erősítették, de a protestánsok egyenjogúsításában is előrelépésnek számítottak.

¹⁰⁸ 1844. június 27. FN V. 126.

¹⁰⁹ 1844. március 7. FN III. 273.

¹¹⁰ 1843. június 30. FN I. 68–70.

városok ügyének rendezése kapcsán is több alkalommal hangsúlyozta, hogy a városok léptek elő az ipar és kereskedelem, valamint a műveltség és a haza felvirágzásának „*egyik leghathatósabb tényezőjévé*”. Valamint a polgárjog esetében is külön kiemelte, hogy csak olyanok kaphatják meg, akik az ipar és a kereskedelem számára hasznot hajthatnak.¹¹¹ Beszédeiben tehát megfogalmazta a kereskedelem és az ipar fellendítésének szükségességét, megjelölte ennek kiindulópontjait, de konkrét javaslatokkal nem állt elő, hogyan lehetne ezt a problémát megoldani, és a bányatörvény tárgyalásaiban sem vett részt. A kérdéshez szorosan kapcsolódott a vasút ügye is, amelyben szintén támogatásáról biztosított, és a főbb problémákat is felvette (például, hogy állami költségen vagy vállalati tőke bevonásával történjen az építés), de törvényes rendelkezést még nem akart, illetve az eredetileg javasolt útvonalhoz képest egy rövidebb szakaszon támogatta az építkezések megkezdését.¹¹²

Az igazságszolgáltatási rendszer reformjáról folyó tárgyalásokból társadalomról alkotott képébe nyerhetünk betekintést. A törvény előtti egyenlőséget „*gyönyörű elvnek*” tartotta, de ezt szerinte Magyarországon még nem lehet megvalósítani, mivel az egyes rétegek nagyon messze állnak egymástól. A közeledés lehetőségét természetesen nem utasította el, de ennek megvalósítására is csak fokozatosan kerülhet sor. Ennek megfelelően a választások kapcsán vagyoni kvalifikációt javasolt, és külön hangsúlyozta is: „*azt nem lehet, hogy a nemes és nem nemes között más különbség is fennálljon; aki hord magyar ruhát, az gyakorolhatja a politicus jogokat, aki nem, az nem – ez olyan nézet volna, amely a mostani század véleményével meg nem egyezik*”.¹¹³ Az érdekegyesítés esetében úgy gondolta, hogy az első feladat a főérdekek egyeztetése lenne. A közteherviselés megvalósítását nehéz feladatnak tartotta ugyan, de nem kivihetetlennek, ezért is támogatta a közpénztár alakítását.¹¹⁴

Apponyi 1844 márciusában a városok helyzetének rendezése kapcsán fejtette ki a haladásról, demokráciáról és liberalizmusról alkotott nézeteit: „*szükséges a városokat, melyeknek jövődjétől hazánknak nagy részben kifejlődése és előmenetele függ, a polgári jogok legnemesebbikével ruházni fel[...]*”. „*Azoknak pedig, kik ez által aristocratiai életünket veszélyeztetve találják, és kik a democraticus elemeknek túlnyomóságától tartanak, megnyugtatóra meg kell jegyezni: hogy én egy oly democratiától, melynek politikai joga elégséges vagyonbeli qualificatiokon alapszik, mely democratiának szívében a közcsendnek és bátorságnak fenntartása úgy fekszik, mint önszíveinken, – mely democratia hazánknak anyagi és szellemi előmenetelét, kifejlődését, iparát és szorgalmát előmozdítja: ily democratiától nem*

¹¹¹ 1844. március 6. FN III. 256–257.

¹¹² 1844. október 22-23. FN VII. 62–73.

¹¹³ 1844. augusztus 3. FN V. 328.

¹¹⁴ 1844. október 28. FN VII. 125.

tartok. [...] sőt szükséges, hogy egy ily democratiára, egy ily vagyonos középrendre támaszkodjanak azon számos democraticus elem ellen, mely a megyékben túlnyomó hatalmat gyakorol, mely hazánk kifejlődését gátolja [...]”. „Azt tartom liberalis felekezetnek vagy pártnak eddig akár az egyik, akár a másik rész magát nem nevezheti: mert nem volt alkalom, melyben valódi liberalismusát akárki is bebizonyíthatta volna; várjuk be az időt, talán közelíteni fog, és ekkor bizonyítsuk be, hogy a valódi liberalismust kik követik”. Elég sajátos módon értelmezte Apponyi ezeket a fogalmakat, hiszen a „demokráciából” éppen a „demokratikus elemeket” akarta kizárni. A demokrácia lényege pedig éppen az lenne, hogy az állam polgárai teljes egyenjogúságban éljenek, valamint, hogy egyre nagyobb szerepet kapjanak a közügyek formálásában. Apponyi és a kortársak szóhasználatában a demokratikus elem, a tömeg a köznemességet takarta, akiket pedig általában az ellenzékkel azonosítottak. A demokráciáról kifejtett eme nézetét párhuzamba lehet állítani Batthyány Lajos gazdasszonyos példázatával, amelyre azzal reagált, hogy csak az éjjel-nappal kukorékoló kakast fojtaná meg. Itt pedig a megyei demokratikus elemek jogokból való kizárását javasolta, vagyis a reggel kukorékoló kakas és a vagyoni kvalifikációnak megfelelő elemek maradhatnak. E mögött pedig egy „fontolva haladó” szándék húzódott meg: a kormányzatnak át kell vennie az irányítást a megyék fölött, mivel az optimális működéshez és fejlődéshez elengedhetetlen a vagyoni kvalifikáció, vagyis a választópolgárok számának és „minőségének” meghatározása, hogy ezzel távol legyenek tartva a politikától a fejlődést gátló megyei „demokratikus elemek”, vagyis a „hozzá nem értő tömegek”. Éppen ezért nem támogatta az országgyűlési követek közvetlen választását sem.¹¹⁵

Apponyi György nem számított rendszerteremtő gondolkodónak, elvi síkon nem tett hozzá a Dessewffy Aurél által kidolgozott „fontolva haladó” konzervatív programhoz, viszont a gyakorlatban, annak nyelvhasználójaként eredményesen képviselte azt.¹¹⁶ Ezen az

¹¹⁵ 1844. március 30. FN IV. 164–165. 1844. március 18. FN IV. 32–34. Mályusz Elemér: *A reformkor nemzedéke*. In: Századok 1923–24. 41. és 62–63.

¹¹⁶ Takáts József és Dobszay Tamás alább megjelölt tanulmányaikban vizsgálat tárgyává tették a reformkori politikai nyelv változásait, elsősorban a reformellenzék megnyilatkozásaira vonatkozóan. A „fontolva haladó” konzervatívoknál nem ragadhatóak meg ilyen markánsan ezek a beszédmodok, ennek vizsgálata még várat magára. Az említett tanulmányokban több érveléstípust is leírnak a szerzők, ezek közül néhány Apponyi György beszédeiben is megfigyelhető: *régi törvényekre, haladásra és korszellemre*, valamint *természetjogra hivatkozó érveléstípusok*. Apponyi felszólalásaiban a legtöbbször a *természetjogi* érveléssel találkozunk, amelyet leginkább a vallásügyi kérdéseknél hangoztatott, például a vallásos szellemben történő nevelés kapcsán kijelentette: „*olyan dologról van itt szó, ami minden embernek természeti tulajdona: a lélekismeret szabadsága*.” Vagy az országgyűlés üléseinek nyilvánossága tárgyalásakor megjegyezte, hogy „*a sajtószabadság tagadhatatlan tulajdona a nemzetnek, mint a szólásszabadság*”, (az viszont már más kérdés, hogy nem támogatta az országgyűlési szabadság kibocsátását abban a formában, ahogyan a rendek javaslatot tettek rá).

Takáts József: *Politikai beszédmodok a magyar 19. század elején. A keret*. In: Irodalomtörténeti Közlemények 1998. 5–6. szám 668–686.; Dobszay Tamás: „*Szokjon gyapjas fülök az ezután már gyakrabban hallható igazság*

országgyűlésen vált egyértelművé az ellenzék számára is, hogy Apponyi „magas polcon” van – ezt jól példázzák Pálffy József és Teleki László fentebb idézett mondatai. Személyében egy lojális, szorgalmas és szakértő hivatalnok–politikus pedig a kormányzatot is megnyerte.

szavához”. *A politikai élet verbális közegének átrendeződése a reformkorban*. In: Századvég 2008. 13. évf. 47. szám 113–150.

IV. Apponyi az al- és másodkancellár

1. Új politika – új emberek – Apponyi kinevezésének körülményei

A Metternich inspirálta Rendszabályok történeti kontextusban

Az udvar magyarországi politikájában változás állt be az 1840-es évektől kezdődően, az új irányvonalat alapvetően Metternich elképzelései határozták meg, aki szerint a magyarországi állapotok olyan irányba mutatnak, amelyek az ország monarchiától való elszakadását készítik elő, és ez véleménye szerint a kormányzat részéről beavatkozást igényelt. De ehhez a kormányzatnak is változtatnia kell eddigi politikáján, mégpedig magához kell ragadnia a reformok területén a kezdeményező szerepet. Az ésszerű reformok bevezetéséhez kettős célkitűzés társult: a kormányzat hatalmának erősítése és a megyék jogkörének a korlátozása – vagyis az első feladat rendet tenni a megyékben. Ez a gyakorlatban a megyék élére kinevezendő csak az uralkodónak felelős és visszahívható adminisztrátorok kinevezésével valósítható meg. Így az adminisztrátorok kormánytisztviselők lennének, akik a fizetésüket nem a megyétől, hanem az államtól kapják, ezzel is csökkentve a megyék hatalmát és befolyását. Az újonnan kinevezett tisztviselők feladata lenne megyei szinten az ellenzék megzabolázása, a kormánypárti többség kialakítása valamint a követutasítások befolyásolása. Az államkancellár szerint a következő országgyűlés akkor vezethet jó eredményre, ha a vezetés erős kezekben van, ezt elérni azonban nehéz feladat – írta az országbírónak 1843 elején.¹ Metternich szándékát és terveit több „fórumon” is kifejtette, például levelezéseiben Gervay báróval 1842-1843 és József főherceggel 1843-1844 folyamán, Mailáth György országbíróval folytatott eszmecserejében, és az Ernst Jarcke-féle memorandum is tartalmazza ezeket az elveket.²

A nádor maga is szükségesnek tartotta, hogy a megyékben rend legyen: *„A megyékben [...] a főispán vagy az adminisztrátor a kormány képviselője – az, aki közvetlen befolyással tud lenni a tárgyalásokra. Ezért elkerülhetetlenül fontos, hogy üresedés esetén amint lehet, betöltsék ezeket a pozíciókat, és olyan embereket bízzanak meg, akik mindig részt tudnak*

¹ HHStA, KA, StKonf 1843:206 (MOL X 1250)

² Metternich és József nádor levelezésének egy részét közli: Andics 1973. 390–419.; Jarcke-memorandumot ismerteti Andics 1975. 114–120.; Varga 1981. 176–177.; Varga, 1982. 15.; Metternich herceg levele gróf Mailáth György országbírónak HHStA, KA, StKonf 1843:206 (MOL X 1250)

venni a megyegyűlések ülésein.” Hiszen a kormány embere csak így tudja kedvezően befolyásolni a tárgyalások menetét. Hosszabb távon szükségesnek tartotta a követutasítások megszüntetését, valamint az országgyűlés olyan jellegű átalakítását, hogy az többé ne a rendek és a király együttes törvényhozó fóruma legyen, hanem olyan, ahol csak a királyi akarat érvényesül.³

Metternichnek a József nádorral folytatott levelezésével az volt a célja, hogy megnyerje a főherceget magyarországi terveihez. Az államkancellár szerint a fő probléma *„az okoskodásra való hajlam [...]. Törvényt törvényre halmozni; mesterséges konstrukciókat hoznak létre, amelyek nem illenek az országhoz, nagy szavakat hangoztatnak, [...] polemizálnak, mindez nem vezet jóra, ahol a rossz egyszer gyökeret vert, csak úgy írtható ki, ha szavak, tettek és fantasztikus képzetek helyett a harcmezőre lépnek. [...] Sok magyarral szemben idegenként állok, így ismerem a betegséget, amely az országot megfertőzte, mert a nagy világkórház öreg orvosa vagyok. Amit a kezelésére tudok javasolni, hamarosan indítványban felterjesztem.”*⁴

Egy évvel későbbi levelében az országgyűlést és a megyerendszert támadta, mint olyan tényezőket, amelyek megbénítják Magyarország közéletét, a megoldás pedig: a megyéknek más vezetés alá kell kerülniük, és így kivihető az alsótáblai biztos többség.⁵

A bevezetendő új rendszabályok kidolgozásával egy időben érlelődött az egyes dikasztériumok vezetőinek leváltása is, éppen az új politika miatt. Gervay 1843 folyamán rendszeresen tudósította Metternichet Mailáth Antal magyar udvari kancellár egyre romló egészségi állapotáról,⁶ egy ízben Haller gróf véleményét is közölte vele: Mailáth vagy egyáltalán semmit nem fog többé teljesíteni, vagy nagyon hosszú időre lesz szüksége ahhoz, hogy újra cselekvőképes legyen, a bán véleménye szerint azonban az előbbi fog teljesülni.⁷ A magyar kancellár július második felében jobban volt, de augusztus közepére újfent megbetegedett, s Gervay aggodalma olvasható a sorokból, hiszen – mint írja – Bedekovich alkancellár éppen szabadságon volt, Bartal tanácsos Stájerországban tartózkodott és több titkár is távol volt hivatalától, nincs senki a kancellárián. Augusztus 14-én így írt: *„A magyar kancellár nekem és mások számára is egy rejtvény. Beteg, én azonban meg vagyok győződve,*

³ József főherceg Metternichnek 1842. január 30. közli: Andics 1973. 396.

⁴ Metternich József főhercegnek 1843. január 26. közli: Andics 1973. 401–402.

⁵ Metternich József főhercegnek 1844. március 9. MOL N 22 29. cs.; Andics 1975. 204–205.

⁶ Gervay Metternichnek 1843. július 9-én, 17-én, 19-én, 25-én, 30-án, augusztus 13-án, 14-én. Gervay és Metternich levelezését közli: Friedrich Walter: *Metternich und Gervay. Ein Briefwechsel*. In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Band 9. 1956. (továbbiakban: *Briefwechsel*) 217–232., 249–251.

⁷ Gervay Metternichnek 1843. július 17-én. *Briefwechsel* 223–224.

*hogy nem testileg; és azt gondolom, hogy ebben a jelenlegi zavaros helyzetben (karaktere) nem eléggé erős, hogy egy fontos határozatot egyedül hozzon meg [...]”*⁸

A „nehéz, de elengedhetetlen feladat”⁹ teljesítését így a magyar kancellária nem tudta volna véghezvinni, ezért szükség volt egy új személyre, akire számíthat a bécsi vezetés. Metternich július 31-i levelében tudósította Gervayt, hogy magához rendelte Apponyit egy alapos beszélgetésre, annyit már itt megjegyzett a grófról, hogy „Ez az ember nagyon világosan és helyesen látja a magyarországi állapotokat.” Augusztus 1-jén arról írt Gervaynak, hogy örülne neki, ha Mailáth egy helytálló szakvéleménnyel állna elő, de kételkedett ennek eredményességében, nem azért, mert Mailáth nem a dolog javát akarná, hanem mert azt egyáltalán nem képes megtalálni; ötleteit sem tartja alkotónak. A továbbiakban megjegyezte, hogy egy külön írományban küldi el neki az Apponyival folytatott beszélgetés részleteit, amely a fentieket is érinti és kiderül belőle, „miféle betegségben szenved helyzetünk”.¹⁰ Következő levelében (1843. augusztus 6.) tett utalást arra, hogy Apponyi úgy véli, hogy Magyarországot csak felülről jövő segítséggel lehet kihúzni a slamasztikából – amivel Metternich teljes mértékben egyetértett.¹¹

Metternich és Gervay levelezésének néhány mozzanata jól rávilágít Magyarország helyzetére 1844 végén: a kormányzat gyenge lábakon áll; a magyar udvari kancellár betegeskedik, s felsőbb körökben is az a vélemény Mailáth Antalról, hogy egészségügyi állapota miatt nem tud eleget tenni kötelezettségeinek; Metternich újkonzervatív politikusokkal folytatott tárgyalási arra utalnak, hogy új emberre van szükség – egy új politikához.

Az új politikai irányvonal tárgyában Metternich 1844. júniusban tett felterjesztést, amelyben javasolta egy titkos bizottság létrejöttét, akik az országgyűlés feloszlása után bevezetendő új rendszabályokat dolgozzák ki. A bizottság elnökének gróf Mailáth Antalt, két másik tagnak báró Jósika Samut és Szögyény-Marich Lászlót javasolta, írnoknak pedig Paziazzai Mihályt.¹² Az uralkodó július 4-én bízta meg Mailáth Antalt egy bizottság

⁸ Briefwechsel 251.; Szögyény-Marich László emlékiratában számolt be a kancellárral szembeni bizalmatlanság növekedéséről az 1843-44. évi országgyűlés végén, „a kancellár hitele és befolyása az udvarnál is mindinkább csökkent.” Szögyény-Marich I. 25–26.

⁹ Metternich Gervaynak 1843. július 11-én. Briefwechsel 217–219.

¹⁰ Az Apponyival folytatott beszélgetés feljegyzése nem áll a kutatás rendelkezésére, így csak sejteni lehet, hogy a kancellár vélhetően a gróf politikai gondolkodásáról és habitusáról akart meggyőződni a találkozó alkalmával. Ezt támasztja alá Wirkner Lajos visszaemlékezésében is, amikor írja, hogy Metternich magyar államférfiakkal, főként Apponyival, Magyarország helyzetéről beszélgetett. Andics 1975. 215.; Wirkner 150.

¹¹ Briefwechsel 244–246.

¹² HHStA, KA, StKonf Protokoll Band 23. 1844. 1844:744. Az akta nem áll a kutatás rendelkezésére. Miskolczy, 1938. 118. A bizottság megalakításáról emlékiratában Szögyény-Marich László is beszámolt. Szögyény-Marich I. 27.

megalakításával, amelynek feladata egy terv kidolgozása és előkészítése a lehető legrövidebb időn belül, a cél pedig „*a magyar alaptörvények fenntartása*”. A bizottság tagjainak ugyanazon személyeket javasolta, akiket Metternich júniusi beadványában.¹³

A bizottság által készített indítványt 1844. október 10-én terjesztette az uralkodó elé Mailáth Antal.

A tervezet bevezetője a reform szükségességéről értekezik, majd rátér a mindenkori főispán kötelességeire és feladataira: egész évben a megyében kell tartózkodnia, részt kell vennie a megyegyűlések ülésein, ezekről jelentéseket kell küldeni a kancelláriának és a helytartótanácsnak, más hivatalt nem viselhet, gyakrabban kell ellenőriznie a megyekasszát, évente egyszer körbeutazni a megyét, megvizsgálni a községeket stb.. A szigorúan vett hivatali hatáskör mellett segédkezniük kell az „*ultra liberális párt*” túlkapásaival szemben. „*Továbbiakban fel kell kínálniuk minden olyan dolgot, ami a jó ügyet szolgálná [...] nem szabad sem erkölcsi sem jogi eszközt felhasználatlanul hagyni, ha azzal a megyében a kormányhoz és az alkotmányhoz hű többséget lehet nyerni.*” Ily módon kell növelni és támogatni a főispánok valamint az adminisztrátorok tekintélyét. Leszögezik továbbá, hogy ezek a rendszabályok nem tartalmazzak semmilyen újítást, mivel e rendelkezések által „*a főispán újra az lesz, aminek a magyar alkotmány meghatározta*” – az 1723. évi 56. törvénycikk által.¹⁴ Az eddigi 600-1500 forintos fizetésüket megemelték, 26 megye főispánjai 5000, a másik 26 megyéé 6000 forintot kapnak, ami azonban nem függ össze a teljesített szolgálattal. Minden főispán mellé a kormánynak és a főispánnak felelős titkárokat neveznek ki, évi 700 forintos fizetéssel, amit szintén az állam biztosít.

A rendszer bevezetésének forgatókönyvét is tartalmazza a tervezet: legfelsőbb leiratban tudatják a magyar udvari kancellárral a döntést, ezt követően a helytartótanáccsal ki kell dolgoztatnia a megfelelő instrukciót, és három hónapon belül felterjeszteni, majd ismét legfelsőbb leiratban felszólítani a magyar kancellárt, hogy világosítsa fel a megyék vezetését, milyen bizalmas jelentéseket kell készíteniük.

Ezt követően a tervezetben a magyar udvari kancelláriáról is esett néhány szó, például a kancellária elnöki tanácsához irányították az olyan eseteket, amelyek kívül esnek a megszokott eljárásokon. Az intézmény szerkezetére, munkamegosztásra vonatkozóan: „*Mivel az udvari kancellár az ügyek vizsgálatával van elfoglalva, és szüksége van segítségre, ezért alapítani kell egy szekciót, amelynek tagjai egy második alkancellár és szükség szerint két*

¹³ MOL A 45 Acta praesidialia 1844:1166.

¹⁴ 1723:56. tc.: a főispánoknak megyéikben lakásáról s a megyék tisztújításáról, az alispánok s más tisztviselők állásáról. *Magyar Törvénytár 1657-1740. évi törvénycikkek*. Szerk.: Márkus Dezső Franklin Társulat, Budapest, 1900. 617.

vagy három tanácsos lennének.” A kancelláriát utasították, hogy gyűjtsék össze a szükséges adatokat a megyegyűlések jegyzőkönyveiből, és számoljanak be a közvéleményről, illetve bizonyos személyekről. Ezen kívül tegyék meg a szükséges intézkedéseket a következő országgyűlést illetően, amelynek a legfontosabb tárgya a rendszabályok keresztülvitele lesz.

A beadvány ezt követően egy bizottság elé került, amelynek tagjai Mailáth Antal, Kübeck báró és gróf Hartig voltak, akik jóváhagyták a tervezetet.¹⁵

1844. november 11-én érkezett Mailáth Antal főkancellárhoz a legfelsőbb kézirat, amelyben az uralkodó ismertette vele az új rendszer alapvonásait, illetve a tervezetben előirányzott forgatókönyv alapján megbízta, hogy a helytartótanáccsal dolgoztassa ki a megyéknek adandó instrukciókat, majd ezeket jóváhagyás végett terjessze a kancellária, illetve az az uralkodó elé. Ezt követően a megyei elöljárók tegyenek javaslatot azon személyekre nézve, akik az új politikai koncepciónak megfelelnek, majd tartsák meg a tisztújításokat. A jelenlegi főispánok megmaradhatnak hivatalukban akkor is, ha nem képesek az új követelményeknek megfelelni, ez esetben indokolt az adminisztrátorok kinevezése. Továbbá az uralkodó elfogadta a bizottság azon javaslatát, amely szerint a kormány fogja előkészíteni az országgyűlésre a törvényjavaslatokat – az uralkodó utasította a kancellárt, hogy a tervezetet legkésőbb 1846 második felében terjesszék fel.¹⁶

Apponyi alkancellárként az „új kormányrendszer” élén

Apponyi alkancellári kinevezéséről szóló akták egyike sem maradt fenn az elnöki iratok között, illetve az államkonferencia levéltárában, csak a mutató és iktatókönyvek tájékoztatnak róluk.¹⁷ Az általános ügyiratok között viszont megtalálható az uralkodó november 26-i kézírata Mailáth Antalhoz, amelyben közli a magyar udvari kancellárral, hogy Apponyi Györgyöt második alkancellárrá, valamint belső titkos tanácsossá nevezte ki évi 6000 forintos fizetéssel, illetve szállásköltséggel.¹⁸ Az egykor az államkancellária levéltárában lévő aktákra Hans Schlitter többször hivatkozott, és néhány szövegrészt idézett vagy kivonatolt munkájában. Itt olvasható – részben idézve, részben kivonatolva – Kolowrat levélrészlete, amelyben arról írt, hogy Mailáth Antal ismét beteg lett, és a korábbi viselkedéséből levonva a

¹⁵ HHStA, KA, StKonf 1844:1157 (MOL X W 764), MOL A 45 1844:1166.; Miskolczy 1938. 120–125.; Schlitter 1920. 22–23.; Vita II. LXVII–LXVIII.

¹⁶ Ferdinánd Mailáth Antalnak 1844. november 11. közli: Szögyény–Marich I. 158–164.; Andics Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben.* I. kötet Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 131–135.; Vita II. LXIX.

¹⁷ HHStA, KA, StKonf, Index Band 44. 1844:514-515 s., MOL A 45 Mutatókönyv 1844:1052 és 1159. (MOL X 23351)

¹⁸ MOL A 39 1844:18670.

konzekvenciát a kormány nem késlekedhet. „[...] és ha Apponyi kinevezését minden kertelés nélkül holnap vagy holnapután nem visszük végbe, akkor az újonnan összeállt konferencia minden fáradozása hiábavaló lesz, hogy bármi jót és találót írjon a szükségessé vált rendszabályokról”. Kolowrat a továbbiakban dicsérte Apponyi széleskörű tudását, az ország ügyeiben való alapos jártasságát, határozott és szilárd karakterét valamint országgyűlési szereplését, ahol a főrendi táblán a konzervatív párt vezetőjeként bizonyította ügyességét és kitartását.¹⁹

Apponyi kinevezése második alkancellárrá valamint az új rendszabályok bevezetése nem örvendtek nagy népszerűségnek sem a felsőbb körökben, sem pedig országos szinten. „Elkezdődött az agitáció a kormány s jelesen a becsületes Apponyi ellen” – emlékezett vissza Fiáth Ferenc.²⁰ Sedlnitzky pedig egyik jelentésében (1845. január 31.) a következőket jegyezte le: „Gróf Apponyi György kinevezése nagy szenzációt keltett, ugyanakkor nagyon jótékony benyomást tett, mert a jóhiszeműek ebből új erőre a kapnak, a radikális párt pedig bizonyossággal tudni fogja, hogy milyen alapelveket tűzött ki a kormány.”²¹

Felsőbb körökben nem nézték jó szemmel, hogy egy feltörekvő, fiatal politikus került egy igen fontos pozícióba; Mailáth Antal és József nádor is azt a táborot gazdagította, akik vélhetően nem láttak mást Apponyiban, mint a kormányzat eszközét az új rendszabályok végrehajtására, amelyet egyikőjük sem pártolt.²² Hogy miért nem volt Apponyi népszerű a kormánypártiak körében, Pilgram államminiszter 1845. december 19-én Metternichhez intézett levele adhat választ, amelyben azt is kifejtette, hogy az új rendszabályok még nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Apponyi nehéz helyzetére is felhívta az államkancellár figyelmét: „gróf Apponyi a kancellárián – amelynek tagjai, ahogy máshol is, a főkancellárral tartanak – különösen politikai kérdésekben kisebbségben marad, és végül az államtanács tagjainak zöme [...] elutasítja az új rendszert, s így Apponyit is, mint annak képviselőjét. [...] Apponyinak tehát nemcsak a magyar ellenzékkel kell megküzdenie – amely tulajdonképpen a feladata lenne [...]” Pilgram attól tartott, ha ez így folytatódik, akkor Apponyi és vele együtt az új rendszer is megbukik.²³ Vagyis a fő probléma abban állt, hogy többen nem pártolták az új rendszabályokat, s így azok végrehajtójával, Apponyival sem szimpatizáltak. Szögyény-Marich László szerint ehhez hozzájárulhatott még az is, hogy „Apponyinak [...] gyors előléptetése, a hivatalos rangsor lassú lépcsőzetén haladni szokott

¹⁹ Schlitter 1920. 27–28., 107–108. 92. lábjegyzet

²⁰ Fiáth 70.

²¹ HHStA, KA, StKonf 1845:268.

²² Miskolczy 1938. 128.; Wirkner 184.; Szögyény-Marich 30., 36.

²³ HHStA, Staatskanzlei (továbbiakban StK), Provinzen, Ungarn (továbbiakban P, U) Karton 1. 269–274. f., közli: Andics 1981. 170–171.

*régi hivatalnokok szemében megfoghatatlan volt és sokan azt személyök mellőzésének tekintették.*²⁴ Valóban, hiszen Apponyi tíz év alatt végigjárta a kancelláriai ranglétrát, sőt a tanácsosi címet átugorva lett 36 évesen második alkancellár. Az országos hangulatról pedig az államkonferenciára valamint a Zentralinformationskomitee elé érkezett jelentések számoltak be.²⁵

Apponyinak második alkancellárként ugyanakkora rálátása volt az ügyekre, mint magának a főkancellárnak, beavatták a konferencián tárgyalt ügyekbe, noha ő maga ekkor még nem volt jelen az üléseken, véleményét kikérték fontosabb kérdésekben,²⁶ 1845 folyamán a horvát incidens kapcsán folyamatos volt az iratváltás Apponyi és a konferencia között. Titulusa nem indokolt volna ekkora jogkör, vagyis sokkal inkább személye volt a fontos.

Apponyi György három és fél éves kancellári pályája alatt háromféle minőségben tevékenykedett: 1844. novemberben nevezték ki második alkancellárnak, 1846. áprilisban másodkancellárnak, majd 1847. novemberben főkancellárnak. Ennek azonban csupán formális jelentősége volt, a gyakorlatban, Apponyi hatáskörét tekintve nem volt meghatározó tényező – ez az aktákon és így az ügyvitelben, valamint az udvari „szóhasználatban” is megfigyelhető.

Mind a bécsi mind a magyar levéltári forrásokon jól nyomon követhető az első előléptetés, ekkortól kezdve Mailáth Antal aláírása eltűnik a kancelláriai iratokról,²⁷ és a legfelsőbb uralkodói kéziratok is Apponyihoz érkeztek,²⁸ így már hivatalosan is az ő kezében összpontosult a hatalom a magyar ügyeket illetően.

Az udvarban azonban nem nézték jó szemmel, hogy a magyar kancellárián – formálisan ugyan, de mégis – „többféle kancellár” is tevékeny egy időben, Kolowrat azzal érvelt, hogy ez a hivatalhalmozás kihatással lehet a főispánok befolyására is, és így a kormánypárt szavazatokat veszíthet a felsőtáblán. Ezért javasolta már 1847 áprilisában, hogy Mailáth Antal mondjon le a főkancellári tisztségről, s ugyanakkor államminiszteri kinevezést kap.²⁹

²⁴ Szőgyény–Marich 30.

²⁵ HHStA, KA, StKonf 1845:380, 1845:438-439, 1845:474, 1845:541, 1845:683.; MOL A 105 Inf. prot. 1845. március 4., 18., 28. (MOL X 31656)

²⁶ Erről számolt be Zsedényi Ede kancelláriai tanácsos is Széchenyinek írott levelében (1845. február 17.). A levelet közli: Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860.* II. kötet Budapest, 1943. (továbbiakban Adatok II.) 488.; Vita II. CXXXIX–CXL.

²⁷ Az elküldött kancelláriai felterjesztéseken továbbra is ő szerepel főkancellárként a „jelenlévők” felsorolásakor, de a konferencián a Magyar Udvari Kancellária vagy Apponyi felterjesztése címen iktatták.

²⁸ HHStA, KA, Current Billeten Protokoll 1846. Band 556., 1847. Band 564. Separat Billetten Protokoll 1846. Band 557., 1847. Band 565 a.

²⁹ Schlitter 1920. 111. Az általa hivatkozott akta: HHStA, KA, StKonf 1847:239 s. Mailáth Antal felmentéséről és miniszteri kinevezéséről: HHStA, KA, StKonf Index Band 46. 1847:1073.

Mailáth Antal október 31-én adta be lemondását az uralkodónak, amit november 5-én tárgyaltak meg a konferencián; itt egyöntetűen kimondták: „*Apponyi tekintélye megköveteli a továbbiakban, hogy legkegyelmesebben ráruházzuk a magyar udvari kancellária kizárólagos vezetését és ezt nyilvánosságra hozzuk.*”³⁰ Ez a kinevezés szintén formalitásnak tekinthető, mivel a gyakorlatban Apponyi már a másodkancellári kinevezését követően egyedül irányította a kancelláriai ügyvitelt, és az akkor letett esküjét sem kellett ekkor megismételnie.

A kancelláriai felterjesztések 1846 elejéig Mailáth Antal főkancellár neve alatt kerültek Bécsbe az uralkodó elé, de a legtöbb elnöki akta pizskozatán olvasható a „*vidi Apponyi*” vagy a „*gesehen Apponyi*” aláírás. Bedekovich Lajos első alkancellár neve azonban lényegesen kevesebb alkalommal fordul elő ugyanitt. Az elküldött tisztázaton természetesen a helyén van minden név és rang. Hogy mennyire formálisak voltak ezek az előléptetések, jól mutatják továbbá az államkonferencián és az államtanácsban készített jegyzőkönyvek, amelyek maguk sem alkalmazták következetesen Apponyi titulussát. Alkancellárként tett felterjesztéseiről készült jegyzőkönyvek kis részén olvasható, hogy „*Vortrag des zweiten ungarischen Hofvizekanzlers Grafen Apponyi*”, több alkalommal így szerepelt: „*Vortrag des ungarischen Hofvizekanzlers Grafen Apponyi*”. Nem változott a helyzet akkor sem, miután 1846-ban második főkancellárnak nevezték ki, az aktákon ritkábban szerepelt a „*Vortrag des zweiten ungarischen Hofkanzlers Grafen Apponyi*”, és inkább volt gyakori a „*Vortrag des ungarischen Hofkanzlers Grafen Apponyi*”.³¹

Apponyi és az adminisztrátor rendszer

A szakirodalomban egyöntetűen adminisztrátori rendszernek nevezik az 1844 végén bevezetett szisztémát. A korban viszont ritkán használták így ezt a megjelölést, a forrásokban „*neue Maßregel*”-ként vagyis „új rendszabályok”-ként fordul elő, néhány esetben olvasható „*administratorische Maßregel*”. Az ellenzék pedig az ausztriai tartományi tisztviselők analógiájára „*Kreishauptmann-System*”-nek nevezte az új rendelkezések útján kialakult rendszert.

Az udvar az új rendszabályok bevezetésével át akarta venni a kezdeményező szerepet a reformpolitika terén, legfőbb célkitűzése pedig az alsótáblai kormánypárti többség kialakítása volt. Mindehhez szükség volt továbbá az ellenzéki mozgalom visszaszorítására, amelyhez a kormánynak jó terepet biztosított a vármegyék megrendszabályozása. A magyarországi

³⁰ HHStA, KA, StKonf 1847:1103., Separat Billeten Protokoll Band 565 a Nr. 968.

³¹ A továbbiakban nem jelölöm külön Apponyi titulussait, egyszerűsítve kancellárként tüntetem fel, míg Mailáth Antal esetében a főkancellár megnevezést használom.

vármegyerendszer sajátossága – mint már fentebb volt szó róla –, hogy egyszerre volt középszintű végrehajtó, valamint igazságszolgáltató, és statútumalkotási-joga révén törvényhozó hatalom, ami nagy önállóságot biztosított számára, nem véletlenül nevezték a korszakban a magyarországi vármegyéket „52 kis köztársaságnak”. A vármegyerendszer évszázadok óta a magyar nemesség érdekképviselői szervének számított, gyakran szolgált védőbástyaként az udvar abszolutisztikus törekvéseivel szemben. A reformkorban erre a legjobb példa a megyék passzív ellenállása volt az 1820-as évek elején az uralkodó rendeleti kormányzásával szemben. Mivel a megyék nem hajtották végre a rendeletben előírtakat (újonckiállítás és hadiadó fizetése), így az uralkodó kénytelen volt visszatérni az 1791-ben kialakított kompromisszumhoz, s 1825-ben összehívta az országgyűlést.³² A magyar országgyűlés alsótábláján foglaltak helyet a királyi tábla nem főrangú tagjai, a káptalanok követei, a vármegyei követek, távollévő főrendek és városok követei. A vármegyei követek voltak az ellenzék fő képviselői, s súlyuk már a 18. század folyamán jelentősen megnőtt, s ez nem változott a 19. század első felében sem.³³ Ezért az új rendszabályok értelmében kinevezett adminisztrátorok feladata nemcsak az udvarnak teendő jelentések készítéséből és a tisztséggel járó kötelezettségek teljesítéséből állt, hanem hatékonyan közre kellett működniük az 1847-ben összehívásra kerülő diéta követeinek megválasztásában is, hogy az alsótáblán, ahonnan a törvényjavaslatok kikerülnek, kormánypárti többség alakuljon ki.

Az 1844 végén bevezetett adminisztrátori rendszer nem foglalkozott strukturális kérdésekkel, fő célja volt a birodalom belső nyugalmanak és külső erejének megtartása, amely jó törvényekkel biztosítható, azokat pedig csak biztos és engedelmes többség útján lehet hozni. A rendszer hatalmi-politikai technikái kimerültek a megfelelő lojális és hatékony személyek kiválasztásában, és ezek megfizetésében.

Az új főispánok és adminisztrátorok kinevezése 1845 első hónapjaiban zajlott, a kinevezések megvitatásában a magyar kancellária elnöki bizottsága (Mailáth Antal, Apponyi György és Wirkner Lajos), József nádor valamint az államkonferencia és az uralkodó vettek részt.³⁴ József főherceg január végén tett javaslatot a még be nem töltött főispáni tisztségeket illetően. Ezt az uralkodó átküldte a kancelláriára, ahol ez alapján készítették el a

³² Stipta 7.

³³ Szijártó M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 50–51., 173–174.; Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus 1790–1848*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2008. 79.

³⁴ Pulszky Ferenc így emlékezett vissza az adminisztrátori rendszer bevezetésére: „*Apponyi rendeletei, s az adminisztrátorok kinevezése roppant izgatást idéztek elő, hiszen a megye autonómiája meg volt támadva, s az első lépés megtéve arra, hogy a megye kizárólag közigazgatási közeggé váljék, s ne legyen ezentúl politikai testület.*” Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. I. kötet S. a. r.: Oltványi Ambrus. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958. 231.

kinevezéseket tartalmazó felterjesztést, többnyire egyetértésben a nádor által javasolt személyekkel, s részletesen kitért azon főispánokra és adminisztrátorokra is, akik a helyükön maradnak, mint például Károlyi György békési főispán, Luka Sándor honti adminisztrátor vagy Haller Ferenc zágrábi főispán.³⁵ Ezt követően elnöki iratban kérték a tisztségükben meghagyott főispánokat, hogy nyilatkozzanak arról, hogy el tudják-e látni a tisztséggel járó kötelességeiket, vagy, ha más magasabb tisztséget is viselnek, akkor ajánljanak egy megfelelő személyt a megye adminisztrátori állásának betöltésére.³⁶ A kinevezések 1845 nyarára lezajlottak, ekkor utasította az újonnan kinevezett főispánokat Mailáth Antal, hogy kezdjék meg a megyék irányítását, „*minden figyelmüket különösen a közigazgatási tárgyakra fordítsák.*”³⁷

Apponyi személyesen is figyelemmel kísérte az egyes megyékben zajló változásokat, amellyel kapcsolatosan véleményét rendszeresen elő is terjesztette. 1845. februárban fejtette ki saját nézeteit a kérdést illetően József főherceg egy akkori beadványán, amelyet hosszú jegyzetekkel látott el. A nádor az új rendszabályokról írt, Apponyi az ehhez kapcsolódó jegyzetében fejtegette a főispánok kötelességeit és feladatait, „*be kell tartani az alapelvet, különben a cél elvész.*” Véleménye szerint nem fog csökkenni a főispánok tekintélye azáltal, hogy nem viselhetnek egyszerre több tisztséget, sőt nincs is nagyobb tekintélyre szüksége, mint amit a főispáni tisztség biztosíthat a számára. „*A fő érdek abban áll, hogy a következő országgyűlés alsótáblai többséggel folyjon le, növelni kell az adminisztrátorok számát azért, hogy amíg a főispánok az országgyűlésen vannak, az adminisztrátorok a megyékben tudjanak hatni a történésekre, és, hogy a megyék ne maradjanak egyedül a kritikus időben.*” Apponyi az elvek lefektetése mellett a kérdés gyakorlati részével is foglalkozott, nevezetesen a főispánokat illetően. Az akkor hivatalban lévő főispánok közül mindössze tizenegyet tartott alkalmasnak arra, hogy pozíciójában maradjon, a többieket szerinte nyugdíjazni kell vagy lemondatni. Különösen Cziráky Antal Fejér megyei, Keglevich János Bars megyei és Zichy István Veszprém megyei főispánokat tartotta alkalmatlannak a tisztség további betöltésére, mivel például Keglevich János sokkal magasabb pozíciót is betölt, ezért nincs elég ideje a megye életével foglalkozni.³⁸

1845 áprilisában tett a kancellária bizottsága felterjesztést az egyes megyékben kinevezett új főispánok és adminisztrátorok névsorával, Apponyi a felterjesztés mellett külön is kifejtette

³⁵ MOL A 45 1845:87. József főherceg beadványa 1845. január 24-én, legfelsőbb kézirat Mailáth Antalnak január 30-án, a kancellária elnökségének felterjesztése a megyék vezetését illetőleg február 6-án.

³⁶ MOL A 45 1845:96.

³⁷ MOL A 45 1845:435.

³⁸ HHStA, KA, StKonf 1845:160 s

véleményét a kinevezéseket illetően. Néhány jelöltet emelt ki a listából, szorgalmazta például a somogyi adminisztrátor, Czindery László főispánná történő kinevezését, mivel a megye nagybirtokosaként nagy befolyással bír, igaz ugyan, hogy nem örvend nagy népszerűségnek, de ezt ellensúlyozza eddig teljesítette szolgálata, s így bízott benne az alkancellár, hogy megállja a helyét főispánként. Vagy gróf Klobusiszky János ungi adminisztrátorra történő kinevezésének felfüggesztését javasolta, amíg képességeiről megfelelő biztosítékot nem kapnak.³⁹ Apponyi tehát jelentős figyelmet fordított a megyék élére kinevezett új emberek potenciális erejére és befolyására, amelyet a kormányérdekek szolgálatába állíthatnak majd. Az Apponyi által javasolt kinevezések jelentős részét az uralkodó jóvá is hagyta, csupán néhány esetben javasolt mást a pozíció betöltésére.

Időközben érkeztek a kancelláriára a jelentések a megyei tisztújításokról, amelyek rendszerint törvényteleniségről és visszaélésekről számoltak be, a két legismertebb adminisztrátor, a honti Luka Sándor (tisztújító közgyűlés elnapolása, szavazók névjegyzékének manipulálása) és a bihari Tisza Lajos (csalás a tisztújításon, fegyveres fellépés az ellenzékkel szemben) ügyét Horváth Mihály részletesen bemutatta.⁴⁰ A kancellária a visszaélésekről szóló megyei beszámolókat továbbította az államkonferencia elé, ahol a kérdés megvitatása után jóváhagyták a megyékben végrehajtott választásokat.⁴¹ Vagyis sem az alkancellár sem pedig a kormány nem foglalkozott az új rendszer miatt kibontakozott általános elégedetlenséggel. A rendszabályok értelmében a főispánok és az adminisztrátorok mellé még külön titkárokat is rendeltek, akik állami hivatalnoknak számítanak, hiszen a kincstárból kapják 7-800 forintos fizetésüket. A titkárok kinevezésével kettős célt akartak elérni: „a megyei elöljárók megbízható és szorgalmas segédeknek kapnak, és egyben jó iskola is a díktatóriumokban elhelyezkedő hivatalnokok számára” – írta Apponyi az országbírónak.⁴²

A rendszer szilárdítása érdekében 1846 elején újabb változások történtek elsősorban „személyi fronton”, a váltás okait körvonalazza Apponyi januári és Metternich februári emlékirata. Apponyi 1846. január 26-án memorandumba foglalta, hogy milyen teendők szükségesek a kormányzat tekintélyének helyreállítására. A memorandum bevezetőjében fejtegette a kancellár, hogy a bevezetett rendszabályok nem hozták meg a várt eredményt. A

³⁹ HHStA, KA, StKonf 1845:370., MOL A 49 Acta praesidialia secretiora 1845:258.

⁴⁰ Horváth III. 63–81. Az új rendszabályok okozta hangulatra jellemző Madarász József visszaemlékezése: „A pokolnak egy lika van az Luka, egy folyója és az Tisza. [...] Romlott korszakot élünk. A hatalom büntethetetlen kicsapongásai megmértelyezik a társadalmat.” Madarász József: *Emlékirataim 1831–1881*. Franklin Társulat, Budapest, 1883. 92–93.

⁴¹ A teljesség igénye nélkül: HHStA, KA, StKonf 1845:380, 1845:485, 1845:439, 1845:474, 1845:541, 1845:683. (MOL X W 4458)

⁴² MOL A 45 1845:505.

kérdés pedig az, hogy ez összefügg-e Magyarország viszonyainak állapotával, mi a teendője a kormánynak ebben a helyzetben és mi okozta az eddigi sikertelenséget.

Magyarország sajátságos helyzetének boncolgatása után Apponyi rátért a feladatok felsorolására, amelyek közül első helyen szerepelt a szerves törvények létrehozásának igénye, *„amelyek segítségével megszilárdítható a kormány tekintélye és hatalma, biztosítható a nyugalom és a rend, az ország felvirágzása.”* Ilyen jellegű törvények meghozatalának feltétele pedig a következő országgyűlés alsó tábláján kialakítandó kormánypárti többség. A harmadik kérdésre Apponyi határozottan válaszolt: meg kell szüntetni a kormányszervek közötti szakadékot, vagyis a magyar ügyek irányítását egy kézben kell koncentrálni. *„Csak akkor, ha ez megtörtént, tud a kormány az országban rendelkezésre álló erő egyesítésére és együttműködésére [...] számítani.”* Ezen kívül más pozíciókban is személycserét tartott szükségesnek. Rögtön első helyen jelölte meg Szerencsy István személynök nyugdíjazását, helyére a tanulmányi bizottság elnökét, Szögyény-Marich Lászlót javasolta. Ezt követően szorgalmazta Lonovics József kinevezését a pesti egyetem elnökének, valamint az oktatásügy fő vezetőjének; továbbá Prónay pesti adminisztrátor felmentését, és helyére a baranyai adminisztrátort, ifjabb Mailáth Györgyöt javasolta. Ha ezek a személyi változások végbemennek – írta az alkancellár – akkor az ellenzék minden ellenállása hiábavalóvá válik.

Ezekon kívül még az államtanács szervezetének átalakítására tett javaslatot, miszerint kisebb bizottságokat kell létesíteni, amelyek egymással párhuzamosan dolgoznának, így a következő országgyűlésre el is készülnének a feladatokkal. Nagyon fontos kérdésnek tartotta az erdélyi országgyűlés lefolyását, mivel az lesz az új rendszer első igazi próbája, s majd ennek tapasztalataiból kiindulva mérhető le, mit várhatnak a magyar diétától. Végül javasolta az országgyűlésre szánt tárgyak felülvizsgálatát.⁴³

Apponyi emlékirata nem maradt visszhang nélkül, Metternich néhány nappal később, február 9-én hasonló szellemű memorandumot terjesztett elő. Az államkancellár az emlékirat elején összegezte, hogy mi valósult meg az új rendszabályok hatására 1845 folyamán, amelyet *„a mű előszavaként”* jelölt meg: kevés dolog történt, de sok rosszat sikerült megakadályozni, az ellenzéket nem sikerült elbátortalanítani, viszont sikerült korlátozni.

„Mindaddig, amíg a magyar ügyek közvetlen vezetője nincs meggyőződve a bevezetett rendszernek megfelelő és annak győzelmét meghatározó feladatok végrehajtásának szükségességéről vagy egy korábban követett más irányú kormányzási módszert tart szükségesnek, addig a szükséges rendszabályok bevezetése nem lesz elegendő a feladat

⁴³ HHStA, StK, P, U Karton 2. 59-73. f.; közli: Schlitter 1908. 269–281., Andics 1981. 173–181.

megoldásához.” Magyarországon két hivatal is segítségére van az új rendszabályok keresztülvitelének: a kancellária és a Helytartótanács, amelyek helyzete különböző. Metternich meg van győződve arról, hogy a nádor átlátja a helyzet fontosságát, viszont ez nem mondható el a kancellár esetében, akinek személyén nagyon sok múlik, nem mindegy, hogy határozott vagy ingatag. *„A kancellár elmozdítható, a nádor nem.” „Ha a legnagyobb problémák megoldásának útjában egy személy áll, akkor azt el kell távolítani.”*

Végül javasolta az uralkodónak, hogy utasítsa a magyar kancellárt, hogy dolgozzon ki tervet a következő országgyűlésen tárgyalandó ügyeket illetően.⁴⁴

Apponyi és Metternich is szükségesnek látta, hogy a magyar kancellária vezetése egy (erős) kézbe kerüljön. Mailáth Antal főkancellár 1846. március 30-án – felsőbb nyomásra⁴⁵ – egészségügyi okokra hivatkozva kérte szabadságolását határozatlan időre, de formálisan továbbra is pozíciójában maradt.⁴⁶ Ezt követően gondoskodni kellett a „megüresedett” főkancellári helyről. Hivatalosan ilyen esetekben az első alkancellárnak kell előlépnie, ezt a tisztséget ekkor báró Bedekovich Lajos töltötte be, viszont őt a bécsi udvar nem tartotta elég érettnek a feladatra, illetve a horvát nemzetisége is kizáró oknak minősült egy esetleges kinevezésnél. Ezért Metternich javaslatára a második alkancellárt bízták meg a magyar udvari kancellária vezetésével 1846. április 5-én,⁴⁷ Apponyi (másod)kancellári esküjét 15-én tette le.⁴⁸

Nemcsak a kancellária vezetésében történtek változások, hanem a közelgő országgyűlésre hivatkozva Szerencsy István személynököt is lemondatták – Apponyi korábbi szándékának megfelelően, leginkább azért, mert Szerencsy Mailáth Antal politikájával rokonszenvezett. A személynök leváltása a többi személycseréhez képest sok időt vett igénybe, 1846 elejétől egészen 1847 nyaráig elhúzódott az eljárás, amelyben nemcsak a kancellária és a Helytartótanács vett részt, hanem Apponyi bevonásával főrangú urak is.

Apponyi már másodkancellári kinevezését követően megtette az első lépéseket Szerencsy elmozdítására, április 28-án a Mailáth Györgynek írott levelében fejtegette, hogy Szerencsy már alkalmatlan a személynöki állás betöltésére, illetve nincs megfelelő befolyása ahhoz, hogy közreműködjön az alsótáblai többség kialakításában, illetve majdani irányításában. Majd

⁴⁴ HHStA, KA, StKonf 1846:615. MOL X W 764.; HHStA, StK, P, U Karton 2.; közli: Schlitter 1908. 289–295., Andics 1981. 188–191.

⁴⁵ Metternich József főhercegnek 1846. március 27-én írott levelében kérte a nádort, hogy szólítsa fel a kancellárt, hogy vegyen ki szabadságot meghatározatlan időre egészsége helyreállítása végett. HHStA, StK, P, U Karton 2.

⁴⁶ HHStA, KA, StKonf 1846:161 s. (MOL X W 764)

⁴⁷ MOL A 39 1846:6228, HHStA, KA, StKonf 1846:111 s (MOL X W 764); Schlitter 1920. 110. 110. lábjegyzet; Metternich József nádornak 1846. április 5. HHStA, StK, P, U Karton 2. 96-97.

⁴⁸ HHStA, KA, StKonf Protokoll Band 2. 1846:188–189 s.

kérte az országbíró, fejtse ki nézetét azt illetően, hogy szükséges-e egyáltalán a személynökcseré, ki lenne alkalmas a pozíció betöltésére, illetve mi legyen Szerencsyvel. Apponyi Szögyény-Marich Lászlót tartotta megfelelő személynek,⁴⁹ Szerencsynek pedig a hétszemélyes táblánál javasolt állást. Mailáth György válaszában egyetértett Apponyi javasolataival. A kancellár 1846 szeptemberében elnöki iratban terjesztette az uralkodó elé véleményét arról, hogy Szerencsy alkalmatlannak találja a személynöki állás betöltésére.⁵⁰ 1846 végén az uralkodó és a nádor is kérte Apponyit fejtse ki nézetét azon személyeket illetően, akiket alkalmasnak tart a tisztség viselésére.⁵¹ A nádor többeket is megfelelőnek talált, így Stettner Mátyás és Zsedényi Ede kancelláriai tanácsosokat, Somssich Pál helytartótanácsi tanácsost és ifjabb Mailáth György baranyai adminisztrátort. Viszont utóbbi személyökként a hétszemélyes táblán nem tudna hatékonyan működni apja, az országbíró miatt, előbbiek pedig alacsony tisztséget viselnek. Ürményi Józsefet, noha alkalmasnak találta, de mégsem javasolta kinevezését, mivel szerinte a tolnai főispán népszerűtlen politikusnak számít, így nem tudna eleget tenni az elvárásoknak.⁵²

A megfelelő személy kiválasztásába Apponyi más főméltóságokat is bevont – Keglevich Gábor, Széchenyi István, Vay Miklós, Mailáth György és Széchen Antal is kifejtette nézetét a kérdést illetően.⁵³ Szögyény-Marich László is felmerült a lehetséges jelöltek között, Apponyi, Mailáth György és Széchen Antal is kifejezetten őt támogatták, viszont József főherceg nem pártolta személynökké választását.⁵⁴ A főurak véleménye megegyezett, Ürményi József tolnai főispánt és Zarka János kancelláriai tanácsost tartották megfelelőnek a tisztség betöltésére. Széchenyi szintén alkalmasnak találta a két jelöltet, de véleménye szerint nem lehet más alkalmasabb az állásra, mint Zsedényi Ede – ebben István főherceg is egyet értett, szerinte ugyanis Ürményi kinevezése a „*legnépszerűtlenebb kormányzati intézkedés lenne*”,⁵⁵ végül

⁴⁹ Erről az érintettnek, Szögyény-Marich Lászlónak is tudomása volt, s hosszas levelezés útján sikerült „*kieszközoelni, hogy a személynöki állás elvállalásától megkíméltek*” – írta. Szögyény-Marich I. 37.

⁵⁰ MOL A 49 1846:226.

⁵¹ HHStA, KA, Separat Billeten Protokoll 1846. Band 557. Nr. 1015.

⁵² MOL A 45 1847:429. Az akta tartalma: Apponyi levele Mailáth Györgynek 1846. április 28.; Mailáth György levele Apponyi Györgynek 1846. május 2.; Apponyi előterjesztése a személynöki állást illetően 1846. szeptember 26.; József nádor előterjesztése 1846. december 1.; Apponyi előterjesztésének piszkozata 1847. március 30.

⁵³ MOL A 45 1847:430. Mailáth György 1847. március 7.; 1847:431. Keglevich Gábor 1847. március 12.; 1847:432. Széchen Antal 1847. március 10.; 1847:433. Vay Miklós 1847. március 13.; 1847:434. Széchenyi István. március 18.

⁵⁴ SzIN 1846. szeptember 29.; Széchenyi levele Apponyinak 1846. október 27. MTAK Kt Széchenyi Gyűjtemény (továbbiakban:SzGy) K 193/60.

⁵⁵ Schlitter 1920. 113. 115. lábjegyzet

azonban Zarka Jánost választották meg személynöknek. Szerencsy felmentését követően megtarthatta fizetését (évi 6000 forint), és emellett főpohárnoki kinevezést is kapott.⁵⁶

Apponyinak a megyék élére került adminisztrátorok elmozdításában és újak kinevezésében is döntő szava volt. Ezt jól példázza Prónay Albert esete, akit a hétszemélyes táblához helyeztek át,⁵⁷ és helyére a volt szatmári adminisztrátort, Földváry Gábort nevezték ki József nádor felterjesztése alapján.⁵⁸ Vagy Pálffy Leopold eltávolítása Pozsony vármegye éléről 1847 tavaszán is megemlíthető ehelyütt. Utóbbi esetében március folyamán került Kolowrat elé az ügy jegyzék formájában, amely méltatta Pálffy Leopoldot tizenhárom évnyi szolgálata valamint szorgalma és lojalitása kapcsán, de elmozdítását javasolta. Ezt követően elnöki iratot terjesztett fel Apponyi, amelyben Pálffy Leopoldot titkos tanácsosnak, Pálffy Móricot pedig Pozsony vármegye adminisztrátorának nevezte ki.⁵⁹ Májusban pedig Metternichnek fejtette ki a váltás legfőbb okát: *„Beszédes bizonyítékaim vannak az iránt, hogy gróf Pálffy nincs felnőve megyéjének vezetéséhez. Emiatt rossz helyzetben van a megye, és ez hatással lesz az országgyűlésre is [...]. Ezért fontos lenne, hogy Pozsony megyének minél előbb szilárd és döntő vezetés alatt megfelelő irányt adjunk. Gróf Pálffy Móric, akit én Pálffy Leopold Ferdinánd helyére ajánlanék [...] a legjobb és legszilárdabb politikai állásfoglalással bír, továbbá lovagi jellemű és olyan politikai és adminisztratív szakértelemmel lát neki a munkához, hogy [...] hamarosan az egyik legrátermettebb megyei vezető lesz.”*⁶⁰

E kinevezések és személycserék közös jellemzője, hogy nem feltétlenül számított a kinevezendő egyén korábbi hivatali pályafutása vagy szakmai kvalitásai, mivel az újonnan kinevezett megyei vezetőknél elsősorban a politikai orientációt és a lojalitást vették figyelembe. Például hivatali előélet nélkül nevezték ki Festetics Leót Zala megye adminisztrátorának 1845 márciusában.⁶¹ Festetics adminisztrátorságát megelőzően sem foglalkozott a politikával, inkább gazdálkodott valamint a művészetek iránt érdeklődött, s 1848-ban visszatért a gazdálkodáshoz és a művészetekhez, színházigazgató lett belőle.

Hogy mennyire váltak be ezek a személycserék, és milyen hatékonyan tudták képviselni a kancellár és a kormány politikáját a rájuk bízott hatáskörben, nagyban meghatározták az adott

⁵⁶ MOL A 45 1847:668, 1847: 677-678, 1847:691, 1847:720, 1847:794, 1847:798.

⁵⁷ HHStA, KA, StKonf 1846:424. (MOL X W 4459)

⁵⁸ MOL N 22 1846: XLIV/1.; Völgyesi Orsolya: *Kossuth Lajos és Pest vármegye 1845-ben*. In: Tanulmányok Pest megye monográfiájához I. Pest Megye Monográfia Közalapítvány, Budapest, 2005. 113.

⁵⁹ Note an Kolowrat vom 14. März 1847., Apponyi an Metternich vom 24. Mai HHStA, StK, P, U Karton 2.; Elnöki felterjesztés 1847. április 5. MOL A 45 1847:260. Az ügyhöz kapcsolódó további akták: MOL A 45 1847:674, 1847:724, 1847:749. Pálffy Móric kinevezése: MOL A 45 1847:789.

⁶⁰ Apponyi an Metternich vom 24. Mai HHStA, StK, P, U Karton 2.

⁶¹ MOL A 45 1845:217.; Molnár András: *Zala megye politikai viszonyai az 1840-es évek második felében*. In: Zalai történeti tanulmányok, Zalai Gyűjtemény 35. Zalaegerszeg, 1994. 94.

megye politikai viszonyai. Festetics Leó zalai adminisztrátor politikailag megbízhatónak és lojálisnak bizonyult, de még konzervatív körökben sem számított népszerűnek, az ellenzék tervbe vette megbuktatását, és noha működése során folyamatosan a konzervatív többség kialakításán dolgozott, az 1847. évi tisztújításon az ellenzék soraiból újult meg a tisztikar.⁶²

Hasonló volt Földváry Gábor helyzete is, mivel az 1847. évi követválasztást nem tudta a kormányzat számára kedvezően befolyásolni, és megakadályozni Kossuth követté választását. A személycserék egy további jellemzője, hogy nem feledkeztek meg a leváltott tisztviselők eddigi szolgálatáról, mivel megtarthatták fizetésüket, valamint más feladatokkal bízták meg őket, vagy más tisztséget ruháztak rá, tehát továbbra is számítottak munkájukra és lojalitásukra.⁶³

A megyék közéleté, a tisztújítások és a követválasztások, valamint a megyei konzervatívok támogatása is szorosan kapcsolódott az adminisztrátori rendszerhez, s mint ilyen kiemelt ügykezelésben részesült. A megyék közéletéről, a tisztújításokról és a követválasztásokról, illetve az országgyűlés megnyitását követően az egyes ügyek tárgyalásáról a közgyűlésekről készült magyar nyelvű jegyzőkönyvek alapján tájékozódhatott a kancellár.⁶⁴ A megyékből ezen kívül rendszeresen érkeztek a kancelláriára jelentések a helyi ellenzék rendbontásairól. Ugyanakkor a kancellár személyesen az uralkodótól is kapott instrukciókat a megyei zavargásokkal kapcsolatban, például májusban Zemplén megye esetében arról tudósította a kancellárt, hogy Kazinczy Gábor vezetésével alakult egy ellenzéki egyesület, továbbá történt egy szerencsétlen eset (betörték az ablakait annak az épületnek, ahol a megyegyűlésre érkezett katolikus klérus tagjai voltak elszállásolva). Ezzel kapcsolatban kért felvilágosítást a kancellártól, aki tovább tolmácsolta az uralkodó kérését a Zemplén megyei adminisztrátornak, aki június végén teljesítette a kérést, majd ezt a kancellár elnöki felterjesztésben közölte az uralkodóval.⁶⁵

A két leginkább megfigyelt vármegye Pest és Zala volt, mivel ezek a megyék a reformkorban az ellenzék fellegvárának számítottak. Pest megyében annak érdekében, hogy a megye erősebb irányítás alatt legyen, Apponyi javaslatára Prónay Albert adminisztrátor helyére a szatmári adminisztrátort Földváry Gábort nevezték ki, aki szorgalmasan értesítette Apponyit a megyei eseményekről. A legnagyobb figyelmet természetesen a követválasztások

⁶² Molnár 1994. 95–96.

⁶³ Jellemző, hogy többségük a század második felében is szerepet vállalt a közéletben. Prónay Albert koronaőr, illetve hétszemélyes tábla tag volt, Pálffy Móric pedig helytartó.

⁶⁴ A teljesség igénye nélkül néhány megyegyűlési jegyzőkönyv: MOL A 49 1847:402–418; követválasztásról szóló jelentés 1847:501–509, 1847:561–565, 1847:661–665 etc.; az országgyűlés megnyitását követően 1847:1020, 1847:1023, 1847:1038–1039 etc.

⁶⁵ MOL A 45 1847:480, 1847:578, 1847:630. Allerhöchste Kabinettschreiben vom 31. Mai HHStA, KA, Separat Billeten Protokoll 1847 Band 565 a. Nr. 522.

idején élvezte a vármegye, Apponyi már 1847 nyarán utasította Földváry Gábor adminisztrátort, hogy: „állását kihasználva a rendet hatályosan fenntartani, a mérsékelt és józan gondolkodású szónokokat törvényes jogaikban védeni, s a kormány méltatlan megtámadásait erőteljesen megóvni szóval azon botránkozató modor és célzat ellen, mely Pest vármegyének közgyűléseit jellemzi, egész elhatározottsággal fellépni ne terheltelessék.” Szeptembertől kezdődően pedig rendszeresen kapott jelentést az adminisztrátortól a megyegyűlésekről, és a követválasztásról is. A kancellár azon munkálkodott, hogy megakadályozza Kossuth követté választását, ezt szeptember 22-én egy körlevélben tudatta is a kamara elnökével, a tárnokmesterrel, a kalocsai érsekkel, a váci püspöki vikáriussal és a megye legnagyobb birtokosaival kérve őket, működjenek közre Kossuth megválasztásának megghiúsításában. De a törekvés hiábavaló volt, így Földváry október 19-én már csak egy mentegetőző jelentést küldött a kancellárnak.⁶⁶ A Pest megyei követválasztásba való beavatkozás csak egy példája a kormányzat e módszerének, itt elsősorban tekintélyek bevonásával próbálta „jobb belátásra” téríteni a választókat. Más megyékben – például Zalában – viszont másféle módszerekhez folyamodott, amihez külön pénzösszeg állt rendelkezésre.⁶⁷

Zala megyében az 1845. év eleji tisztújításkor nem találtak megfelelő személyt a zalai méltóságok között, aki a főispán-helyettesi tiszteket betölthetné, ezért Tolna megyéből a fentebb már említett Festetics Leót nevezték ki adminisztrátornak.⁶⁸ Az új adminisztrátor rendszeresen tudósította Apponyit a közgyűlésekről és a politikai viszonyokról, az ellenzékkel való küzdelemben célja volt elérni, hogy ne kortesekkel szerezzen magának többséget a konzervatív párt, hanem a „statusok”, a helyi politikai elit megnyerésével.⁶⁹ A kancellár azonban nem vette számításba Festeticsnek ezt a javaslatát, és inkább a lefizetés módszerét alkalmazta. Erre álljon itt néhány példa a kancellária aktái közül.

⁶⁶ MOL A 45 1847:475, 1847:791 közli: Kossuth Lajos 1848/49-ben. I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. S. a. r. és bev.: Barta István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951. (továbbiakban: KLÖM XI.) 199–200., 1847:802. közli: KLÖM XI. 196. Földváry október 19-i jelentését közli: KLÖM XI. 220., Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 372. és 403.

⁶⁷ HHStA, KA, Separatkonferenzzakten 1847:190, 1848:22. Egy 1847. szeptember 29-i uralkodói határozat értelmében 40 000 forintot különítettek el országgyűlési kiadásokra Kübeck jóváhagyásával. Ebbe az összegbe természetesen beletartozott az egyes személyek számára (például a Magyar Udvari Kancellária alkalmazottai) fizetendő úti- és szállásköltség is. MOL A 45 1847:225.; Kübeck országgyűlési költségekre vonatkozóan MOL A 49 1847:263.

⁶⁸ MOL A 45 1845:217; Paksy Zoltán: A vármegyei elit politikai orientációja és a konzervativizmus gyökerei Zalában a 19. században. In: Memoria rerum: Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerk.: Oborni Teréz – Á. Varga László Eger, 2008.373.; Molnár 1994. 93–94.

⁶⁹ Molnár 1994. 99.

1846. szeptember elején Kübeck báró jelezte Apponyinak,⁷⁰ hogy a kormány minden rendelkezésre álló eszközt biztosít annak érdekében, hogy Zala megyében a tisztújítás konzervatív színekben menjen végbe; ehhez 2-3000 forintnyi támogatást helyezett kilátásba. Apponyi néhány nappal később elnöki felterjesztést tett, amelyben egyelőre 1000 forintot kért a kortesek támogatására, hogy megakadályozzák Deák követé választását a soron következő megyegyűlésen. Továbbá kifejtette, miért van szükség a kormány ilyen jellegű lépésére és miért éppen Zala megyében: „[...] a kormány törvényes eszközei már nem elegendők ahhoz, hogy felvegye a harcot a pusztító doktrínákkal szemben. Az ország állapota és a kormány helyzete annyira kényes, hogy sem a rend és biztonság fenntartásáért, sem az ország felvirágzásáért nem tud kezességet vállalni, ha a törvényhozás nem teremti meg számára az ehhez szükséges eszközöket. [...] ezt csak úgy lehet elérni, ha a kormány számára biztosítva van a többség a következő országgyűlésen. [...] Ebben a vonatkozásban minden megye fontos, a különösen fontosakhoz tartozik Zala megye, amelynek határozatai nemcsak a szomszédos megyékben, hanem az egész országban mérvadónak számítanak.”⁷¹

Apponyi felterjesztését Kolowrat szeptember végén terjesztette az uralkodó elé, aki jóváhagyta a kancellár javaslatát, és ugyanakkor kérte, hogy „gondoskodjon az ügy szigorú titokban tartásáról”.⁷²

1847 májusában Kübeck értesítette Apponyit, hogy az uralkodó jóváhagyta a tisztújításhoz kért összeget, a kancellár pedig május 15-én elnöki felterjesztést tett,⁷³ amelyben visszautalt az előző évi uralkodói döntésre, ami 3000 forintot irányzott elő a kérdés megoldására, majd kifejtette, hogy azóta Zala megyében megváltoztak a körülmények, és a korábban megajánlott összeg nem lesz elegendő a cél eléréséhez, ezért újabb áldozatokat kell hozni. A megváltozott körülmények valószínűleg arra vonatkoztak, hogy a konzervatív tábor egyre gyengült, és egy csoportjuk csatlakozni akart az ellenzékhez hivatalnyerés reményében.⁷⁴

Kübeck már engedélyezte a 3000 forintot, s Apponyi bízott abban, hogy az uralkodó nem szorítkozik anyagi támogatás esetén csak erre az összegre. Kolowratnak nem volt ellenvetése, mivel a korábbi javaslattól csak kis mértékben tért el és az uralkodó is elfogadta május 26-án.⁷⁵ A tisztújító közgyűlésre 1847. június 14-15-én került sor, a második alispán megválasztása kapcsán vita bontakozott ki, a kedélyek csillapítása végett a katonai erőt is be kellett vetni. Végül a konzervatívok jelöltje, Bogyay Lajos főszolgabíró visszalépett, és az

⁷⁰ MOL A 49 1846:209; MOL A 45 1846:214.

⁷¹ MOL A 45 1846:225 és HHStA, KA, StR, MKA 1846:1695.

⁷² HHStA, KA, StR, MKA 1846:2311, közli: Andics 1981 202–204.

⁷³ HHStA, KA, StR, MKA 1847:1059.; MOL A 49 1847:128.

⁷⁴ MOL A 45 1847:449. közli: Molnár 1994. 147–148.

⁷⁵ MOL A 49 1847:103.

ellenzéki Csillagh Lajost, korábbi másodalispánt nevezték ki, és a megyei tisztikar tagjait is az ellenzék soraiból válogatták össze.⁷⁶

Zala megye esete jól példázza a kancellár és a kormányzat megvesztegetéses politikájának a „sikerességét”: időleges és kisebb győzelmeket sikerült vele elérni, de tartós és hosszú távú eredményeket nem tudtak kiharcolni.

2. Apponyi, mint al- és másodkancellár: a hivatalnok és politikus

A Magyar Udvari Kancellária és az ügyintézés

Az alábbi alfejezetben mutatom be Apponyi György működését kancellári szerepkörben, ehhez azonban szükséges némi betekintést adni a korabeli kancellária szervezetébe, működésébe és feladataiba. A Magyar Kancellária, mint intézmény több évszázados múltra tekint vissza, ez idő alatt több alkalommal is átszervezték. A mohácsi csatát követően I. Ferdinánd szervezte meg a Magyar Kancelláriát 1527-ben. A kancellária újjászervezésére a XVII. század végén, 1690-ben került sor – köszönhetően a rendek erre irányuló kitartó törekvésének –, az átalakítást Kollonich Lipót, későbbi esztergomi érsek végezte; ekkortól kezdve egészen 1848-ig szervezete nem sokat változott.

A kancellária királyi hatóságnak számított, így fő feladata a királyi jog fenntartása, a királyi parancsok végrehajtása és az ország rendjének megőrzése volt. A kancelláriának nagy volt a befolyása a magyar kormány szervekre és törvényhatóságokra, mivel mindenhol rajta keresztül futottak a kérelmek az uralkodóhoz, ezért a kancellár állandó érintkezésben volt a központi kormányzatszervekkel.⁷⁷

Az intézmény vesztített jelentőségéből, amikor 1724-ben felállították a Helytartótanácsot, de jogkörét egy újabb instrukcióban tovább bővítették. A kancellária működésére vonatkozó utolsó hivatalos instrukciót Mária Terézia adta ki 1746-ban,⁷⁸ ezt követően rendeleti úton történt a szabályozás. A kancellária jogköre folyamatosan bővült az évszázadok folyamán, a közigazgatás, gazdaság és igazságszolgáltatás területére tartozó ügyek egyaránt előfordultak asztalán. Fényes Elek összegzése szerint a következők: katolikus vezetők kinevezése, vallási kérdések intézése, kegydíjak osztása, királyi adománylevelek, privilégiumok, címeres nemesi és honosítási oklevelek kiadása, politikai és jogi tisztségek adományozása, bírósági végzések,

⁷⁶ MOL A 45 1847:554., közli: Molnár 1994. 150–161.

⁷⁷ Eckhart 206.

⁷⁸ Csizmadia 165–166.; Mária Terézia instrukciója: MOL A 77 Instructiones , Instructio pro cancellaria Regia Hungarico Aulica anno 1746.

különböző segélyek osztása, házasságon kívül született gyermekek törvényesítése, árvák főfelügyelete, gyámok kinevezése, örökösödési perek, királyi városok ügyei, rendőrség irányítása.⁷⁹ I. Ferenc tovább szélesítette a kancellária jogkörét: bizonyos pozíciók betöltéséről, alapítványi helyekről önállóan dönthetett, illetve instrukciót adhatott az alsóbb fokú hatóságoknak.

A kancellária szervezetét tekintve élén állt a kancellár, akinek a munkáját egy vagy két alkancellár is segítette. A kancellár elnökletével működött egy tizenkét tagú tanácsosi testület,⁸⁰ ahol megvitatták az egyes ügyeket, a kollégium határozatát pedig az uralkodóhoz terjesztették fel. A kancellária személyzetéhez tartoztak továbbá titkárok, fogalmazók és gyakornokok valamint az ágensek is. A kancellárián belül működött több iroda is, külön személyzettel: iktatóhivatal és levéltár, kiadóhivatal, taksáló hivatal, számvevőhivatal.

A kérelmek az ágenseken keresztül jutottak el a megyékből a hivatalba, mivel a kérelmező és a kancellária között nem lehetett közvetlen érintkezés. A kérelmeket ezután a tanácsosok kapták meg, akik az ügyek előkészítésében vettek részt, a kiemelt ügyeket a kancellária tanácsán vitatták meg, míg a kevésbé fontos ügyekről előadói referátum alapján döntött a kancellár. Noha ügyosztályok nem alakultak ki, azért bizonyos fokú specializáció megfigyelhető, mivel egy-egy tanácsos egy-egy ügytípus előkészítésére szakosodott, például Karner Antal címzetes püspök az egyházi ügyekre.⁸¹ Vagy a titkárok esetében, például Paziazi Mihály leginkább az elnöki felterjesztések készítésében vett részt, míg Stettner Mátyás főként az általános ügyiratok szövegezésében. A kancellárián tartott ülésekről jegyzőkönyvek készültek, amelyeket ülésről ülésre az uralkodó elé kellett terjeszteni, a jegyzőkönyvek vizsgálata az államtanács hatáskörébe tartozott.

A kancellária felterjesztéseinek zöme nem került rögtön az uralkodó elé, hanem annak tanácsadói vitatták meg először (a Staatsrat – államtanács, a Staatskonferenz – államkonferencia és Kolowrat miniszter), s csak aztán adták elő az ügyet az uralkodónak. Az említett testületek döntéshozatalba való beleszólási jogának mértéke az egyes kormányzatok alatt rendszerint változott.⁸² Az 1840-es évek második feléről azonban elmondható, hogy az uralkodó jelentős mértékben támaszkodott e fórumokra.

⁷⁹ Fényes 222.

⁸⁰ Általában 12 tanácsos foglalt helyet a kollégiumban, de vannak olyan időszakok, amikor 11 esetleg 14 tanácsosból állt a testület.

⁸¹ Fazekas István levéltári delegátussal folytatott konzultáció alapján. 2011. március.

⁸² Erről bővebben: Carl Freiherrn von Hock: *Der österreichische Staatsrat 1760–1848*. (vollendet und fortgesetzt von Hermann Ignaz Bidermann) Wilhelm Braumüller, Wien, 1879.; Heinrich von Sybel: *Die österreichische Staatskonferenz von 1836*. In: Historische Schriften von Heinrich von Sybel. Stuttgart, 1880. 347–371.; Eduard Wertheimer: *Fürst Metternich und die Staatskonferenz*. In: Österreichischer Rundschau Band 10. Wien, 1907. 41–54. és 111–128.; Joseph Karl Mayr: *Geschichte der österreichischen Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten*

A fent említett fórumok közül az *államtanács* a legrégebbi, Mária Terézia uralkodása idején 1760-ban hozták létre legfelsőbb tanácsadó testületként Kaunitz gróf tanácsára. 1814-ig több ízben változott a döntéshozatalban betöltött súlya és funkciója, II. József uralkodása alatt kisebb jelentőségű közigazgatási ügyeket bíztak rá. II. Ferenc idején négy szekcióban folyt az ügyek tárgyalása,⁸³ amelyeket az iratokon egyszerűen az abc első négy betűjével jelöltek: A betűvel jelölték a törvénykezés, igazságszolgáltatás területéhez tartozó felterjesztéseket, B betűvel a belügyi kérdéseket tárgyaló felterjesztéseket, a C jelölésűek a pénzügy területére vonatkozó felterjesztéseket tartalmazták, míg a D jelölésűek a hadügy területére tartozókat. A magyar udvari kancelláriáról a Staatsrat elé kerültek a különböző egyházi és világi kinevezésekért, kegydíjakért, anyagi támogatásért, nemesi vagy bárói címért, névváltoztatásért folyamodó kérelmek, oktatásügyet érintő ügyiratok, illetve a kancelláriai tanács üléseinek jegyzőkönyvei.⁸⁴ Ezeket a felterjesztéseket a Magyar Udvari Kancellária tette, egy-két kivételtől eltekintve, amikor maga Apponyi György, mint másodkancellár volt a felterjesztő, például a Helytartótanács 1847 első félévére vonatkozó jegyzékei esetében vagy egy egyházi méltóság kinevezése kapcsán.⁸⁵ A magyar kancelláriától érkező felterjesztéseket nem aszerint tárgyalták meg, ahogy beérkeztek, hanem összevárták és egy adott napon vették elő őket, függetlenül a beérkezés időpontjától vagy a beadvány tárgyától.

Az *államkonferenciát* a napóleoni háborúk idején hívták életre az államtanács teendőit megkönnyítendő. A tanácskozások rendje és a döntéshozatalban való részvételének mértéke az évek alatt szintén változott, Metternich irányítása alatt vált kizárólagos döntéshozó fórummá, élén – Kolowrat közreműködésének köszönhetően – az uralkodó állt. A negyvenes évek folyamán alakult ki az ügyek tárgyalásának 1848-ig fennálló rendje, amelynek keretén belül létrehoztak egy külön bizottságot a magyar ügyek megtárgyalására (Komitée zur Behandlung ungarischer Angelegenheiten), ezt Separatkonferenznek is nevezték, de az ügyek köre sok egyezést mutat a Staatskonferenz ügyeivel.⁸⁶ Az államkonferencia ülésein tárgyalt magyar kancelláriai felterjesztéseket azonban zömében Apponyi neve alatt küldték, s az

Metternich. Wien, Selbstverlag des Haus-, Hof- und Staatsarchivs, 1935.; Friedrich Walter: *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Franz II. und Ferdinands I. 1792–1848*. In: *Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs*. Wien, Adolf Holzhausens Nachfolger, 1956.; Peter Cordes: *Die obersten Staatsorgane und die Leitung der auswärtigen Angelegenheiten 1792–1850*. Inauguraldissertation, Graz, 1978.; Erwin Matsch: *Die auswärtige Dienst von Österreich(–Ungarn) 1720–1920*. Wien, Böhlau, 1986.

⁸³ Eckhart 198–199.

⁸⁴ Apponyi kancellársága idején évente 5-600 darab ügyirat. HHStA, KA, StR Akten 1846–1848., StR Protokoll 1846–1848.

⁸⁵ HHStA, KA, StR 1847:5435 és 1847:6415.

⁸⁶ Ress Imre – Pajkossy Gábor: *A Staatskonferenz (Konferenz, Ministerialkonferenz) magyar vonatkozású iratai: (A-, B-, S-sorozat), 1809-1848: Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien Kabinettsarchiv, Magyar Országos Levéltár Filmtár: repertórium*. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1998. 3–6.

ügyköröket tekintve leginkább a közigazgatás, horvát kérdés, erdélyi országgyűlési ügyek, sajtó- és cenzúrakérdések valamint az ellenzék köré csoportosultak.

Az ügyiratok egy kisebb hányada maradt *Kolowrat miniszternél*, tárgyukat tekintve több az átfedés a Staatsrat és a Staatskonferenz elé került aktákkal, mivel több ügyiratot küldtek át hozzá véleménynyilvánítás vagy tudomásulvétel végett. Kolowrat néhány ügyben egyedül is intézkedett: megyei konzervatívok támogatása, kegydíj-kérelmek, gabonakivitel, sajtóügyek, vagy például Kübeck báró felterjesztése avégett, hogy Apponyi vámmentesen juthasson hozzá egy Párizsból rendelt étkészlethez.⁸⁷ Ezért is alakulhatott ki az államtanács levéltárán belül egy külön állag, amely a Kolowrat által intézett ügyeket tartalmazza (Minister Kolowrat Akten).

A Magyar Udvari Kancellária a birodalmi apparátus fontos részét képezte, évente tizenöt-húszezer ügy futott át rajta, amelyek egy része az uralkodó tanácskozó szervei elé került. Apponyi György kancellársága idején három csoportba iktatták a beérkezett kormányzati, közigazgatási, igazságszolgáltatási és egyházi ügyeket: egy általános ügyiratokat tartalmazó állagba (*Acta generalia*), kvantitatív tekintetben a legjelentősebb, ezen kívül lényegesen kevesebb irat került az elnöki iratok közé (*Acta praesidialia*), s még kisebb mennyiségű a bizalmasan iktatott elnöki iratok közé (*Acta praesidialia secretiora*). Ezek mellett van még egy az ügyvitelhez kapcsolódó állag, az iktatlan iratok, amely a Pálffy Fidél, Mailáth Antal és Apponyi György kancellársága idején keletkezett ügyiratokat tartalmazza, de ezek valamilyen okból kifolyólag vagy nem kerültek iktatásra, vagy pedig kivették az iktatott iratok közül. Utóbbit az jelzi, hogy egyszerűen áthúzták az akta bal felső sarkán lévő iktatószámot.⁸⁸

Hogy milyen logika mentén működött az ügyiratok iktatása a Magyar Udvari Kancellárián, nehéz megmondani, mivel az ügykörök tekintetében sok az átfedés az egyes állagok között, vélhetően a kancellár szubjektív véleménye játszott benne nagyobb szerepet.

Az *általános ügyiratok* mutatókönyveiben sorakozó akták főként a közigazgatás és az igazságszolgáltatás körébe tartozó ügyeket foglalják magukba. Itt találhatóak a megyei életet érintő különféle kérdésekkel kapcsolatos ügyek, például a katonák elszállásolásáról; megyegyűlések jegyzőkönyveinek azon csoportja, amelyek nem érintenek az országos politika szempontjából fontos kérdéseket; bűnügyi nyilvántartások vagy (hadi)adó nyilvántartások. Hasonlóképpen az egyes városokat érintő ügyek, például Debrecen esetében az 1845-46 folyamán lefolytatott bűnügyi eljárások nyilvántartása vagy név- és bérjegyzékek.

⁸⁷ HHStA, KA, StR, MKA 1847:1716., MOL A 49 1847:253.

⁸⁸ Az iratok mai lelőhelye *Acta generalia* MOL A 39; *Acta praesidialia* MOL A 45; *Acta praesidialia secretiora* MOL A 49; iktatlan iratok MOL A 135 3. csomó.

Az általános ügyek közé kerültek a különféle peres ügyek, névváltoztatási kérelmek, nemesi vagy bárói címért való folyamodványok és nyugdíjkérelmek, illetve világi vagy egyházi méltóságért folyamodó kérelmek. Továbbá az infrastruktúrát érintő ügyek is helyet kaptak itt, mint például a Duna szabályozási munkálatok.

Az *elnöki iratok* között szintén találhatóak a közigazgatás és igazságszolgáltatás területéhez tartozó ügyek, de tovább bővül az ügyiratok típusa. Itt találhatóak a kormányhatósági álláshelyek betöltésére vonatkozó kérelmek, fizetésemelési kérelmek; infrastruktúrát érintő kérdések: a Tisza szabályozás munkálatait érintő pénzügyi problémák valamint Széchenyi István felterjesztései, vasútépítéshez kapcsolódó ügyiratok; megyegyűlések jegyzőkönyveinek azon csoportja, amelyek az 1847-48. évi országgyűlésre küldendő követek megválasztására illetve a nádorválasztásra vonatkoznak; sajtó és cenzúra körébe tartozó ügyek; egyes egyházi méltóságok kinevezése; lengyel menekültek ügyei; országgyűlési kiadásokra vonatkozó pénzügyi kérelmek. Továbbá e kérdéskörökben a kancellárhoz intézett legfelsőbb leiratok, főispánok és adminisztrátorok jelentései.

A *bizalmasan iktatott elnöki iratok* ügyiratainak tematikáját tekintve lényeges eltérés nem figyelhető meg az elnöki iratokhoz képest.

Az *iktatlan iratok* jelentős részét teszik ki az Apponyinak címzett üdvözlő levelek 1846. áprilisban történt másodkancellári kinevezése kapcsán, és az ezekre küldött válaszok; néhány hasonló irat található még itt 1847 végéről, a főkancellári kinevezését illetően. Ezen kívül néhány elnöki irat piszkozata került az akták közé, például a cenzúrához, Tisza szabályozáshoz vagy a városi ügyekhez kapcsolódó iratok is.

Kiemelt ügyek – Apponyi a politikus hivatalnok

Kiemelt ügyek alatt értem azokat az ügytípusokat, konkrét eseteket, eseményeket, amelyekkel Apponyi a legtöbbet foglalkozott.

Ide sorolom a személycserékre vonatkozó ügyiratokat is, ezekről nem külön alfejezetben, hanem itt ejtenék néhány szót, tekintve egyrészt az akták nagy mennyiségét másrészt általános jellegüket. Az akták között hivatali és egyházi kinevezésekre,⁸⁹ ezekhez kapcsolódóan szabadságolásokra, fizetésemelésekre vonatkozó kérelmek is előfordulnak, ezeket elsősorban a magasabb pozíciókat betöltő hivatalnokok adták be. Az iratok kezelését, és azt, hogy mely fórumon született róla döntés, meghatározta, hogy a kérelmező milyen pozíciót kívánt

⁸⁹ A kinevezésekhez kapcsolódnak továbbá azok az ügyiratok is, amelyek egy-egy egyházi vagy világi méltóság haláláról számolnak be, és ezzel kapcsolatban kérelmezik a megüresedett hely betöltését.

betölteni, illetve ki akart például szabadságra menni. E típusba tartozó ügyiratok jelentős részéről az államtanács értekezletein döntöttek, és nagy részük az általános ügyiratok közé került iktatásra. A magasabb pozíciók birtokosainak kérelmei vagy a hozzájuk kapcsolódó kinevezések, jelentések, felterjesztések az elnöki iratok között maradtak fent. A bizalmasan iktatott elnöki iratok között találhatóak a kancellár közvetlen környezetébe tartozók kérelmei például Bedekovich Lajos alkancellár szabadságolására, útlevélkérelmére és nyugdíjazására vonatkozó akták, vagy Kussevich József tanácsos nyugdíjazásáról, majd haláláról szóló iratok, szintén itt Szógyény-Marich László másodkancellári kinevezéséről.⁹⁰ Ezek mellett ugyanebben az állagban lelhetőek fel a magyar kancelláriára történő fogalmazói, titkári és tanácsosi kinevezések, szabadság- és nyugdíjkérelmek.⁹¹ Az elnöki iratok közé is kerültek kancelláriai állásra történő kinevezések, ezen kívül kamarási, helytartótanácsi, egyházi kinevezésekről, fizetésekről, a nádor kinevezéséről.⁹² Az utóbb említett iratok mindegyikét Apponyi személyesen terjesztette az uralkodó elé, aki néhány eset kivételével jóváhagyta a kancellár által javasolt egyének kinevezését vagy szabadságkérelmét.

Hogy Apponyi folytatott-e a hivatalon belül személyi politikát, a kancellária személyzetének vizsgálata adhat választ. Ehhez a rendelkezésre álló kancelláriai névjegyzékeken kívül a korabeli sematizmusok nyújthatnak kiindulópontot,⁹³ de részletesebb elemzéshez a kancelláriai levéltár vonatkozó aktáinak bevonása lenne szükséges, amin nemcsak a személyi változásokat lehet nyomon követni, hanem annak okaira is fény derülhet, amennyiben az ügyirat tartalmazza a kérelmet és az adott tanácsülés jegyzőkönyvét, de többnyire csak a kinevezés ténye van benne rögzítve. Az 1840 és 1848 közötti sematizmusokban a kancelláriai tanácsosok névjegyzékét áttekintve nagyobb változás 1845-ben történt, ekkor négy új tanácsos került a névjegyzékbe: Karner Antal, Wirkner Lajos, Zsedényi Ede és Zarka János, s az év végén nevezték ki Zichy Ferencet (utóbbi már csak az 1846-os sematizmusba került be). 1845-t megelőzően Zsedényi és Wirkner is titkárként teljesített szolgálatot a kancellárián, Karner Antal bácsi püspök helytartótanácsi tanácsos volt, Zarka pedig a Kúria királyi tábláján volt főjegyző (abban az időben, amikor Apponyi

⁹⁰ Bedekovich: MOL A 49 1846:80, 1846:101, 1846:202, 1847:1, 1847:3, 1847:14, 1847:17, 1847:30-31, 1847:34; Kussevich MOL A 49 1846:142, 1846:190, 1846:195, 1846:224, 1846:301; Szógyény-Marich MOL A 49 1846:248, 1846:250, 1846:258, 1847:38-39, 1847:50.

⁹¹ A teljesség igénye nélkül: MOL A 49 fogalmazói kinevezés: 1847:6, 1847:93; nyugdíjazás: 1847:33; titkári kinevezések: 1847:61, 1847:73; tanácsosi kinevezés: 1847:63, 1847:72.

⁹² A teljesség igénye nélkül: MOL A 45 kancelláriai kinevezés: 1847:57, 1847:74; kamarási kinevezés: 1847:11, 1847:22; fizetésről 1847:84, 1847:225; helytartótanácsi kinevezés: 1847:45, 1847:151; egyházi kinevezés: 1847:76, 1847:203; nádor kinevezése: 1847:244, 1847:249, 1847:845.

⁹³ *Calendarium in usum Ecclesiae R. Catholicae*. Buda, 1840-1844., 1845-től magyar nyelven: *Naptár a katolikus egyház használatára*. Buda, 1845-1848.

táblabíró volt) – utóbbiak tehát nem álltak eddig a kancellária kötelékében. Mindannyian végigkísérték Apponyi kancellárságát, Zarka János pedig 1847-ben személynök lett. Kinevezésük aktáin azonban nem szerepel Apponyi kéznyoma, az első alkancellár, Bedekovich Lajos láttamozta a kinevezéseket.⁹⁴ Ezek alapján úgy vélem Apponyi a hivatalon belül nem folytatott személyi politikát, de a pontosabb képhez szükség lenne a teljes személyzet vizsgálatára.

A következőkben sorra veszem azon konkrét ügyeket, amelyek kapcsán Apponyi több alkalommal tett elnöki felterjesztést, illetve amelyek aktáin hosszasan kifejtette álláspontját.

Védegylet

A Védegylet 1844 októberében alakult meg a diéta alsótábláján, szerveződése azonban már korábban elkezdődött. Július folyamán tárgyalták a kereskedelmi választmány törvénytervezetét az alsó táblán, ahol az ellenzéki álláspont szerzett többséget, s ez alapján készítették el a feliratot, amely szükségesnek tartotta többek között, hogy a külföldre irányuló árukivitel vámmentes legyen, a meglévő vámtételek ne változzanak meg. A főrendek ezt azonban csak részben fogadták el, s ezt követően megindult az egyesület szervezése. Kossuth Lajos főbb alapelvekként jelölte meg az „*organizációt*”, a hazai ipar támogatását, hiányzó iparágak teremtését, a tagok számának növelését, akiktől elvárták, hogy hat éven keresztül, amilyen termékből csak lehet, honit vásároljanak. Kossuth ugyan hangoztatta a mozgalom pártok felettségét, viszont annak jellegéből és országos kiterjedtségéből adódóan a kormány nem gazdaságpolitikai veszélyként, hanem „politikai tűzfészekként” tekintett a Védegyletre.⁹⁵ Az új rendszabályok kihirdetésével egy időben (1844. november 19-én) érkezett a magyar kancelláriára a királyi kézirat, amely elrendelte, hogy Magyarországon egyesületek csak uralkodói engedéllyel jöhetnek létre és működhetnek. Metternich szerint a „*dudvaként elburjánzó egyesületek*” célkitűzései szemben állnak az állami és társadalmi élettel, és csak látszólag hasznos társulások.⁹⁶ Különösen a Védegylettel szemben volt ellenséges, mert az

⁹⁴ A tanácsosi kinevezések: Karner Antal 1844. július 3. MOL A 39 1844:10653; Wirkner Lajos 1845. január 2. MOL A 39 1845:784, MOL A 45 1845:13 és 49.; Zsedényi Ede és Zarka János 1845. január 7. MOL A 39 911.; Zichy Ferenc 1845. december 29. MOL A 39 1845:20452.

⁹⁵ Kosáry Domokos: *Kossuth és a Védegylet. A magyar nacionalizmus története*. Athenaeum, Budapest, 1942. 49–52.; Vita II. CXI.

⁹⁶ Über das Vereinwesen. Ein Votum des Staatskanzlers aus dem Jahre 1845. *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*. Band 7. Hg.: Fürsten Richard Metternich-Winneburg. Wilhelm Braumüller, Wien, 1883. (továbbiakban: NP VII.) 137–145. idézi: Andics 1975. 225.

„olyan, mint az országba dobott kanóc, amely mindenütt eléri az ottani gyújtóanyagot” – írta az államkancellár a nádornak.⁹⁷

Az uralkodó 1845. január 17-i kéziratában utasította Mailáth Antalt, hogy hozzon létre egy bizottságot a Védegylettel kapcsolatban felmerült kérdések megtárgyalására;⁹⁸ a bizottság tagjai a főkancellár mellett Apponyi és Jósika alkancellárok, valamint Bartal és Wirkner tanácsosok voltak. A bizottság véleménye szerint, ha a kormány továbbra is a magyarországi ipar támogatójaként akarja magát feltüntetni, akkor nem szabad nyíltan fellépnie a Védegylettel szemben. Ugyanakkor helyeselték az egyesület működésének megakadályozására irányuló törekvéseket, mivel összefüggéseiket állam és alkotmányellenesnek ítélték meg.⁹⁹

A kancellária január 21-i felterjesztésének elkészülte jól demonstrálja egyrészt, hogyan készült el egy-egy felterjesztés, másrészt ezek elkészítésében és végleges szövegezésében mekkora szerepe volt Apponyinak. A pizkozatot január 21-én jegyezte le Paziazi Mihály – vélhetően ezen a napon ülésezett a bizottság a Védegylet kérdését megtárgyalandó. Ezt január 22-én Apponyi, január 23-án pedig Jósika láttamozta, illetve egyes helyeken Apponyi hosszabb, Jósika rövidebb jegyzetekkel látta el, amelyek végül belekerültek a felterjesztés tisztázatába, ami 21-i keltezéssel került az uralkodó elé. Egy kancelláriai felterjesztés elkészülte néhány napot vett tehát igénybe, a napok száma vélhetően összefüggésben állt az adott ügy tartalmi kérdéseivel. A felterjesztés keltezési dátuma pedig az a nap lett, amelyiken az adott ügyet tárgyalták, függetlenül attól, hogy a tisztázat mikor készült el. Apponyi ez esetben is aprólékos munkát végzett, megjegyzései főként kiegészítő jellegűek voltak, például mit lehet tenni a Védegylettel szemben – erre javasolta a magyarországi ipar támogatását; a felterjesztés egyik bekezdésben korábbi törvénycikkekre utalt vissza – ezek esetében beírta a pontos cikkely számot, illetve további törvénycikkeket sorolt fel.

József főherceg és Apponyi egyetértettek a Védegyletrel illetően – ez kiderült a nádor február végi beadványából: nem szabad nyíltan fellépni az egyesület ellen, mert attól az csak megerősödne. A kancellár kifejtette továbbá, hogy hála a Dessewffy lapjában folytatott propagandának, a Védegylet népszerűsége már nem akkora, mint korábban volt. Ez is mutatja, hogy „az egyesület csak ámitáson alapszik, az ipar fellendítésére egy tehetetlen és használhatatlan eszköz.” Az viszont probléma, hogy a Védegylet „leány egyesületei” folyamatosan nőnek, és egyre több tagot számlálnak. A teendőt pedig a következőkben

⁹⁷ Metternich József nádornak 1844. december 19. közli: Andics 1973. 419–420., idézi: Andics 1975. 226.

⁹⁸ MOL A 45 1845:42., közli: Andics 1981. 141–142., Andics 1975. 227.

⁹⁹ MOL A 45 1845:42 és 78. (1845:42. tartalmazza az uralkodó január 17-i leiratát és a kancellária január 21-i felterjesztésének pizkozatát; 1845:78. tartalmazza a kancellária január 21-i felterjesztésének tisztázatát és az uralkodó határozatát), 1845:78-t közli: Andics 1981. 147–151 (a kötetben tévesen N 22 József nádor titkos iratai szerepel az akta eredeti lelőhelyeként az A 45 Acta praesidialia helyett); Andics 1975. 227.

határozta meg: „Az tehát evidens, hogy a kormánynak pontot kell tennie e rendbontás végére, és a bajt, amit készítenek, meg kell előznie. Ezt anélkül tegye, hogy az egyesületet közvetlenül megtámadná, vagy azt magát betiltaná, hanem az egyesület fórumain indítson ellene támadást – ide értve mindent, ami a törvényes rend fenntartásával és az erős kormánnyal összeférhetetlen, de nem sértve az egyesület nyilvánvaló céljait –, azokat szigorúbban és visszavonhatatlanul tiltsa be.”¹⁰⁰ Apponyi meggyőződése szerint a Védegylet célkitűzései nem pusztán gazdasági jellegűek és nem politikamentesek. De óva intett a nyílt támadástól és az egyesület betiltásától, mivel a visszájára sülnhet el, ha most fellépnek az egyesület ellen. Feltevése nem volt alaptalan, mivel Kossuth a január 5-i Védegylet-közgyűlésen kifejtette, minél nagyobb a kormány reakciója, annál biztosabbra vehetik a mozgalom győzelmét.¹⁰¹ Ezért inkább adminisztratív eszközök valamint a sajtóhadjárat bevetését javasolta.

Formálisan tehát nem tiltották be a Védegyletet, viszont üldözése több fórumon is megindult – Apponyi javaslatának megfelelően –, de legerősebben a sajtó és cenzúra területén. A szabályokat be nem tartó nyomdatulajdonosokat és cenzorokat megrendszabályozták, illetve elbocsátották állásukból. A Védegyletet támadó cikkek jelentek meg a Budapesti Híradóban, illetve külföldi lapokban (triesti Lloyd, Augsburger Allgemeine Zeitung).¹⁰² Valamint rendszeresen érkeztek a jelentések a kancelláriára a Védegylet által tartott gyűlésekről, illetve olyan személyekről, akik valamilyen tisztséget (például Kronberger tizedes vagy Holovics pesti tanácsnok) töltöttek be és a Védegylet tagjai lettek.¹⁰³ A védegyleti mozgalom azonban egy év után csendesedni kezdett, nem volt elegendő tőkéje az ipartámogatáshoz, több kereskedő adott el külföldi árut magyarként, és így az egyesület nem tudott eleget tenni társadalompolitikai célkitűzéseinek.

A horvát kérdés

A reformkori horvát kérdéssel és Apponyi György erre irányuló politikájával részletesen foglalkozott két kötetben Miskolczy Gyula, aki azon túlmenően, hogy behatóan tanulmányozta a problémakör összetevőit, külön kötetbe gyűjtötte a kapcsolódó forrásokat.¹⁰⁴

¹⁰⁰ HHStA, KA, StKonf 1845:160 s. Apponyi aláhúásaival.

¹⁰¹ Vita II. CXX.

¹⁰² Andics 1975. 228.; Kosáry 1942. 75.

¹⁰³ Jelentések az egyesületbe lépőkről és az ülésekről (a teljesség igénye nélkül) az elnöki iratokból: MOL A 45 1845:80, 1845:102, 1845:119, 1845:159, 1845:197; Arad vármegyéből 1845:1845:67, Horvátországból 1845:242, Krassóból 1845:93, 1845:156, Székesfehérvárról 1845:45, Szekszárdról 1845:277-279, 1845:289, 1845:477, 1845:537. Az Informationskomitéhoz is rendszeresen érkeztek a jelentések a Védegyletről 1845 folyamán, szinte minden ülésen szóba került valamilyen formában. MOL A 105 Inf.prot. 1845 (MOL X 31656-31567)

¹⁰⁴ Miskolczy I–II. Miskolczy kötetén kívül részletesebben foglalkozik a horvát ügygel: Arató II. 73–112.

Ezért ebben a fejezetben nem térek ki a téma minden szegmensére, csupán Apponyi állásfoglalását teszem a vizsgálat tárgyává.

Az udvar nemzetiségi politikája nem volt egységes, alapvetően két irány alakult ki, hol egyik, hol másik került érvényesítésre. Az egyik vonalat Metternich képviselte, aki elismerte a nemzetiségek kulturális törekvéseit, de politikai mozgalmukat nem tartotta megalapozottnak. Politikájának lényege nem a korábban alkalmazott megosztás volt, hanem a kiegyenlítés: vagyis törekedni kell, hogy a birodalmon belül élő nemzetiségek egyforma erőt képviseljenek. Például az 1843. évi zavargások alkalmával is az ő javaslata alapján jártak el, minek következtében szigorúan felléptek a horvát párttal szemben. A másik irányvonalat Kolowrat és Ferenc Károly képviselte, lényegét Kolowrat fogalmazta meg: *„Arra a hangulatra való tekintettel, amellyel a magyarok az országukban lakó szlávokkal szemben viseltetnek, az utóbbiak bizonyára különös oltalomra szorulnak, ha nemzetiségükben nem kell teljesen elnyomatniuk.”* Ez sokban nem különbözött a kiegyenlítés politikájától, mivel a szláv mozgalom valóban gyengébb volt a magyarnál, viszont Kolowrat köztudottan szlávbarát volt, s ennek tükrében minden lehetséges eszközzel támogatta az illír mozgalmat.¹⁰⁵ Apponyi horvát politikája Kolowrat nemzetiségi politikájának kiszolgálója lett, ugyanis a horvát párt és a magyar párt küzdelmében nem nemzetiségi problémát látott, hanem a horvátok természetes reakcióját a túlzott magyarizmusra, ezért a konzervatív mentalitású horvát pártot támogatta rendelkezéseivel.

1845-ben az első ügy, amely a horvát kérdést illetően iratváltásra adott okot a Magyar Udvari Kancellária és Bécs között, a soron következő zágrábi tisztújítás és megyegyűlés volt, valamint a szavazatok számának alakulása a magyar és a horvát párt között. A tisztújítással kapcsolatban a kancellária már január 16-án megtette felterjesztését.¹⁰⁶ A szavazatszámok kérdéséről Kolowrat érdeke az volt, hogy a magyar párt tagjai ne kerüljenek többségbe a közgyűlésen, s míg a Magyar Udvari Kancellárián ezen dolgoztak, júliusban Zágráb megyében megtörtént a tisztújítás, ahol magyar párti alispánt választottak, így a horvát pártiak kisebbségbe kerültek, s a gyűlés feloszlását követően utóbbiak és a katonaság között összetűzésre került sor – tudósította Haller Ferenc bán az uralkodót. A tájékoztatást követően az uralkodó legfelsőbb kéziratban arra kérte Mailáth Antalt, hogy indítson vizsgálatot az ügyben és a vétkeket szigorúan büntessék meg.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Arató II. 65–70.; Miskolczy, 1938. 158–159.

¹⁰⁶ HHStA, KA, StKonf 1845:52. és 1845:99. (MOL X 1251), Inf. prot. 1845. augusztus 9. (MOL X 31657) (Ezt követően a Zentralinformationskomité ülésein rendszeresen napirenden vannak a zágrábi események.)

¹⁰⁷ Haller jelentése 1845. július 29. közli: Miskolczy II. 303–305., eredetije: HHStA, KA, StKonf 1845:281s; Miskolczy I. 372–373.

Apponyi néhány nappal az események után hosszú levélben ecsetelte Kolowratnak a „szomorú esemény” főbb okát („a győztes párt a lakosságban gyűlöletet és legnagyobb antipátiát ébresztett”) és a szükséges lépéseket. A beérkező, egymásnak ellentmondó jelentések alapján nem lehet pontosan rekonstruálni, hogy mi vezetett az összetűzéshez – írta Apponyi, de az események felelősenek Haller Ferencet tette meg, „a bánnal szembeni elkeseredettség sajnos elérte a tetőpontot.” Majd kifejtette: „a kormány legszentebb érdeke, hogy megszerezze és megtartsa a társországok szimpátiáját, ez most csak úgy lehetséges, ha azok elégtételt vehetnek. A legnagyobb elégtétel számukra pedig az lenne, ha a bánt [...] minél hamarabb eltávolítanák. Ezt követően pedig a nemzet által tisztelt és szeretett főispánt választanának báró Kulmer Ferenc személyében.” Ezután a Magyar Udvari Kancellária kidolgozza a bánnak adandó instrukciókat, és a szavazatok számát illetően úgy határozott, hogy csak azoknak legyen szavazata, akiket a bán személyesen hív meg a tartománygyűlésre, illetve akiket a törvényhatóságok küldenek. Kolowrat Apponyi levelét augusztus 10-én továbbította Gervaynak azzal a megjegyzéssel, hogy teljes mértékben osztja Apponyi nézeteit, majd Lajos főhercegnek is eljuttatta a kancellár véleményét.¹⁰⁸ Az uralkodó végül (14-én) szabad kezet adott a kancellárnak: „olyan rendszabályokat dolgozzon ki, amelyek Ön szerint alkalmasak a megzavart rend helyreállítására.”¹⁰⁹ Pár nappal később arról értesítették a kancellárt, hogy Haller bán beadta lemondását.¹¹⁰

Augusztus 21-én Apponyi előterjesztést tett az uralkodónak a horvátországi rend helyreállítását szolgáló intézkedéseket illetően. Az irat elején ismertette a már 1835 óta fennálló problémás viszonyt Horvátország és Magyarország között, és hangsúlyozta, hogy az udvar „enyhe természetű lépésekkel” igyekezett a kedélyeket csillapítani. A kormány viszonya a pártokhoz: „a kormányzat nem szimpatizálhat azzal a párttal, amely Horvátországban magyarnak nevezi magát. Bizonyosan nem a neve miatt, [...] hanem amiatt, mert – Cz. Sz.] néhány rosszakaratú egyén a magyarizmus zászlaját köpönyegként használja, ami mögül elérheti önző céljait, és hogy a magyarországi radikális ellenzéki párt anarchikus és baljós tendenciáinak utat törjön. A kormányzat szimpátiájának sokkal inkább a horvát nemzeti párthoz kell kötődnie [...], amelyhez a melléktartományok lakossága is csatlakozik, [...] és amelynek iránya eddig tisztán nemzetinek és konzervatívnak bizonyult.” Noha – jegyezte meg Apponyi – hangoztatják, hogy az illír párt demokratikus elemekből áll, és távlati céljaik szeparatisták. Ezért a kormányzat legsürgetőbb feladatának tekintette, hogy gátat szabjanak a

¹⁰⁸ HHStA, KA, StR, MKA 1845:1338. közli: Miskolczi II. 308–314.

¹⁰⁹ HHStA, KA, StKonf 1845:331 s., közli Miskolczi II. 314.

¹¹⁰ HHStA, KA, StKonf 1845:330 s.

magyarországi radikális párt által hangoztatott „veszélyes doktrínák” terjedésének, és így akadályozni a magyar párt tevékenységét.

Miután ezt a lépést megtették a következő teendők az egyéb zavaró tényezők kiiktatását jelölte meg. „Eddig az illetékes szervek sajnos ezzel ellentétes politikát folytattak.” Az egyik első lépésnek a magyar párt vezetőjének, a túrmezei főispánnak, Jozipovichnak a hivatalból való eltávolítását jelölte meg. De Haller gróf is mindig nehéz helyzetbe hozza a kormányt – írta – azáltal, hogy nem képes egyedül dönteni a kérdésekben, és ezért minden ügyről felterjesztést tesz, és a kormánytól várja a megoldást. Így nem meglepő – írta a kancellár –, ha olyan események zajlanak le, mint július 29-én. Ezért fontos kérdés, hogy kit válasszanak Haller Ferenc helyére – Apponyi a legalkalmasabbnak báró Kulmer Ferencet találta. De a legfontosabb, hogy a „melléktartományokat megszabadítsák a magyar párt és Jozipovich iga alól”. Ennek módjaként pedig azt jelölte meg, hogy a tartománygyűlésen csak azoknak biztosítanak szavazati jogot, akiket a bán személyesen hív meg, illetve azoknak, akiket a törvényhatóságok küldenek. A nemesség közgyűlésen való részvételét nem tilthatják meg, mert az nemcsak Magyarországon, de Horvátországban is rossz hírverésnek számítana, ezért csakis, mint hallgatóság jelenhetnek meg. Továbbá utasítani kell a hatóságok vezetőit, hogy igyekezzenek távol tartani magukat a pártharcoktól.

Végül annak szükségességét hangsúlyozta, hogy folytassanak le egy vizsgálatot a zavargásokkal illetően, hogy pontosan milyen előzmények vezettek az összetűzéshez.

Hartig gróf hosszan véleményezte Apponyi előterjesztését, a legtöbb kérdést illetően egyet is értett vele, viszont egy utólagos vizsgálat indítását nem tartotta célszerűnek, mivel ahhoz, hogy az semleges és pártatlan legyen, rögtön ki kellett volna rendelni egy bizottságot, nem pedig egy hónappal később, mert így felmerülhet a gyanú, hogy a vizsgálat valamelyik párt befolyására történik.¹¹¹

Sedlnitzky első hangulatjelentése a zágrábi megyegyűlésről szeptember 27-én érkezett az államkonferenciára, ebben arról tudósított, hogy az eddigi ülések nyugalomban zajlottak.¹¹² Ugyanakkor szeptember 23-án „Horvátország és Szlavónia rendjei” kérték az uralkodót, hogy engedélyezze követeiknek a tartománygyűlésen való megjelenést, mivel az erre vonatkozóan kiadott instrukciót alkotmányellenesnek titulálták – az ügyiratról hiányzik a legfelsőbb végzés.¹¹³

¹¹¹ MOL A 45 1845:743., közli: Miskolczi II. 314–334. Szeptember 18-án és 19-én szintén felterjesztést tett ez ügyben. HHStA, KA, StKonf 1845:838–839. (MOL X 1251) A szeptember 18-i felterjesztést közli: Miskolczi II. 388–391.

¹¹² HHStA, KA, StKonf 1845:872. (MOL X W 4462)

¹¹³ HHStA, KA, StKonf 1845:904. (MOL X W 4462)

Novemberben József nádor levelet intézett Metternichhez a horvát kérdést illetően. Az államkancellár ezt Gervay útján jutatta el Apponyinak, aki véleményezte a főherceg írományát.¹¹⁴ A nádor levelében nehezményezte a kormány horvát politikáját valamint Haller Ferenc eltávolítását a báni méltóságból, noha ő maga is tudomásul vette a jelentések alapján, hogy Horvátországban mindkét párt Haller gróf eltávolítását szorgalmazta annak pártatlansága miatt. Másrészt nem tartotta jó ötletnek Kulmer kinevezését, mivel rokoni szálak fűzik a horvát párt vezetőihez, s így könnyen feladhatná pártatlanságát; *„szigorúan tartom magam azon elvhez, hogy a kormánynak a pártok fölött kell állnia”* – írta. Továbbá rávilágított, hogy noha az illírek konzervatív beállítottságúak, ennek ellenére törekvésük demokratikus átalakulást eredményezne Horvátországban. Téves lépésnek tartotta, hogy a magyar kormány az illírek mellé állt, akiknek nyílt szándékuk elszakadni Magyarországtól.

„Nem osztom Őfőméltósága nézeteit” – írta Apponyi, aki szerint *„ha gróf Haller áldozat, akkor csakis a passzivitás áldozata lehet”*, kormányzása már tarthatatlanná vált. *„Ingadozása az ellentétes vélemények között, aggályoskodása és a rendszertelenség”* voltak, amelyek felkeltették Horvátország lakosságának figyelmét, és vezettek lemondásához. A gróf a problémák legfőbb okozójának a magyar ellenzékét jelölte meg, amely ilyen jellegű tevékenységével fenyegeti a Magyar Királyság integritását. A kancellár ezt követően a kormány fő feladatának jelölte meg *„odahatni, hogy a mesterségesen terjesztett tévedést és a mesterségesen táplált gyanakvást felvilágosítás által leküzdjék a jóhiszeműek körében és elérni, hogy a melléktartományokban egyesüljenek a konzervatív erők; és végül a kormánynak meg kell őriznie a társországok Magyarországhoz fűződő törvényes viszonyát bármilyen zavarral szemben.”*

Apponyi horvát politikájának egyik alappillére volt a két horvátországi párt kibékítése, amely egy egységes horvát-magyar konzervatív pártot eredményezne. Ezt a lépést a sajtón keresztül is próbálta szorgalmazni, Ljudevit Gajnak¹¹⁵ adott megbízást olyan cikkek írására, amelyekben az a kancellár és a kormány eljárását népszerűsíti. Gaj másrészt a kormányzat szimpátiáját is élvezte, mivel ő tudósította azt a délvidéki mozgalmakról, 1846 áprilisában például Belgrádba utazott, hogy az ottani francia-lengyel illetve orosz propagandáról írjon;¹¹⁶ szolgálataért pedig magas díjazásban részesítették.¹¹⁷ 1847 novemberében Kübeck egy nagyobb összeget helyezett kilátásba arra az esetre, ha Gaj továbbra is hasznos

¹¹⁴ HHStA, KA, StKonf 1845:475 s. közli: Miskolczy II. 402-416. József nádor levelének eredetije: HHStA, KA, StKonf 1845:950., MOL P 2256 No. 38. 8. doboz 11. 49-56. f.

¹¹⁵ Horvát politikus, író, az illírismus vezető alakja.

¹¹⁶ Kulmer Ferenc levele Gervaynak, közli: Miskolczy II. 465-466.

¹¹⁷ HHStA, KA, StKonf 1847:1000., közli: Miskolczy II. 553-559.

információkkal látja el a kormányt. 12 000 forintot ajánlott fel számára lapkiadó vállalkozása működtetésére valamint útiköltségre, s az előleget már elő is készítették számára.¹¹⁸

1846 januárjában Szécheny Antal írt cikksorozatot a Budapesti Híradóban *Horvát bonyodalmak* címmel, amelyben védelmébe vette az illírizmust. A cikkekben főként a túrmezei nemesség jogállásával, illetve a horvát tartománygyűlés rendezésével foglalkozott – mindkét esetben jogosnak tartotta az alkalmazott eljárást.¹¹⁹ Apponyi nemcsak a sajtón keresztül próbálta jobb belátásra téríteni a horvátországi pártokat, hanem személycserék útján is, 1846. novemberben nevezte ki Zágráb megye főispáni tisztére Péchy Imre adminisztrátort, aki szintén dolgozott azon, hogy a két pártot kibékítse egymással.¹²⁰

1845 végére – ahogy Miskolczy Gyula is rámutatott – a horvát kérdésből pártpolitikai kérdés lett, ugyanis a kormány a konzervatív alapokra helyezkedő horvát pártot támogatta, a magyar ellenzék pedig a horvát-magyar pártot. A magyar ellenzék hangadója a kérdésben Kossuth Lajos volt, aki az 1845 novemberében tartott pest megyei közgyűlésen védelmébe vette a magyar pártot az illírral szemben. Sérelmezte többek között, hogy a túrmezei nemességet kizárták a tartománygyűlésből és a megyei közéletből, ami a jogszokás elleni lépés volt, továbbá, hogy rendeleti úton szabályozták a horvát tartománygyűlést, amit korábbi törvények (1790:10. és 12. tc.)¹²¹ tiltanak, valamint kijelentette, hogy a magyar párt tevékenységével nem veszélyezteti a horvát nemzetiséget. Ezért egy tiltakozó felirat elkészítésére adott utasítást, amit majd egy küldöttség ad át az uralkodónak. Továbbá felszólította a Helytartótanácsot, hogy használjon fel minden eszközt az alkotmányosság védelmében, és sürgette a többi törvényhatóság tájékoztatását a gyűlésen elhangzottokról.¹²² A nádor tudatta a megyék vezetőségével, hogy ő maga nem ért egyet a pest megyei felirati javaslattal, és felszólította őket, amennyiben pártolják azt, akkor csak feliratot küldjenek, küldöttséget ne.¹²³ Apponyi pedig elnöki iratban értesítette a megyék vezetőit a novemberi pest megyei közgyűlésen történekről, és felszólította őket, hogy igyekezzenek megakadályozni megyéjükben a pesti körlevél támogatását, illetve tekintsék sérelemnek, hogy a pesti közgyűlés a törvényhozás nélkül akarta szabályozni a horvát tartománygyűlést.¹²⁴

¹¹⁸ MOL A 135 3. csomó 483–486. f.; Schlitter 1920. 75.

¹¹⁹ Miskolczy I. 411–413.; Dénes 1988. 147–151.

¹²⁰ Miskolczy I. 418.

¹²¹ Törvénytár 1740-1835. 159–160.

¹²² MOL A 39 1845:20461., közli: Miskolczy II. 449–454. A közgyűlésről Sedlnitzky jelentése az államkonferenciának (1845. november 28.): HHStA, KA, StKonf 1845:1081. (MOL X W 4459); MOL A 105 Inf. prot. 1845. november 21. (MOL X 31657)

¹²³ MOL N 22 99. cs. 1845. november 15. No. CCCXII.; Völgyesi 2005. 113.

¹²⁴ MOL A 45 1845:810. 1845. november 27., mellékelve az 52 vármegye vezetőinek (főispán vagy helyettes) névsora.

Eközben Pestről érkezett a hangulatjelentés, miszerint Mailáth főkancellár amellet volt, hogy a bizottságot az uralkodó elé engedjék, Apponyi viszont ellene – a kérdés eldöntése vagy Mailáth vagy Apponyi lemondásához vezethet.¹²⁵ Utóbbtól, Apponyi lemondásától a konzervatívok is tartottak, mivel így a konzervatív tábor elveszítve vezetőjét valószínűleg feloszlana.¹²⁶ Végül Apponyi decemberben fogadta a küldöttséget a kancellárián – magánszemélyként, így viszont a bizottság tagjai visszautasították a kihallgatást, és közvetlenül az uralkodó elé akartak járulni, majd a felterjesztés lefordították németre, és azt a konferencia elé juttatták.¹²⁷ Teleki László szerint „az Apponyi-párt fondorkodásainak következménye volt”, hogy a főkancellár nem fogadta őket, bátyjának írott levelében külön részletezte is a fogadtatás körülményeit: „Zsedényi által fel is szólítottunk: akarunk-e az alkancellárnak udvarolni vagy nem? – Hiszen hogy szeretne volna, hogy Apponyi iránt különös bizalmat nyilvánítsunk – mi azonban ezt nem tettük, mert a kancellária egyetlen orgánumának a kancellárt ismerjük.” Majd így folytatta: „Én jónak láttam a kancellárral közölni Apponyi ármányait, s különösen a felszólítást. [...] Így legalább annyi sikerült, hogy a kancellár már most Apponyi irányában tisztán lát.”¹²⁸

Metternich szerint a pest megyei küldöttség beadványa egy „igazán nyomorult tákolmány, amely egymásra következő értelmetlen frázisokból áll [...], támadás olyan szellemek ellen, amelyeket azok hívtak életre, akik a panaszt tették! Véleményem szerint nem szabad a beadványra választ adni.” Apponyi ebbe a kérdésbe Széchenyit is belevonta, december 20-i levelében értesítette a gróft az eseményekről. Széchenyi azt tanácsolta Apponyinak, hogy „a főhercegeknek és a kormánynak úgy kell tennie, mintha mi sem történt volna, [a beadványt] ad acta tenni. Minden másba bele fognak kötni, mert jó procátorok, arrul nincs kétség.”¹²⁹ Pest megye így elintézetlenül kapta vissza feliratát, mivel azt nem törvényes úton juttatták az uralkodó elé. A leiratot 1846. január 30-án tárgyalták meg a közgyűlésen, ahol arról döntöttek, hogy a következő országgyűlés idején fogják újra felvenni a tárgyat.¹³⁰

A horvát kérdést végül Apponyi javaslata alapján „altatták el”, ennek megfelelően a júliusi vérengzés kivizsgálására küldött bizottság vizsgálati anyagát vissza kell tartani, így a

¹²⁵ MOL A 105 Inf. prot. 1845. december 6. (A jelentés a november 29-i állapotokról számol be.) (MOL X 31657)

¹²⁶ MOL A 105 Inf. prot. 1845. december 30. (MOL X 31657)

¹²⁷ A német nyelvű feliratot kivonatolva valamint Metternich és az államkonferencia véleményét közli: Miskolczy II. 454–461.

¹²⁸ Teleki László levele Teleki Józsefnek 1846. január 2. OSZK Kt Levelestár Teleki László levelei közli: Horváth Zoltán: *Teleki László 1810–1861*. II. kötet Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 126–128.

¹²⁹ Apponyi levele Széchenyinek 1845. december 20. közli: Adatok II. 518–520. Széchenyi levele Apponyinak 1845. december 26. MTAK Kt. SzGy K193/35. idézi: Vita II. CXLVI.; Vita II. CXLIII–CXLVII.

¹³⁰ MOL A 105 Inf. prot. 1846. február 9. (MOL X 31567); Vita II. CXLV–CXLIX.; Miskolczy I. 399–402., 408–409.

vizsgálóbizottság nem tudja folytatni a munkáját, a horvátokat pedig engedményekkel tudnák kárpótolni. A konferencia rábólintott Apponyi felterjesztésére.¹³¹

A kancellár tehát minden olyan eszközt megragadott, amivel saját álláspontját érvényesíthette a horvát kérdést illetően. Ennek alapja pedig a meglévő horvát-magyar közjogi viszony fenntartása volt, azáltal, hogy közben a nemzetiségeknek tesz engedményeket. Ezek azonban szélsőséges méreteket is ölthettek volna, mivel a horvát párt azon túlmenően, hogy reformtörekvései látszólag nem lépték át a „fontolva haladó” konzervatívok haladásról alkotott elképzeléseinek határát, gyakorlatilag azonban követeléseik a két ország kapcsolatának lazítását, valamint egy önállóbb horvát közigazgatást feltételeztek. Apponyi álláspontjának ellentmondásossága a kancellár politikájából adódott, hiszen a „fontolva haladó” program részét képezte a közjogi kapcsolatok fenntartása, így Horvátországgal is, és éppen ez indokolta a nemzetiségek megnyerésének fontosságát is.

Apponyi rosszul ítélte meg a pártok között kialakult konfliktust hatalmi-politikai pozícióból szemlélte az eseményeket, nem távlatosan kezelte a helyzetet. Horvát politikáját alapvetően a reformellenzék visszaszorítása határozta meg, ezért az illír mozgalmat támogatta a horvát magyar párttal szemben. Ez illeszkedett a kolowrati nemzetiségi politikába, amely nem pusztán magyar-horvát viszonylatban gondolkodott, hanem birodalmi szinten, s mint ilyen nem mulasztotta el kihasználni azon alkalmakat, amikor egymás ellen játszhatta ki a nemzetiségeket.¹³²

Sajtó és cenzúra

Az 1839-40. évi országgyűlést követően a királyi cenzor helyére a Helytartótanács Tanulmányi Bizottságának hivatala lépett, ezen belül a Központi Könyvbíráló Hivatal feladata volt a sajtóvizsgálat. A cenzoroknak már nemcsak a kéziratokat kellett bírálniuk, hanem figyelmük kiterjedt a könyvkereskedelemre is. A kibővült hivatal másképp cenzúrázott, mint az elődje, mivel sajtótörvény még nem volt, ezért a cenzorok a barátokkal és ismerősökkel elnézőbbek voltak, még akkor is, ha emiatt többször is figyelmeztetésben részesültek, – mint például Reseta János pesti cenzor – mivel nemcsak a Helytartótanács ellenőrizte a munkájukat, hanem Bécsben is felülvizsgálták bírálataikat. A harmincas évek kedvezőtlen

¹³¹ Miskolczy I. 415., Apponyi felterjesztése 1846. július 3-án MOL A 45 1846:565., a konferencia döntése 1846. augusztus 12. HHStA, KA, StKonf 1846:879. közli: Miskolczy II. 476–484.

¹³² Ezért is szorgalmazta Kolowrat Haller bán helyére Kulmer Ferenc kinevezését, akivel tárgyalásokat folytatott arról, hogyan lehetne lazítani a horvát-magyar közjogi kapcsolaton – mindezt Apponyi tudtán kívül. A kancellár pedig főként azért támogatta Kulmer kinevezését, mert az illír párt körében nagy népszerűségnek örvendett. Miskolczy, 1938. 173.; HHStA, KA, StR, MKA 1845:1338.

politikai viszonyai gátolták az ellenzéki hírlapirodalom kibontakozását, a hírlapkiadást királyi engedélyhez kötötték, így a politika főként az irodalmi folyóiratokban kapott teret.¹³³

Ami a leginkább problémát okozott mind a kormány, mind pedig a publikálók részéről, hogy nem volt egységes sajtótörvény, amelyben világosan le lettek volna fektetve a szabályok, amelyekhez alkalmazkodni, és amelyekre hivatkozni lehetett volna. Erre világított rá Apponyi egy Metternichhez intézett levelében, amelyben Hugo Schrott¹³⁴ ügye kapcsán ecsetelte a helyzetet az államkancellárnak: *„a hiányos törvények valamint a kompetens hatóságokba vetett csökkenő bizalom mellett a kormánynak a bujtatott politikai machinációkkal szemben való fellépése jelenleg nem sok sikerhez vezethet, sokkal inkább csak kompromisszumot várhat el.”* *„A következő országgyűlés feladata, amely remélhetőleg törvényes eszközöket ad a kormány kezébe, hogy az ilyen zavargásokkal szemben erőteljesen fellépjen”* – írta Apponyi, akinek fejtegetéseiben a Metternich-féle forradalom-elmélet fedezhető fel: október 10-én írta az államkancellárnak, hogy a Schrott-ügy egy újabb *„bizonyítéka egy Magyarországon tevékeny demagóg párt létezésének és e párt csatlakozásának egy szellemileg hasonló külföldi párthoz.”*¹³⁵

Az új rendszer stabilitásának biztosítására a sajtót illetően is szükségesek voltak bizonyos intézkedések. Az államkancellária aktái között maradt fent egy *Javaslat a sajtó ellenőrzésére és irányítására Magyarországon és Erdélyben* 1845. januárból. Az iraton azonban nem szerepel címzett, feltételezhetően Metternich számára készítette a javaslatot Wirkner Lajos, Apponyi György és Jósika Samu. A javaslat elismerte, hogy a sajtónak igen nagy hatalma van, különösen Magyarországon, ezért ezt a kormányzatnak is ki kell használnia. A kormány pozitívan és negatívan egyaránt hathat a sajtóra, utóbbi módon a cenzúra szigorításával, előbbi esetében pedig alkotó módon, vagyis támogatni kell a helyes nézeteket tartalmazó cikkek publikálását. A cenzúra hatékony működésének érdekében létre kell hozni egy bizottságot, amely a cenzúra hivatal által intézett ügyekkel kapcsolatos intézkedéseket, javaslatokat megvitatja, és kisebb kérdésekben intézkedik is. Nehézséget okoz viszont a megfelelő emberek felkutatása. Elsőként Orosz Józsefet említi meg a javaslat, akit eddigi munkája alapján kellően tapasztaltnak és tehetségesnek tartották. Az ő kisegítésére lehet

¹³³ Kovács Magda: *Fejezetek a cenzúra reformkori történetéből*. In: Lukácsy Sándor – Varga János: *Petőfi és kora*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 249–250.; Szabolcsi Miklós – Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története*. I. kötet 1705–1848. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 66–80.; *Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból (1780–1867)*. Vál., s.a.r. és bev.: Mályuszné Császár Edit Budapest, Gondolat Kiadó, 1985. 27–28.; Pajkossy 1991. 10–15.; Frank Tibor: *Liberális cenzor Metternich Magyarországon: Reseta János*. In: Századok 2003. 5. szám 1169–1178.

¹³⁴ Hugo Schrott az Allgemeine Zeitung publicistája volt Pulszky Ferenc és Lukács Móric mellett; 1846 őszén az itt megjelent cikke miatt keltette fel az udvar figyelmét.

¹³⁵ Apponyi Metternichnek 1846. október 10. és 20. HHStA, StK, P, U Karton 2.

Hirsch Zsigmond, illetve fordítónak javasolták Gászner Móric udvari jegyzőt és Sinka fogalmazógyakornokot, majd rendelkeztek a nekik folyósítandó fizetésekről.¹³⁶

A fenti javaslat egyik pontja kimondja, hogy a nem megfelelően tevékenykedő cenzorokat meg kell inteni, így történt a már említett Reseta Jánossal is. 1847-ben éppen az Ungar című lapban átengedett cikk miatt, amely nem vetett kedvező fényt az uralkodóra, és ezért azzal vádolták a cenzort, hogy pártfogolja a lap ellenzéki tendenciáit. Apponyi ezt követően Czech Jánost, a Központi Könyvvizsgáló Hivatal ülnökét utasította, hogy az Ungar című folyóiratot tartsák kordában, továbbá kifejtette, hogy a Pester Zeitung jó irányt követ, míg az Ungar-t Reseta pártfogása rossz irányba tereli. A kancellár ezért kérte az ülnököt a megfelelő intézkedések megtételére. Czech jelentésében megerősítette, hogy Reseta cenzor engedékenynek bizonyult az Ungar-ban megjelent cikk kapcsán, és kifejtette, hogy a cenzor az ominózus cikket pikáns és humoros irodalmi műnek ítélte, Czech viszont egyenesen cenzúraellenesnek és politikai tartalma miatt kevésbé irodalminak. Apponyi utasította Czechet, hogy figyelmeztesse Resetát és a hasonló cenzorokat.¹³⁷ Annak ellenére, hogy cenzori munkássága alatt több alkalommal is megdorgálta az udvar, Reseta 1848-ig hivatalában maradt. Ez a cenzúra kétarcúságával magyarázható Frank Tibor szerint: egyrészt adottak voltak a szigorú elvárások és követelmények, másrészt a végrehajtásra hanyagság volt jellemző.¹³⁸

A reformkor sajátos folyóirattípusa volt az irodalmi divatlap, mint az Életképek és a Honderű című lapok, amelyekre 1846 és 1847 folyamán különösen ügyelt Apponyi. Az Életképeket Frankenburg Adolf alapította, rendszeresen 1844-től jelent meg. A lap kezdetben kevesebbet foglalkozott a politikai és társadalmi élet kérdéseivel, ezekhez 1845-től kezdődően került közelebb, Bécs figyelmét viszont csak 1846-tól kezdte élvezni, amikor a Tízek Társasága csatlakozott a folyóirathoz. A Honderű 1843-ban indult útjára Petrichevich Horváth Lázár szerkesztésében azzal a céllal, hogy megnyerje az arisztokráciát a magyar irodalom támogatására, így leginkább az irodalmi élet elmaradottságával és a művelődésre való ösztönzéssel foglalkoztak a benne megjelent cikkek. 1845-től Nádaskay Lajos lett a lap szerkesztője, amely következtében egyre inkább a Petőfi-ellenesség lett a cikkek központi témája, és így a lap kezdett veszíteni jelentőségéből.¹³⁹ A lapot Apponyi is felkarolta, elnöki

¹³⁶ HHStA, StK, P, U Karton 1. 276–284. f.; közli: Andics 1981. 142–146.

¹³⁷ MOL A 45 1847:295, 1847:370, 1847:373.

¹³⁸ Frank 1177.

¹³⁹ Tamási Anna: *Az Életképek 1846–1848*. Budapest, 1970. 18–24.

felterjesztésben javasolta, hogy egy időre a lap kiadási költségeit az államkincstárból fedezzék.¹⁴⁰

A két folyóírra vonatkozólag a bizalmasan iktatott elnöki iratokban valamint Kolowrat aktái között maradt fenn néhány ügyirat.¹⁴¹ 1846. szeptember 1-jén tett Apponyi elnöki felterjesztést, amelyben az ellenzéki Életképek megszüntetését és a konzervatív Honderű támogatását irányozta elő. A lapokkal kapcsolatban Apponyi kifejtette, hogy a magyarországi hírlapirodalmat az ellenzék uralja, s noha a lapokban nincs lehetőség a nyílt politizálására, az opposíció az irodalmi lapok hasábjain mégis tud foglalkozni a mindennapi élet kérdéseivel és jelenségeivel, s ez gyakran át is megy a cenzúrára. Három ilyen jellegű lapot tartott említésre méltónak: az Életképek, a Divatlap és a Honderű – előbbi kettő ellenzéki, míg utóbbi konzervatív jellegű. Apponyi szerint politikai lapokat csak a tanultak olvasnak, míg az irodalmi lapok sokkal szélesebb publikumhoz eljutnak. Ezért azzal a javaslattal állt elő, hogy a kormánynak „áldozatok árán” pártfogásba kell vennie a Honderű című lapot, mint azt már korábban tette a tisztán politikai lapok esetében. Mivel a Honderű legnagyobb ellenének az Életképek számított, mind a szerkesztőt, mind pedig az olvasóközönséget tekintve, ezért Apponyi el akarta némítani. A lap szerkesztőjétől először Petrichevich, majd Kánicz Manó kívánta megvásárolni a lap kiadását 4000, illetve 7-8000 forintért, Frankenburg azonban nem fogadta el az ajánlatokat. 1846 augusztusában Petrichevich újra felkereste Frankenburgot, ekkor már Apponyi levelével érkezett, aki 5000 forintot ajánlott a szerkesztőnek, ha átadja a lapot és előfizetőit a Honderű tulajdonosának, és esetleg annak szellemében még be is segít a lap szerkesztésébe – az ajánlatra nemet mondott.¹⁴² Apponyi e javaslatát Kübeck is támogatta. A felterjesztés szeptember 22-én került Kolowrat elé, aki nem talált kifogásolnivalót a javaslatban, majd 26-án az uralkodó is jóváhagyta a kancellár felterjesztését és titoktartásra kérte Apponyit.¹⁴³ 1847. januárban Frankenburgot ülnöknek nevezték ki a magyar udvari kamarához, az aktára Apponyi a következő megjegyzést írta: Frankenburg nem tudja biztosítani családjá megélhetését, ezért az uralkodó szolgálatába kíván állni.¹⁴⁴ Februárban pedig Apponyi audienciára rendelte Frankenburgot, aki így emlékezett vissza a találkozóra: „Február közepe felé meghívást kaptam Bécsbe a főkancellárhoz. Budán kifogytak a puskaporból, tehát az ostromot Bécsből kellett folytatni [...] Gróf Apponyi, kivel ez alkalommal először találkoztam, főúri nyájassággal fogadott [...] s határozottan kijelenté,

¹⁴⁰ MOL A 45 1845:641.

¹⁴¹ MOL A 49 1846:229, 1846:235, 1847:12, 1847:85, 1847:111, 1847:138.; HHStA, KA, StR, MKA 1846:1694, 1847:941.

¹⁴² Frankenburg Adolf: *Emlékiratok*. III. kötet Emich Gusztáv, Pest, 1868. 186–191.

¹⁴³ HHStA, KA, StR, MKA 1846:1694, MOL A 49 1846:229 és 235.

¹⁴⁴ MOL A 49 1847:12.

*hogy a dolog így nem mehet tovább, s ha Széchen nem tudott, vagy nem akart módot találni, annak más fordulatot adni, meg fogja ő a csomót oldani, akár tessék ez a hatalmas pártfogóimnak, akár nem.*¹⁴⁵ Ezt követően április végén Apponyi javasolta Frankenburg kancelláriai fordítóvá történő kinevezését Bécsbe valamint fizetésének kiegészítését.¹⁴⁶ De még ezzel a lépéssel sem sikerült a kormánynak elérni az Életképek megszűnését, mert Frankenburg Szőgyény-Marich Lászlónál – aki ekkor a Helytartótanács Tanulmányi Bizottságának az elnöke volt – kieszközölte a lap kiadási jogát.¹⁴⁷

Az elnöki iratok közé kerültek iktatásra cenzúrát érintő ügyek is, például Czech János a Központi Könyvvizsgáló Hivatal tanácsosának, Mailáth György országbíró és Joseph Sedlnitzky rendőrminiszter jelentései hírlapi cikkekről, Táncsics Mihály műveiről valamint Czakó Zsigmond Leona című drámájáról, illetve a könyvkiadókról, könyvesboltokról, azok árukészletéről. Ezen kívül találhatók köztük legfelsőbb kéziratok is a sajtóügyet illetően.

Az irodalmi alkotások közül 1847. első felében nagy figyelmet kapott Czakó Zsigmond Leona című drámája,¹⁴⁸ annak ellenére, hogy magának a műnek és a belőle készült színpadi darabnak nem volt akkora jelentősége, mint amekkorát eleinte a kancellár és az udvar tulajdonított neki. A szóban forgó dráma egy mitikus jellegű és ironikus darab volt, a mű összefoglalta az író világról és az ember életlehetőségeiről alkotott nézeteit. A szerző a drámát még 1846 májusában megírta Judit címmel, de a cenzúra nem engedélyezte sem az előadást, sem a kinyomtatást, mivel a művet vallás és államellenesnek ítélte meg. Az uralkodó 1847. február 6-án kért jelentést Apponyitól Czakó Zsigmond drámáját illetően, hogyan mehetett át a cenzúrán, mivel a mű szembehelyezkedik az elfogadott értékrenddel, ezért a kancellár tegye meg a szükséges intézkedést és tegyen jelentést. Az 1847. február és június között lefolytatott vizsgálat következtében Czakó több módosítást hajtott végre a szövegen, hogy azt végül bemutathassák, majd kinyomtassák. Apponyi a kéziratban foglaltak tudomásul vétele után értesítette Mailáth Györgyöt, s felvilágosítást kért tőle a drámát és az előadást illetően. Mailáth március közepén küldte is a beszámolót a dráma bemutatójáról, amely, mint írta, nem bizonyult sikeresnek. Apponyi június elején tette meg felterjesztését az ügygel kapcsolatban az uralkodónak, amelyben kifejtette, hogy a darab sikertelensége miatt nem kellene tárgyalást

¹⁴⁵ Frankenburg 225–226., idézi: Tamási 22.

¹⁴⁶ MOL A 49 1847:85, 1847:111., HHStA, KA, StR, MKA 1847:941., Separat Billeten Protokoll 1847 Nr. 469.; Frankenburg 234. Frankenburg előléptetését így tudatta az olvasókkal a 'Mi hír Budán?' című rovatban: „*Bécsbe történt hivatalos előmozdításunk következtében az Életképeket többé nem szerkeszthetvén, helyünket felsőbb jóváhagyás reményében, Jókay Mórnak [...] engedők által.*” Életképek 1847. május 29. 22. sz. 717.

¹⁴⁷ Frankenburg 232.; Tamási 24.

¹⁴⁸ Czakó Zsigmond (1820–1847) színész és drámaíró. Az íróról és munkásságáról bővebben: Czakó Zsigmond összes művei. S. a. r. és bev.: Ferenczy József. Budapest, 1883–1884.; Dörgő Tibor: Czakó Zsigmond és világértelmező drámái. Budapest, Napkút Kiadó, 2004.

kezdeményezni az ügyben, mert már egyébként is kezd feledésbe merülni. Az uralkodó leiratában a cenzort tette felelőssé, mivel átengedte a művet, s az országbíró lett megbízva, járjon el az ügyben.¹⁴⁹ Csakót a Honderű is élesen kritizálta a Leona című darab miatt, tehetségtelennek és lázítónak titulálták, akinek „*darabjaiban minden természetlen, torzított*”.¹⁵⁰

A szerzők közül Táncsics Mihályt már elég korán, első műveinek megjelenésekor szigorúan figyelte a cenzúra. A negyvenes évek elején a *Sajtószabadságról nézetei egy rabnak* című munkájával, a negyvenes évek második felében pedig *Népkönyv* című tankönyvével került fel a tiltólistára.¹⁵¹

A Népkönyv első példánya 1846 októberében jelent meg, s az első jelentés november elején készült a műről, amely „*tartalma így irányánál fogva is a legveszedelmesebb munkák közé sorolható*”.¹⁵² Eötvös József a királyi ügyek igazgatója 1846. november 14-én elküldte Táncsics *Népkönyv* című munkájának elemzését Apponyinak. Eötvös véleménye szerint a mű lázító hangvételű, s oldalszám szerint fel is sorolta ezeket a megjegyzéseket (Táncsics támadja az egyházat, jogegyenlőséget hirdet stb.), de ugyanakkor egyes kitételek miatt védelmébe is vette. Például nem tartotta pártütőnek, mert tiszteletben tartotta a törvény szentségét, s idézte is a mű megfelelő részét: „*halál annak fejére, a ki törvénytelenül és véres zavargással országgyűlésen kívül akar a bajon segíteni*”. Végül úgy vélte, hogy „*mint hűtlenség, megbosszulandók*”, büntetésként pedig néhány év börtönt szabna ki rá. A *Népkönyv* körüli botrány miatt Táncsics többi művét is körözni kezdték.¹⁵³ Apponyi ezt követően elnöki iratban értesítette Mailáth György országbírót, hogy az uralkodó megparancsolta hűtlenség vétsége miatt „*a szerző a városbeli hatóság által befogattatván, tüstént perbe idéztessék*.” Az ügyről, „*Táncsics Mihály elvetemült művéről*” 1847. január elején készítettek kancelláriai felterjesztést.¹⁵⁴ Metternich január 19-i jegyzékében közölte Apponyival a drezdai követ jelentését, miszerint a szász kormány megtiltotta a 20 ívnél nagyobb terjedelmű magyar irományok kinyomtatását, tovább az államkancellár kifejtette Táncsics műve kapcsán, hogy a nyomtatást illetően vizsgálatot kell végrehajtani, és a cenzort is felelősségre kell vonni.¹⁵⁵ Március folyamán meglehetősen aktív ügyintézés folyt Táncsicsot illetően. Egyrészt Eötvös József igazgató értesítette az országbírót, hogy Táncsics Mihályt március 4-én elfogták

¹⁴⁹ MOL A 45 1847:102, 1847:220, 1847:282, 1847:453. Dörgő 141–164. Vízota Gyula: *Czakó „Leona” című drámája és a cenzúra*. In: Vasárnapi újság. 1913. 60. évf. 40. sz.

¹⁵⁰ Mezösi Károly: *Közelebb Petőfihez*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972. 321.

¹⁵¹ A Táncsics Mihály elleni cenzúrahadjáratról bővebben: Kovács, 1970. 273–287.

¹⁵² Kovács 1970. 283.

¹⁵³ Kovács 1970. 285.

¹⁵⁴ MOL A 39 1847:906, 1847:2393.

¹⁵⁵ MOL A 39 1847:1931, 1847:2392.

Zágráb megyében, és 12-én érkezett Pestre fegyveres őrizettel. Mailáth országbíró tudomásul véve az információkat, utasította Eötvöst, hogy küldjön beszámolót Táncsics műveit és azok fellelhetőségét illetően. Eközben Apponyi elnöki iratban kért felvilágosítást a Táncsics ellen indított eljárás során fogatosított intézkedésekről, valamint a szerző műveinek kivonatát kérte.¹⁵⁶ Az országbíró minderről március 29-én értesítette a kancellárt, aki április 8-án számolt be jegyzékben Metternich hercegnek az ügy fejleményeiről.¹⁵⁷

Táncsics Mihály ügye „Pest megye közönségét” sem hagyta hidegen: március és június folyamán megírták az uralkodónak azon észrevételüket, hogy a szerző elfogatása nem a törvényeknek megfelelően történt, ők ugyan nem kívánják védeni az író, de arra ügyelni fognak, hogy az eljárás folyamán törvénytelenység ne történjen.¹⁵⁸

Az iratváltások zöme Apponyi és Mailáth György között zajlott, de akadnak közöttük más jelentések is a kancelláriai levéltárban, például egy Jósika Samutól, miszerint a *Népkönyvhöz* már Nagyszebenben is hozzá lehet jutni, vagy Földváry Gábor Pest megyei adminisztrátortól, hogy Táncsics említett művével és más tiltott könyvekkel is kereskednek.¹⁵⁹ Sedlnitzky rendőrminiszter hasonló esetről értesítette Apponyit május elején, hogy Debrecenben is árulják Táncsics művét.¹⁶⁰ Metternich államkancellártól is érkezett novemberben egy jelentés, miszerint egy Ernst Keil lipcsei könyvkereskedőnél megjelent német nyelven Táncsics *Népkönyve*.¹⁶¹

Apponyi sajtó és cenzúra ügyekben kifejtett politikája illeszkedett az udvar sajtópolitikájába, ennek tükrében a jelentésekben foglaltakról tájékoztatta az illetékes hatóságokat, valamint végrehajtotta a hozzá érkező utasításokat. De nemcsak közvetítő szerepet játszott, mivel például a Honderű című lap fentebb leírt támogatási módja az ő ötlete volt. Ezen a területen is alkalmazta a rendszer egyik jellemző eszközét, a lefizetés módszerét Frankenburg Adolf vagy Ljudevit Gaj esetében.

Lengyel menekültek

Európa forradalmi hullámai a Lengyel Királyság területét sem hagyták érintetlenül, a bécsi döntés értelmében létrejött új államalakulatban az első felkelés 1830 novemberében robbant ki, és csak 1831 októberében sikerült a cári csapatoknak leverni. A bécsi kormányzat

¹⁵⁶ MOL A 45 1847:240.

¹⁵⁷ MOL A 39 1847:6627.

¹⁵⁸ MOL A 39 1847:6638, 1847:10917.

¹⁵⁹ MOL A 45 1847:101, 1847:305.

¹⁶⁰ MOL A 45 1847:338, 1847:551.

¹⁶¹ MOL A 45 1847:1002, 1847:1085.

kezdetben semlegességet tanúsított a lengyel kérdésben, ezért kerülhetett sor Magyarországon szimpátiatüntetésekre, illetve megjelentek az első menekültek az északi vármegyékben. Az európai közvélemény is kedvezően fogadta a lengyel politikai menekülteket, a Nagy Emigráció szellemi és politikai tekintetben tevékeny hulláma 1831 és 1849 között öntötte el Európát, több kisebb-nagyobb emigráns szervezet is alakult, de egyiküknek sem sikerült támogatót találni a lengyel ügy számára. Bécs nyugtalanságát azonban fokozta a Magyarországra emigrált lengyelek egyre növekvő száma, akik elsősorban nemesi udvarokban találtak maguknak menedéket. Metternich attól tartott ugyanis, hogy a lengyelek a francia forradalom és a magyar elégedetlenek között vállaltak közvetítő szerepet és egy európai méretű forradalmat készülnek kirobbantani, ezért Sedlnitzky megtiltotta az emigránsok bejövetelét. A Magyar Udvari Kancellárián tartották számon a körözött lengyel menekülteket valamint a befogadó családokat.¹⁶²

1831 után a lengyel mozgalom központja Galícia lett, ahol 1846 folyamán újabb felkelés robbant ki. A mozgalom irányítását vagyontalan nemes ifjak vállalták magukra, vezetőjük Edward Dembowski és Julian Goslar voltak, nemzeti szabadságot és társadalmi átalakulást hirdettek, de felkelésüket hamar felszámolták, magát Dembowskit pedig a küzdelmek folyamán lelőtték,¹⁶³ viszont a hatóságokhoz ez az információ nem jutott el. Ezt bizonyítják Apponyi és József nádor jegyzékváltásai 1846-ból; július 26-án Apponyi arról értesítette a főherceget, hogy Dembowski Borkowski álnéven bujkál Miskolc környékén, leveléhez mellékelte Sedlnitzky jelentését, valamint Dembowski személyleírását. A kancellár szeptemberben egy Becker nevű szilvásújfalui lakosról kért tájékoztatást, akiről úgy vélték, hogy Dembowski. Októberben a nádor arról tájékoztatta a kancellárt, hogy sem Szepes, sem Ung megyében nem találták a keresett személyt, de tovább keresik. 1847 elején egy jelentésben Sedlnitzky arról értesítette Apponyit, hogy Dembowskit Ung megyében vélték látni.¹⁶⁴ Ezek a jelentések jól példázzák a titkosrendőri szervezet valamint besúgóhálózat ügybuzgóságát.

¹⁶² Szokolay Katalin: *Lengyelország története*. Balassi Kiadó, Budapest, 1996. 91–102.; Kovács Endre: *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában*. Gondolat, Budapest, 1973. 221–247.; Kovács Endre: *Szemben a történelemmel. A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon*. Magvető Kiadó, Budapest, 1977. 224–236.

¹⁶³ Szokolay 101.

¹⁶⁴ MOL N 22 74. csomó 1846. július 26. No. CIII/1-3.; szeptember 2. No. CXXVIII/2.; szeptember 16. CXXXV/1-5.; október 18. No. CXL.; december 20. No. CLXXVIII.; Kovács Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959. 321.; Sedlnitzky jelentései: MOL A 45 1847:20, 1847:236.

A krakkói felkelés leverése ellenére Metternich és Apponyi valamint a nagybirtokosok nyugtalansága nem szűnt meg, továbbra is attól tartottak, hogy a Magyarországra érkező emigránsok hatással lesznek az ellenzéki mozgalomra illetve a parasztságra.¹⁶⁵

Ez a nyugtalanság jól nyomon követhető a kancelláriai aktákban, valamint a József nádorral folytatott jegyzékváltásban is, amelyek egymásutánjából szépen kirajzolódik a Bécs és Magyarország között fennálló kommunikációs csatorna. A besúgók jelentései alapján Sedlnitzky írt Apponyinak a megfigyelendő személyekről, eseményekről, a kancellár pedig József nádort kérte, hogy adjon bővebb tájékoztatást az adott személyeket illetően. Ezt követően a nádor az adott (leginkább az északi) vármegyék főispánjaitól kért tájékoztatást, majd ezt tudatta a kancellárral, aki továbbította a kapott információt Bécsbe.¹⁶⁶ Ebbe a kommunikációs láncolatba gyakran Mailáth György országbíró is bekapcsolódott.¹⁶⁷

Az elnöki iratok is szép számmal tartalmazzak aktákat a lengyel menekültekről,¹⁶⁸ ezek többnyire különböző személyekről vagy lengyel emigránsok publikációs tevékenységéről készült jelentések, amelyek alapján Apponyi és Sedlnitzky a megfigyeléseket végeztette. Az iratokból azonban kiderül, hogy a „nagy lengyel összeesküvést” nem sikerült leleplezni, Dembowski esetében a hajtóvadászat hiábavalónak bizonyult, ezért a legtöbb utasítás a megnevezett emigránsok hazatoloncolásáról szólt, illetve a publikációs tevékenységüket akadályozták. A Könyvvizsgáló Hivatal tanácsosa 1847. február végén megtiltotta a cenzoroknak az Erdély és Magyarország uniójáról szóló lengyel cikkek kinyomtatására való engedélyezését – ezzel kapcsolatban Apponyi elnöki iratot intézett Czech Jánoshoz.¹⁶⁹

Apponyi a lengyel menekültek esetében külön elnöki felterjesztést nem tett, ebben a kérdésben csak közvetítő szerepet töltött be az udvar és a Helytartótanács között.

Az erdélyi országgyűlés előkészítése

1846-ban nevezték ki Apponyit a konferencia erdélyi ügyeket tárgyaló bizottságának tagjává.¹⁷⁰ A kinevezés pontos időpontját csak hozzávetőlegesen lehet meghatározni, mert az erről szóló iratok nem állnak a kutatás rendelkezésére, az akta iktatószámát tekintve az év

¹⁶⁵ Kovács 1973. 244.

¹⁶⁶ A lengyel menekültekhez kapcsolódó jegyzékváltások Apponyi és József főherceg között a „Dembowski-ügy” mellett: N 22. 74. csomó 1846. április 21. No. LXI.; április 23. No. LXII., május 3. No. LXXI.; június 9. No. XCIII.; július 26. No. CII., augusztus 7. No. CXI-CXII.; szeptember 4. No. CXXIX.; október 7. No. CXLIV.; október 19. No. CL.; 1847. január 1. No. I.

¹⁶⁷ N 22. 74. csomó No. CXL., No. CLXXVIII., I.; MOL A 45 1847:310

¹⁶⁸ MOL A 49 1845:227.; MOL A 45 1847:50, 1847:125, 1847:127, 1847:129, 1847:153, 1847:168, 1847:172, 1847:184-185, 1847:241, 1847:454, 1847:485, 1847:560, 1847:754, 1847:945.

¹⁶⁹ MOL A 45 1847:158, 1847:184.

¹⁷⁰ HHStA, KA, StKonf Index Band 45. 1846:968 és 1063.

középső harmadában kerülhetett rá sor, mivel az előtte és utána lévő akták júliusi, augusztusi keltezésűek. A kinevezését követően az erdélyi kancelláriáról érkezett felterjesztésekről készült jegyzőkönyvek mindegyikén szerepel a „vidi Apponyi” vagy „gesehen Apponyi” aláírás, és egyes ügyeket véleményezett is. A kancellár véleménye mérvadónak számított a konferencia számára, több alkalommal az ő javaslata alapján hoztak határozatot bizonyos kérdéseket illetően, például az országgyűlés idején tartandó ítélkezési szünet kapcsán.¹⁷¹

Erdélyben az 1840-es évek második felében az erőviszonyok a konzervatív tábornak kedveztek, ehhez nagyban hozzájárult, hogy Erdély társadalmi és nemzetiségi viszonyai eltértek a magyarországi állapotoktól – viszont a liberális ellenzék a magyarországi ellenzék reformpolitikájához hasonló programmal operált.¹⁷² Egy másik tényező is a konzervatív tábor előnyére vált, mégpedig az alkancellár, báró Jósika Samu személyében. Jósikát Apponyival egy időben 1844 novemberében nevezték ki alkancellárnak ugyanazzal a céllal: a kormány kezdeményezőkézségét reprezentálandó reformpolitika végrehajtására. Jósika ügyesen igyekezett semlegesíteni az erdélyi liberálisokat: szegényebb konzervatív nemesek adminisztrátori kinevezését szorgalmazta, illetve olyan regalistákat választott a soron következő országgyűlésre, akiknek anyagi támogatásra volt szükségük – így kötelezve el őket a kormány mellett. Az országgyűlés apropóján Jósika hatezer forintot kért a kincstárból a szegényebb regalisták támogatására – a kérelmet Kübeck adta elő az államkonferencián. Apponyi egyetértett a képviselők anyagi támogatásával, mivel több szempontból is fontosnak tartotta, hogy az erdélyi országgyűlésen többségben legyenek a regalisták, mert ez egyrészt jó hatással lehet a soron következő magyar országgyűlésre is, másrészt pedig az úrbéri viszonyok rendezése miatt. Az uralkodó végül engedélyezte a kért összeget a titkos kincstárból.¹⁷³

Az 1846-47. évi erdélyi országgyűlés az új rendszer első nagy próbatétele volt. Jósika szorgalmasan készült az országgyűlésre, az elkészült adó- és úrbéri operátumot még 1845 folyamán átadta a törvényhatóságoknak, hogy vitassák meg azokat, és ennek megfelelő követutasításokat készítsenek. Lépését nem helyeselték az udvarnál, Erdélyben egyébként is szigorúbban léptek fel, nehogy hasonló viszonyok alakuljanak ki Magyarországgal, mert az elősegítené az unió létrejöttét, ami viszont veszélyeztette volna az összmonarchián belül az erőegyensúlyt. Az államkonferencia egy részének álláspontja az úrbérrendezés kérdésében az volt, hogy a magyarországihoz hasonló eljárást kövessenek. Apponyi viszont ezt nem tartotta

¹⁷¹ Erdélyi kancellária felterjesztése 1846. szeptember 25. HHStA, KA, StKonf 1846:1243. (MOL X W 4460)

¹⁷² Trócsányi 493–502.

¹⁷³ HHStA, KA, StKonf 1846:1084. (MOL X 1252)

jó megoldásnak, mivel Erdélyben más volt a viszony a földbirtokosok és a jobbágyok között, és ez egyébként sem javítana sokat a parasztság helyzetén, másrészt pedig a végkifejlet ellenkezne Bécs politikájával, hiszen ennek következtében kiegyenlítődhetnek a két országrész viszonyai, ami könnyen válhat az unió alapjává.¹⁷⁴

A diéta legfontosabb kérdése az úrbéri viszonyok rendezése volt. A kérdés liberális megoldásában szerepelt a tagosítás és az ősiség eltörlése is – ezzel veszélyeztetve a kisbirtokos nemesség létbiztonságát. Az ellenzék emiatt fokozatosan veszített támogatottságából, s így az országgyűlésen sem sikerült egységes állásfoglalást kialakítaniuk. A diétán a konzervatív javaslatot fogadták el, és iktatták törvénybe, de a bevezetésére már nem volt idő. A törvény szerint az átlagos teleknagyság alapján határozzák meg, hogy kire mekkora telek jut, és ehhez állapították meg a jobbágyok szolgáltatásait. A törvény következtében a jobbágyföldek egy része a földesurak kezére került.¹⁷⁵

A diéta egy másik lényeges kérdése az újoncállítás volt, amelyről Apponyi is hosszan kifejtette véleményét az államkonferencián. Jósika szabad toborzást akart hirdetni, Apponyi viszont megkérdőjelezte, hogy egyáltalán megteheti-e a kormány, hogy a rendek megkérdése nélkül állít ki újoncot. Ilyen jogot csak akkor gyakorolhat egy kormány, ha arra alapos oka van, ami lehet egy törvény vagy pedig a gyakorlat. Apponyi szerint itt egyik lehetőség sem áll fenn, és korábbi országgyűlések példáját felhozva indokolta meg véleményét, majd báró Hietzinger tanácsos javaslata mellett kötelezte el magát. E szerint a kormány köteles a rendekkel egyetértésben gondoskodni a hadsereg kiegészítéséről. Az uralkodó Hardegget bízta meg azzal, hogy értesítse Jósikát a konferencia álláspontjáról.¹⁷⁶

Apponyi erdélyi politikája a kormányzat szándékának megfelelő volt – ezt a legjobban úrbéri kérdésben tett állásfoglalása mutatja.

Jubileumi ünnepség

1846 nyarán elkezdték szervezni József nádor 50 éves szolgálatának jubileumi ünnepségét, amelyet eredetileg november 12-én szándékoztak megtartani, majd Apponyi javaslatára átrakták november 15-re.¹⁷⁷ A szervezkedés több fórumon is zajlott, az államkonferencia, a kancellária és a Helytartótanács is részt vett benne, a hatóságok levéltárában levelek,

¹⁷⁴ HHStA, KA, StKonf 1846:970. (MOL X 1252) Szintén az örökváltságról: uo. 1846:1098., 1847:790.

¹⁷⁵ Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 1335–1341. Az úrbéri viszonyok rendezéséről bővebben: uo. 1339–1341.

¹⁷⁶ HHStA, KA, StKonf 1847:172. (MOL X W 4463) A törvénytervezetről készült konferencia jegyzőkönyv: uo. 1847:940.

¹⁷⁷ HHStA, KA, StKonf 1846:935, 1846:1110. (MOL X W 764)

beadványok találhatók e tárgyban.¹⁷⁸ Az ünnepség szervezését azonban beárnyékolta, hogy József főherceg betegség miatt ágynak esett; az uralkodó felszólította Apponyit, hogy rendszeresen küldjön tájékoztatást a nádor hogylétéről, erről a kancellár Metternichet tudósította.¹⁷⁹ Október közepén azonban a nádor betegsége miatt úgy döntöttek, hogy leállítják az ünnepség szervezését.¹⁸⁰

Széchenyi István is bekapcsolódott az ünnepség előkészítésébe, már 1846. áprilisban egy emlékiratot adott át a konferenciának, amelyben minden részletre kiterjedően javaslatot tett az ünnepség lebonyolítására a meghívók kiküldésétől kezdve (amit egyébként a magyar kancellára testált) a vendégek utaztatásán és elszállásolásán át egészen az ünnepi bankettig vagy „maszkabálig”. Emellett javasolta, hogy ez alkalomból a kincstár költségére létesítsenek ipartanodát.¹⁸¹ Majd szeptember folyamán levélben arra tett javaslatot Apponyinak, hogy az újonnan alapított politechnikumot nevezzék József Ipartanodának a nádor tiszteletére. De aggodalmát fejezte ki afölött, hogy a kincstárból semmit nem fog kapni az intézet. *»Ha nem ad semmit a kincstár [...] talán magam fogok felhívást intézni a nemzethez: „50 évi szolgálatért – nem teszen semmit a kormány! [...] Tegyük tehát mi!”*¹⁸² Következő levelében szintén amiatt bosszankodott, hogy a kincstár továbbra sem hajlandó pénzt adni az ipartanodának, és sajnálatát fejezte ki, hogy *„a főherceg betegsége olyan komolyra fordult.”*¹⁸³

Az ünnepségi előkészületekben az egyik fő koordinátor maga a kancellár volt, s ez is mutatja, milyen sokféle feladatnak tett eleget.

Apponyi kancellársága

Apponyi al- majd főkancellári kinevezése hivatalnoki és politikai előéletének ismeretében prognosztizálható volt, hiszen személyében adott egy szorgalmas és szakképzett hivatalnok, aki politikailag is megbízható. Egy ilyen emberre volt szüksége Metternichnek az új bécsi reformpolitika levezényléséhez, mivel az akkori kancellárok – Mailáth Antal magyar és Nopcsa Elek erdélyi kancellár – nem voltak egyrészt ennek az új irányzatnak a hívei, s másrészt, mint ilyenek akadályozták volna a rendszabályok végrehajtását. Így került Apponyi és Jósika alkancellári pozícióba – a korábbi kancellárok rögtöni lemond(at)ása borzolta volna

¹⁷⁸ MOL N 22 No. LXVIII/1–2., LXXI., CXXIX.

¹⁷⁹ HHStA, KA, Separat Billeten Protokoll Band 1846. 557. Nr. 841. a tudósítások: HHStA, StK, P, U Karton 2. Kon G 1-72. f. (1846. október 13., 14., 17., 20., 21., 23., 1847. január 9.)

¹⁸⁰ MOL N 22 No. CL/1.

¹⁸¹ Széchenyi emlékirata 1846. április 26. közli: Adatok II. 534–543.

¹⁸² Széchenyi levele Apponyinak 1846. szeptember 30. MTAK Kt SzGy K 193/56.

¹⁸³ Széchenyi levele Apponyinak 1846. október 8. MTAK Kt SzGy K 193/57.; *„a mai egy szerencsétlen nap, a főherceg sokkal rosszabbul van.”* 1846. október 27. MTAK Kt SzGy K 193/60.

az egyébként sem nyugodt kedélyeket. Apponyi kiválasztása nem egyik napról a másikra történt, hiszen Metternich már 1843 nyarán „ismerkedett” a gróffal.

Már az 1843-44. évi diéta vége felé is érzékeltette az ellenzéki képviselők néhány megjegyzése, hogy Apponyi magas polcra fog kerülni,¹⁸⁴ sőt Széchenyi István naplójában már 1842 októberében lejegyezte, hogy Apponyi hivatalnok és kancellár lesz.¹⁸⁵ Tehát Apponyi kinevezése nem érte váratlanul sem a rendeket, sem a felsőbb köröket, ennek ellenére mégsem rokonszenveztek a fiatal alkancellárral – ahogy azt Pilgram is jelezte Metternichnek a fentebb említett 1845 végi levelében. Nem maradt arra utaló forrás, hogy Apponyi, hogyan kezelte népszerűtlenségét, annyi mindenestre megállapítható, hogy munkájában ez nem vetette vissza, mivel ahogy nőtt a jogköre, úgy nőtt a keze alá tartozó ügyek száma, s minden feladatnak igyekezett eleget tenni, amivel megbízták.

Apponyi neve a szakirodalomban és a memoárokból egybefonódott az adminisztrátori rendszerrel és annak bevezetésével – ennek azonban több olvasata is lehet. Egyrészt jelentheti azt, hogy Apponyi volt a rendszer kidolgozója vagy kezdeményezője,¹⁸⁶ ahogy például Joseph Andrew Blackwell jelentéséből kiolvasható.¹⁸⁷ Másrészt, hogy Apponyi a rendszert „feladatként” kézhez kapva végrehajtja azt. Ennek újabb két jelentése lehet, egyrészt feltételezhető belőle, hogy Apponyi egy eszköz vagy báb volt a kormány kezében, másrészt nem más, mint ami véleményem szerint volt: egy kancellár, aki a legjobb tudása és meggyőződése szerint teljesítette hivatalával járó feladatait és kötelességeit.

Franz Hartig művében jól megragadta Apponyi és az adminisztrátori rendszer „viszonyát”, így írt 1850-ben: *„A főispánok és a megyei adminisztrátorok intézményének újra bevezetését Apponyi rendszerének nevezték, habár ezeket a rendszabályokat még az 1844. évi országgyűlés idején meghozták, tehát Apponyi magyar kancellárrá történő kinevezése előtt.”*¹⁸⁸ Apponyi valószínűleg nem vett részt a rendszabályok kidolgozásában, sem Metternich, sem Ferdinánd nem nevezte őt meg a kidolgozásra összeült bizottság tagjaként. A bizottság összehívásáról szóló legfelsőbb kézirat mellett található a bizottság két ülésének (július 11. és szeptember 10.) jegyzőkönyve,¹⁸⁹ amelyeken csak a „vidi Jósika” és a „vidi

¹⁸⁴ Például Pálffy József megjegyzése az 1844. július 12-i hozzászólásában. FN V. 198.; Wirkner Lajos is erről számol be visszaemlékezésében. Wirkner 175.

¹⁸⁵ SZIN V. 636.

¹⁸⁶ Például: Horváth 1964. 143.

¹⁸⁷ „Apponyi gróf – a mostani kancellár – szükségesnek látta a megyei főispán hivatalát névlegessé tenni azáltal, hogy több mint húsz megyébe adminisztrátorokat nevezett ki, [...] Apponyi gróf fő indoka e rendszer bevezetésére valószínűleg az volt, hogy a kormány befolyását növelje, és így többséget szerezzen az alsótáblán.” (1847. december 22. Pozsony) Haraszi–Taylor Éva (szerk.): *Joseph Andrew Blackwell magyarországi küldetése 1843–1851*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 94.

¹⁸⁸ Franz Hartig: *Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848*. Friedrich Fleitscher, Leipzig, 1851. 75.

¹⁸⁹ MOL A 45 1844:1166.

Szögyény” aláírás szerepelnek, amennyiben Apponyi is jelen lett volna az üléseken, az ő láttamozó aláírása is rákerült volna a jegyzőkönyvekre. Arra utaló forrás sem található, hogy Apponyi tudott volna a bizottság létezéséről és a készülő tervekről, és noha az uralkodó utasítása szerint a bizottság működése szigorúan titkos volt, nem zárható ki egyértelműen, hogy a grófot nem informálták a történésekről.

Apponyi György hivatalnokból lett politikus, majd politikus hivatalnok. A szerepkörök keveredése miatt a gróf egyszerre volt lojális és szorgalmas hivatalnok, valamint analitikus és szakértő politikus. Ugyanakkor ez meghatározta azon eszközök körét is, amelyeket munkája során alkalmazott: személycserék, lefizetések, tekintélyes mágnások befolyásának felhasználása – ezek az új rendszabályok által létre hívott szisztéma eszköztárában is megtalálhatóak voltak. Apponyinak a kézhez kapott feladat végrehajtásához széles jogkört biztosítottak, már kinevezését követően beavatták a konferencia döntéseibe, később annak munkálataiba is bevonták. Tisztségét hivatalosan a főkancellár feladatait megkönnyítendő hozták létre, 1845 folyamán a horvát kérdéssel kapcsolatban ő végezte az érdemi munkát, majd fokozatosan vette át az ügyek intézését, mígnem 1846. áprilisban minden ügyben szabad kezet kapott. Nem vonta ki magát egyetlen ügy alól sem, még a bányatörvénykönyv kapcsán is hosszas javaslattal állt elő nemcsak országgyűlési programjában, hanem 1847 szeptemberében is,¹⁹⁰ pedig az előző országgyűlésen ezen ügy tárgyalásához nem volt hozzászólása. Az ő munkáját segítő javasolta 1846 őszén Szögyény-Marich László kinevezését második alkancellárnak¹⁹¹ – viszont utóbbi korántsem végzett akkora és olyan jellegű munkát, mint Apponyi második alkancellárként; erről tanúskodnak mind az elnöki iratok mind az államkancellária aktái.

Egy másik fontos kérdés, hogy Apponyi mennyiben tudta érvényesíteni és képviselni saját véleményét és akaratát kancellárként, illetve ez mennyiben volt a sajátja. Andics Erzsébet véleménye szerint Apponyi átvette a metternichi érvrendszer főbb tételeit, amely 1847. januári programjában nyilvánult meg, de ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy annak egyes elemeit „*jól megfontolt okokból kihagyta tervezetéből.*”¹⁹²

Kisebbségi ügyeket illetően, mint például az egyes hivatalnoki vagy egyházi állásokba történő kinevezések kapcsán az esetek nagy részében az uralkodó az Apponyi által javasolt személyeket nevezte ki, szintén ez volt az eljárás a kegydíj adományozást illetően is, akiket a kancellár alkalmasnak talált, annak az uralkodó jóváhagyta a kérelmét. Nagyobb, az országos

¹⁹⁰ Kübeck előterjesztése Apponyi 1847. szeptember 17-i felterjesztéséről a bányatörvénykönyv javaslatot illetően 1847. október 3. HHStA, KA, StKonf 1847:966.

¹⁹¹ MOL A 49 1846:248 és 250.

¹⁹² Andics 1975. 275.

politikát érintő ügyekben is kérték Apponyi véleményét, amelyet rendszeresen ki is fejtett. Leginkább a horvát kérdés volt az az ügy, amelyben megmutatkozott, hogy egyrészt Apponyinak volt saját véleménye, másrészt ez nem egyezett Metternich álláspontjával, sokkal inkább illeszkedett Kolowrat elképzeléseibe. De sajtópolitikája is megemlíthető ehelyütt.

Ezen kívül valóban sok egyezés figyelhető meg Metternich és Apponyi magyarországi politikáját illetően, ami nem véletlen, nyilván ennek (is) köszönhetően esett a választás éppen Apponyira 1844-ben. Továbbá a kormányzat és így Metternich számára is elfogadható volt az az alternatíva, amit a „fontolva haladó” konzervatívok kínáltak fel, ezért is támogatta az államkancellár az újkonzervatívok párttá szerveződését, amivel elismerte a negyvenes évek közepére, hogy változtatni kényszerül az eddigi abszolút politikán, mert az önmagában nem eredményes. Ezért konzervatív reformot hirdetett, ennek végrehajtásának feladatával bízták meg Apponyit, akinek nézetei illeszkedtek az új kormányzati irányelvekbe. S mint ilyen igyekezett legjobb tudásának és saját meggyőződésének megfelelően eljárni az egyes ügyekben. Az a tény, hogy Apponyi „saját meggyőződése” egybeesett az udvar meggyőződésével, nem feltétlenül jelenti azt, hogy pusztán eszköz lett volna a kormány kezében. Ezt alátámasztják a kancelláriai elnöki iratok, az államkonferencia aktái vagy Kolowrat miniszter iratai, amelyek jelentős részén található Apponyitól (hosszas) hozzászólás, s ez sok esetben a legfelsőbb határozat meghozatalában mérvadónak is számított – ahogy a fentebb hozott példák is mutatják. Ugyanakkor jellemző Apponyi ilyen jellegű véleménynyilvánításaira és saját felterjesztéseire is, hogy gyakran hosszasan elmélkedett a bevezetett rendszabályok, a kormánypárti többség kialakításnak valamint az ellenzékkel szembeni fellépés szükségességéről, néha érdemi javaslat nélkül – akkor is, ha nem ez volt a konkrét ügy, amely kapcsán a beadvány született.

Egy további kérdés, hogy a Magyar Udvari Kancellária tevékenységével a magyar rendeket képviselte-e az udvar irányába vagy pedig az udvar kiszolgálójaként és informátoraként működött. A kancellária szerepét tekintve közvetítő szerv volt a bécsi udvar és a magyar rendek között – s mint ilyen mindkét hatáskörnek megfelelt. Viszont, ha a mérleg két serpenyőjébe helyezünk ezeket a szerepköröket, akkor az udvar felé billen a mérleg nyelve, mivel a hivatal élén egy udvarhű politikus állt, maga az intézmény Bécsben volt az államkancelláriával szomszédságban és a magyar udvari kancellárok bejáratosak voltak Metternich szalonjába. S ha valamelyikük már nem felelt meg Bécs aktuális politikai irányvonalának, menesztették (Pálffy Fidél 1838-ban) vagy szabadságolták (Mailáth Antalt 1846-ban). Így, ha a kancellár szándékában is állt volna a liberális reformmozgalom bármilyen jellegű támogatása, nem tudta volna érvényesíteni akaratát; annál inkább, ha a

kormányzat által meghirdetett reformpolitikáról volt szó. A negyvenes évek közepén, a pártalakulások időszakában pedig ez még nyilvánvalóbb lett, mivel a kancellária feladta pártok felettiségét, és a Konzervatív Párt támogatása mellett kötelezte el magát.

A mérleg másik serpenyőjében voltak a magyar rendek – függetlenül a politikai hovatartozástól. Apponyi tisztában volt Magyarország helyzetével, az újításokra szoruló gazdasági és társadalmi problémákkal, s az országgyűlés előkészületei alatt több beadványban is foglalkozott a kérdésekkel, amelyekben hangsúlyozta a reformok szükségességét, olyan területeken, mint a büntetőtörvénykönyv, a bányatörvénykönyv, városok „koordinációja” vagy a katonák ellátása, de javaslatai társadalompolitikai kérdésekkel nem foglalkoztak. A reformellenzék szempontjából ez a magyar haladást gátló magatartásnak minősült, a „fontolva haladó” nézőpontból pedig azt képviselő attitűdnek.

V. Apponyi a magyar politikai közélet erőterében

Apponyi beágyazottsága a magyar politikai közéletbe csekély mértékűnek tekinthető, mivel, ha nem volt országgyűlés, akkor nem igazán tartózkodott Magyarországon, fiatal hivatalnok-éveit is Bécsben töltötte, s alkancellári kinevezését követően hivatalából adódóan szintén leginkább a birodalom fővárosában tartózkodott. Társasági összejöveteleken való részvételéről is csak az országgyűlés ideje alatt tudósítanak a titkosrendőri jelentések, illetve Széchenyi naplója. Azonban a „fontolva haladó” konzervatívok vezetőjeként és kancellárként mégis befolyása volt a politikai közélet alakulására, s jelenléte leginkább a Széchenyi Istvánnal folytatott levelezése és fenntartott munkakapcsolata valamint a Konzervatív Párt alakulása és programja kapcsán ragadható meg.

1. Apponyi és Széchenyi az 1840-es években

Az 1840-es évek második felére Apponyi és Széchenyi között szoros, többé-kevésbé termékeny munkakapcsolat alakult ki, amelyben kölcsönösen próbálták felhasználni a másik pozíciójából kínálkozó lehetőségeket. Széchenyi a Helytartótanács Közlekedésügyi Bizottságának élén biztosíthatta a magyar rendeket a kormány reformszándékáról. Apponyi pedig másodkancellárként jó közvetítőnek bizonyult Széchenyi számára a kormány valamint Metternich felé.

A téma feldolgozásához gazdag forrást biztosít a két gróf levelezése, valamint Széchenyi István naplója.¹ A levelezés hiányos, nem minden levélre található válaszlevél, de a meglévőkből is jól megragadható kapcsolatuk lényege. Levelezésük tartalmát tekintve leginkább a haladás gyakorlati megvalósításáról esett szó, mint a Tisza szabályozás, a vasút vagy a hitelintézet kérdése, de nem maradtak ki az ellenzék megregulálására utaló megjegyzések sem. Leveleik bizalmas hangvételűek, amire a tegeződő viszonyon kívül a gesztusértékű mondatok és az egymás családjával kapcsolatos megjegyzések is utalnak, bár ez utóbbi leginkább Széchenyi leveleire jellemző. Széchenyi naplója egyoldalú forrásnak számít, mivel Apponyitól nem áll rendelkezésre hasonló jellegű forrás, így ebből elsősorban Széchenyi viszonyulásába nyerhetünk betekintést, valamint a napló regiszter jellegéből

¹ Széchenyi István levelei Apponyi Györgynek MTAK Kt. SzGy. K. 193/22–96. és Apponyi György levelei Széchenyi Istvánnak MTAK Kt. SzGy. K. 202/44–56. valamint MTAK Mikrofilmtár A 6523/I. és A 6529/II.

adódóan találkozásaik és levélváltásuk ritmusát követhetjük nyomon – amennyiben említést tett róla a gróf. A naplóbejegyzések zöme eleinte csak az Apponyival való találkozás vagy levélváltás tényét közli, például „George Apponyi zu mir”, „bei Apponyi” vagy „Schreibe an Apponyi” etc., tartalmi közlésre csak néhány esetben került sor. Az 1843-44. évi diétát követően azonban gyarapszik az Apponyi nevét tartalmazó bejegyzések száma, az országgyűlés alatt elsősorban a diétai tárgyakhoz kapcsolódva említi meg a gróft, például „Apponyi György az utcán, 3 napja vitáznak Túrmezőről. Teleky, Pálffy felette heves.”²

A levelek egy részét kivonatolva vagy egészében korábban már több helyen publikálták, így Marczali Henrik a Pesti Napló hasábjain vagy Bártfai Szabó László két kötetes munkájában, továbbá olyan kötetekben, amelyek Széchenyi István műveinek, leveleinek kiadását vállalták magukra.³

A következőkben Apponyi György és Széchenyi István politikai érdekkapcsolatának bemutatására teszek kísérletet a fent említett források alapján. A két gróf levelezése és Széchenyi István naplója, valamint e szövegek egybevetése rávilágítanak az együttműködésük valódi mozgatórugóira. Ezek ugyanis pusztán a levelekből nem feltétlenül olvashatóak ki, mivel a bizalmas, tegeződő viszonyban írott levelekből kirajzolódó kép valamelyest árnyalódik, ha hozzáolvassuk Széchenyi vonatkozó naplóbejegyzéseit. Igaz, ez a vizsgálat így egyoldalú, mert Apponyitól nem áll rendelkezésre hasonló jellegű forrás, de a napló műfaji sajátosságaiból adódóan tekinthető objektív forrásnak Apponyira vonatkozóan is, hiszen azt a szerző nem a nyilvánosságnak szánta. Éppen a rendelkezésre álló források ilyen arányú megoszlása miatt érezheti majd úgy az olvasó, hogy Apponyi néha eltűnik a képből.

Egy politikai kapcsolat kezdetei

Apponyi és Széchenyi kapcsolata nem új keletű, de kezdetének pontos dátuma nehezen határozható meg, mivel nem áll rendelkezésre ezt rögzítő forrás.

² SzIN VI. 19.; SZIN 1034.

³ Marczali Henrik: *Magyar államférfiak vallomásai. Széchenyi kiadatlan levelei Apponyi Györgyhez*. In: Pesti napló 1928. június 24. 33–34. Kivonatolt, közölt levelek Széchenyitől Apponyinak: 1845. január 31., február 25., június 17., szeptember 17., 26., 1846. április 14., október 8., 1847. június 3. (tévesen június 5-iként közli); Vita II. Széchenyi Apponyinak 1846. január 12–13. CXLVII–CXLIX., 1847. december 27. CCLXVII–CCLXIX. Adatok II. Széchenyi Apponyinak: 1845. február 25., június 17., szeptember 1., 17., 26., 1846. január 11–13., április 14., 1847. március 7, június 15., 1848. január 8., február 16. Apponyi Széchenyinek: 1845. február 14., február 19., április 19., május 26., 28., július 14., 15., december 20., 1846. február 8., március 1., május 15–16., július 30., november 22., 1847. január 11., március 16–17., április 3., május 14., július 21., december 15., 26., 1848. február 1., március 1. Mailáth Béla: *Gróf Széchenyi István levelei* 2–3. kötet Athenaeum, Budapest, 1890–1891. (továbbiakban SzIL) 1835. szeptember 5. SzIL II. 101–102., 1847. augusztus 20. SzIL III. 541–545. *Széchenyi István válogatott művei*. II. kötet Szerk.: Spira György Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991. (továbbiakban: SzIVM II.) 1847. december 27.

Az első találkozás és megismerkedés 1835 előtt történhetett, ugyanis Apponyi legkorábbi említésére Széchenyi István naplójában 1835. május 24-én került sor: „*Jósika megsebezte Apponyi Györgyöt.*”⁴ Ez a megemlítés még nem feltételez személyes ismeretséget, viszont Széchenyi három levele 1835-ből már igen, az egyiket éppen Apponyinak írta avégett, hogy az hosszabbítsa meg tagságát a pesti kaszinóban.⁵ A másik két levelet titkárához Tasner Antalhoz intézte, amelyekhez mellékelten elküldte Apponyi levelét is, a következő, sokatmondó megjegyzéssel: „*Ide mellékelem gr. Apponyi György levelét. Ilyen választ vártam. Ebből lesz valami, mert fiatal korában is teli jésuita fogásokkal. Őszintén nekem soha nem tetszett.*”⁶ A következő levél, amelyet személyesen Apponyinak írt már 1844-ből való.

A köztes időszakból nem tudunk sokat kapcsolatukról, ekkor Apponyi még nem került Széchenyi látószögébe, mert utóbbi ebben az időben más dolgokkal volt elfoglalva: részt vett az országgyűlés munkálataiban, leginkább a hídügy, az al-dunai munkálatok foglalkoztatták, valamint a Wesselényi ellen indított hűtlenségi per.⁷ Viszont Apponyi neve olykor felbukkan a napló oldalain.

Apponyi Györgyről kevesebb információ áll rendelkezésre az 1830-as évekből, néhány adat lelhető fel a hivatalos iratok között, a fent említetteken túl például egy magyar kancelláriai felterjesztés 1834-ből, amelyben fél éves szabadságot kérvényeztek számára Franciaországba.⁸ A társasági szokásairól azonban, hogy kikkel találkozott, levelezett, hova járt el, már nem árulkodnak a források, csupán Széchenyi naplójában találhatunk erre néhány utalást, mint egy 1839-es bejegyzésben, amelyben rögzítette az Orczy Györgynél tartott bálon megjelentek neve között az Apponyiét is.⁹

Az 1839-40. évi országgyűlés ideje alatt Széchenyi naplójában kétszer említette Apponyit a főrendi ülés kapcsán, s mindkettőben „szembehelyezkedtek” egymással. Ezen az országgyűlésen, mint láttuk Apponyi kevés alkalommal szólalt fel, egyrészt ez volt az első diéta, amelyen részt vett, másrészt pedig a „fontolva haladók” szószólója ekkor Dessewffy Aurél volt. Széchenyi is csak akkor említette Apponyit, amikor konfrontálódtak. Először az 1839. augusztus 26-i bejegyzésben: „*Legyőztek Dess[ewffy] A[urél]. – Apponyi Gy[örgy],*

⁴ SzIN IV. 557.

⁵ Széchenyi István levele Apponyi Györgyhez 1835. szeptember 5-én közli SzIL II. 101–102.

⁶ Széchenyi István levele Tasner Antalhoz 1835. október 24-én és november 3-án. SzIL II. 143. és 154. A „mellékel” Apponyi levelek nem állnak a kutatás rendelkezésére.

⁷ Oplátka 228–259. Wesselényi pere kapcsán Metternichnél is járt, erről bővebben: Viszota Gyula: *Politikai eljárás Széchenyi ellen 1835-ben.* In: Budapesti Szemle, 1925. 199. kötet 250–266.; Czinege Szilvia: *Feljegyzés egy iraton: „Az államkancellár úr öföméltósága utasítására ad acta mennek, és annak idején Széchenyi ellen felhasználhatóak lesznek.”* In: Történeti tanulmányok XVI. Debrecen, 2008 141–165.

⁸ HHStA, KA, StR 1834:85.

⁹ 1839. január 14. SzIN V. 234.

Gyürky – Kiss korm[ányzó], La Motte. – Vicesnek találtam.”¹⁰ A másikban 1840. január 11-én: „Ülés nálunk szólásszabadság. Én háromszor szólottam. Én magam nem vagyok megelégedve magammal. A hallgatóság nagyon. Alaposan helybenhagytam Apponyi Gy[örgy]-öt s végre Jósikát. – Károlyi Gy[örgy] mindenestül a pártunkon.”¹¹ Az ominózus esetet Stuller Ferenc is megörökítette 1840. február 12-i tudósításában: „Gróf Apponyi György azt feleli, hogy a főrendi táblának érintett tagjai meg fogják mutatni, miként függetlenségüket inkább fel fogják tudni tartani, mint talán azok, kik a körülménynek és népszerűségnek kívánnak tetszeni. Gróf Széchenyi István újabb szóhoz jutván, erre azt viszonzá: igaz ugyan, hogy én népszerű pályát kezdtem, de azért megmutattam, hogy a körülmény ellen is merek menni, s mint független ember, ezután is teszem, adja Isten, hogy a gróf, kinek pályáját én tisztetem, majd mikor a trónhoz igen közel lesz, akkor mutassa meg azon függetlenségét, egyébiránt a népszerűségre azt jegyzem meg, hogy az olyanoknál, kik önállóaknak vagyunk feltehetni, miként azt kedvesen vesszük úgy mi hasonló joggal feltehetjük a mai részről kiknek ha olykor egy kis déli szél fúj, hogy őket még a hivatalvágy ragadta el. Később újra gróf Apponyi: nem neveztem meg úgymond senkit, s nem vagyok érdemes azon nagy reményekre, és kérem az érdemes grófot, hogy valamint magáról azt állítja, hogy nem engedi magát egészen a közvélemény által vezettetni úgy felőlünk is győződjék meg, hogy bennünket sem vezérelnék mellékes tekintetek.”¹²

Széchenyi másik két 1841-ből származó bejegyzése azonban jellegében eltér az eddigiektől, már nem csupán egyszerű odavetett közlések, hanem arról árulkodnak, hogy közelebbi kapcsolatban állt egymással a két gróf, mivel ezekben Széchenyi Apponyi feleségének egészségi állapotával is foglalkozott. „Apponyi Julie nagy veszélyben van. Crescence úgy véli, meg fog halni. Én az ellenkezőjét gondolom.” Pár nap múlva: „Apponyi

¹⁰ SzIN V. 308.

¹¹ SzIN V. 345.; SZIN 905.

¹² Stuller 610. A bécsi országgyűlési tudósítók így jegyezték le az esetet: „Széchenyi előadott egy nem kevésbé számalomra méltó jelenetet azzal, hogy kijelentette, a felsőtábla mégsem képviseli a minisztériumot. Amikor nevezetesen gróf Apponyi György ezt a vádat visszautasítva kijelentette, hogy ez a tábla függetlenebb a kormánytól, mint néhány felszólaló a feltűnési mániától, Széchenyi magára vette az utalást, és meglehetősen éles válaszában odáig ment, hogy megvádolta a hivatalvádlások ellenpártját. Apponyi higgadtan és találóan válaszolt neki, báró Jósika azonban keserűséggel utasította vissza a szemrehányást, és az ilyen gorombaságot kikérte magának. Amire Széchenyi még nagyobb vehemenciával válaszolt, előadását azonban a nádor öméltósága szakította félbe, miáltal intette, hogy tartózkodjon minden gorombaságtól és személyeskedéstől, és arra figyelmeztette, hogy hasonló viták végül csatatérre változtatják a felsőházat.” A jelentés a Zentralinformationskomité ülésén 1840. január 14-én hangzott el, továbbá megtalálható a Takáts Sándor hagyatékban valamint az országgyűlésről fennmaradt iratok között is. MOL A 105 Informationsprotokolle der ungarisch-siebenbürgischen Sektion 1840. január 14-i ülés (MOL X 31651), MOL N 119 Fasc. 60. 8427. valamint MOL I 58 11. doboz Nr. 2. Chronologische Darstellung des Landtages vom Jahre 1839-40. 1840. január 11.

*Julie veszélyen kívül.*¹³ Egy későbbi bejegyzésében pedig lejegyezte, hogy „*Látogatásokat tettem. Wenckheim Rézi – Apponyi Julie – aki holnap Ischlbe utazik.*”¹⁴

1842 tavaszán viszonylag sűrűn találkoztak,¹⁵ a naplóban egyre gyakrabban fordul elő Apponyi neve, s ekkortól figyelhető meg, hogy olykor már nem csak a találkozás tényét rögzítette Széchenyi, hanem a beszéd tárgyát, vagy ehhez fűzött gondolatait is. Így áprilisban egy hosszabb eszmecszeréről számolt be: „*Apponyi Györgynél... mindenről meglehetősen nyíltan beszélünk. Néhányan épp annyira megijednek Sztáray nevétől, mint néhányan Kossuthétól. Úgy tűnik, ki akar velem kezdeni, ... hogy összehozzon Sztárayval. – Elhárítottam... miközben nagyon (concilant) beszéltem, és nagyon jókat mondtam Sztárayról és társairól. – Ő: Igen, kár, hogy Sztáray csak a maga (!) feje után megy, gyakran mondta nekem, inkább vagy csak a mi eszünk után.*”¹⁶ A jelenetben Apponyi apósáról, Sztáray Albertről van szó, a „fontolva haladó” konzervatívok egyik képviselőjéről, aki 1842 elején polémiát folytatott Kossuthtal. A vita tárgyát a háziadó fizetése képezte, Sztáray azt az álláspontot képviselte, miszerint ennek teljes összegét a nemességnek kell magára vállalnia, ez ugyanakkor nagyobb beleszólást enged nekik a pénz felhasználásába. Kossuth ezzel szemben hangoztatta, hogy a nem nemeseknek is ki kell venniük a részüket a háziadó fizetéséből, s nem megengedhető, hogy nagyobb befolyásra tegyen szert a nemesség kirekesztve az alsóbb rétegeket. A januárban kezdődött sajtóvita áprilisban is folytatódott,¹⁷ s az ebben való állásfoglalásról eshetett szó Széchenyi és Apponyi között a fenti jelenetben.

Néhány nappal később: „*Mindennel kapcsolatban kiábrándult vagyok... Mindent meg akarok Apponyinak mutatni, amire Apponyi György felszólított. [...] vacsora Apponyinál. Német Operaszínház.*”¹⁸ Itt valószínűleg az előző napi beszélgetésük alatt szóba került „mindent” akarta megmutatni neki,¹⁹ hogy pontosan miről szólt beszélgetésük, nem derül ki a naplószövegekből. Az egyre gyakoribb említés azonban arra utal, hogy Széchenyi kezdett odafigyelni Apponyira, mint lehetséges jövőbeni politikai tényezőre. Ezt támasztják alá további naplóbejegyzései, például amelyekben Széchenyi Apponyi későbbi helyzetéről elmélkedett, mint 1840 végén Magyarország jövőendő irányítóiról: „*Magyarország kormánya*

¹³ Apponyi György lánya, Georgina 1841-ben született, feltehetően a fenti jelenetben Apponyi Györgyné gyermekágyi állapota miatt aggódott Széchenyi és felesége. 1841. március 24. és 27. SZIN V. 458.

¹⁴ 1842. június 14. SZIN V. 606.

¹⁵ 1842. április 10., 16., 19., 24., május 13. SZIN V. 582–595.

¹⁶ 1842. április 10. SZIN V. 582.

¹⁷ Dénes, 1989. 54–58.

¹⁸ 1842. április 16. SZIN V. 585. Itt az Apponyi név Apponyi Antal párizsi követet jelöli. (Apponyi Antal idősebb Apponyi György testvére volt.)

¹⁹ 1842. április 15. SZIN V. 584–585., SZIN 977. „*Este Apponyi Gy[örgy]nél Sztárayval, pour fêter [ünnepelni] a követ Apponyit, ki Gyula fiával jött Bécsből.*”

a következőkből fog állni: Dessewffy Aurél, Jósika Sám[uel], Almássy Mór[ic], Apponyi György, Szögyényi.”²⁰ Vagy 1842. október 12-i bejegyzésében: „Apponyi hivatalnok és kancellár lesz etc. etc.... Ez az egész annyira felháborít és bosszant, hogy alig tudok enni. Nevetséges!”²¹ Ezekén kívül Széchenyi az 1843. decemberében Metternichnek elküldött emlékiratában is megemlíti Apponyit, mint a létesítendő reformbizottság leendő tagját, akinek a magyar ügyekkel kell majd foglalkoznia – Szögyény-Marich László, Wirkner Lajos, Ferstl Lipót és Paziazi Mihály mellett.²² Ezekből a feljegyzésekből kiderül, hogy Széchenyi helyesen mérte fel nemcsak Apponyi erejét és képességeit, hanem helyét és pozícióját is a negyvenes évek politikai erőterében.

1843-tól kezdve Apponyi György neve pedig már egyre sűrűbben szerepel a naplóban, aminek háttérében a soron következő országgyűlés állt. A diétán kapcsolatuk funkcionális volt, a főrendi tábla ülésein pártolták egymás indítványait,²³ eljártak a Keglevich Gábornál tartott konzervatív konferenciákra.²⁴ Ez idő alatt legtöbbször csak annyit közöl Széchenyi, hogy „bei Apponyi”, „bei mir Apponyi”, „zu Apponyi”, „Conferenz mit Apponyi” etc. Vagy rögzítette, hogy Apponyi indítványt tett,²⁵ néha megjegyzést is fűzött hozzá. A napló tanúsága szerint a diéta alatt rendszeres kapcsolatban álltak egymással, részt vettek társasági eseményeken. Feltehetően már ekkor leveleztek egymással, az első fennmaradt levélfogalmazvány Széchenyitől 1844. januárjából való.²⁶

Párhuzamos kinevezések

Széchenyi Apponyi alkancellári kinevezéséről csak ennyit jegyzett le naplójában: „Apponyi György alkancellár!”²⁷ Néhány nappal később: „Károlyi Lajos megérkezett. »Energikusan akarják... Metternich megreformálja Magyarországot! – Apponyi az előtérben...«”²⁸ 1844. december 16-i levelében pedig így köszöntötte az újdonsült alkancellárt: „[...] állásod sem nem kényelmes, sem nem édes. És azért áldjon meg az Egek

²⁰ 1840. december 18. SzIN V. 431–442.

²¹ SzIN V. 636.

²² 1843. december 22. Az emlékiratot közli: Lipthay 140–147., Vita I. 735–743.

²³ Például Széchenyi 1843. szeptember 6-án Apponyi vallás tárgyában tett indítványára: „köszönöm gr. Apponyi Györgynek, mi személyemet illeti, indítványával annyi fáradságot vett magának, és oly indítványt adott elő, mely egy lépéssel előre vezet.” FN I. 301–303. Vagy Apponyi Széchenyi főrendi válaszmányra irányuló javaslatát. 1843. július 12. FN I. 128.

²⁴ SzIN V. 678–791. SzIN VI. 3–132.

²⁵ „Apponyi macht Vorschlag.” (1843. szeptember 9. SzIN V. 757.), „Apponyi macht seine Motion.” (1843. szeptember 6. SzIN V. 760.)

²⁶ MTAK Kt SzGy K 193/22.

²⁷ 1844. november 29. SzIN VI. 138.

²⁸ 1844. december 13. SzIN VI. 143.; idézi: Oplatka 348.

ura erővel, rózsaszín kedéllyel, szerencsével, mit legőszintébben óhajtok!”²⁹ Ezzel a gesztussal intézte Széchenyi levelét Apponyi felé, akihez rögtön egy kéréssel is fordult, mégpedig, hogy soproni vasút dolgában segítsen neki, már felvette a kapcsolatot ez ügyben a főkancellárral is. Továbbá saját és családja jó egészségéről is tájékoztatta. Ezek a motívumok is arra utalnak, hogy már egy ideje levelezett egymással a két gróf, a politikai kapcsolatfelvétel már megtörtént, és ekkortól már Apponyi magas polcon ülve hatékonyabb segítségére lehet Széchenyinek.

Széchenyi helyes lépésnek tartotta Apponyi kinevezését, s arra törekedett, hogy a nádort is Apponyi mellé állítsa, annak ellenére is, hogy naplójában megjegyezte: amióta a kormány mellett foglalt állást nemigen haladnak az ügyei. Széchenyi részéről ebben szerepet játszott az a tényező is, hogy a negyvenes évek elején újra kereste a kapcsolatot a kormánnyal, újabb kísérletet tett Metternich utilizálására.³⁰ S emiatt szeretett volna egy határozottabb fellépésű személyt a magyar ügyek élén látni, akinek segítségével az ország előrehaladásáért cselekedhetne.³¹

Annak ellenére, hogy Metternich folyamatos kudarcra ítélte Széchenyi közeledési kísérleteit, az udvar 1845 tavaszán mégis számolt a gróf képességeinek és népszerűségének felhasználásával. Ez a legdirektebben Apponyi egyik töredékben fennmaradt írásában fogalmazódott meg 1845 márciusában, amelyben egy legfeljebb három főből álló bizottság vagy egy műszaki iroda felállításának szükségességét fejtegette, amelynek a vezetésére Széchenyit javasolta. Mivel a gróf – indokolta Apponyi – *„példátlan népszerűségnek örvend, és a legjobb meggyőződése szerint cselekszik [...] több alkalommal eleget tett a legfelsőbb utasításoknak, és éppen annyira hazafi, amekkora hűséggel viseltetik az uralkodóház iránt, ezen kívül tagadhatatlan, hogy pontosan ismeri az ország viszonyait, tapasztalata, zsenialitása és fáradhatatlan tevékenysége valamint kitartása miatt Magyarországon senki nem rátermettebb az ország anyagi jólétének fejlesztésére.”* Ugyanakkor – érvelt tovább Apponyi – Széchenyi csatlakozása a kormányhoz felnyitná az emberek szemét, és sokan, akik tévútra léptek visszatérnének a helyes útra.³²

²⁹ Széchenyi István levélfogalmazványa Apponyi Györgynek 1844. december 16. MTAK Kt. SzGy. 193/23.; Vita II. LXXI.

³⁰ Ahogy már tette azt korábban, 1825, 1835, 1843–44 folyamán. Ezekről az alkalmakról bővebben: Czinege Szilvia: *„Eszembe jut végezetül: minderről Mett[ernich]hel beszélni.* Történeti tanulmányok XVII. Debrecen, 2009. (2012) 173–204.; Viszota 1925. 250–266.; Czinege 2008. 141–165.; Velkey Ferenc: *Széchenyi (und sein Memorandum unter 30 anderen) im Metternichs Vorzimmer.* In: *Széchenyi, Kossuth, Deák und Batthyány. Studien zu den ungarischen Reformpolitikern des 19. Jahrhunderts und ihren Beziehungen zu Österreich.* Herausgeben von: István Fazekas-Stefan Malfèr-Péter Tusor. Wien, 2011. 27–40.

³¹ Andics 1975. 237–238.; Viszota V. XXVII.; Oplatka 330–336.

³² HHStA, KA, StKonf 1845:160 s

Apponyi Széchenyit beavatta az udvar szándékaiba, április és május folyamán írott leveleiben Széchenyi leendő kinevezéséről esett szó, például az áprilisban néhány odavetett közlés formájában: „*annak a bizonyos dolognak a késedelme*”, „*minden a legjobb úton halad*”. Májusban már konkrétabb, arról értesítette a grófot, hogy este megy Metternichhez a császár által aláírt kéziratért, amelyben az uralkodó a bizottság felállításáról és Széchenyi kinevezéséről rendelkezett. „*Megígértem a hercegnek, hogy megosztom vele elképzeléseimet a bizottságról, hogy majd az én szándékomnak megfelelő impulzusokat adjon báró Kübecknek.*” Továbbá hangsúlyozta, hogy „*nem ragaszkodom a 'bizottság' kifejezéshez, mert az ötletem szerint ez mindenképpen egy bizottság lenne, de az 'udvari' jelző nélkül.*”³³ Két nappal később „*az a bizonyos kézirat alá van írva*”. „*Mindannyiunk számára, a jó ügy és a jövő számára ez egy oly nagy, döntő eredmény, hogy nem Neked, hanem az országomnak, a barátainknak és magamnak nem tudok eléggé gratulálni.*” Majd kérte Széchenyit, hogy maradjon Bécsben, mert Metternich a „hogyanról” szeretne vele beszélni.³⁴ Széchenyi ebben a két hónapban több ízben is találkozott Apponyival,³⁵ így szóban is volt alkalmuk a kinevezésről beszélgetni, az előmenetelről Széchenyi naplója utalások formájában nyilatkozik. „*Apponyi beszél Metternichkel. Emez azt a megbízást adja neki, hogy Kübeckkel tüstént csináljon egy előterjesztést etc. Meglátjuk.*”³⁶ De nemcsak Apponyival értekezett esetleges kinevezéséről, Gervayval való beszélgetését így kommentálta naplójában: „*Gervay! – Egy bizottságnak legyek a főnöke. Túlontúl sokat beszéltem tán. 'Csak nem hiszi, hogy beadtam a derekam. Ha a kormány nem változott volna meg soha – etc. Ha netán hamis útra téved a kormány – én tüstént megint ellenzék leszek. Független vagyok.' Apponyinál ebédelek. Ó, Istenem micsoda társaság! ... Úgy tűnök magam előtt, mint Dániel etc. – Rohonczy, Ambrózy, Jósika etc.*”³⁷ «*Tegnap írtam Apponyinak.*»³⁸ „*Állok szolgálatjára.*” Szántsándékkal nem mentem Kolowrathoz, Kübeckhez – Lajos főherceghez etc. etc. nehogy azt a látszatot keltsem, mintha 'esedeznék'! – S azután, mert én szkeptikus vagyok. Magától kell mennie – magasabb hatalmak. Passzív maradok.»³⁹ Két nappal később: «*Kübeck kérdeztet [...] Nyíltan beszélek. [...] 'Királyi bizottság... melyet én vezetek mindent előkészítendő etc. utak és csatornák.' Én: gondolkodnom kell rajta. – – Egész csalódottan el. [...] Apponyi ír nekem egy bűbájos levelet*

³³ 1845. május 26. közli Adatok II. 499.

³⁴ 1845. május 28. közli: Adatok II. 499.

³⁵ 1845. április 13, 14, 15., május 13, 16, 18, 21, 26, 27, 28. SzIN VI 194–216.

³⁶ 1845. május 16. SzIN VI. 209., SZIN 1066.

³⁷ 1845. május 21. SzIN VI. 212., SZIN 1067–1068.

³⁸ 1845. május 25.

³⁹ 1845. május 26. SzIN VI. 213–214., SZIN 1068–1069.

'Kézirat kijött'⁴⁰ – – örvendezik az egész ország miatt etc., maradjak még holnap, Metternich óhaja... Azt felelem. 'Nem maradhatok. Jobb is így – – nem tudom úgy megalapozni etc. mint te helyettem.' – [...]Este Apponyinál [...] s egész nyíltan a dolgról.»⁴¹

Az idézett naplóbejegyzések jól megjelenítik Széchenyi fenntartásait kinevezésével kapcsolatban, noha hangsúlyozta függetlenségét, a bibliai hasonlattal (Dániel, akit az oroszlánbarlangba vetettek)⁴² mégis arra utalt, hogy a konzervatívok oldalára állt, de csak addig, amíg a kormány a jó úton halad. A bizottság elnevezése is ehhez a fenntartáshoz kapcsolódik, mivel Széchenyi nem szeretete volna, hogy királyi vagy udvari legyen a bizottság jelzője, ő hatósági bizottságot kívánt⁴³ – ezzel fenntartva és hangsúlyozva függetlenségét. Erre Apponyi fent említett levelében is utalást tett, ő sem „udvari bizottságnak” szánta a „műszaki irodát”. A bejegyzések továbbá rávilágítanak az Apponyival való együttműködésük mozgatójára: *„nem tudom úgy megalapozni etc. mint te helyettem”*, vagyis Széchenyinek szüksége van Apponyi „előszobájára” tervei véghezvitelére.

Széchenyi az utilizálás elvének jegyében minden lehetőséget megragadott annak érdekében, hogy elképzeléseit megvalósítsa, a rendelkezésre álló „felhasználható” lehetőségekhez tartozott többek között Metternich, Apponyi, de Kossuth is. Az államkancellár megnyerése volt Széchenyi fő szándéka, de a negyvenes évek közepén Metternichet már nem közvetlenül, hanem közvetve Apponyi által próbálta a saját céljai érdekében „használni”, a módszerben nyilván közrejátszottak a sorozatos kudarcok, amelyek Széchenyi személyes próbálkozásait követték a korábbi években. Apponyi személyében pedig megfelelő közvetítőt talált kettejük között, ezért hagyta, hogy az alkancellár intézkedjen az ügyében, másrészt pedig hiúságból sem kereste fel az említett főurakat, nehogy úgy tűnjön az egész, hogy Széchenyinek tesznek szívességet, sokkal inkább azt szeretete volna, ha a kormányzat elismeri a hivatal létrehozásának szükségességén túl azt is, hogy ennek vezetésére maga Széchenyi a legalkalmasabb. Ezt Bécsben is így látták, csak más perspektívából, ugyanis Széchenyit hivatala a kormányhoz és a „fontolva haladó” táborhoz kötötte az ellenzékkal szemben, így a gróf népszerűségét és hitelét kihasználva növeli előbbi támogatottságát. A hivatal elfogadásával Széchenyi ellentmondásos helyzetbe került, mivel egyrészt tényleg tenni akart, fel akarta lendíteni a magyar közlekedésügyet, másrészt pedig sejtette Bécs szándékát, amit József főhercegnek írott levelében ki is fejtett: *„[...] ha tehát hivatalom végeredményben*

⁴⁰ Apponyi 1845. május 28-i levelére utalt.

⁴¹ 1845. május 28. SZIN VI. 215–216., SZIN 1069–1070.; 1845. április 19. MTAK Kt. SzGy K202/47. 1845. május 26. és 28. közli: Adatok II. 496.

⁴² SZIN 1068.

⁴³ „Kikötöm, hogy ne bizottság... hanem hatóság legyen.” 1845. május 18. SZIN VI. 210–211., SZIN 1067.

csupán demonstrációnak bizonyulna, a kormány tekintélyét inkább gyengítené, mint emelné.”⁴⁴

Széchenyit a kinevezésről Apponyi elnöki iratban értesítette 1845. augusztus 16-án.⁴⁵

A következő hónapokban hivatali teendőin túl Széchenyinek volt még egy fontos feladata: „*Apponyit támogatnunk kell*” – szólította fel magát a naplóíró,⁴⁶ s ezzel elkötelezte magát Apponyi mellett. A kölcsönös együttműködés – hiszen Apponyi is „segített” neki – valamint Széchenyi saját érdekei is ezt kívánták. Apponyinak írott levelében fejtegette, hogy a kancellárián továbbra sincs egység, pedig azért, hogy a kormány és az új intézkedések irányába erősödjön a bizalom, erélyesen kellene fellépni; Mailáth Antalt már nem tartotta alkalmasnak a feladatra, „*kancellárnak kell lenned*.” – írta Apponyinak.⁴⁷ De az alkancellár helyzetét nehezítette az ellenzék tevékenysége is, ekkor például Pest megye állásfoglalása a horvát ügyet illetően, ezért írta is Apponyinak: „*Véleményem szerint a legfontosabb a helyzeted rendezése és aztán a következő legfontosabb Pest megye.*”⁴⁸

Széchenyi 1846. februárban és márciusban Apponyi pozíciójával valamint annak stabilizálásával volt elfoglalva. Ide kapcsolódik február 4-i levele, amelyben többek között azt fejtegette, hogy a kancellár vezetésével kellene egy pártot szervezni, mivel a nemzet jobb része Apponyi mellett van.⁴⁹ Naplójában is több alkalommal foglalkozott az alkancellár helyzetével: „*Ebéd a főhercegnél. – Átadok neki egy promemoriát [...], ahol kést szorítok a torkához... Apponyi vagy Mailáth.*” A nádornál tett látogatásáról Apponyinak is beszámolt: „*A főherceg nádor mondta: Apponyit úriembernek tartom [...] és határozott karakternek – – végtelenül sajnálnám, ha elkallódna.*”⁵⁰ Sokféle gondolat kavarg az alábbi naplósorok között, amelyek később is felszínre bukkannak. Az egyik ilyen Apponyi pozíciója feletti elmélkedés, ezen belül a kancellár társadalmi támogatottsága és megítélése, egy másik Széchenyi félelme attól, ha Apponyi hatalomra kerül, akkor majd mellőzésben lesz része. „*Apponyi és Mailáth. – Csak az Egyikkel vagy a Másikkal mehetek, de csak az Egyikkel...*”⁵¹ „*A nádornál: „Úgy gondolom, Apponyinak nem megy.” A főhercegnénél: [...] „Mondja meg gróf Apponyinak, hogy nem kell túl büszkén lenéznie másokat, mert mások is ugyanezt teszik*

⁴⁴ Széchenyi József főhercegnek 1846. január 8-án közli: Andics 243.

⁴⁵ MOL A 45 1845:531.

⁴⁶ 1845. november 16. SZIN VI.286. SZIN 1089.

⁴⁷ Széchenyi levele Apponyinak 1845. november 24-én. MTAK Kt. SzGy K193/33. Metternich és Gervay levelezésében már 1843 folyamán szó esett Mailáth főkancellár romló egészségi állapotáról, s mindketten, de főképp Gervay, úgy vélték, hogy nem lesz képes ellátni a hivatalát a továbbiakban, a helyzet megoldása pedig Apponyi folyamatos előtérbe helyezése lett.

⁴⁸ Széchenyi levele Apponyinak 1846. február 4-én. MTAK Kt. SzGy K193/40.

⁴⁹ Vita II. CL.

⁵⁰ 1846. február 11. MTAK Kt. SzGy K193/41.

⁵¹ 1846. február 11. SZIN VI 326.

majd vele etc.”⁵² „Bombelles-nél. – hagyom Zsófia főhercegnének, hogy azt mondja Ferenc főhercegnek: Látod, hogy szükséges gróf Apponyit protezsálni. – Ezt fogod tenni, nemde? Megigéred?”⁵³ „Apponyinál. Úgy tűnik, részvényei csökkennek.”⁵⁴ „Apponyi. [Részvényei nyomorultul állnak. – Felülemelkedik még? Attól félek – nem! Ha megy, nem kerül már terítékre.]”⁵⁵ „Ebéd Apponyinál. Elárulja nekem, hogy Mailáth már sétálni jár... Ha Apponyi hatalmon lesz... sutba akar majd dobni.”⁵⁶

Ez a bizonytalansági tényező mindvégig megfigyelhető Széchenyi részéről, mivel kapcsolatuk leginkább az érdekek kölcsönös kielégítésén alapult, s Apponyi a nagyobb hatalom birtokosaként nem volt kiegyenlített partnere Széchenyinek, akinek bizottsági elnökként korlátozottabb jogköre volt. Így nem véletlenül merült fel benne többször is, hogy ha Apponyi helyzete megszilárdul, illetve eléri Széchenyi működésével a célját, nem lesz rá többé szüksége és mellőzni fogja. Erről írt alábbi naplóbejegyzésében: „Apponyinak nem sok tudomása van rólam – úgy tűnik nekem. Ha nem lépcsőként használt volna. Most – – nincs már rám szüksége többé. Úgy véli, nincs már rám szüksége! – Nem hiszem!”⁵⁷ Széchenyi lépcső gyanánt a saját kinevezésére utalt, amelyben Apponyi nagyban közreműködött, és ezen a fokon felhágva megkapta a saját másodkancellári kinevezését. Széchenyi pedig attól tartott, hogy Apponyi nem tart majd igényt szolgálataira, így akkor ő sem számíthat a kancellár segítségére. Itt megint a kölcsönös érdekkiegyenlítés a kérdés, meddig tarthat egy ezen nyugvó munkakapcsolat, minden kiegyenlítés után (egymás kinevezésének kölcsönös támogatása) kezdődik egy újabb kör, vagy Apponyi egyszer csak „sutba dobja”. De áprilisi levelében nem írt a dilemmájáról Apponyinak, hanem jó tanácsokkal és biztató szavakkal látta el az újonnan kinevezett másodkancellárt: „Gróf Mailáth Antal visszalépése és előlépése itt nagyon tetszett, különösen a polgároknak. Az ellenzék bús. Sokan, sőt minden pártból kérdezik, miért kellene egyáltalán Apponyitól tartanunk? Senki nem kételkedik becsületességében, lovagiasságában, hazafiasságában, rátermettségében, befolyásában, aktivitásában, miért ne várnánk tőle a legjobbat. – Hamarosan jóindulattal fognak szeretni, sőt akár isteníteni, bár Batthyány Lajos mindent megtesz hiteled rontására. Ki másnak vermet és etc.”⁵⁸ Széchenyi ekkor még szorosabb kapcsolatban állt Batthyány Lajossal, és itt figyelmezteti Apponyit, hogy legyen vele óvatos. Batthyány és Apponyi már az 1843-44. évi

⁵² 1846. február 13. SzIN VI 327.

⁵³ 1846. február 26. SzIN VI 334.; SZIN 1102.

⁵⁴ 1846. március 3. SzIN VI 336.

⁵⁵ 1846. március 12. SzIN VI 341.

⁵⁶ 1846. március 27. SzIN VI 350.; SZIN 1107.

⁵⁷ 1846. május 13. SzIN VI 374.

⁵⁸ 1846. április 14. MTAK Kt. SzGy K193/42–43. idézi: Vita II. CLIII., részletet közöl: Adatok II. 533.

diétán nem egyszer éles konfliktusba került egymással. Kölcsönös ellenszenvük nemcsak pártállásukból adódott, Batthyány részéről vélhetően családi sérelmek is fennálltak.⁵⁹

Az együttműködés színterei

Tisza szabályozás

Széchenyi közlekedésügyi elnöksége alatt nagy figyelmet fordított a Tisza szabályozás munkálataira, nemcsak azért, mert a mocsaras területek lecsapolásával jelentős termőföldet állítanak a mezőgazdaság rendelkezésére, hanem, hogy a vidék lakosságát megnyerje a kormány számára. *„A Tisza szabályozás csak eszköz a cél megvalósításához; a fő cél [...] a kormány rehabilitációja Magyarországon. Ennek elérésére minden tényezőt mozgósítani kell, hogy a kormány ne maradjon kisebbségben a következő országgyűlésen”* – írta Apponyinak egyik levelében.⁶⁰ A cél megvalósítása érdekében pedig rendszeresen utazott a Tisza vidékre, s saját maga kísérte figyelemmel a munkálatokat. Széchenyi leveleiben folyamatosan értesítette Apponyit arról, hogy mikor járt a Tisza vidéken, s ott milyen intézkedéseket fogantatott.⁶¹ A vállalkozás sikerességét az udvar anyagi támogatása biztosíthatta volna, s Széchenyi ennek megszerzése érdekében többször kereste a kapcsolatot Béccsel, leginkább Apponyin keresztül.

1846 januárjában alakult meg a Tiszavölgyi Társulat, amely első ülésén két fő feladatot tűzött ki: pénzt kell szerezni a munkálatokhoz és megfelelő mérnöki tervekkel kell készíteni – utóbbit Vásárhelyi Pál vállalta, előbbi pedig Széchenyi. Apponyi február elején levelében az udvar támogatásáról biztosította a gróft: *„A Tisza-ügy anyagi kérdéseinek elrendezésére jól elő lett készítve a terep. A legnagyobb készségben részesülsz, a dolog biztosan és nagyon gyorsan halad, ami a nagy eredmény biztosításához szükséges. Mind a herceget, mind Kübeck bárót teljesen megnyerték nézeteid.”*⁶² Széchenyi emlékiratát február 18-án terjesztette elő,

⁵⁹ Batthyány Lajos felesége, Zichy Antónia grófnő és Apponyi unokatestvérek voltak, és Batthyány apósa másodszori nősülésekor Apponyi testvérét vette el, pedig első felesége Batthyány-lány volt. Molnár 2007. 293.

⁶⁰ 1846. szeptember 16. MTAK Kt. SzGy K193/52.

⁶¹ Széchenyi levelei Apponyinak: 1846. április 14. MTAK Kt. SzGy K193/42., április 24. MTAK Kt. SzGy K193/44., június 12. MTAK Kt. SzGy K193/46., július 1. MTAK Kt. SzGy K193/47., augusztus 11. MTAK Kt. SzGy K193/50., augusztus 22. MTAK Kt. SzGy K193/51., szeptember 16. MTAK Kt. SzGy K193/52., szeptember 26. MTAK Kt. SzGy K193/55., október 27. MTAK Kt. SzGy K193/60., 1847. január 7. MTAK Kt. SzGy K193/63., március 30. MTAK Kt. SzGy K193/68., június 3. MTAK Kt. SzGy K193/74., június 11. MTAK Kt. SzGy K193/75., augusztus 2. MTAK Kt. SzGy K193/79., augusztus 16. MTAK Kt. SzGy K193/82., augusztus 20. MTAK Kt. SzGy K193/83., augusztus 25. MTAK Kt. SzGy K193/84. A Tisza vidéki utakról bővebben: Deák Antal András: *Széchenyi szemlétja a Tiszán, tárgyalásai a Tisza-völgyben, a Tisza-völgyi Társulat megalapítása*. In: *Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése. – Tudományos emlékülés Tiszadobon*. Magyar Hidrológiai Társaság, Budapest, 1991. 35–41.

⁶² 1846. február 8. közli: Adatok II. 525–526.

ebben kifejtette, hogy a munkálatok elvégzése körülbelül tíz évet vesz igénybe, s a vállalkozásnak hat millió forintra van szüksége, amiből négy és fél milliót mérsékelten kamatozó kölcsönként igényelt, a fennmaradó másfél millió forintnyi összeg esetében a só felemelt árának alapjából évi 100 000 forintot tíz évig, és még ugyanannyi időre évenként ötvenezer forintot a királyi kincstárból. Széchenyi mindezt arra alapozta, ha az udvar reformokat akar kezdeményezni Magyarországon, akkor a finanszírozás is az ő dolga, mert ha nem így tenne, akkor az ellenzék vádja, miszerint a kormány csak ígéretet, beigazolódna.⁶³ Az udvar elviekben támogatását fejezte ki Széchenyi beadványát illetően. A nádor levélben kérte Metternichet, hogy támogassa Széchenyi terveit, Apponyi is pozitív döntést sürgetett, ezt azzal indokolta, hogy egyrészt így megnyerhetné a kormány a tiszai megyéket, másrészt Széchenyit mozgásképtelenné tudnák tenni a szabályozás kérdésében.⁶⁴ Bécsben a tervezet elvi támogatottsága ellenére nehézkesen folytak a tárgyalások, Kübeck báró ellenezte leginkább, hogy állami pénzből finanszírozzák a munkálatokat, arra hivatkozva, ha a Tiszára adnak pénzt, akkor az Elbára is adniuk kell, ezért inkább hitelintézetből történő folyósításra tett javaslatot.⁶⁵ De nemcsak ebben az esetben ellenezte a Magyarország számára nyújtandó pénzbeli támogatást, ugyanez figyelhető meg a vasútépítés vagy az iparfejlesztés kapcsán, arra hivatkozva, hogy az ország elmaradott, és körülményei csak az agrárium fejlődésének kedveznek. Apponyinak végül sikerült elérnie, hogy „megadják” a kért összeget a munkához; nagy nehezen tehát megszületett az udvar válasza Széchenyi emlékiratára, amely jóváhagyta, hogy a kincstárból kétévi részletben fizessenek ki 50-50 ezer forintot illetve a só felemelt árából évente 100 000 forintot tíz évig, a négy és félmillió kölcsön folyósításáról azonban csak később kívánt rendelkezni, de a grófot a kormány támogatásáról biztosította. Széchenyi a részleges sikerrel is meg volt ugyan elégedve, de naplójában már ekkor rögzítette szerepvállalásával kapcsolatos kételyeit: *„Megvilágosodott előttem, hogy nem jó pozícióba helyezkedtem... mert fenyegetőzésem, hogy elmegyek, semmi hatást nem váltana ki. – [...] Miért nyújtsak többet? Hanem mi lesz akkor, ha március 31-ig nem kapom meg a hat milliót? El kell vonulnom...”*⁶⁶ Március 31-én ülésezett a Tiszavölgyi Társulat középponti választmánya, amikor Széchenyi szeretne volna kezében tudni az anyagi támogatást. A teljes összeget azonban nem kapta meg, csupán 150 000 forintot a só alapból és a kamarából, valamint 400 000 forintot sikerült bankházaktól kölcsönként felvennie a vállalkozáshoz.⁶⁷ A

⁶³ Az emlékiratot közli: Liphay 147–154.; Oplatka 351.

⁶⁴ Adatok II. 527–528. A Bártfai által hivatkozott akták: HHStA, KA, StKonf 1846:121s, 1846:134s, 1846:174s

⁶⁵ Liphay 87. 1846. március 6. SzIN VI., SZIN 1104.

⁶⁶ 1846. március 6. SzIN VI., SZIN 1101. (Széchenyi aláhúzása)

⁶⁷ Viszota VI. XCV., Liphay 92., Friedreich 144.

gyűlést követően a választmány hozzálátott a munkához, amit azonban félbeszakított Vásárhelyi Pál váratlan halála, ami Széchenyit is érzékenyen érintette;⁶⁸ helyére Pietro Paleocapa velencei építészeti főigazgatót és Keczkés Pál hajózási mérnököt rendelték ki.⁶⁹ Széchenyi ezt követően sűrűn megfordult a Tisza vidék nagyvárosaiban, ahol a munkálatokról folyó gyűléseken is részt vett. A munka nagyságát tekintve pedig egyre sürgetőbbé vált, hogy pénzt szerezzenek a vállalkozás folytatásához, mivel a kezdeti tőke, az 550 000 forint csak a munkálatok megkezdésére volt elegendő. Így Széchenyi és Apponyi az év második felében váltott levelei főként a Tisza szabályozás finanszírozásáról szóltak.

Széchenyi júniusban újabb összeget, 4-500 000 forintot kért a kancellártól, és tudatta vele, hogy mihelyst Bécsbe érkezik, beszélni akar vele és Kübeckkel ez ügyben⁷⁰ – a találkozóra 23-án került sor: „*Ettől függ a jövőm. – Attól tartok.*”⁷¹ A tárgyalás részleteit azonban nem jegyezte le naplójában, de néhány nappal később ismét Kübecknél járt, amikor is „*több mindenről*” beszéltek.⁷² Július eleji levelében Széchenyi sürgette Apponyit a pénzt illetően, s kérte, értesítse, ha történik valami ez ügyben.⁷³ Apponyi némileg megnyugtató választ küldött a grófnak, amelyben tudatta vele, hogy a 400 000 forintnyi előleg kifizetését illetően elhárultak az akadályok, viszont a kincstárból fizetendő összeg kapcsán kivetnivalót találtak, mivel nem látták még a terveket.⁷⁴ Augusztusi levelében pedig tovább nyugtatta Széchenyit, valamint felhívta a figyelmét arra, hogy minden, ami eddig a Tisza-ügyben történt, a kormány nélkül nem jött volna létre, mivel a kincstárból és a só alapból is fizették a költségeket, a további összeget pedig magának Széchenyinek, „*a vállalkozás lelkének*” köszönhetik, „*akinek befolyását senki nem vitathatná.*”⁷⁵ Ősszel azonban kételyek merültek fel benne a támogatást és Apponyi segítségét illetően: „*Most tisztán látok. Kübeck semmit sem fog tenni Magyarorszáért!*”⁷⁶ „*Kezdek kételkedni Apponyiban. Tehetne valamit a pénz ügyében.*”⁷⁷ Majd így írt a kancellárnak: „*Képzeld magad egy kicsit a helyembe [...] Bécsben mindenhol azt mondják, hogy fent nincsenek megelégedve a hivatalommal. Padlón vagyok.*”⁷⁸

⁶⁸ 1846. április 24. MTAK Kt. K193/44.

⁶⁹ Pietro Paleocapa szakvéleményéről bővebben: Domokos Miklós: *Pietro Paleocapa szakvéleménye Vásárhelyi Pál Tisza szabályozási tervéről.* In: *Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése.* 42–48.; Liphay 97–98.

⁷⁰ 1846. június 12. MTAK Kt. K193/46.

⁷¹ SzIN VI. 397.

⁷² 1846. június 26. SzIN VI. 399.

⁷³ 1846. július 6. MTAK Kt. K193/48.

⁷⁴ 1846. július 30. közli: Adatok II. 550–551.

⁷⁵ 1846. augusztus 12. MOL P 626 Széchenyi István gyűjtemény (továbbiakban: SzIGy) 10. cs. 452–455.

⁷⁶ 1846. szeptember 30. SzIN VI. 446., SZIN 1123.

⁷⁷ 1846. október 12. SzIN VI. 454.

⁷⁸ 1846. október 15. MTAK Kt. SzGy K193/58.

1847 első felében is leginkább a finanszírozás, az „egy millió” körül forognak a levelek. Ezekkel párhuzamosan Széchenyi naplójában továbbra is folyamatosan kommentálta az eseményeket indulatainak is teret engedve.

1847. január elején Apponyi biztosította Széchenyit az udvar támogatása felől: „*A Tiszára szükséges pénzek iránt lesz gondom.*”⁷⁹ Széchenyi 1847. február végén felterjesztést tett a kancelláriához, amelyben a tiszai munkálatok további anyagi támogatását kérte, mivel a jóváhagyott 400 000 forintos kölcsön csak kisebb munkákra elegendő. További 600 000 forintot kért az 1847 folyamán zajló munkálatokra, s meg is indokolta a kölcsön szükségességét: azon túlmenően, hogy hajózhatóvá válik a Tisza, a kormány is előnyökre tehet szert, amelynek babérjait a soron következő országgyűlésen arathatná le.⁸⁰ Néhány nappal később így méltatlankodott naplójában: „*Miattad léptem szolgálatba – Nincsen fizetésem. [...] Többséget akarok nektek az országgyűlésen. Írtam egy könyvet; nem tetszik senkinek; bizonyosan árt nekem – a kormánynak mindazonáltal használ... Szíves örömet megyek a Tiszához – de ha nem kapok egy milliót.*”⁸¹ Széchenyi elégedetlensége Apponyinak szól, aki aktívan közreműködött abban, hogy ő legyen a Közlekedésügyi Bizottság elnöke, mégis csak ígéreti a pénzt, ami nélkül a gróf nem tudja ellátni hivatalával járó kötelességeit. Széchenyi továbbá hangsúlyozta, hogy nem kért fizetést, őrizve függetlenségét, de ugyanakkor a kormány céljait szem előtt tartotta – mégsem kapta meg a milliót.

Széchenyi február közepén olvasta el Apponyi országgyűlési programját, amely néhány ponton hidegen hagyta, de megragadta az alkalmat, hogy figyelmeztesse Apponyit: „*ha nem kapok 500-600 ezret a Tiszára – – akkor el kell mennem.*”⁸² Ezt megelőzően levelében kifejtette, hogy azzal, hogy őt állították a bizottság élére, de cselekvési szabadsága anyagiak híján nincs, a kormány elérte, hogy az ellenzék erősnek érezze magát, a kívánt hatást a kormány tehát csak akkor várhatja, ha megadják a munkálatokhoz szükséges pénzt.⁸³

Március közepén Apponyi értesítette Széchenyit, hogy a már engedélyezett összegben túl Kübeck további egy millió forint kölcsönt helyezett kilátásba a tiszai munkálatok támogatására.⁸⁴ Március végén, mivel nem került sor a pénz folyósítására, Széchenyi egy újabb Apponyinak írt levelében ismét előhozta a kérdést: „*A millió adott – törvényileg, a*

⁷⁹ 1847. január 11. MOL P 626 SzIGy11. cs. 8–10. közli: Adatok II. 566–567.

⁸⁰ 1847. február 21. MOL A 45 1847:215. közli: Adatok II. 571–575.

⁸¹ 1847. március 7. SzIN VI. 527. SZIN 1142.

⁸² 1847. február 14. SzIN VI. 514–515.

⁸³ 1847. január 30. A levelet ismerteti Vita II. CCXXXIV.

⁸⁴ 1847. március 16–17. közli: Adatok II. 581. Széchenyi naplójában is feljegyezte az eseményt: „*Apponyi írja: megvan az 1 000 000.*” (1847. március 19. SzIN VI. 533.) Noha pár nappal korábban a kancellárnál járva azt a hírt kapta, hogy Kübeck „becsületszávára” nem tud adni egy milliót. 1847. március 14. SzIN VI. 530. SZIN 1144.

kérdés az, hogy Kübeck mire dönt a hitelintézettel kapcsolatban. [...] Ha a kormány segíteni akar, ad pénzt.”⁸⁵ Áprilisban kapta meg a hivatalos közleményt Széchenyi a kancellártól, hogy megkapja mind a 400 000 forintot, mind az egy milliót, de a folyósítás előtt be kell mutatnia a Tiszavölgyi Társulat alapszabályát. Kübeck azonban továbbra sem hagyta jóvá az államkincstárból való finanszírozást, viszont a kormány kezességet vállalt a bankokkal szemben.⁸⁶

Májusban Széchenyi újabb felterjesztést tett a Tisza szabályozás ügyében, kérte, hogy a nyári és őszi munkálatok fedezésére utaljanak ki 300-400 000 forintot.⁸⁷ Apponyi levelében biztosította a gróft: „A millió ügyében minden mozgósítva lett, úgy gondolom, a siker garantált.”⁸⁸ „Csak pénz, pénz, pénz, hallom mindenhol. Máris fogtam két futárt, hogy pénzt küldjek, mert másképp megállnak a munkák, el kell hajtani az embereket. A kedélyállapotom várja már az egy milliós balzsamot.” – válaszolta Apponyinak.⁸⁹ Ugyanazon a napon érkezett a kancelláriára Kübeck jegyzéke a Tisza szabályozásról, amelyben a báró közölte a kancellárral, hogy az állami kincstárból nem adnak pénzt a munkálatokra, ezt egy létesítendő hitelbankon keresztül kell megoldani, de a só alapból már engedélyeztek évi 100 000 forintot. Apponyi Mailáth György országbírók kérte meg, hogy tudassa Széchenyivel a fejleményeket.⁹⁰ Széchenyi a hírre ironikusan így reagált naplójában: „Kübeck az én Tiszára szánt milliómat a sóra akarja építeni! Mindent a sóra! Fiumét stb. hahaha! Micsoda művész!”⁹¹

Széchenyi ez idő alatt az Apponyihoz írott leveleiben többször lemondással fenyegetőzött, ha nem kap azonnal pénzt.⁹² Ezt mégsem tehette, mivel egyrészt tekintettel volt Apponyira is: «Ha mennék, azt mondanák: „már ő sem hisz Apponyinak, őt cserbenhagyta a kormány” vagy „Apponyinak annyi hatalma sincs csak, hogy Széchenyit is távol tartsa.” Erre mondhatnád [...]: „Vigye el az ördög!” De ezt kancellárként nem teheted. [...] Végül is, jobb, ha megyek. [...] Báró Kübeck azt gondolja, hogy nyugodt vagyok, mert kaptam egy „hivatalocskát”.

⁸⁵ 1847. március 30. MTAK Kt. K193/68.

⁸⁶ 1847. április 3. közli: Adatok II. 581–582. MOL A 45 1847:256.

⁸⁷ 1847. május 9. közli: Adatok II. 584–587. MOL A 45 1847:361

⁸⁸ 1847. május 17. MOL P

⁸⁹ 1847. május 27. MTAK Kt. K193/73.

⁹⁰ MOL A 45 1847:427.

⁹¹ 1847. június 6. SzIN VI. 576.

⁹² Naplójában szintén rendszerint visszatérő gondolattá vált a lemondás a megígért, de meg nem kapott pénz miatt: „(...) a millió miatt. Várok május folyamán. Aztán megpróbálok magam pénzt szerezni. Ha nem megy, lemondok.” (1847. május 19.) „Mondtam Apponyinak, május végéig várok a millióval – segíték magamon – ha nem megy, lemondok.” (május 30.) „Elhatározom végül, háromnapig aggodalom után – írok neki [Apponyinak], hogy megyek, és mindent itt hagyok – ha Kübeck nem törődik velem.” (június 3.) „Feladom a szolgálatomat!” (június 11.) Később azonban: „Úgy gondolom, rossz volt érvként felhozni, hogy megyek etc. De mit tegyek?” (június 21.) SzIN VI. 568., 571., 574., 579., 584.

Képzeld magad egy kicsit a helyembe.» Továbbra is csak 400 000 forintot kért a millió helyett, hogy egyáltalán folytatódhassanak a munkálatok: *„Ismétlem. Csak egy milliónyi hitelt kérek tíz évre [...] ebben az évben azonban csak 3, legföljebb 400 000 forintot költenék [...]”* – írta.⁹³ Következő levelében panaszkodott a kancellárnak: *„A barátod vagyok, ezért beszélhetek nyíltan. [...] Szüntelen azt mondja nekem egy hang: vonulj vissza a saját terepedre, ahol állsz, semmit nem használsz, és úgy érzem minden kedvem elment, minden energiám oda van.”* Majd megállapította, hogy Kübeck jóvoltából öt nemigen támogatják, illetve a Duna menti megyék több pénzt kapnak a só alapból, mint a tiszaiak. És tovább háborgott: *„Ha Kübeck nem épített volna 80 millióért vasutat, ha nem tőzsdézett volna [...], ha nem vásárolt volna 3 millióért központi vasút részvényeket, amelyeknek messzemenően nincs olyan biztos alapjuk, mint a Tiszának – akkor nem mondok semmit.[...] Kübeck tudna, ha akarna [...] támogatni nyomorult egy millióval.”*⁹⁴ A másik ok, amiért nem mondott le: nem tehetette, mivel távozásával egyrészt azt bizonyította volna, hogy a kormánnyal nem lehet együttműködni, másrészt pedig szerepvállalásával és minden eddigi érvével szemben cselekedett volna. Továbbá a munkálatokat végző társaság számára ő jelentette a közvetítőt a pénzforrás, a kamara vagyis Kübeck irányában.⁹⁵ Éppen emiatt került kellemetlen helyzetbe augusztusban a Tiszavölgyi Társulat központi választmány ülésén, ahol a munkálatok finanszírozásáról folyt a tárgyalás, erről Apponyinak írt levelében így számolt be. Szentiványi kijelentette: *«„De a legnagyobb baj az, hogy pénzünk nincs, mert Bécsben [...] nem adnak többet. – Én tudnék szerezni [...] 1,5 milliót.” Minden szem rám meredt, azt mondtam, hogy ez mind nem úgy áll – az új egy millió megvan és az idén 400 000 pengő bizonyosan készen áll. [...] erre kinevettek.»*⁹⁶ Az esetet a naplójában nem említette meg, csupán azt jegyezte le, ha továbbra sem kap pénzt, lemond.⁹⁷ Augusztus végén sem kapott kedvező híreket, Apponyi ugyanis egy elnöki iratban tudatta vele, hogy a nyomasztó pénzügyi körülmények abból adódnak, hogy még csak meg sem kezdték a tárgyalásokat az egy milliós kölcsönt illetően, hiányzik a korábban kért tervezet, ezért felszólították a társulat elnökét és igazgatóját, Károlyi Györgyöt és Kovács Lajost, hogy az ehhez szükséges lépéseket tegyék meg.⁹⁸

⁹³ 1847. június 3–5. MTAK Kt. K193/74. A levelet tévesen, egy későbbi (december 27-i) levéllel „összevágva” közölte Marczali a Pesti Napló hasábjain, ez alapján pedig Adatok II. (592-594.) június 15-i keltezéssel. Erről bővebben: Velkey Ferenc: *Egy „rettentő döntés” háttéréről. Miért „támadt kedve” Széchenyi Istvánnak 1847 őszén „követnek menni”?* In: Történeti Tanulmányok XVI. Debrecen, 2008. 189. 2. lábjegyzet és 200.

⁹⁴ 1847. június 11. MTAK Kt. K193/75.

⁹⁵ Velkey 2008. 226–227.

⁹⁶ 1847. augusztus 25. MTAK Kt. K193/84.

⁹⁷ *«Írok Apponyinak... Ha nincs 400 000: „Én rövid úton lemondok.”»* 1847. augusztus 24. SZIN VI. 620. SZIN 1163.

⁹⁸ MOL A 45 1847:731.

Széchenyi augusztusban az országbíró,⁹⁹ szeptemberben újfent Apponyi segítségét kérte, hogy eszközölje ki számára a 400 000 forintnyi előleget, de a kancellár közölte vele, hogy ezt sem kapja meg.¹⁰⁰ Október folyamán Apponyi és Mailáth országbíró a nádort is bevonták a tárgyalásokba, de kézzelfogható eredménye a munkálatok finanszírozására nézve ennek sem lett.¹⁰¹

Október és november hónapokból egyetlen levél sem áll rendelkezésre, Széchenyi naplójában ekkor leginkább az országgyűlésre vonatkozó bejegyzések olvashatóak, ugyanakkor rendszeresek a találkozói Rotschild vagy Sina György bankárokkal. Széchenyi következő lépése Tisza szabályozás ügyében egy István nádorhoz intézett memorandum volt 1848. januárban, amelyben leginkább Kübeck elutasító magatartását sérelmezte, mivel pénz híján *„Tisza-ügyben [...] szó szerint ülve hagytak, miközben a központi vasút számára csodás módon kifizettek 12 millió forintot az állami kasszából.”*¹⁰² Január és február folyamán többször találkozott Apponyival, de az ekkori naplóbejegyzéseiben nem említett semmit a tiszai vállalkozásról, egészen márciusig: *«Apponyi. Adja a grand Seigneurt! „Kübecknek igaza volt... amiért nem adta oda a milliót a Tiszára. – Nem hajtott volna politikai hasznot!” (Aha... én, mint áldozat.) – „Kár volt: ki korpa közé keveredik, megeszik a disznók!”*¹⁰³

Apponyi ezekkel a sorokkal igazolta Széchenyi korábbi sejtését, miszerint „hivatala végeredményben demonstrációnak bizonyult.” Ugyanakkor Apponyi ezzel a mondatattal politikájának egyik jellemző eszközéről rántotta le a leplet: ami nem hajtott politikai hasznot – legyen az egy személy vagy egy vállalkozás – éppen csak annyi figyelmet fordítottak rá, amennyire szükséges volt. Jelen esetben ez a figyelem kimerült a pénzösszegek ígéretésében, amivel rendszeresen biztosították Széchenyit a kormány támogatásáról, s noha a gróf jól felmérte saját helyzetét – ti., hogy ő csak a „kirakatba” kell –, bízott abban, hogy az ígéreteknek előbb-utóbb lesz kézzel fogható eredménye is, és akkor munkához láthat.

A következő hetek és hónapok eseményei azonban nem tették lehetővé a tiszai munkálatok folytatását, így az az utókor feladata maradt.¹⁰⁴

Széchenyi Tisza szabályozás ügyében tett erőfeszítései jól példázzák a kormány hozzáállását Magyarország modernizálásához, s ez a magatartás egyben igazolja is az ellenzék vádját, miszerint a kormány csak ígéreti a reformokat – ahogy a tiszai munkálatokra

⁹⁹ MOL A 45 1847:731.

¹⁰⁰ 1847. szeptember 25. MTAK Kt. K193/87. közli: Adatok II. 605., 1847. szeptember 25. SZIN VI. 643. MOL A 45 1847:850.

¹⁰¹ MOL A 45 1847:731.

¹⁰² Széchenyi István emlékirata István nádor főherceghez a Tisza szabályozás, a vasút és a Lánchíd ügyében. 1848. január 17. közli: Adatok II. 625–627.

¹⁰³ 1848. március 6. SZIN VI. 740. SZIN 1203.

¹⁰⁴ Vizsota VI. XCII–CII.; Oplatka 349–353.; Andics 1975. 244–251.; Varga 20–23.

a milliót. Széchenyi összesen 6 millió forintot helyezett kilátásba először a munkálatok végrehajtásához, amiből 1846 folyamán megkapott 150 000 forintot, további 400 000 forintot bankároktól sikerült kölcsönként felvennie. A többi kérelmezett összeget, amit leszállított egy millió forintra, csak szóban illetve írásban ígéret formájában kapta meg, tényleges kifizetésre nem került sor. Vagyis két éven keresztül nem sikerült előre jutni a kérdésben, a munkálatokat is csak éppen el tudták kezdeni, érdemi eredmény felmutatása nélkül.

Széchenyinek nem sikerült a kormányt, és mint kiderült Apponyit sem teljes mértékben felhasználni, viszont fordítva annál inkább megvalósult ez az utilizálás, mert a kormány Széchenyi kinevezésével reprezentálhatta reformszándékát. Hasonló folyamatok figyelhetők meg a vasútépítési tervek és ennek finanszírozása körüli problémák esetében is.

Vasút

A vasútépítés az 1840-es évek egyik fontos gazdaságpolitikai és közlekedésfejlesztési kérdése volt, Apponyi és Széchenyi levelezésének is tárgyát képezte, de az elsődleges vállalkozás a Tisza szabályozás volt – ehhez anyagi és környezeti okok mellett a kormányzat álláspontja is hozzájárult. Ez a tény a két gróf levelezésében is tetten érhető, ugyanis azokban lényegesen kevesebb alkalommal került említésre a vasút, mint a Tisza vagy az ellenzék. Így ebben a kérdésben nem ragadható meg olyan mértékben a két gróf együttműködése, mint a másik két esetben, de mégis érdemes róla néhány szót ejteni, nemcsak azért, mert leveleztek róla, hanem egyrészt azért, mert itt is Kossuthtal, vagyis a Vukovár-Fiume vasúttal szemben folyt az egyezkedés, másrészt pedig 1847 és 1848 fordulóján e kérdés kapcsán lazult meg az együttműködés Apponyi és Széchenyi között.

A vasútépítés anyagi és környezeti körülményeiről már az 1843-44. évi országgyűlést tárgyaló fejezetben szó esett. A vasutat érintő pénzügyi nehézségekről Széchenyi is beszámolt naplójában néhány alkalommal, például hogyan haladnak a tárgyalások.¹⁰⁵ További problémának számított, hogy nem volt egységes elképzelés a vasút irányát illetően. Kossuth Lajos a Vukovár és Fiume között megépülő vasútvonal mellett volt, mivel a saját tengerpart révén lehetne Magyarországnak a belső vámvonalat elkerülő önálló kereskedése.¹⁰⁶ Széchenyi leginkább személyes okokból próbált ellenszegülni a Vukovár-Fiume vasút híveinek, de álláspontot nem foglalt azt illetően, nem volt konkrét alternatívája arra nézve, milyen irányba épüljön a vasút. Ezért 1846 tavaszán két vonal építéséhez is támogatását adta: az egyik egy

¹⁰⁵ 1846. május 25-én: „Apponyi nálam. [...] Sziszeki és károlyvárosi vasutat akar most Sinával.” SzIN VI. 381. SZIN 1110.

¹⁰⁶ Vita II. C., Oplatka 355.

Sopron–Kanizsa–Zágráb–Trieszt vasútvonal – ami Metternich terveibe is beleillett –, illetve emellett egy Pécs–Mohács–Magyar Tengerpart vonal.¹⁰⁷ A soproni vasútvonal kiépítéséhez azonban nemcsak országos érdekeltségből járult hozzá, hanem személyes okokból is, hiszen itt voltak birtokai. Ezen túlmenően Széchenyi fontolóra vette a fiumei révpart kikötővé történő átalakítását, a nádoron keresztül próbált erre pénzt szerezni. A főherceghez címzett memorandumában kifejtette, hogy közre kell működni abban, hogy Fiume meg tudja vásárolni a Lujza utat, mert így a város szabályozhatná a vámszedést. Továbbá arra is kitért, hogy még az országgyűlés megkezdése előtt ki kellene dolgozni Apponyival egy tervet arra nézve, hogyan lehet kivitelezni a Sziszek és Károlyváros közötti vasútvonalat. Egy másik emlékiratában pedig a fiumei kikötő megépítésének szükségességét hangsúlyozta.¹⁰⁸

1846 augusztusában Apponyi értesítette Széchenyit, hogy Kübeck felterjesztést tett a vasút ügyében és, hogy többek között Sina Györggyel és Eskelesszel folytatott részben sikeres tárgyalásokat. A Sziszek–Károlyváros vasútvonal pénzügyi támogatását illetően készek segítséget nyújtani, amint azt a meglévő pénzügyi helyzet rendeződése lehetővé teszi. A Lujza út kapcsán azonban megálltak a tárgyalások, mivel Fiume lakosainak nem volt pénze az út megvásárlására. Apponyi viszont tárgyalt József nádorral egy a só alapból nyújtandó kedvező kamatú hitelről, amelyet Fiumének adhatnának az út megvásárlására. Továbbá aggodalmát fejezte ki a fiumei kikötő kapcsán, hogy ezzel együtt Széchenyi túl sok munkát vállalt magára, „csak sok ne legyen” – írta a grófnak.¹⁰⁹ Apponyi aggodalma mögött kettős félelem húzódnak meg, egyrészt aggódhatott Széchenyi egészsége és „tettereje” miatt, nehogy túlhajszolja magát, valamint abból kifolyólag, hogy a túl sok munka túl sok anyagi teherrel járna együtt, amelynek kieszközlését a gróf Apponyin keresztül próbálná megvalósítani.

1846 második felében a Vukovár-Fiume vasúttervek kivitelezése olyan akadályokba ütközött, amelyeket Kossuth ekkor nem volt képes áthidalni. A legfőbb problémát a pénzhiányon túl a megfelelő mérnöki tervek hiánya jelentette. Utóbbi kidolgozása még az év első felében elkezdődött, de Vásárhelyi Pál halála nem csak a tiszai munkálatokat akasztotta meg egy időre. Ugyanis Széchenyi Vásárhelyi helyére Keczkés Károly mérnököt kérte fel a tervek kidolgozására, aki ekkor éppen fiumei szemleúton volt Kossuth társaságában. A Helytartótanács jóváhagyta Széchenyi kérelmét, Keczkést a Tiszához rendelték, így

¹⁰⁷ Gergely 1982. 104.

¹⁰⁸ Liphay 135–137. Széchenyi emlékiratai József nádornak 1846. június 9-én és október 6-án, részleteket közöl: Liphay 137.

¹⁰⁹ 1846. augusztus 12. MOL P 626 SzIGy10. cs. 452–455.

Kossuthnak új mérnököt kellett felkérnie Kreuter Ferenc személyében, aki a Vukovár és Károlyváros között megépülő szakasz tervének elkészítését 1847 augusztusára vállalta el.¹¹⁰

1847 júliusában Apponyi az országgyűlésre készülve felszólította Széchenyit egy teljes közlekedésfejlesztési tervezet benyújtására,¹¹¹ néhány nappal később érkezett a kancelláriára a legfelsőbb kézirat, hogy nyújtsanak be tervezetet a magyar közlekedésügy fejlesztésére vonatkozólag, kiemelve a Tisza szabályozást.¹¹² Széchenyi Apponyi felszólítására kitérő választ adott, mert nem tudott volna az országgyűlés kezdetére egy teljes részletességgel kidolgozott tervezetet benyújtani, ezért azt javasolta a kancellárnak, hogy a közlekedés tárgyát illetően „*a kormány részéről csak általános indítványozás történjék*”.¹¹³ Széchenyi végül egy 27 pontból álló javaslatot küldött el, ennek rögtön az elején hangsúlyozta, hogy egyelőre ne foglalkozzanak a munkálatok részleteivel, hanem fogalmazzanak meg általános elveket arra nézve, hogy egy országnak szüksége van jó közlekedési hálózatra.¹¹⁴

Az országgyűlést néhány nappal megelőzően tartott közgyűlést a Vukovár-Fiume Vasúttársaság, ahol a Kreuter által alkotott terveket vitatták meg, minderről emlékiratot készítettek, amit aztán benyújtottak az országgyűlésnek. Az emlékiratban részletezték a társaság által tervezett fő- és mellékútvonalakat, ezek építésének költségét, valamint az állami vasútépítés mellett foglaltak állást. Az emlékiratot nemcsak az országgyűlésen mutatták be, hanem közvetlenül, megkerülve a Helytartótanácsot és vele Széchenyit, a kancellárnak is átadták, hogy kipuhatolják a kormány szándékát, hiszen Apponyi volt a kezdeményező fél mind a kormány, mind pedig Széchenyi felé,¹¹⁵ – ha előbbi felé továbbítja a tervezetet, akkor megkapják az elvi hozzájárulást, amennyiben a Helytartótanácsához küldi, akkor a tervezet Széchenyi jóvoltából elutasításra kerül. Apponyi a kérvényt nem iktatta, illetve Széchenyinek is csak említés formájában hozta tudomására, hogy az ilyen vállalkozásokat támogatnia kell, s kérte a grófot, hogy fejtse ki nézeteit a „*legcélszerűbb alkalmazást*” illetően.¹¹⁶

Az 1847 novemberében összeülő diétán a Vukovár-Fiume vasút tervezete 47 vármegye támogatását élvezte, az egész alsótábla mellette állt, továbbá a főrendek egy része is támogatta, s Apponyi is jóváhagyta volna. A kancellár 1848 elején fogadta Kreuter mérnököt, aki Kossuthnak írott levelében számolt be a találkozóról, amely szerint Apponyi késznek

¹¹⁰ Vita II. CIV–CVI.; Gergely 1982. 99–101.; Oplatka 355–356.

¹¹¹ MOL A 45 1847:606.

¹¹² MOL A 45 1847:633.

¹¹³ 1847. augusztus 20. MTAK Kt SzGy K 193/83. közli: SzIL III. 541–555.; Gergely 1982. 118–119.

¹¹⁴ Liptay 106–107.; Gergely 1982. 116–118.; Velkey 2008. 197.; A javaslatot közli Liptay 164–175.

¹¹⁵ Gergely 1982. 111–117.

¹¹⁶ Gergely, 1982. 115.

mutatkozott, hogy Kübeck báróval tárgyaljon a vasútépítéshez szükséges támogatásról.¹¹⁷ Széchenyi decemberben kezdett hozzá az ország közlekedésének fejlesztéséről szóló munkájának megírásába, amelyben összefoglalta, milyen fő- és mellékvonalakat kellene kiépíteni, és mennyibe kerülnének a munkálatok, továbbá rámutatott a kossuthi vasúttervezet gyenge pontjaira is; de összességében egybefoglalta az ellenzék vasútépítésre vonatkozó főbb pontjait.¹¹⁸ A javaslat február végén került az országgyűlés elé, a megyék követutasításaikban Széchenyi javaslatát támogatták, és az végül törvényerőre emelkedett.¹¹⁹

Az ellenzékkel szemben – „Utilisieren oder aufhängen”

A „Kossuth és Co.” megjelölés vagy egyszerűen csak a Kossuth név több alkalommal is felbukkant a levelek oldalain, minden eseményre, amely összefüggésbe hozható volt az ellenzékkel, reagáltak a leveleikben. Figyelték „*Pandora szelencéjét*”, keresték a gyenge pontokat, a lehetőségeket és megpróbálták azt a saját előnyükre, a kormánypárt erősítésére fordítani.

Apponyi és Széchenyi politikai együttműködésének az ellenzék háttérbeszorítása volt az egyik mozgatórugója – de más szándékkal. Míg Apponyi számára a cél az ellenzék, a politikai ellenfelek likvidálása volt, addig Széchenyi a felhasználásukra törekedett. Széchenyi tervét így fogalmazta meg Apponyinak: „*Az én hivatásom a közbenjárás, a békítés. [...] Kossuthot fel kell akasztani, vagy fel kell használni. Én a felhasználás mellett vagyok, de hogyan? Azt hiszem, én képes volnék ezt elérni. De ahhoz kell, hogy feltétlenül bízzanak bennem [...], hogy pénzt bocsássanak a rendelkezésemre. Kossuth fáradhatatlan, roppant tehetség lakik benne és éhes. Úgy hiszem, most [...] el nem csábítható. Különben sem akarnám elcsábítani, hanem megnyerni. Ha nem fogom be, úgy végre ő ránt magával mindnyájunkat.*”¹²⁰ Széchenyi ennek megfelelően kereste a kapcsolatot Kossuthtal 1845 szeptemberében, először levélben (szeptember 13.), majd ezt követően személyesen is. „*Kossuth nálam. Hosszas, őszinte beszélgetés. 'Alattomos ellensége nem vagyok etc. Felakasztani vagy felhasználni etc.'*” – jegyezte le naplójában a 15-i találkozót,¹²¹ amelyen részletesen kifejtette Kossuthnak utilizálási terveit. Néhány nappal később levelet írt Apponyinak, amelyben beszámolt a

¹¹⁷ Gergely, 1982. 131–132.

¹¹⁸ A vasúti közlekedés alapját egy Pestről kiinduló négy vonalból álló hálózat adná (Bécs, Fiume, Arad, Kassa), továbbá 250 mérföldnyi mellékvonal építésére is szükség van. A munkálatokra 10 évet és 100 millió forintot szánna. Gergely, 1982. 123–125.

¹¹⁹ Gergely, 1982. 121–154.; 1848:30. törvénycikkben kimondták, hogy Budapestről kiindulva hat új vaspályavonalat kell kiépíteni, s a munkák megkezdéséhez 10 millió forintot ajánlottak meg. Magyar Törvénytár 1848. Franklin, Budapest, 1896. 253.

¹²⁰ 1845. szeptember 1. közli: Adatok II. 512.

¹²¹ 1845. szeptember 15. SzIN VI., SZIN 1081–1082.

Kossuthal való találkozásról, ahol újfent kifejtette hogyan akarja Kossuthot felhasználni.¹²² Szeptember 18-án volt a második találkozó, amiről szóban kívánt beszámolni Apponyinak.¹²³ Vagyis Kossuth tisztában volt azzal, hogy Széchenyi mit értett „*utilisieren oder aufhängen*” alatt. Ennek ellenére azonban gyanakvó volt, és tényként kezelte, hogy az életére akarnak törni. Visszaemlékezésében említett egy levelet Apponyitól, amelyből az alábbi sorokat rögzítette: «[...] én rólam szólva arról van szó, hogy legyen nyugodt, mert „*eszköztárunk bőséges, kezeink messze elérnek, ha egy második Zrínyt akar játszani (mármint én), találni fogunk számára egy Wallensteint.*”»¹²⁴ Vagyis Apponyi meg akarta őt mérgezni...

A visszaemlékezésben említett levélváltás Széchenyi és Apponyi között 1845 végén történt, ezek a levelek nem maradtak fent, így Kossuth titkárának, Vörös Antalnak a feljegyzéseire,¹²⁵ Kossuth visszaemlékezéseire és Széchenyi naplójára támaszkodhatom az eset bemutatásánál. A titkár feljegyzései szerint Kossuth egy levelet kapott, amelyben arra figyelmeztették, hogy legyen óvatos, mert meg akarják mérgezni. A levélíró Kocsi Horváth Zsigmond titkár volt, aki Széchenyinnél teljesített irodai szolgálatot. Egy alkalommal elolvasta Széchenyi Apponyinak írott levelét a pecsételés előtt, és Apponyi válaszelevelének Kossuthra vonatkozó részét is, amelyben a kancellár azt fejtegette, hogy Deáktól nem kell tartani, viszont Kossuthot vagy fel kell akasztani, vagy le kellene fizetni. Széchenyi viszont állította, hogy Kossuthot nem lehet felakasztani, és nem hagyná magát lefizetni, de mivel *szereti a mártírszerepet, nem lesz nehéz számára egy Waldsteint találni*. Az írnok ezt követően levélben figyelmeztette Kossuthot, hogy meg akarják mérgezni, ezért kerülje Bécsben azon vendéglőket, ahol fent nevezettek is megfordultak. Kossuth Lajos 1845 decemberében Bécsben tartózkodott, mint a pest megyei követség tagja, s társai a leveleket elolvastán Széchenyit méregkeverőnek titulálták. Valószínűleg Széchenyi titkára értelmezhetette félre a Waldstein nevet és keverte össze Wallensteinnel, aki a monda szerint megmérgezte Zrínyi Györgyöt – innen a „mérgezés”.¹²⁶ Széchenyi azonban vélhetően gróf Waldstein Jánosra gondolt, aki rendszeresen provokált ki párbajt az ellenzék tagjaival, így Kossuth Lajossal is 1847 novemberében.¹²⁷

Kossuth pedig kihasználta a helyzetet, az ellenzékkel együtt támadást akart indítani Széchenyi ellen a megyegyűlésen. Ráday Gedeon figyelmeztette Széchenyit: «„*Ne menjek*

¹²² 1845. szeptember 17. MTAK Kt SzGy K 193/31. Kivonatossan közli a Pesti napló alapján Adatok II. 513. és az eredetiből részletet Vita II. LXXX.; Kosáry 2002. 350.

¹²³ 1845. szeptember 26. MTAK Kt SzGy K 193/32. Kivonatossan közli a Pesti napló alapján Adatok II. 515.

¹²⁴ Vita II. 628. és 1056.

¹²⁵ Közli: Vita II. 1057–1058. 2. lábjegyzet

¹²⁶ Vita II. LXXIX–LXXXV.; Kosáry 2002. 352.; Oplatka 353–354.

¹²⁷ Szücs Pál: *A párbaj hatása a politikai közéletre a reformkorban*. In: *Juvenilia III. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 356–369.

holnapután a közgyűlésbe. Elkeseredést szülne!!” – Pronay: ‘Azt mondják, cirkulál egy levelem, mit Apponyinak írtam, s egy mit ő nekem, s teljesen lelepleznek.’»¹²⁸ Ennek ellenére Széchenyi megjelent a megyegyűlésen, végül február 2-án tudta meg, miről is volt szó: «Egy régebbi levelemről beszélt, melyet köröznek állítólag... hol azt mondom: az ellenzék fel kell használni vagy fel kell akasztani... Mire Apponyi: „ha Magyarországon vannak Zrínyik, akkor Bécsben vannak Waldsteinek.” – Az egészből azt látom, hogy Kossuth komiszul és cselesen visszaélt a nyíltsággal.»¹²⁹

Kossuth az esetet néhány évvel később is felemlgette Széchenyi Politikai programtörvények című munkájára válaszolva: «Sajnáltni lehet egyébiránt, hogy excellentiád „bizonyos levelezéseket” is „Politikai Programm”-jában közre nem bocsátott. Ezekből a közönség igen sokat okulhatott volna.»¹³⁰

Az ellenzékkel szembeni fellépés elvi fejtegetésein túl adódtak konkrét ügyek, esetek is, amelyek kapcsán a két gróf kifejtette egymásnak nézeteit. Az egyik ilyen volt az 1844 őszen alakult Védegylet. Apponyi már nem sokkal alkancellári kinevezését követően kérte Széchenyit, hogy küldje el neki véleményét Kossuthról és a Védegyletről.¹³¹ Széchenyi válaszelevelében leírta, hogy részt vett ugyan az alakuló ülésen,¹³² de az egylet nézeteivel nem értett egyet, s javaslatot tett a társulat névváltoztatására. Továbbá úgy vélte, hogy az eltiltás már elkészt, „az ország fanatizmusban van”.¹³³ Másnap, január 30-án lejegyezte, hogy: „Apponyi néhány napja írt nekem – a Véd Egylet tilalom már régóta a nádornál etc.”¹³⁴

Széchenyi eleinte nem foglalt határozottan állást a Védegyletet illetően, naplójában viszont rendszeresen rögzítette a számára érdekesebb Védegylettel kapcsolatos eseményeket.¹³⁵ 1845 tavaszán azonban cikksorozatban támadta az egyesületet, legfőbb kifogása vele szemben politikai természetű volt, mivel úgy vélte, hogy Bécs az egész mozgalmat elszakadási kísérletként fogja fel, ami komoly retorziókat vonhat maga után.¹³⁶

Apponyi Védegyletről alkotott véleményét valamint a kormány ügyben való eljárását fentebb már láthattuk.

¹²⁸ 1846. január 28. SzIN VI. 320. SZIN 1097.

¹²⁹ 1846. február 2. SzIN VI. 323. SZIN 1098–1099.

¹³⁰ Kossuth szövege megjelent a Hetilap 1847. április 20-i számában, közli: KLÖM XI. 135.

¹³¹ Apponyi januári levele nem áll a kutatás rendelkezésére, egy későbbi levele, amelyben szintén a Védegyletről és Kossuthról kérte Széchenyi véleményét: 1845. február 19. MTAK Kt SzGy K 202/47. közli: Adatok II. 489.

¹³² 1844. október 13. SzIN VI. 112. SZIN 1052.

¹³³ 1845. január 29. MTAK Kt SzGy K 193/25. A levél egyes részei kivonatolva Vita II. CXX., CXXII.

¹³⁴ 1845. január 30. SzIN VI. 164.

¹³⁵ Vita II. CXII., CXX.; 1844. októbertől 1845. januárig viszonylag sűrűn tett említést az egyletről, mikor tartják üléseiket, hogyan toboroznak tagokat, mennyi tagja van már etc. SzIN VI. 110–160.

¹³⁶ Vita II.508–620., Oplatka 346.

Apponyi és Széchenyi ellenzékkel szembeni együttműködésének másik frontja a horvát kérdés kapcsán nyílt meg 1845 végén. Apponyi informálta Széchenyit a pesti küldöttségről, utóbbi pedig tanácsokkal látta el a kancellárt, aki a gróf javaslatának megfelelően intézte el az ügyet.¹³⁷

Kossuth és az ellenzék 1846 őszén lett újra téma Apponyi és Széchenyi levelezésében, a gróf szeptember végén írta a kancellárnak, hogy Pest megye elszigetelt helyzetét, *„kérlek, bölcsességed szerint mihamarabb használd ki”* – a kancellár pozícióját erősítendő.¹³⁸ Kossuthnak ekkor sok dolga volt, egyrészt a Védegylet igazgatói pozíciójáról ekkor mondott le, másrészt a Kereskedelmi Társaságban is adódtak nehézségek, ugyanis annak elnöke, Szabó Pál megszökött. Széchenyi ennek a pillanatnyi zavarnak a kihasználását javasolta Apponyinak október végi levelében, ezzel ugyanis lezárhatnák Pest megye *„Pandora szelencéjét”*. Majd így gúnyolódott: *„Tegnap találkoztam Kossuthtal az utcán. Szegény ördög úgy nézett ki, mint akit akasztottak, vagy oda készül. Végtére is nagy az Isten!”*¹³⁹ De Kossuth egy hónap leforgása alatt megoldotta a problémákat, s folytatta a szervezkedést.¹⁴⁰

Apponyi november végi levelében Pest megye ellenzéki vezérszerepét valamint annak veszélyeit fejtegette Széchenyinek, a helyzet erélyes megoldását pedig a saját feladatának tekintette. *„Ha az egész országban az lenne, mint ami Pest megyében és néhány ezt a káros mintát követő megyében zajlik, nem maradna más eszköz: odacsapni vagy feladni és elmenekülni.”* De *„szerencsére”* a helyzet, ami Pesten kibontakozott, nem terjedt át túl sok helyre, és egyre szűkül a bázisa – írta a grófnak. *„A felháborító és túlzó szemtelenség és rosszaság, ami napvilágra került, egyre több embert rémiszt meg, és a kormányt arra a következtetésre viszi, hogy ezt a rendbontást ne tűrje tovább és követőit ne áldozza fel a kétségbeesett ellenség terrorjának. Hogy ez ne történjen meg az én legsürgetőbb feladatom és legszentebb kötelességem.”* Apponyi ebben a levelében eléggé indulatos hangnemet ütött meg: *„Ki tudja tovább nyugodtan nézni, hogy Pesten minden megyegyűlésen, a Kör minden ülésén, az utcán és mindenütt a kormányt és mindenkit, aki velük szembehelyezkedik, kutyapiszokkal dobálják meg! [...] Mérges vagyok a közönséges durvaság miatt, amellyel a csöcselék mindent elfelejtve, amit Te példátlan áldozatok árán az országért tettél [...], ellened is fellép, [...] ez felülmúl minden alattomoságot és igazán dühbe gurulok [...]”*¹⁴¹ Vagyis Apponyi politikájában nem létezett más alternatíva, mint az ellenzék megsemmisítése vagy a

¹³⁷ Lásd 108–109. oldal

¹³⁸ 1846. szeptember 24. MTAK Kt. SzGy K193/54. Vita II. CLV.

¹³⁹ 1846. október 27. MTAK Kt. SzGy K193/60. Vita II. CLV.

¹⁴⁰ Vita II. CLV.

¹⁴¹ 1846. november 22. közli: Adatok II. 560.

megfutamodás, ahogy korábban sem, itt sem említett köztes kompromisszumos megoldást. Karakteréből adódóan azonban csak az első alternatíva jöhetett számításba, Széchenyi azonban megpróbálta őt visszafogni, mivel neki más szándékai voltak az ellenzékkel.

Széchenyi részt vett a novemberi pesti megyegyűlés ülésein, ahol többször is összetűzésbe került Kossuthtal. Az ellenzék bírálta a kancellária és a kormány intézkedéseit, például egy váltóhamisítással vagy a mosoni vámhivatallal kapcsolatban. Széchenyi felszólalásaiban a kormányt védte, amiért őt magát is bírálni kezdték, Perczel Mór egyenesen hazaárulónak nevezte. Széchenyi így számolt be Apponyinak az eseményekről: *„Pest egy kissé hasonlít Párizsra. [...], egy Pandora szelencéje, amely az egész országot megfertőzi.”* A feladat szerinte nem lehet az, hogy Pest megyét kormánypártolóvá tegyék, hanem meg kell fékezni a túlzó erőket, de *„kérlek, ne tégy kemény intézkedéseket, míg engem meg nem hallgattál.”* A fő feladat szerinte tehát elérni, hogy Pest megyéből ne terjedjen tovább a túlzók szellemisége.¹⁴² Apponyi válaszában kifejtette, hogy tűrhetetlen, ami Pesten folyik, ezzel kapcsolatban írt Vaynak, hogy konzultáljanak a kérdéssel vele, Széchenyivel és minden barátjukkal. *„Ez is mutatja, hogy politikámat és intézkedéseimet soha nem választom el véleményedről.”*¹⁴³ – utalva Széchenyi kérésére, és jelezve, meghallgatja a gróf javaslatát.

Széchenyi 1847. januárban továbbra is próbálta Apponyit fékezni, miután tudomást szerzett arról, hogy az uralkodó nem fogja annyiban hagyni a Pest megyei helyzetet. Attól tartott, hogy *„Apponyi megzavarodik – írnom kell neki. – Egyedül én vagyok – érzem, ki Magyarországot egyelőre valamely provizóriumtól megmenthetné.”*¹⁴⁴ Úgy gondolta tehát, ha Apponyi veszi kezébe a helyzet rendezését, akkor az még nagyobb teret engedne az abszolutisztikus kormányzásnak, ezért újra mérsékelni próbálta Apponyi terveit: *„Pest megyét illetően, ha valami fentről érkezik, legyen az leirat, vagy bármi más, az sebetek tép fel, és előre tönkreteszi az országgyűlést. [...] Tudom, mit mondott a király [...] De ennyire nem kellene beleavatkozni.”* – írta a kancellárnak.¹⁴⁵ *„A pest megyei rendszabályokra vonatkozó nézeteidet megfogadom – én is szeretném mindenféle zavaró tényezőtől megóvni a következő országgyűlést [...]”* – válaszolta Apponyi.¹⁴⁶ Széchenyi óvásáról Vay Miklósnak írott levelében is beszámolt: *„Széchenyi hasonlóképp arra kér erősen, hogy el ne hamarkodjunk semmit, s ne okozzunk nagyobb szigorúság által olyas reakciót az országban, mely a közelgő országgyűlést elronthatná. Úgy látszik, hogy mindenki attól tart leginkább, hogy ha szigorúan*

¹⁴² 1846. november 24. MTAK Kt. SzGy K193/61. Vita II. CLV–CLXI.

¹⁴³ 1846. november 28. MOL P 626 SzIGy 10. cs. 574–576.

¹⁴⁴ 1847. január 7. SzIN VI. 500. SZIN 1134.

¹⁴⁵ 1847. január 7. MTAK Kt. SzGy K193/63. Vita II. CCXXX.

¹⁴⁶ 1847. január 11. MOL P 626 SzIGy 11. cs. 8–10. közli: Adatok II. 566–567.; Vita II. CCXXX.

*rója meg a kormány a pesti kicsapongókat, ez által az ország zavarba hozattatnék, de attól, ha ezeket továbbá túri a kormány, és ha ez azután gyengeségnek, hogy ne mondjam, gyávaságnak fogna tekinteni, és a konzervatív párt csüggedve minden reményeiben és bizalmában, mind inkább megint ritkulni fog, míg az ellenfél annál bátrabban lépend fel, és a diadalt ünneplendi [...].*¹⁴⁷

Széchenyi válaszlevelében azt fejtegette, hogyan lehetne erősíteni a konzervatív pártot, amit ugyan nehezít néhány szerencsétlen eset, de így csak „egy futót vesztenek a sakkjátszmából”, és ennek ellenére a partit mégis meg fogják nyerni – „*ha Metternich [...] téged támogatni engem pedig használni akar*”. Ugyanakkor ki lehet használni azt a tény, hogy az ellenzék soraiban a túlzók sincsenek közös nevezőn. Újra kérte: „*ha lehetséges [...] ne történjen semmi, míg nem jövök.*”¹⁴⁸ Következő levelében egy újabb manővert ajánlott Apponyinak, amivel az ellenzék előtt járhatnak egy lépéssel: Széchenyi úgy vélte, hogy az opposíció, és különösen Pest megye arra készül, hogy a többi megyét utasítva feliratot intéznek az uralkodóhoz, hogy az nevezze ki István főherceget nádornak. Ezért Széchenyi azt javasolta Apponyinak, hogy mindenféle felhajtás nélkül küldjenek Bécsből egy királyi biztost Magyarországra, aki értesíti a megyéket a főherceg kinevezéséről.¹⁴⁹ Később tovább ecsetelte az ellenzéken belüli megosztottságot: „*Néznie kell a kormánynak, hogyan alakul meg a szeme előtt egy jakobinus klub?*” Szerinte az ultrákat teljesen el kell szigetelni, illetve az egész tervet meg kell beszélni István főherceggel.¹⁵⁰ Itt feltehetően Apponyi január 8-i beadványának azon részére utalt, amely a megyei zavargások elhárítására vonatkozott. Széchenyi Apponyitól eltérően „megosztotta” az ellenzéket, ő tehát nem az egész elhallgattatását kívánta, hanem csak az „ultrák” elszigetelését. Ezért is emelte ki, hogy az ellenzéken belül nincs meg a közös nevező, s így az egyik részt, ha nem is lehet a kormány mellé állítani – mint korábban írta –, de legalább fel lehetne használni.

A nádori tisztség betöltését illetően Apponyi úgy járt el, mint azt Széchenyi is írta neki: január 14-i beadványában javasolta István főherceg nádorrá történő kinevezését,¹⁵¹ mivel így a kormány tűnik fel kezdeményező szerepben. Széchenyi erre vonatkozó javaslatát január 15-i levelében írta le, Apponyi erről tehát később értesült, de elképzelhető, hogy korábban, valamelyik találkozójuk alkalmával szót ejtettek a nádori tiszt betöltéséről is. A nádori

¹⁴⁷ Apponyi levele Vay Miklósnak 1847. január 11-én, közli: *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*. Szerk. és bev.: Lévy József. Franklin Társulat, Budapest, 1899. (Reprint kiadás: Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1999.) 166–168., idézett rész 167.

¹⁴⁸ 1847. január 13. MTAK Kt. SzGy K193/64. Vita II. CCXXXI.

¹⁴⁹ 1847. január 15. MTAK Kt. SzGy K193/65. Naplójában: „*Stafétát küldök Apponyinak: 'Tegyétek meg István főherceget tüstént nádornak megelőző hadműveletképpen.'*” 1847. január 15. SzIN VI. 504., SZIN 1137.

¹⁵⁰ 1847. január 19. MTAK Kt. SzGy K193/66.

¹⁵¹ Schlitter 1920. 32. Apponyi beadványa: HHHStA, KA, StKonf Protokoll Band 1847:37.

tisztség mellett a személynöki állás betöltéséről folyó tárgyalások is folyamatban voltak,¹⁵² Apponyi hivatalosan is kikérte Széchenyi véleményét Szerencsy István személynök leváltását illetően, de végül itt nem számított mérvadónak a gróf véleménye, mivel ő a legalkalmasabbnak Zsedényit tartotta, s végül Zarka Jánost választották meg.¹⁵³

Széchenyi áprilisban bizakodó volt a kormány pozícióját tekintve és már készülődve az országgyűlésre felmérte az erőviszonyokat, ő maga miben lehetne a kormány szolgálatára az előkészületekben. *„A kormány az utolsó konferencia óta magasabban áll, mint néhány hónappal ezelőtt”* – írta Apponyinak, három dolognak köszönhetően: az Ellenzéki Kör megalapítása, Kossuth agressziója és a Hetilap ostobasága, hogy Szabó Pál cikkét dicsőítették. Ezt a körülményt a kormánynak ki kell használnia, hogy többséget szerezzenek az országgyűlésen, és ehhez az kell Széchenyi szerint, hogy áttekinthető proposíciót adjon az uralkodó, olyan személynökre van szükség, aki átlátja a magyar szükségeket, a megyékben oda kell hatni és István főherceg pozícióját is tisztázni kell. Segítségét is felajánlotta Apponyinak: *„Én például olyan sok Tisza menti megyét tudnék magam mellé állítani, amennyit az idő megenged.”*¹⁵⁴

Az utolsó rendi országgyűlésre készülve

1847 nyár végén megkezdődött a felkészülés a megyei követválasztásokra, s októberben érkeztek a kancelláriára a megválasztott követekről szóló megyei jelentések.¹⁵⁵ Augusztusban a pesti megyegyűlésen javasolták, hogy Kossuth induljon a követségért: *„Bizonyosan elküldik Kossuthot... Szentkirályival! Ez szép história volna!... Az én bizottságomnak!”* – kommentálta naplójában Széchenyi az eseményeket.¹⁵⁶ Kossuth megyei követté történő választását Apponyi személyesen is megpróbálta meghiúsítani, ezt tartalmazza Földváry pest megyei adminisztrátornak illetve más főméltóságoknak küldött utasítása is.¹⁵⁷ Széchenyi úgy döntött – Kossuth indulásától függetlenül,¹⁵⁸ hogy jelölteti magát megyei követnek: *„Elhatároztam... A legsürgősebben kérelmezem elbocsáttatásomat. – Ha nem becsülnek meg jobban, még A[pponyi sem], akkor vissza kell vonulnom? Nem! hanem a magam lábára állani! – Kedvem*

¹⁵² 1846 áprilisában tette meg Apponyi első felterjesztését a személynökcseré ügyében, amelyet 1847 nyarán sikerült lezárni.

¹⁵³ SzIN 1846. szeptember 29.; Széchenyi levele Apponyinak 1846. október 27. MTAK Kt SzGy K 193/60.; MOL A 45 1847:429–430., Kosáry, 2002. 408.

¹⁵⁴ 1847. április 6. MTAK Kt. SzGy K193/69., Vita II. CCXXXVI.

¹⁵⁵ MOL A 45 1847:859, 864, 865, 886, 895, 899, 903, 906, 907, 911, 913, 914, 923, 928, 930, 933, 942.

¹⁵⁶ 1847. augusztus 9. SzIN 1156.

¹⁵⁷ MOL A 45 1847:791 és 1847:802. közli: KLÖM XI. 196–199.

¹⁵⁸ Erről bővebben, valamint Széchenyi követté válásának okairól, motivációiról: Velkey 2008. 189–238.

*támad követnek menni!*¹⁵⁹ Naplójában és Apponyinak írott leveleiben is rendszeresen előjött az a gondolat, amennyiben nem támogatja őt és munkáját az udvar, csak ígéretnek, akkor lemond hivataláról, ez azonban csak megmaradt bosszankodásnak és „fenyegetésnek”, noha már kinevezését követően tisztában volt azzal, hogy a kormány vele csak „demonstrálni” akar, illetve, hogy lemondása nem váltana ki nagy hatást.¹⁶⁰

A követválasztáson való indulása új helyzetet teremtett nemcsak magának Széchenyinek, aki születésénél fogva a főrendi tábla tagja, hanem a kormány számára is, mivel kormányhivatalnokok nem „szoktak” az alsótáblán követként megjelenni. Széchenyi először Sopronban szándékozott indulni a választáson, itt viszont nem járt sikerrel, Apponyi is kedvezőtlen hangulatjelentéseket kapott,¹⁶¹ ezért Moson megyében pályázott követségre, a választáson való indulását a kormányzat is méltányolta. Apponyi támogatta Széchenyi követé választását,¹⁶² mivel a gróf személyében egy hivatalnok indult a választásokon, akinek bukása szimbolikusan a kormány bukását is jelentené. Ezért – Széchenyi október 13-i naplóbejegyzése tanúsága szerint – közbenjárt az államkonferencián is a gróf ügyében,¹⁶³ továbbá elnöki iratban kérte a győri püspököt és a mosoni főispánt, hogy befolyásukat felhasználva támogassák Széchenyi mosoni követé történő választását.¹⁶⁴ Egy jelentés így számolt be Széchenyi követi indulásáról: *„Gróf Széchenyi Istvánról az emberek a legrosszabb véleménnyel vannak. Politikai szélhámosnak tartják, aki csak akkor csatlakozik a konzervatívokhoz, ha saját érdekei megkívánják.”*¹⁶⁵

Október 18-án megválasztották követnek Kossuthot, majd másnap a gróf is értesült saját sikeréről.¹⁶⁶ Széchenyi követsége is beleillett abba a reprezentatív szerepkörbe, amit kinevezésével az udvar szánt neki, de ennek nagyobb volt a tétje a kormányra nézve, mint a tanácsosi tisztség esetében. Viszont ez akaratlanul is bevált, mert az ellenzék ebből azt szűrhetette le, hogy a kormány nem akar alkotmányellenes lépéseket tenni. Eötvös József így írt levelében: *„Az, hogy a kormányhoz tartozol, s mint kormány embere a követi táblánál ülsz,*

¹⁵⁹ 1847. szeptember 18. SzIN VI. 638, SZIN 1166. idézi: Velkey 2008. 197.

¹⁶⁰ Széchenyi levele József főhercegnek 1846. január 8-án közli: Andics 1975. 243.; 1846. február 25. SzIN VI. 333., SZIN 1101.

¹⁶¹ MOL A 45 1847:865.

¹⁶² Szögyény-Marich László visszaemlékezése szerint azonban Apponyi nem várt sokat Széchenyi követi működésétől. Szögyény-Marich 45.

¹⁶³ *„Szögyényhez s Apponyihoz. Ez utóbbi beszélt Mett[ernich]hel... Kolowrat és Lajos főherceg; mindnyájan helyeslik a dolgot, tán módfelett is!”* 1847. október 13. SzIN VI. 655., SZIN 1172., Vita II. CCLI., idézi: Velkey 2008. 225.

¹⁶⁴ MOL A 45 1847:866.

¹⁶⁵ MOL A 105 Inf. prot. 1847. szeptember 3. (MOL X 31569)

¹⁶⁶ 1847. október 13-19. SzIN VI. 655-, október 13., 18-19. SZIN 1172-1173. Vita II. CCXLIV–CCXLV. MOL A 45 1847:942.

biztosítéknak látszik, hogy a kormány alkotmányellenes úton haladni nem fog, s a dühös megtámadás, melyhez készülénk, higgadt ellenzéssé szelídült.”¹⁶⁷

A kancellár és a gróf decemberi levélváltásában az országgyűlés történéseiről esett szó;¹⁶⁸ Apponyi levelében arról számolt be Széchenyinek, hogy javult a helyzet több korábban ellenálló megyében, és a királyi proposíció is élénk benyomást keltett. Majd kérte Széchenyit: *„bátoríts minden lojális barátot, hogy a harcot teljes elszántsággal küzdjék végig. Te vagy a legnemesebb és legbátrabb a barátaim és tisztelőim között, vezesd őket a harcban a biztos győzelemhez!”*¹⁶⁹ Noha Apponyi ezzel a gesztussal megerősítette politikai együttműködésüket Széchenyi válaszában mégis bizonytalanságának adott hangot: *„Nincs egy igaz barátom se! Vagy nem kellett volna engem kiállítani és így megbénítani, vagy jobban fel kellett volna használni! Sokan azt hiszik, ha szétkergetik az országgyűlést, az a kormány számára kedvező reakciót vált ki az országban! Úgy látszik, te is ezen a véleményen vagy! Isten áldjon!”*¹⁷⁰ Másnap ugyan megbánta, amiért heves felindulásból írt levelét rögtön el is küldte Apponyinak,¹⁷¹ de néhány nap múlva újra írt a kancellárnak. Ebben kifejtette, hogy a kormánynak nem szabad paktálnia az ellenzékkel, s az országgyűlést sem szabad szétkergetnie. Arra kell törekednie, hogy többséget szerezzen magának. Erre ugyan csekély remény van, de a kormány felhasználhatná az ellenzéket saját céljaira. Ennek az egyik módja lehetne, ha Széchenyit nyílt harcba bocsájtják Kossuth ellenében, de ehhez egy bulldog bátorságára lenne szüksége. Az alsótáblai többség kialakításához azonban továbbra is magát tartotta a legalkalmasabbnak. *„De rajtad áll, nemes barátom, eldönteni, hogy személyem használható-e ebben az értelemben.”* Ez irányú működésének néhány feltételt is szabott, amelyek biztosítják, hogy teljes rálátása legyen a dolgok menetére (például részt vehessen minden konferencián, ahol „az ügyünkről” döntenek). Tenni akarását bizonyítandó írta: *„Te nem is tudod, nemes barátom, mibe került nekem megírni e sorokat. [...] A kötelességtudat, ami hajt engem és a tudat, hogy senki sem őszintébb veled és neked [...] hasznosabb szolgálatot tehet, mint én!”*¹⁷² Levelére azonban nem kapott választ, pedig István nádor tetszésnyilvánítását követően bízott a pozitív reakcióban.¹⁷³ E fölött érzett sértődöttségének és aggodalmának január elején egy újabb levélben hangot is adott. Ebben annak okát fejtegette,

¹⁶⁷ Eötvös József Széchenyi Istvánnak 1847. december 4. közli: Oltványi Ambrus: *Eötvös József: Levelek*. Magyar Helikon, h. n., 1976. 166.

¹⁶⁸ Az országgyűlés ideje alatt folytatott levelezésükről a következő fejezetben még lesz szó, itt elsősorban az együttműködésükre vonatkozó adatokat említem.

¹⁶⁹ 1847. december 15. közli: Adatok II. 616.

¹⁷⁰ 1847. december 23. MTAK Kt. SzGy K193/88. Vita II. CCLXVI.

¹⁷¹ 1847. december 24. SzIN VI. 696.

¹⁷² 1847. december 27. közli: Vita II. CCLXVII–CCLXIX.; SZIVM II. 284–287. Idézi: Velkey 2008. 215.

¹⁷³ Vita II. CCLXX.

miért nem írt neki a kancellár, s ebből csak azt a következtetést tudta levonni, hogy már nincs szüksége rá, s politikai közreműködésére.¹⁷⁴

Apponyi válaszában megköszönte Széchenyi nagyvonalú ajánlatát, amit még a december végi levelében tett, s biztosította a grófot, hogy értesíti a nádort a tervről továbbá Széchenyit is, ha olyan kérdésről lesz szó, amely tanácskozássra szorul. Emellett kérte a grófot, hogy tájékoztassa további szándékáról.¹⁷⁵ Viszont ez mégsem így történt, mivel feltehetően már december végén elkezdett Apponyi dolgozni egy újabb manőveren, amellyel az ellenzék megosztottságát tovább erősíthetné, s erről illetve ennek részleteiről nem számolt be a grófnak írott levelében. Széchenyinek viszont tudomása volt arról, hogy valami készülődik, naplójában feljegyezte december 20-án, hogy Wirkner és Zarka is Bécsben vannak, „*valami okosat főznek*”.¹⁷⁶

A két gróf kapcsolatának jellegét és intenzitását tekintve azonban meglepő, hogy Széchenyi naplójában nem jegyzett fel semmit Apponyi távozásáról a kancellári székéből. A március 9-i bejegyzést követően csak március 27-én említette a grófot, de akkor is inkább a saját helyzetét mérlegelte: „*Az emberek azt mondják majd, kártyáimat finoman, à la Talleyrand játszottam ki!... Mivelhogy most miniszter vagyok... s ha győzött volna Apponyi, akkor is az maradtam volna. Én azonban egyáltalán nem játszottam.*”¹⁷⁷ Széchenyit ugyan nyíltan senki nem vádolta meg köpönyegforgatással, de ő naplójában mégis értékelte helyzetét a Batthyány-kormány minisztereként, hiszen ő az előző „kormányban” is fontos pozíciót töltött be, s annak tagjai a rendszerrel együtt buktak, ő viszont maradt.¹⁷⁸

Széchenyi áprilisban Apponyi Györgynének írta: „*A körülmények [...] a világ eseményei elválasztottak minket életutunkban.*”¹⁷⁹ Apponyi március elsején írta Széchenyinek utolsó levelét, Széchenyi pedig március 2-án, utóbb említettet ugyan Apponyi feleségének címezte, de szimbolikusan a két gróf politikai együttműködésnek végét jelentette, mivel az események Apponyit elmozdították helyéről, és Széchenyi is új szerepkörbe került.

¹⁷⁴ 1848. január 7. MTAK Kt. SzGy K193/90–91. közli: Adatok II. 621; Vita II. CCLXX.

¹⁷⁵ 1848. január 8. közli: Adatok II. 622–623.

¹⁷⁶ 1847. december 20. SZIN VI., Vita II. CCLXX.

¹⁷⁷ 1848. március 27. Károlyi Árpád (szerk. és bev.) *Gróf Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka*. I. kötet 284., SZIN 1217–1218.; idézi: Spira György: *1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 82. Széchenyi e naplóbemjegyzéséről és dilemmájáról bővebben: Velkey Ferenc: „*a ' la Talleyrand játszottam [?]*” *Széchenyi István önértékelő dilemmája 1848 márciusában*. In: Történeti Tanulmányok XIII. Debrecen, 2005. 73–95.

¹⁷⁸ Velkey 2005. 73–76.

¹⁷⁹ 1848. április 10. MTAK Kt. SzGy K193/99.

Egy politikai érdekszövetség jellemzői

Széchenyi István és Apponyi György együttműködésének alapja egy kölcsönös támogatáson és felhasználáson alapuló politikai érdekkapcsolat volt. Széchenyi Apponyit felhasználva próbált sikereket elérni működési területén, míg a kancellár a kormány támogatottsága érdekében igyekezett a továbbra is népszerűségnek örvendő gróft bevonni és felhasználni az udvar terveibe. A munkakapcsolaton túlmenően azonban személyes szálak is összekötötték őket, de arra semmi nem mutat, hogy mélyebb barátság alakult volna ki közöttük. Levelezésük tartalmi összetevőit tekintve jellemző motívumként emelhető ki, hogy kölcsönösen méltatták a másik emberi és szakmai kvalitásait valamint rendszeresen kifejtették politikai nézeteiket, amelyek többnyire az együttműködésüket megerősítő gesztusokként is értelmezhetőek, valamint kapcsolatuk mozgatórugóira is rávilágítanak. Széchenyi naplóbejegyzéseit ideillesztve abba is betekintést nyerhetünk, miként változott a gróf viszonyulása Apponyihoz, együttműködésükhöz és tanácsosi szerepvállalásához. A következőkben a levelek és a napló alapján kronologikusan vázolom fel a kapcsolatuk jellegére vonatkozó utalásokat.

Széchenyi többször is fejtegette Apponyinak, hogy miért akar közvetíteni és használni, ezt a legrészletesebben az 1846. eleji leveleiben írta le: *„Metternich herceg gyakran mondta nekem és újabban ismételten, hogy a kormánynak a mozgalom élére kell állnia. Helyes! Csakis ezt kell tennie, nem a háttérben maradni, menni kell, nagyon gyorsan! Bizalmaddal soha nem fogok visszaélni, és valóban úgy érzem, igazad van, amikor minden fontos kérdésben bizalmadba avatsz. Helyzetemből adódóan sokoldalúan látom a dolgokat, és terveidben hasznodra lehetek.”*¹⁸⁰ Itt a „fontos kérdés” a Kossuth-féle Pest megyei küldöttség volt a horvát kérdés kapcsán, amelynek részleteiről Apponyi tájékoztatta a gróft. Széchenyi „helyzetéből adódóan” valóban jobban ráláthatott az eseményekre, széles körben kiterjedt kapcsolatrendszere valamint társasági élete révén mindig értesült az újabb történésekről, s mivel konzervatív és liberális politikusokkal is egyaránt érintkezésben volt, nemcsak egyoldalú hírek alapján tájékozódhatott. Válaszlevelében javasolta is a kancellárnak, hogy ne fogadja a küldöttséget – Apponyi közben így is cselekedett.

Széchenyi szerint a kormány sikerességében Apponyinak kulcsszerepe van, ezért úgy vélte, hogy a kancellár egy párt alapításával növelhetné annak támogatottságát, s ebben a kérdésben magára a grófra is számíthat. Továbbá elkötelezte magát Apponyi mellett, mert ha nem sikerülne Apponyinak eredményesen fellépnie, akkor vele együtt Széchenyi is otthagyná

¹⁸⁰ 1846. január 11–13. közli: Adatok II. 522.

hivatalát – biztosítva a kancellárt az együttműködéséről. Egy következő levelében azt részletezte Apponyinak – Metternich egyik kedvenc hasonlatával élve –,¹⁸¹ hogyan tudna nagyobb támogatottságot szerezni magának, illetve a kormánynak: „*Magyarország betegsége régi és komplikált... az újabb időkben és egy-két recepttel nem lehet sikeres a gyógyulás. [...] Erőteljes intézkedéseket kell hozni. [...] [A kormány] azt mondja, hogy mozgásban vagyunk, ténylegesen azonban csak vánszorog. [...] Egy pártot kellene képezni, amely a kormány iránti lojalitást támogatja – – – bázis nélkül azonban nem megy. És ki képezhetné ezt a bázist, magyar szempontból? A magyar kancellár! [...] Miért nem hallanak engem odafent? Ha egyszer meghalok, azt mondják majd, kár, hogy nem használták fel jobban! [...] Ha visszavonulnál és a mostani mozgásképtelen helyzetekben maradnál [...] mennék én is.*”¹⁸²

Apponyi több alkalommal hangoztatta Széchenyi jó tulajdonságait, biztosítva Széchenyit képességeibe vetett bizalmáról és a gróf nélkülözhetetlenségéről, így írt a tiszai munkálatok kapcsán: „*Sok oldalt kellene teleírnem, ha ki akarnám Neked fejezni csodálatomat, amellyel minden egyes lépésed során teljes lelkemből tisztellek. Alig akad valaki, aki ilyen sok bizonyosságát adta volna a bátorságnak, önfeláldozásnak, kitartásnak és bölcsességnek, mint te ezen ügy kapcsán. A nagyszabású vállalkozáshoz fűzött reményeimet személyedre és hajlíthatatlan tetterődre építettem [...]*.”¹⁸³

Szeptemberben Széchenyi bizakodva a következő országgyűlés pozitív kimenetelével kapcsolatban így írt: „*jól ismerlek ahhoz, hogy egy pillanatra is kételkedjünk abban, hogy minden Bécsből Magyarországra érkező intézkedés, amíg Te vagy a kancellár, bizonyosan nem lehet más, csak magyar-alkotmányos és az országnak boldogságot hozó.*”¹⁸⁴ Írta ezt a kancellárnak, annak ellenére, hogy az adminisztrátori rendszerrel ő maga sem értett egyet.¹⁸⁵ Egy októberi levelében Apponyit dicsérte és barátságukat hangsúlyozta: „*Véleményedet teljesen olyannak találtam, ahogyan reméltem és kívántam, nevezetesen, hogy egy erős lelkű úri emberé és felvilágosult hazafié, akit Benned minden nap egyre inkább tisztellek. Köszönöm, nagyon köszönöm! Szívesen bevallom, hogy olyan boldoggá tesz engem barátságod, amilyen erősnek még soha nem éreztem magam.*”¹⁸⁶

¹⁸¹ Metternich többször orvosnak nevezte magát, aki a megfelelő receptekkel tudja kezelni a birodalom betegségeit. Például így írt József főhercegnek 1843. január 26-án: „*Sok magyarral szemben idegenként állok, így ismerem a betegséget, amely az országot megfertőzte, mert a nagy világkórház öreg orvosa vagyok. Amit a kezelésére tudok javasolni, hamarosan indítványban felterjesztem.*” közli: Andics 1973. 401–402.

¹⁸² 1846. február 4. MTAK Kt. SzGy K193/40.

¹⁸³ 1846. augusztus 12. MOL P 626 SzGy10. cs. 452–455.

¹⁸⁴ 1846. szeptember 16. MTAK Kt. SzGy K193/52.

¹⁸⁵ Andics 1975. 249.

¹⁸⁶ 1846. október 25. MTAK Kt. SzGy K 193/59.

1847. januárban viszont magyarázkodni kényszerült Apponyinak egy a Jelenkorban Kovács Lajos neve alatt megjelent cikk miatt, amelyben egy progresszista középpárt esetleges megalakulásáról esett szó. A konzervatív körökben nem volt kedvező fogadtatása ennek az új irányzatnak, mivel programjával a konzervatívok valamint a kormány reformszándékát kérdőjelezte meg.¹⁸⁷ Széchenyi erre így reagált naplójában: „Csak a barátai árulják el az embert. [...] elegendő, hogy keresztülhúzza minden tervemet. Kovács békíteni akar, két szék közt a padló alá lők etc. [...] Írok Apponyinak, 'ügyeljen a programra'.¹⁸⁸ Majd írt Apponyinak.¹⁸⁹ A kancellár a cikk kapcsán kifejtette: „a részvétel, amelyet Te a dolgok ezen irányú fordulatában vállaltál, a legnagyobb figyelmet vonja magára. Részemről számítok a barátságodra és nemes, hazafias hozzáállásodra, úgyhogy csak egy pillanatra kételkednék abban, hogy ezzel a jó ügyet akarod szolgálni és, hogy a későbbiekben számításaid beigazolódnak.” Továbbá megjegyezte, hogy sok ember van, aki egy ilyen jelenséget rosszindulatúan kihasznál, „nevezetesen ezt úgy tekinti az ellenzék, mint a tisztátalanság jelét kettőnk között! ujjonganak rajta – miközben a konzervatívok csodálkoznak és meglepődnek!”¹⁹⁰ Apponyi érzékeltette Széchenyivel, hogy bízik benne, nem tart attól, hogy meggondolatlanul olyat cselekedne, amivel ártana a kormány illetve Apponyi érdekeinek. Széchenyi január 13-i válaszában megköszönte a kancellár bizalmát, és kifejtette, hogy nem akar harmadik pártot alakítani, hanem célja a konzervatív párt további erősítése.¹⁹¹

Széchenyi naplójában több alkalommal is elmélkedett a kancellár helyzetén, gyakrabban másodkancellári kinevezése előtt, de később is előfordult: „Szegény Apponyi: minden ellenzéki gyűlöli semmiért, – s gyűlöli minden konzervatív is, akinek nem dug valamit a szájába.”¹⁹² Leveleiben viszont leginkább biztatta Apponyit: „Szomorú, hogy kancellárságod ilyen aggodalmat keltő körülmények között kezdődik. Azonban tarts ki, mert minden nagy ember különleges lesz – amint karrierje kezdetén a történelem [...] próbára tette.”¹⁹³

Széchenyi leveleiben hivatalvállalásának sikertelensége miatt több alkalommal is panaszkodott Apponyinak, ahogy már a tiszai munkálatok kapcsán írott leveleiben is láthattuk, de a sikertelenség miatt a kancellárt nem hibáztatta. Júliusban arról írt, hogy

¹⁸⁷ Velkey Ferenc: *Egy párt nélküli pártcímke. Széchenyi István progresszista politikai önmeghatározásának hátteréhez.* In: *Széchenyi Magyarország és Európa c. konferencia előadásai. 2000. szeptember 21–23.* Szerk.: Pelyach István et al. Széchenyi Társaság, 2004. 41., Velkey Ferenc: *Széchenyi, a politikus nehéz döntéshelyzetekben.* In: *Magyar Tudomány* 2010. 12. sz. 1447.

¹⁸⁸ 1847. január 7. SzIN VI. 501. SZIN 1134–1135.

¹⁸⁹ 1847. január 7. MTAK Kt. SzGy K193/63.

¹⁹⁰ 1847. január 11. MOL P 626 SzIGy11. cs. 8–10. közli: *Adatok* II. 568. *Ismerteti Vita* II. CCXXX–CCXXXI., Velkey 2004. 51.

¹⁹¹ 1847. január 13. MTAK Kt. SzGy K193/64. *Ismerteti Vita* II. CCXXXI.

¹⁹² 1847. március 14. SzIN VI. 531. SZIN 1144.

¹⁹³ 1847. június 3–5. MTAK Kt. SzGy K193/74.

tanácsosként kevésbé tud szolgálni Apponyinak és Magyarországnak: „Annyira gyűlölöm jelenlegi helyzetemet, minden kedvemet és energiámat elveszítettem... bizonyos vagyok benne, hogy pellengérre állítanak [...] Meg vagyok róla győződve, hogy Neked és a jó ügynek sokkal inkább használhatók, ha a visszatérek korábbi független állásomba, amelyben Érted és az országért szeretettel tudok tevékenykedni. Ez az érzés teljesen áthatott.”¹⁹⁴ Augusztusban fontos, hivatalos iratokat küldött a kancellárnak, amelyhez egy magyarázó levelet is csatolt, ebben ismét helyzetén méltatlankodott: „Ha egy embert, mint engem [...] a kormány érdeke, hogy nevezetesen ezt az embert ne szólja le vagy akár csapja agyon, hanem a legjobban használja fel. [...] De hiába, öregszik a legény, igen is sok és sokféle a dolga, egy kissé el is vesztette a Kedvét és nem tud oly szaporán és könnyen, röviden és mégis hirdetőleg munkálni, mint például Apponyi György. De egy kissé önféjű és öreg ember vagyok – és aztán úgy tapasztalom, hogy csak akkor fejthetek ki némi erőt és ügyességet, ha nem érzem hámban magamat.”¹⁹⁵ Itt újra visszatért ahhoz a gondolathoz, hogy kormányhivatalnokként kevésbé tud szolgálatot teljesíteni, ezért állásáról való lemondása, a hivataltól való függetlenedés lenne számára a megoldás ahhoz, hogy „tevékenykedjen”. Szeptemberben újra arról panaszkodott Apponyinak, hogy „minden oldalról támadnak, és senki nem támogat, ilyen körülmények között lehetetlen bármi értelmeset tenni. A te őszinte óvatos barátod és a tied maradok bizonyosan továbbra is... akkor is, ha különböző úton akarjuk támogatni hazánk jóllétét.”¹⁹⁶

A fent idézett sorokból kiolvasható a tisztelet és a bizalom, amellyel viseltettek egymás iránt, noha azért Széchenyi naplójában akad néhány olyan bejegyzés, amelyben inkább a kételkedés, az ironia és a kritika kapott nagyobb hangsúlyt Apponyit illetően. Így írt például 1847 tavaszán a közeledő országgyűléssel kapcsolatban: „Apponyihoz [...] Édes illúzióban van... többség!”¹⁹⁷ Széchenyi kételkedett abban, hogy a kormánynak sikerülhet az alsótáblán többséget létrehozni, holott Apponyinak írt leveleiben rendszerint bizakodóan nyilatkozott a kérdéssel kapcsolatban. Augusztus végén abban kételkedett, hogy Apponyi vagy egyáltalán a kormányzat képes lenne-e megoldani a problémákat, anélkül, hogy elégedetlenséget váltanának ki: „Apponyi ridegsége, a kölcsönös ellenszenv – Lajos főherceg álmodása..., Metternich öreg [...] etc. etc. etc. Hogy az ördögbe oldanák ki a magyar csomót – anélkül, hogy anarchia vagy erőszak tépné szét. – Apponyi kiábrándulása – hogyan fognak találkozni? Lemondás vagy bosszúálló szenvedélyek útján. Apponyi ragaszkodik: Wirknerhez,

¹⁹⁴ 1847. július 22. MTAK Kt. SzGy K193/77.

¹⁹⁵ 1847. augusztus 20. MTAK Kt. SzGy K193/83.

¹⁹⁶ 1847. szeptember 19. MTAK Kt. SzGy K193/86.

¹⁹⁷ 1847. május 6. SzIN VI. 562.

Ambrózyhoz, Lukához etc.”¹⁹⁸ Az országgyűlés ideje alatt sérelmezte, hogy a kancellár kihagyta őt az országgyűlést előkészítő munkálatokból: „*Apponyi... fűtyül mindenkire... mihelyt észreveszi, hogy nincs már mitől félnie.*”¹⁹⁹ December végén a nádornál járva: „*úgy tűnik, mintha Apponyi nem lenne alkalmas! Wirkner... folyton a korrupciós mesterkedéseivel etc.*” Erre válaszul a nádor: „*Biztos lehet benne, hogy a helytartótanácsot azzá teszem, ami volt etc.*” Biztosítom afelől, „*hogy írok Apponyinak*”».²⁰⁰ Néhány nappal később: „*Apponyi, Ürményi, Szécsen, Somsits, Dessewffy és C eleget pancsoltak – tisztán látom –: együtt és külön is alkalmatlanok. Most majd én veszem a dolgot a kezembe!*”²⁰¹ Írta ezt azelőtt a naplójában, hogy másnap kancellárrá akarták őt tenni. Pár nappal később azonban védelmébe vette Apponyit, amikor Szentkirályi ismét javasolta neki, hogy legyen ő a kancellár.²⁰² 1848. január végén: „*Hogy Apponyi egyáltalán nem ír, egyértelműen azt mutatja, hogy sem szimpátiát, sem bizalmat nem érzek iránta, de utilizálnom kell.*”²⁰³

Széchenyi és Apponyi kapcsolatát tekintve kijelenthető tehát, hogy a kapcsolatkeresésben mindkét felet leginkább saját érdekei motiválták. Széchenyi a kancelláron keresztül tartotta a kapcsolatot az udvarral, Metternichnek és Kübecknek is Apponyi számolt be a gróf újabb ötleteiről, kérelmeiről, amelyeket ő elvben támogatott. A kancellár pedig Széchenyi működésének elsősorban politikai vonzatát vette figyelembe, mintsem a ténylegesen benne rejlő innovációs lehetőséget, ami mellett elviekben ő is elkötelezte magát. Apponyi és Széchenyi munkakapcsolatában a kulcsmotívum tehát egymás képességeinek és hatalmának, befolyásának kölcsönös „felhasználása” volt saját érdekeiknek megfelelően. Apponyi esetében ez az érdek nem feltétlenül volt saját, mivel a bécsi kormányzat érdekében állt leginkább Széchenyi „alkalmazása”, de mint ilyet, Apponyi sajátjává tette. A két gróf személyes kapcsolata fölé helyezve a nézőpontot a reformokat ígérgető és a reformokat akaró fél érdekei ütköztek Apponyi személyén keresztül, aki így akarva–akaratlanul lett közvetítő Metternich és Széchenyi között.

¹⁹⁸ 1847. augusztus 29. SzIN VI. 625.

¹⁹⁹ 1847. november 14. SzIN VI. 672. SZIN 1177.

²⁰⁰ 1847. december 26. SzIN VI.698.

²⁰¹ 1847. december 29. SzIN VI. 699.

²⁰² 1848. január 7. SzIN VI. 707.

²⁰³ 1848. január 29. SzIN VI. 713.

2. Apponyi és a konzervatív (kormány)párt (1846-1848)

A Konzervatív Párt, mint kormánypárt

A Konzervatív Párt megalakulásával gyakorlatilag egy újabb eszköz lett a kormányzat kezében, hogy saját reformpolitikájának megfelelő táptalajt biztosítson. A kormány ugyanis az adminisztrátori rendszer népszerűtlensége miatt tartott attól, hogy nem sikerül alsótáblai konzervatív többséget kialakítani a következő országgyűlésen, ezért minden más eszközt fel kívánt használni a főispánok és az adminisztrátorok támogatására.²⁰⁴

A pártalapítás első kísérlete Liphay Sándor nevéhez fűződik, akinek szervezésével 1845 őszén megalakult a Közhasznú Gyűlde. A nyilvánosság előtt politikamentes egyesületnek állította be, a háttérben azonban egy konzervatív párt megszervezésén munkálkodott. Terveibe Apponyit is beavatta, Liphay folyamatosan értesítette a kancellárt a Közhasznú Gyűlde megalakulásáról, alapelveiről, s tagjainak névsorát is mellékelte beszámolóihoz. Liphay kérte Apponyit, „*hogy az alakítandó konzervatív klubhoz a jóváhagyását és a nevét adja.*” Kiemelte továbbá, hogy cikkeiben is arra hívja fel a konzervatívok figyelmét, hogy szerveződjenek párttá. „*Igen, de a politikai irodalom mezejéről – ha sikert kívánunk – az életbe is át kell szükségképp lépni.*”²⁰⁵ Liphay a Nemzeti Újság hasábjain fejtette ki programját, amely megmaradt a hagyományos konzervatív alkotmányvédelemnél, s nem szólt az újításra váró kérdésekről.²⁰⁶ A titkosrendőri jelentések sem tulajdonítottak nagy politikai erőt a Gyűldének.²⁰⁷

A pártszervezési munkálatok azonban nem a Gyűlde felől bontakoztak ki, hanem Dessewffy Emil és más „fontolva haladó” konzervatív arisztokraták kezdeményezéséből felülről történt: országos főméltóságok, kormányhivatalnokok és főispánok álltak a mozgalom mellé. A párt elvi hátterét a Dessewffy Aurél-féle „fontolva haladás” adta, társasági hátterét pedig a Gyűlde biztosította.²⁰⁸ A Konzervatív Párt megalakulására 1846. november 12-én

²⁰⁴ Andics 1975. 231.

²⁰⁵ Liphay beszámoló Apponyinak: 1845. október 16., 18., 19., 22., november 2. és december 7. MOL A 135 3. csomó 271–304. f.

²⁰⁶ Dénes 1989. 103–105.; Dénes 2008. 137–144.

²⁰⁷ Takáts Sándor: *Hangok a múltból*. Athenaeum, Budapest, 1930. 266–267.

²⁰⁸ Velkey Ferenc: „*Párt! Szólj, ki vagy?*” *Politikai önmeghatározások 1846–47 pártprogramjaiban*. In: Molnár András (szerk.): *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*. Zalaegerszeg, 1998. 55.

került sor, az alakuló ülésen Dessewffy Emil és Széchen Antal tartottak beszédet, amelyben kifejtették a párt megalakulásának okait valamint a célkitűzéseket.²⁰⁹

Somssich Pálnak a pártalakulással kapcsolatban kifejtett nézetei jól rávilágítottak a kormány és a konzervatív párt helyzetére, és egymáshoz való viszonyára a negyvenes évek második felében. Somssich véleménye szerint a pártot csak azután kellene megszervezni, miután a kormány meghirdette programját, mivel eddig éppen amiatt volt hiteltelen mind a kormány mind a konzervatív tábor, mert az ellenzék megszorításán kívül nem foglalkoztak a teendők gyakorlati megvalósításával. Ismertette a legfontosabb tennivalókat is, amelyeket három csoportba sorolt. Elsőként említette azokat a problémákat, amelyek az előző országgyűlésről maradtak nyitva: bányatörvénykönyv, katonák elszállásolása, a városok koordinációja, hitelbank. A következő csoportba sorolta az aktuális kérdéseket, mint a közteherviselés, az örökváltság, az ősiség módosítása vagy a közlekedés fejlesztése. A harmadik csoportban említette meg azokat a problémákat, amelyek még csak „most bukkannak fel.” Széchen és Somssich egyetértett abban, hogy a kormány feladata a program készítése, a reformok kezdeményezése nem a párt dolga.²¹⁰

Dessewffy Emil ezt követően körlevélben foglalta össze a Konzervatív Párt alakuló ülésének határozatait, és a programot, amelyet Széchen Antal olvasott fel az értekezleten. A tizenkét pontban összefoglalt program legfontosabb feladatnak jelölte ki a konzervatív többség biztosítását az országgyűlésen, mivel így garantálható, hogy a kormány kivitelezze reformpolitikáját – konzervatív elvek alapján. A párt magát a kormány mellett kötelezte el, és egyúttal kérte, hogy a kormány tekintse szövetségesének őket. A program sokkal inkább elvi jelentőségű volt, semmint reformterveket felvázoló gyakorlati iránymutatás – a tizenkét pontból hét foglalkozott a párt és a kormány viszonyával, amelyben előbbi az utóbbinak rendeli alá magát.²¹¹ A novemberi programhoz képest elvi módosítást fogalmazott meg

²⁰⁹ A konzervatív párt megalakulására valamint programjára vonatkozó iratok: MOL Dessewffy család levéltára P 90 Acta Publica 2. csomó 5/a Dessewffy Emil politikai iratai és 3. csomó 5/k Konzervatív Pártra vonatkozó iratok valamint MOL P 2261 No. 2. Konzervatív Párt (1846–47.) Az alakuló ülésről Dessewffy részletes beszámolót készített, közli: Andics 1981. 206–216.; Velkey Ferenc: *Köri mozgalmak. Pest kulturális-közéleti egyesületei a pártalakulás előszelében (1845–1846)*. In: Könyv és Könyvtár. Debrecen, 2004. 148–149. ; Dénes Iván Zoltán: *Konzervatív és liberális program (1846–1847)*. In: Dénes Iván Zoltán – Gergely András – Pajkossy Gábor (szerk.): *A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára*. ELTE BTK, Budapest, 1984. 247–249.

²¹⁰ Somssich és Széchen javaslatai MOL P 90 3. csomó 5/k 27–42. Dénes 1989. 129–130.; Dénes 2008. 180–181.

²¹¹ A program pontjai: 1. nyilvánosság alkotmányos alapokon, 2. konzervatív polgári átalakulás, 3. párt alapítás; 4. többség kialakítása, 5. az ellenzék javaslatait le kell szavazni és át kell dolgozni, 6. a Konzervatív Párt kormánypárt, 7. kormány melletti állásfoglalás, 8. évente konzervatív összejövetelek Pesten, 9. következő ülés időpontjának és teendőinek meghatározása, 10. megyei szinten a konzervatív túlsúly biztosítása, 11. törvénykezési intézkedések a kormány kezdeményezése révén, konzervatív elvek alapján, 12. együttműködési

Dessewffy az 1847. márciusi gyűlés után írott körlevélben.²¹² Ez a változás az ellenzéki javaslatokhoz való hozzáállást érintette, novemberben ezen javaslatok elutasítását és átdolgozását javasolta, míg a márciusi körlevélben hajlandóságot fogalmazott meg az ellenzékkel való együttműködésre, amennyiben azok a „fontolva haladók” számára is elfogadható javaslatot tesznek.

A program tartalmi kifejtésére később, 1847 nyarán a Budapest Híradó hasábjain került sor Dessewffy Emil és Széchen Antal cikkeiben.²¹³ Dessewffy főként gazdaságpolitikai kérdésekkel, Széchen Antal pedig a szavazati jog kérdésével, vagy a horvát ügygel foglalkozott cikkeiben, vagyis olyan témákról fejtették ki „fontolva haladó” álláspontjukat, amelyek az ellenzéki reformprogramnak is részét képezték, ebben tértek el a Liphay által megfogalmazottaktól. A programot Dessewffyték a júniusi konzervatív konferencián mutatták be. Az ülésen a reformra váró tárgyakat három nagyobb csoportba sorolták, az egyikbe tartoztak azok az ügyek, amelyekről már az előző diétán megállapodás született (börtönjavítás, büntetőtörvénykönyv, katonák élelmezése, bányatörvénykönyv), a másodikba azok, amelyek új problémaként merültek fel, mint a véleményszabadság biztosítása a köztanácskozásokon, városok szavazatszámának rendezése vagy az úrbéri viszonyokból való felszabadulás. A harmadik csoportot olyan kérdések számára határozta meg, amelyekről országgyűlésen még nem született döntés, illetve még fel sem merültek.²¹⁴

Apponyi György 1847 januárjában beadott javaslata az országgyűlési tárgyakat illetően tartalmában és jellegében egyaránt megegyezett a Konzervatív Párt programjában javasolt reformtárgyakkal. Apponyi politikájára jellemző volt, hogy bármilyen témával is foglalkozott, a legtöbb alkalommal a foganatosítandó intézkedés indoklásaként a kormánypárti többség kialakításának szükségességét hangsúlyozta, valamint a kormányzat reformszándékát. S javaslatai gyakran nem tartalmaztak konkrét megoldási stratégiát, csupán az elveket mondták ki. Akárcsak a Konzervatív Párt a programjában: elvi deklaráció a reformra váró tárgyak felsorolásával. Noha egyértelmű adatot nem találtam arra vonatkozólag, hogy Apponyinak mekkora szerepe illetve ráhatása volt a párt alakulására és a pártprogram részleteinek kidolgozására, mindenestre sokat mondó, hogy Apponyi az országgyűlési tárgyakat tartalmazó részletes beadványát 1847. januárban terjesztette az uralkodó elé, Dessewffyték

kötelezettség a kormánnyal. Andics 1981. 206–216.; Dénes 1984. 251–252.; Dénes 1989. 134.; Velkey 1998. 55–58.; Velkey–2004. 34–35.; Dénes 2008. 186–187.

²¹² MOL P 2261 No. 2. litografált körlevél Közli: Fazekas Csaba: *A Konzervatív Párt 1847. március 15-i értekezlete*. In: Levéltári közlemények 2003. 1–2. sz. 257–268. illetve: Fazekas Csaba: *Tanulmányok és forrásközlések a 19. századi egyháztörténetből. (2003–2008)* <http://mek.niif.hu/07900/07998/07998.pdf> 30–41.

²¹³ Dénes 1989 87–128.; Dénes 2008. 145–171.

²¹⁴ Dénes 1989. 133–135.; Andics 1981. 211–216.; Dénes 2008. 187–188. Dessewffy meghívója Károlyi Györgynek az 1847. június 14-i konzervatív körre vonatkozólag MOL P 2261 No. 2.

pedig 1847 nyarára készültek el a programjuk tartalmi kifejtésével, ami a főbb pontokat illetően megegyezik a kancellár tervezetével, és annak egy másolati példánya megtalálható Dessewffy Emil politikai iratai között.²¹⁵ Továbbá Apponyi egyik kortársa, Vay Dániel Magyarország-történetében arra tett utalást, hogy a párt programjának ihletője a kancellár volt: „Apponyi a Budapesti Híradóban tette közé programját.”²¹⁶ Kemény Zsigmond ennél konkrétabban fogalmazta meg naplójában, hogy Apponyi a „fontolva haladók” programadója: „Dessewffy [...] mondotta továbbá, hogy Apponyi formulázva és cikkezve adandja minden haladási terveit elő.”²¹⁷ Az összefüggés nem lehet véletlen, mivel a „fontolva haladók” számára a kormány megszemélyesítője Apponyi György volt, ezért programjukat a kancellár tervezetéhez igazították.

Előkészületek a diétára – Apponyi György programja

Az utolsó rendi országgyűlés összehívására 1847 novemberében került sor, az előkészületek azonban már jóval korábban elkezdődtek. A kormányzat az adminisztrátori rendszer bevezetésével igyekezett az ellenzéki megyéket kormányoldalra állítani, a magyar kancellárt már 1846. júliusban legfelsőbb kéziratban felszólították, hogy dolgozzon ki egy programot a következő országgyűlésen tárgyalandó ügyekről,²¹⁸ amely alapján majd elkészítik a királyi propozíciót. Apponyi 1847. január 8-án terjesztette az uralkodó elé javaslatát a reformra váró tárgyakról.²¹⁹ A beadvány reprezentatív összefoglalása Apponyi kancellársága idején alkalmazott politikájának, célkitűzéseinek és módszereinek. Ennek alapja, hogy a „fontolva haladó” elv jegyében elő kell mozdítani Magyarország anyagi körülményeinek a javulását, és elő kell készíteni a talajt a bevezetendő reformok kivitelezésének. A reformra váró tárgyak listája tartalmazta mindazt, amit a „fontolva haladó” konzervatívok programja is magában foglalt: azon tárgyak sorát, amelyek érintetlenül hagyják a nemesi kiváltságrendszert és az abszolutisztikus kormányzást. Nem ejtett viszont szót az úrbéri viszonyok felszámolásáról – helyette az ösiség módosítását fogalmazta meg, a felelős kormányzásról – helyette az adminisztrátori rendszer pozitívumait sorolta, az érdekegyesítésről – helyette a kiváltságrendszert bátyázta körül és a közteherviselésről sem.

²¹⁵ P 90 2. csomó 5/a 73–128.

²¹⁶ Vay 277.

²¹⁷ Kemény Zsigmond naplója. Bev. és s.a.r.: Benkő Samu. Magyar Helikon, 1974. 129.

²¹⁸ MOL A 45 1846:449. közli: Andics 1981. 198.

²¹⁹ HHStA, KA, StKonf 1847:681.; Közli: Andics 1981. 218–249. A beadványt ismerteti: Andics 1975. 270–275.; Dénes 1989. 135–137.; Wirkner 189–191.; Hartig 305–332.; Schlitter 1920. 37–38.

„Jelen törvényjavaslatok fő célja abban áll – írta Apponyi –, hogy biztosítsa a kormány tekintélyét az alkotmányos jogok és formák fenntartásával és megőrzésével, pozitív korlátok közé szorítsa ellenfelei féktelenségét, javítsa a közigazgatás szervezetét, és a kétes jogállásról való döntés és határozat által elejét vegyék a véget nem érő vitáknak, amelyek jelenleg minden egyes kérdés esetében felmerülnek a kormány és az ország között a közjót akadályozva és rombolva.”

A kancellár felterjesztését Magyarország „mostani szomorú állapotának” okaival kezdte, amit véleménye szerint egyrészt a kormány tekintélyének csökkenése váltott ki, másrészt pedig *„az anyagi alsóbbrendűség kellemetlen és nyomasztó érzése, amelyet Magyarország érez a fejlett világgal, nevezetesen a német tartományokkal végzett összehasonlításban.”* Apponyi szerint a rossz politikai irányvonal és az egyesületi élet elterjedése az oka annak, hogy Magyarország ugyan törekszik a felzárkózásra, viszont még a feltételeket sem sikerült megteremtenie.

Két fő feladatot jelölt ki: Magyarország anyagi érdekeltségeinek a támogatása és szerves törvények alkotása, amelyhez a továbbiakban meghatározta a főbb tárgyakat is két nagyobb kategóriába csoportosítva őket. Az első csoportba rendelte a kiküldött országgyűlési választmányok munkáinak feldolgozását, ezen belül a főbb tárgyak pedig a bányatörvénykönyv, a katonák ellátása, a Partium bekebelezése, a vámrendszer, vagyis azok a tárgyak, amelyeket már az 1843-44. évi országgyűlésre előkészítettek, de nem született törvény a választmányok munkálataiból. A másik kategóriába sorolta azokat a törvényeket, amelyek megalkotása *„elkerülhetetlen szükségé vált”*. Ehhez a csoporthoz számította az országgyűlés abnormális állapotát, a megyék helyzetét, a büntetőtörvénykönyv ügyét, az egyesületi rendszert, az újoncállítást, az urbárium kérdését illetve a vallástörvényt.

A katonai ellátás (étkezés, elszállásolás, szállítás) megoldását sürgető feladatnak látta, mivel egyre többször került sor gyűlölködésre, a katonák ellátása a törvényhatóságoktól függött, és így a hadsereg mozgósítása elég nehézkessé vált. Ezért már 1845 folyamán tárgyalásokat folytatott egymással a kancellária, a haditanács és az udvari kamara, hogy a jövőben a katonák ellátását a kincstárból fedezzék.

A Partiumot illetően Apponyi kifejtette, hogy noha még 1836-ban törvény született a terület bekebelezéséről, erre irányuló lépések idáig nem történtek. Másrészt rávilágított arra a tényre, hogy amennyiben megtörténne a bekebelezés, a kormány nehéz helyzetbe kerülhet, mert az erdélyi rendek támogatnák a magyarországi ellenzéket. Ezért azt javasolta, hogy majd az országgyűlésen *„a konzervatív többség okos belátással”* kidolgozza a megfelelő tervet a bekebelezést illetően, hogy *„az ügynek kedvező fordulatot adjanak”*.

A vámkérdéssel kapcsolatosan kifejtette: „*a monarchia jólétét semmi más nem támogatná sikeresebben, mint az anyagi érdekek legszűkebb egyesítése, és nem lehet más vágya, mint hogy Magyarország és a melléktartományok kereskedelmi viszonyai, úgy, mint az örökös tartományok esetében, mihamarabb egymás kölcsönös hasznára és előnyére legyenek.*” Ehhez szerinte fel kell számolni a belső vámvonalat, és ezzel be kell vonni Magyarországot a Monarchia vámrendszerébe; ennek a lépésnek azonban több előfeltétele is van, például a nemesi birtok adómentességének megszüntetése vagy a dohánymonopólium bevezetése. További feladatként jelölte meg a megfelelő közlekedési rendszer kialakítását, valamint egy hitelintézet alapítását, amely fokozná a birtokok termelékenységét, növelné a tőkefelhalmozást valamint a munkakedvet.

A második kategóriába sorolt tárgyak között első helyen szerepel az országgyűlés kérdése, amelynek felépítésére és működésére vonatkozóan csak általános meghatározások szerepelnek a magyar törvénykönyvben – írta Apponyi. Javaslatá leginkább az ülések rendjének fenntartására valamint a szabad véleménynyilvánítás biztosítására irányult. Megjegyezte, hogy az egyik legnagyobb hibának számít, hogy a hallgatóságnak túl nagy befolyása van az ülések menetére, a legdurvább becsmérések pedig egyenesen lehetetlenné teszik a normális tárgyalást. Szerinte nem lenne megoldás a szólásszabadság korlátozása, ezért inkább azt javasolta, hogy hozzanak a „*viselkedésre és a modorra vonatkozó*” rendelkezéseket – mindkét táblán. További fontos kérdés az országgyűléshez kapcsolódóan az országgyűlési szavazatok állása, s ezen belül is a szabad királyi városok koordinációja és szavazatának ügye. Véleménye szerint a távollévő főurak követői ne vegyenek részt az üléseken, mivel arra bomlasztóan hatnak, lévén, hogy zömében jogászokból és vagyontalan ügyvédekéből áll ez a követi csoport. Illetve több szavazatot kell biztosítani a városok képviselőinek és a katolikus klérus tagjainak is, akik eddig kollektív szavazati joggal rendelkeztek az alsótáblán. A kormánynak ezen szavazatok növeléséből csak előnye származhat, mivel a katolikus klérusban többségben van a konzervatív elem, amely ellensúlyozhat, ha a szabad királyi városok jelentős szavazattöbbséghez jutnak – indokolta Apponyi javaslatát.

„*A megyék helyzete a kormány külön figyelmét és gondoskodását igénybe veszi, ahol a megyegyűlések úgymond kis országgyűlésekként működnek annak minden bajával és hibájával együtt.*” Ezeket a hibákat azonban adminisztratív módszerekkel át lehet hidalni – írta Apponyi. De egyelőre csak olyan határozatok meghozatalát javasolta, amelyek a megyegyűlések rendjének fenntartására és a féktelenséggel valamint az anarchikus törekvésekkel szemben „*pozitív korlátokat*” állítanának fel. Programjában védelmébe vette az

adminisztrátori rendszert, amely a megyék helyzetének rendezését szolgálja, és további javaslatokkal állt elő a megyék hatáskörét szűkítendő, például a megyék bíraskodási jogkörének fokozatos megszüntetése vagy a katonák ellátásának kivonása a megye feladatai közül.

A következő tárgy a büntetőügyi bizottság vizsgálati anyaga volt, amely szerinte három kérdés megoldását foglalta magába: a büntetőjogi eljárását, a büntetőtörvénykönyvét és a börtönrendszerét. A kérdéssel Apponyi már az 1839-40. évi országgyűlés óta foglalkozott, jelen beadványában is hangsúlyozta, hogy mindhárom kérdés ugyanolyan fontossággal bír. A büntetőjogi eljárással az volt a problémája, hogy az főként a szokásjogon alapult, ezért az egyes törvényhatóságokban az eljárások teljesen eltérőek lehettek, és ez önkényeskedésre is okot adhat, ezért szükséges lenne, hogy törvényekkel szabályozzák az eljárás menetét. A büntetőtörvénykönyvet hiányosnak találta, valamint úgy vélte, hogy az elavult és már nem használható törvényeket ki kell belőle venni. Különös figyelmet kell fordítani olyan új törvények kidolgozására, amelyek az olyan bűnesetek büntetését tartalmazzák, *„amelyek veszélyeztetik az állam biztonságát, vagy a végrehajtó hatalom tekintélyét szándékosan aláássák.”*

Az egyesületekkel kapcsolatban nem adott konkrét törvényjavaslatot, csak annak szükségességét hangsúlyozta, hogy az egyesületek káros tevékenységével szemben a meglévőnél szigorúbb rendelkezést kell hozni.

Végül az újoncállítás, az urbárium és a vallási törvény kapcsán fejtette ki nézeteit a kancellár. Noha az 1839-40. évi országgyűlésen a következő tíz évre megszavazták az újoncok számát, szükségesnek tartotta annak évenkénti megerősítését és szükség esetén annak kiegészítését. A vallási törvény kapcsán az áttéréssel kapcsolatban két kérdést tartott megoldandónak. Egyrészt, hogy a katolikusok áttérését is foglalják törvénybe, másrészt pedig pontosítani kell a törvényt azon személyekre nézve, akik még nem töltötték be a 18. életévüket.

Apponyi „legalázatosabb nézete” szerint a program rávilágít a kormány tetteire, valamint az uralkodó atyai gondoskodására, mivel legfelsőbb akarata az ország felvirágzásának támogatása valamint rend és engedelmisség megteremtése. Továbbá kifejtette, hogy nem minden tárgy kerül majd be az országgyűlésen tárgyalandók közé, ezért kérte az uralkodót, hogy jelölje ki a legfontosabbakat.

Apponyi július végén kapta meg a legfelsőbb kéziratot, amely jóváhagyta a januárban benyújtott tervezetét, és annak egyes pontjait illetően kifejtette véleményét. Az uralkodó úgy vélte, hogy a nemesi adómentesség valamint a dohánymonopólium kérdésének ki kell

maradnia a királyi előterjesztésből, és a hitelintézet létrehozását Kübeck báróval kell a kancellárnak „*szigorúan bizalmas úton*” megtárgyalnia. Ezen kívül sürgette az erdélyi megyék bekebelezése végett összeült gyűlés tárgyalásait, amiről majd tájékoztatást kér. A program második részét illetően felhatalmazta a kancellárt, hogy cselekedjen belátása szerint, valamint kérte, hogy ügyeljen rá, hogy az udvar időben megkapjon minden jelentést, amely a következő országgyűléssel kapcsolatos.²²⁰

²²⁰ HHStA, KA, Separat Billeten Protokoll 1847. Band 565 a Nr. 674. Továbbá Sedlnitzky 1847. július 11-én az államkonferenciának tett jelentéséről készült akta végén található legfelsőbb kézirat is azt a feladatot adta Apponyinak, hogy alakítsanak egy bizottságot, ahol a következő országgyűlés menetét dolgozzák ki. HHStA, KA, StKonf 1847:915. (MOL X W 4460), 1847:966. (MOL X W 4463)

VI. A kancellár, mint a rendszer szimbóluma

1. Apponyi a hatalmi-politikai küzdelmek metszéspontján

1847 szeptemberében küldte szét Apponyi a meghívóleveleket a soron következő diétára; mind az udvar, mind a megyék már korábban megkezdték az előkészületeket. Az uralkodó utasította Sedlnitzky rendőrminisztert, hogy az országgyűlések alatt szokásos titkosrendőri szolgálatot szervezze meg, Sedlnitzkyt pedig Ferstl tanácsos értesíti a szolgálat kiépítésének folyamatáról.¹ A kancelláriai levéltár és az államkonferencia aktái egyaránt arról tanúskodnak, hogy Apponyi és a kancellária is kivette a részét az országgyűlés előkészületeiből mind az diétai tárgyakat, mind a szervezést illetően.² Az országgyűlés novemberi összehívásáig folytak az egyes ügyekről a tárgyalások a kancellária és az uralkodó tanácsadói között, októberben a hadsereg ellátásáról, a bányatörvénykönyvről valamint a városok koordinációjával és a választójoggal kapcsolatban tett felterjesztést Apponyi,³ másrészt afelől is tudakozódott a kancellár, hogy az uralkodó részt tud-e venni személyesen az országgyűlés megnyitásán. A király személyes jelenlétéről biztosította Apponyit, illetve közölte vele, hogy rövid időt tölt majd Pozsonyban Ferenc Károly, Ferenc József és Lipót kíséretében.⁴ Másrészt a két tábla is rendszeres összejöveteleket tartott, amelyekről Sedlnitzky tudósította az udvart. Így a november 8-i konferenciáról is, amelyet Szentkirályinál tartottak. Az egyik főbb téma ezen az összejöveten a nádorválasztás kérdése volt, emellett Batthyány Lajos felvetette, hogy az eddigi szokástól eltérően a követek ne jelenjenek meg a kancellárnál a diéta megnyitását megelőzően, de Szentkirályi valamint a konzervatív követek elvetették ezt a javaslatot.⁵ November 10-én már Ferstl tett jelentést arról, hogy – „*Batthyány Lajos minden törekvése és izgatása ellenére*” – délelőtt 9 órakor mindkét tábla képviselői megjelentek Apponyinál.⁶

¹ Az uralkodó utasítását és Ferstl jelentését közli: KLÖM XI. 202., 205–207.

² Apponyi György Bartal Györgynek 1847. január 25. és március 17. MTAK Kt Ms 5066/5–6.

³ HHStA, KA, StKonf 1847:944, 1847:962 (MOL X 1252)

⁴ HHStA, KA, StKonf 1847:975. (MOL X W 4463)

⁵ MOL N 119. Fasc. 74. 11140. a; KLÖM XI. 36., a jelentést közli: KLÖM XI. 236–237.

⁶ MOL N 119 Fasc. 74. 11141. b

Az adminisztrátori rendszer bevezetésével kitűzött célt, az alsótáblai kormánypárti többséget nem sikerült elérni,⁷ viszont az erőviszonyok némiképp módosultak, mivel néhány ellenzéki vármegye (Szatmár, Hont, Tolna, Csongrád) szakított állásával, és kormánypárti követeket választottak meg.⁸ Ugyancsak néhány vármegye (Nógrád, Trencsén, Bars, Bihar, Zólyom) egy ellenzéki és egy kormánypárti követet küldött a diétára. A megyékben készülő követutasítások csak az általános elveket mondták ki, így szabad kezet biztosítva az üléseken a követek számára. Tartalmazták többek között István főherceg nádorrá választásának, a sérelmek orvoslásának és a kormánypolitika megváltoztatásának igényét. Az általánosan kimondott elvek konkrétan a meglévő rendszer felszámolására irányuló igényeket fogalmaztak meg mind társadalmi mind gazdasági szinten: érdekegyesítés, közteherviselés, örökváltság, ösiség eltörlése, hitelbank, közlekedésfejlesztés, vámügy.⁹ Így tehát Apponyinak nem sikerült szándékának megfelelően likvidálnia az ellenzéket, ahogy azt már korábban, egyik Széchenyinek írott levelében megfogalmazta.¹⁰ A másik oldalon, az ellenzék soraiban is csak az Apponyi által említett alternatíva létezett: vagy ők vagy a kancellár. Ennek már az országgyűlés kezdetén hangot adtak, az ellenzék fő célkitűzése volt ugyanis az adminisztrátori rendszer és vele együtt Apponyi megbuktatása. Eötvös József Széchenyinek írott levelében a kormány és az ellenzék küzdelmében szintén ezeket az alternatívákat tartotta lehetségesnek: „*a haladás lehetővé csak úgy válhatik, ha vagy a kormány, vagy az ellenzék tökéletesen legyőzött, azaz vagy a birodalom, vagy nemzetiségünk a legnagyobb veszélyben forog. [...] gonosz helyzetünkől szabadulni nem lehet, felfogásom szerint az csak úgy történhetnék, ha az, ki a kormányon ül, s azok, kik az ellenzéket vezetik, egyetértőleg munkálkodnának, s megtartva mindenik állásának színét, egyetértve vinnék keresztül azt, mit a haza java megkíván.*”¹¹ Ha erre nincs mód, akkor az egyik félnek „*le kell győznie*”. Batthyány Lajos pedig Fáy Andrásnak részletezte, hogy milyen lépéseket kell tennie az ellenzéknek az országgyűlés elején: meg kell akadályozni a „*praesidialisokat*” abban, hogy a követutasításokból kivegyék a sérelmeket, továbbá a kerületi választmányok ne fogadják el a királyi proposíciókhoz mellékelt „*kapcsolványokat*”.¹²

⁷ Teleki László Wesselényinek írott levelében ezzel kapcsolatban kifejtette: „[...] az ellenzéknek nagy diadala volt! Úgy látszik, többségben leszünk [...] – Apponyi kudarcot valland.” Teleki László Wesselényi Miklósnak 1847. november 7. OSZK Kt Levelestár Teleki László levelei

⁸ A megyei követválasztásokról szóló jelentések az elnöki iratok között: MOL A 45 1847:859, 864, 865, 886, 895, 899, 903, 906, 907, 911, 913, 914, 923, 928, 930, 933, 942.

⁹ KLÖM XI. 34–36.; Horváth III. 242–270.;

¹⁰ „Ha az egész országban az lenne, mint ami Pest megyében és néhány ezt a káros mintát követő megyében zajlik, nem maradna más eszköz: odacsapni vagy feladni és elmenekülni.” 1846. november 22. közli: Adatok II. 560.

¹¹ Eötvös József Széchenyi Istvánnak 1848. január 2. közli: Oltványi 1976. 175.

¹² Batthyány Lajos Fáy Andrásnak 1847. november 21-én OSZK Kt Levelestár Batthyány Lajos levelei

Apponyi György ezen a diétán már nem rangjánál fogva volt a főrendi tábla tagja, hanem hivatala végett. Főkancellárként nem vett részt a pozsonyi diéta tárgyalásain, Bécsben követte nyomon a beérkező jelentések alapján az országgyűlés eseményeit, és próbálta irányítani azok lefolyását.¹³ A diéta megnyitását megelőző illetve követő néhány napban azonban Pozsonyban tartózkodott, és jelentésekben tájékoztatta Metternichet az eseményekről.¹⁴ A november 9-iben a pártviszonyokat vázolta fel az államkancellárnak, illetve az ellenzék által a nádori palota elé tervezett fáklyás menet megakadályozásáról írt. A főrendi táblán biztos a kormánypárti többség – írta, s reményét fejezte ki aziránt is, hogy az alsótáblán is az lesz, illetve, hogy ott is kedvező lesz a királyi proposíciók fogadtatása. A következő napon arról tájékoztatta az államkancellárt, hogy *„beszéltem a rendek nagy részével, mivel délelőtt több, mint 300 embert fogadtam egyenként, és este is meglehetősen sokan gyűltek össze a szalonomban.”* Itt megtudta, hogy a rendek izgatottan várják a királyi előterjesztéseket, továbbá a kerületi ülésen István főherceg nádorrá választása mellett voksoltak a megjelentek. Ugyanakkor a mágnások egy része, Batthyány Lajos vezetésével ellenezi István főherceg kinevezését. *„Ez az első eset, hogy a főrendi ellenzék elhatárolódik a rendi ellenzéktől egy olyan kérdésben, amelynek kedvező megoldását Pest megye követi –Szentkirályi és Kossuth – a leginkább kívánták.”* Ha ez az ellentét továbbra is fennáll, akkor a főrendi és rendi ellenzék között szakadás következik be, *„amelyre további előnyök kovácsolását építem.”* Azzal a megállapítással zárta jelentését, hogy az országgyűlés helyzete nem áll olyan kedvezően, mint ahogy kellene, s nem történhet lefolyása alatt semmi, ami a kormányt zavarba hozná, mert akkor az uralkodó a felosztatás mellett fog dönteni. Következő két jelentésében István főherceg nádorrá választásáról írt, illetve az uralkodó magyar nyelvű beszédének nagy sikeréről. November 15-i jelentését hosszabban idézem, mivel ebben nemcsak a pártviszonyokat ábrázolja az országgyűlés első napjaiban, hanem saját koncepcióját is a diéta lefolyását illetően, hogyan lehet azt a kormány előnyére fordítani. *„[...] Őfelsége magyar szavai [...] a konzervatívokat [...] felbátorította, ezzel szemben az ellenzék képviselői láthatóan zavarba jöttek. [...] senki nem mer közülük nyíltan fellépni. Amire az ellenzék markáns képviselői vállalkoznak abból áll, hogy kiutat keressenek, ezzel kerülve a személyes támadásokat [...] a mostani idők sérelmeit a köszönet mellett a feliratban megemlíteni, hogy legitimálják magukat saját pártjuk előtt, azonban megígérik, hogy mindent megtesznek a kormány nézeteinek elősegítésére, és ahol lehetséges a legjobb eredményt elérni. [...] ez*

¹³ Pálmány 2011. 20.

¹⁴ Apponyi jelentései az államkancelláriához 1847. november 9–15. HHStA, StK, Notenwechsel, Noten von der ungarischen Hofkanzlei 9-15. November 1847 (MOL X W 7–8)

nyíltan bizonyítja, hogy az ellenzék eddigi állását tarthatatlannak látja. Napok óta áramlanak szalonomba mindkét párt képviselői, [...]. Minden arra mutat, hogy nem hiányzik a szándék a békés megoldásra, csak nem tudnak megegyezni annak módjában. Az én feladatom ezért ezt a hangulatot [...] lehetőség szerint támogatni, másrészt a józan gondolkodásúakat visszatartani a túlzott engedékenységtől, mivel a kormány vitathatatlanul a kedvező, az ellenzék ezzel szemben rossz talajon áll. Elővigyázatossággal és okossággal jó eredményei is lehetnek ennek a diétának, éppen ezért különösen fontos a jelen pillanat.” Az említett „hangulat” megtámogatására Apponyi részéről január folyamán kerül sor, az esetet alább ismertetem.

Az országgyűlés megnyitását követően Apponyi elnöki felterjesztéseiben a megyékből érkezett jelentéseket küldte tovább az uralkodónak, az országgyűlés üléseiről a besúgók jelentései alapján pedig Sedlnitzky készítette elő a jelentéseket.¹⁵ A kancellár emellett több alkalommal is az udvari kamarához fordult pénzügyi támogatásért, a megyei követválasztások idején főként vesztegetésekre folytak el nagyobb összegek, a diéta ülései idején pedig napi- és szállásdíjakra.¹⁶

Apponyi amellet, hogy figyelemmel kísérte az országgyűlés eseményeit, végezte kancellári teendőit is, kinevezéseket, kegydíjkérelmeket és sajtóügyeket is intézett.¹⁷

Az országgyűlést illetően leginkább az adminisztrátori rendszer kapcsán készülő felirat vitájába avatkozott be Lónyay János kancelláriai tanácsos és néhány megyei követ útján, de kísérlete, hogy a körülményekhez képest kedvező felirat szülessen a kérdésben, sikertelennek bizonyult. Az ellenzék nemcsak az adminisztrátori rendszer megszüntetését óhajtotta, hanem vele együtt Apponyinak, mint a rendszer szimbólumának a bukását is. Ezt jól tükrözi Eötvös József levele Teleki Lászlónak 1848. februárból, aki ugyan inkább megfontolásra intett. Eötvös értesült a királyi leiratról, s ennek tükrében kifejtette, hogy szerinte milyen úton

¹⁵ Sedlnitzky jelentései: HHStA, KA, StKonf 1847:1120, 1848:3, 1848:127, 1848:188, 1848:210, 1848:211, 1848:218. A kancelláriához érkező és onnan továbbküldött jelentések: MOL A 45 1847:1067, 1847:1076, 1847:1094, 1847:1097–1100.

¹⁶ Ez a pénzügyi manőver korábban is bevett szokás volt a kormányzat részéről, lásd például: HHStA, KA, StKonf 1843:1076, amelyben a magyar kamara elnöke pénzt kért az országgyűlési pénztár számára országgyűlési kiadások fedezésére (1843. október.); Az 1847–48. évi országgyűlésre vonatkozóan: MOL A 49 1847:263 7500 forintos támogatás, 1848:25 és 1848:60 Gászner Móric diétai tartózkodásának támogatására.; MOL A 45 1847:976, 1847:990 országgyűlési pénztár számára fizetendő 2900 forint.; HHStA, KA, Separatkonferenzzakten Protokoll Band 2. 1847:186. 20 000 forint engedélyezése országgyűlési kiadásokra.; HHStA, KA, StKonf 1847:190 s és 1848:22 s Thiel titkos tanácsos arról értesítette Czillich tanácsost, hogy az 1847 szeptemberében a magyar országgyűlés költségeire megszavazott 40 000 forintot a királyi kincstárból átutalták a kabineti kassza számára, ami viszont kimerült, mert Apponyi október 5-én igénybe vette az összeget. Ezért utasították Kübecket egy másik összeg átutalására. 1848. februárban Thiel tanácsos értesítette Czillichet, hogy Apponyi a 40 000 forintból 20 000 forintot már felhasználta, és további kiadások fedezésére szüksége van még pénzre, ami végett utasították Kübecket egy „harmadik ugyanakkora összeg” kiutalására.

¹⁷ Például Bossányi Rudolf kamarási kinevezése MOL A 49 1847:271 és 1848:57.; Özvegy Novák Antalné (szül.: Eckstein Aloysia) számára nyújtandó kegydíj ügye MOL A 45 1847:787 és 1847:1092 illetve HHStA, KA, StKonf 1848:24 és 1848:159. (MOL X W 4464)

lehetne tovább folytatni a tárgyalásokat. Harmadik lehetőségnek javasolta „*egyenesen Apponyi ellen fordulni, s pedig nemcsak discussiókban, hanem magában az indítványban.*” Eötvös utóbbit tartotta a legrosszabb lépésnek, mert „*bármilyen legyen személyes ellenszenvünk valaki iránt – nem hiszem, hogy valaki lenne köztetek, ki Apponyit kevésbé szeretné hivatalában, mint én – kár emberek elmozdítására fecsérelni a drága időt, melyet dolgok előmozdítására használhatnánk.*”¹⁸ Apponyi távozását azonban nemcsak az ellenzék soraiban óhajtották, Lónyay Menyhért naplójában jegyzett fel 1848 januárjában (a válaszfelirati vita után és az adminisztrátori sérelem tárgyalása előtt) egy Széchenyivel és Pázmándyval folytatott beszélgetést, amely során utóbbi közölte: „*hogy a napokban Mailáth Antaltól kaptak üzenetet, hogy Apponyit megingatta ugyan az adresse letétele, de állása azóta megint erősödött. [...] Új attakok kellene, hogy Apponyi megbukjék. Elmondá továbbá, hogy Mailáth György Bécsben szemrehányásokat hallott Antaltól, miért nem lépett fel erősebben Apponyi ellen. Pázmándy végre azt monda, hogy bármint igyekeznek is Apponyit megtartani, előbb-utóbb bukik, annyi antipathia van ellene a főrendeknél és a főpapoknál.*”¹⁹ Erről számolt be Joseph Andrew Blackwell is 1848. január 28-i jelentésében: «*Hallottam, amint a konzervatív párt mérsékelt tagjai haragudtak gróf Apponyira amiatt, hogy a rendszert bevezette – valószínűleg azért, mert nem sikerült – [...]. Egy öreg és makacs konzervatívától hallottam, hogy a rendszer [...] „leszedte a nimbuszt az arisztokrácia szempilláiról”, mi véleményem szerint azt jelenti, hogy a magyar arisztokráciát előjogaiban megzavarták a tudós kancellár és okos adjunktusa, gróf Széchen Antal.*»²⁰

A fejezetben nem térek ki részletesen az egyes diétai tárgyak körül kialakult vitákra és üzenetváltásokra, hanem azt mutatom be és vizsgálom meg, hogy Apponyi miként vett részt az utolsó rendi országgyűlésen, illetve az adminisztrátori sérelem tárgyalásában.

A válaszfelirat és az adminisztrátori sérelem

A diéta ünnepélyes megnyitására november 12-én került sor, ahol az uralkodó magyar nyelven köszöntötte az összegyűlt rendeket, majd Apponyi is megtartotta beszédét.²¹

¹⁸ MOL P 654 Teleki Lászlóhoz írt levelek 18. doboz 39. tétel Eötvös József levele 1848. február 11-én 206–209. Közli: Oltványi 1976. 188–193.

¹⁹ Kónyi Manó: *Lónyay Menyhértnek 1847–48-diki naplója*. 1. közlemény Budapesti Szemle 1896. 85. k. 231. sz. (továbbiakban: *Lónyay napló*) 345.

²⁰ Horváth Jenő: *Blackwell András József angol ügynök magyarországi küldetései. 1843–1848*. 2. közlemény Budapesti Szemle 1929. 213. k. 617. sz. 109.

²¹ MOL N 119 Fasc. 74. 11141. c; Az uralkodó beszédét maga Apponyi írta: MOL A 45 1847:957. Takáts Sándor: *Emlékezzünk eleinkről*. Genius, Budapest, 1928. 577. Apponyi beszédét közli: Jelenkor Társalkodó 1847. november 18-i száma.; Kosáry 2002. 409–410.

A királyi előterjesztés a nádorválasztás mellett több, az előző országgyűlésről nyitva maradt tárgyat tartalmazott: katonaeállítás szabályozása, szabad királyi városok koordinációja és szavazatának rendezése, büntetőtörvénykönyv, bányatörvénykönyv, ezen kívül a vámvonal megszüntetése, telekkönyv bevezetése, örökválság megkönnyítése, a Partium bekebelezése.

1847. januárban elhunyt József főherceg, így a megüresedett nádori tisztség betöltéséről is gondoskodni kellett. Az udvar és a magyar politikai körök jelöltje egyaránt István főherceg volt – noha maga József nádor nem szeretne volna, ha fia „öröklí” pozícióját. Apponyi már 1847. januárban indítványt adott be István nádorrá választását illetően, akit ennek következtében január 16-án helytartónak neveztek ki. A kancellár lépését azzal indokolta, mivel – tudván arról, hogy az ellenzék is Istvánt óhajtja megválasztani – a főherceg kinevezése a kormány által kezdeményezett lépés volt, így reprezentálhatja reformkészségét. Széchenyi szintén emiatt beszélt István főherceggel: *„Ön a helytartó, menjen Budára, [...] ne kockéztáljon az ellenzékkel [...] kérdezze mindenről az országbíró, [...] mutasson szimpátiát a konzervatív párt irányába.”* – írta Apponyinak.²²

Az ellenzék a január 25-i pest megyei közgyűlésen egyhangúlag István főherceget kívánta a nádori székben látni, Kossuth azzal indokolta a döntést, hogy jó, ha egy Habsburg is pártolja a magyarokat. Batthyány Lajosnak pedig éppen az volt a kifogása, hogy ismét egy Habsburgot választanak nádornak, ő szívesebben látott volna magyar főurat az említett tisztségben.²³ István főherceg azonban feltételekhez kötötte hivatalvállalását: követelte, hogy válasszák el a nádori és helytartói tisztséget, utóbbiként pedig kapjon nagyobb hatalmat és nagyobb fizetést. Ugyanakkor Apponyinak is voltak vele szemben követelései, azt kívánta ugyanis, hogy álljon a magyar konzervatív párt élére, István viszont ezt visszautasította, s több pontban nem értett egyet Apponyi programjával: helytelenítette az adminisztrátori rendszert, ellenezte a dohánymonopólium bevezetését, a Partium bekebelezését vagy a vallástörvény megváltoztatását. Egyetlen dologban értett egyet a kancellárral: fel kell oszlatni az országgyűlést, amennyiben „*bomlasztó tendenciák*” jelentkeznek.

Istvánt végül 1847. március 27-én nevezték ki hivatalosan Magyarország helytartójának, majd októberben beiktatták Pest megye főispáni tisztségében, november 12-én pedig az országgyűlésen megválasztották nádornak.²⁴

²² Széchenyi levele Apponyinak 1847. január 13. MTAK Kt SzGy K 193/64.

²³ MOL A 45 1847:93. Földváry Gábor pest megyei adminisztrátor jelentése január 27-én a pest megyei közgyűlésről; Gergely András: *Áruló vagy áldozat. István, az utolsó magyar nádor rejtélye*. Helikon Kiadó, h. n., 1989. 31., Molnár 2007. 252.

²⁴ Schlitter 1920. 32–36.; Gergely 1989. 29–41.

A nádor megválasztását követően az alsótáblán az adminisztrátor rendszer miatti sérelem ügye került napirendre, ahol a konzervatívok Sommsich Pál mérsékelt felirat szerkesztésére vonatkozó javaslatát fogadták el, amelyben a rendek megköszönik, hogy az uralkodó magyar nyelven nyitotta meg az országgyűlést, a nádorválasztást, a viszonyoknak megfelelő proposíciókat, említsék meg a sérelmeket, amelyek kidolgozására országos választmányt küldenek ki. Kossuth az ellenzék képviselőjében a feliratban nagyobb hangsúlyt tett a sérelmekre, azok közül is külön kiemelte az adminisztrátori rendszert, amelynek megszüntetésére tett javaslatot, továbbá a horvát viszonyok önkényes rendezése vagy az 1790:10. törvénycikk be nem tartása miatti sérelmet. Apponyi, hogy elejét vegye az ellenzék támadásának, Széchenyit kérte fel a közvetítésre, aki előbb vonakodott,²⁵ de november 26-i kerületi ülésen eleget tett Apponyi kérésének, és egy harmadik típusú, közvetítő szerkezetre tett javaslatot: a köszönet mellett kifejezésre juttatná a feliratban, hogy az ország elégedetlen a kormányzás irányával, de az elégedetlenségre okot adó sérelmeket nem részletezte. Beszédében kitért a kossuthi modor helytelen voltára, valamint védelmébe vette Apponyit, és felolvasta a kancellár által szerkesztett javaslatot, amelyben a köszönet kifejezésén túl említést tett a múlt országgyűlésen is szóba került sérelmekről, illetve az újabbról, amelyekről azonban majd a diéta folyamán fognak előadást tartani, s addig is a királyi proposíció tárgyalásához fognak. Széchenyi beszédével sikerült megnyerni a konzervatív követeket, de még ez is kevés volt a győzelemhez, így Kossuth felirati javaslatát fogadták el. Apponyi ezt követően körlevelet intézett a főispánoknak, adminisztrátoroknak, hogy igyekezzenek az országos ülésre kerülő válaszfelirati javaslat vitáját a kormány elveinek szellemében befolyásolni.²⁶ Majd a kancellár megkérte Széchenyit, hogy az országos ülésen is adja elő a felirati javaslatot, amit december 1-jén meg is tett. Megvitatták ugyan a gróf indítványát, végül azonban Kossuth felirati javaslata mellett döntöttek, így ez került a főrendek elé, ahol a „fontolva haladó” álláspont nyert többséget a válaszfelirat kapcsán. A felsőtáblán Szerencsy István indítványát fogadták el, amely szerint csak egy köszönő feliratot szerkesszenek, a sérelmeket majd külön feliratba adják elő a rendek, s azokat is módosítva.²⁷ Kossuth ezért a december 15-i kerületi ülésen javaslatot tett, hogy a rendek álljanak el a válaszfelirat szerkesztésétől, mivel a főrendekkel nem mutatkozik esély a megegyezésre, és más tárgyakban készítsenek feliratot: az 1790:10. törvénycikk életbeléptetéséről, a Partium

²⁵ „Apponyinál ebédelek. [...] Konferencia-félénk van nála... Wirknert leinti – Egyáltalában, ha szilárd (márpedig ilyen szimptomákat fedeztek el), elvihet bennünket az ördög. – Én tegyek javaslatot. – Aha most jó voltam nekik. [...] nem akarok paktálni... a magam módján engedek.” 1847. november 25. SZIN VI. 679., SZIN 1180.

²⁶ MOL A 45 1847:1001., közli: KLÖM XI. 341–343.

²⁷ 1847. december 11. Főrendi napló 1847–1848. 34.; Kosáry 2002. 415–416.

bekebelezéséről etc. Majd néhány nappal később az alsótábla Kossuth javaslata mellett tette le a voksát.²⁸

Széchenyi ebben a kérdésben Apponyi kérésére tért el eredeti szándékától, neheztelt rá emiatt, de továbbra is azon volt, hogy a kancellár pozícióját erősítse, annak ellenére, hogy tisztában volt Apponyi helyzetének nehézségeivel és népszerűtlenségével, mivel néhányan éppen őt magát akarták kancellárnak megtenni. „*Batthyány Lisi [...]: Meg kell buktatni Apponyit! Önnek kell kancellárrá lennie! Nevethetnékem támad. Én: Igen? a kemencepadkára, s onnan meg a sírba!*” – jegyezte fel december 4-én.²⁹

Más források is arról tanúskodnak, hogy többen Széchenyit akarták a kancellári székben látni, egy titkosrendőri jelentés arról számolt be, hogy az ellenzék szerint „*a mostani kancellárnak változtatnia kellene és rendet tenni az országban. Gróf Széchenyi ezt válaszolta: az a szakács, amelyik rosszul főz, rászolgált arra, hogy elküldjék, de nem lenne okos dolog őt addig elküldeni, amíg nem találnak más szakácsot a helyére [...]* Apponyi helyére most sem találnának senkit.” Szentiványi Károly erre azt válaszolta, hogy Széchenyi rátermett kancellár lenne. A gróf szükség esetén meghozná ezt az áldozatot, de inkább a nádori tisztelet töltené be. A jelentés számot adott továbbá arról, hogy az ellenzék nem kételkedik Apponyi bukásában, akiről tudni vélték, hogy Metternich az orra alá dörgölte: „*Ön viselkedésével kompromittálta a dinasztia Európá előtt.*” Széchenyi szerint az országgyűlésnek akkor is folytatódnia kell, ha esetleg kancellárváltásra kerülne sor, s úgy vélte, hogy egyedül csak Kolowrat támogatja Apponyit.³⁰ Széchenyi itt is védelmébe vette a kancellárt, noha elismerte, nem jól végzi feladatát, de más alkalmas személyt erre nem találnak – magát sem tartotta annak, mert a „*sut*” után „*sírba bukna*”. Néhány nappal később ugyanígy járt el: „*Szentkirályihoz. [...] Úgy vélte: Kancellárnak kell lennem. Ó Istenem! Azzá tesznek – válaszoltam; nem vagyok alkalmas, – Apponyi jó.*”³¹

A másik tárgy, amelynek tárgyalásait Apponyi megpróbálta befolyásolni, az adminisztrátori sérelem volt, amellyel az ellenzék a legnagyobb csapást akarta mérni a kancellára és politikájára. Kossuth Lajos volt az elnöke annak a választmánynak, amely az adminisztrátori sérelemmel kapcsolatos anyagot gyűjtötte össze. A kormány azonban igyekezett megakadályozni, hogy az adminisztrátori ügy kapcsán számára kedvezőtlen

²⁸ Pompéry János: *A magyar országgyűlés 1847-ben*. OSZK Kt Quart. Hung. 2644. 7–10., Horváth III. 270–283., Vita II. CCLVI–CCLXII., KLÖM XI. 37–41.

²⁹ 1847. december 4. SZIN VI. 687., SZIN 1184.

³⁰ Titkos jelentés az ellenzék tevékenységéről 1847. december 31-én. MOL N 119 Fasc. 75. 11179. c közli: KLÖM XI. 430–431., Pulszky 1958. 296., Takáts 1980. 222–223.

³¹ 1848. január 7. SZIN VI. 707.

eredmény szülessen, mivel ezzel gyakorlatilag megbukna eddigi politikája – Apponyival együtt. Ezért igyekezett kihasználni az ellenzéki táboron belül kialakult széthúzást.³²

Széchenyi december végi levelében tett közvetítési ajánlatát Apponyi ugyan helyeselte, de a feladattal Lónyay János kancelláriai tanácsost bízta meg. Célja az volt, hogy megbontsa az ellenzék sorait és a mérsékeltebbeket kivonja Kossuth alól. Lónyay január 12-én érkezett Pozsonyba, hogy ellenzéki követekkel tárgyaljon (Pázmándy Dénes, Szentkirályi Móric) egy esetleges engesztelő leiratról az adminisztrátori sérelem kapcsán. A leirat tartalmazná, hogy a kormány hozzájárul a Szentkirályi-féle városi koordinációhoz és elfogad néhány ellenzéki reformjavaslatot, cserébe az ellenzék elfogadja a királyi leiratot, amely kimondja, hogy az uralkodó az adminisztrátori rendszer bevezetésével csak javítani akarta a közigazgatás szervezetét, eleget téve az 1723:56. törvénycikknek, és ezt követően csak főispánokat fognak kinevezni. Lónyaynak sikerült egyezséget kötnie Szentkirályival, Pázmándy viszont a február eleji kerületi ülésen egy másik javaslattal állt elő, ennek egyik sarkalatos pontja volt, hogy a főispánok ne folyjanak bele a megyei közigazgatásba és igazságszolgáltatásba, hanem csak felügyeljék azokat – ahogy az 1723:56. törvénycikk is meghatározza.³³ Széchenyi eközben Apponyinak írott levelében újabb javaslatokkal állt elő az országgyűlést illetően. „*A helyedben egyáltalán nem tennék semmit, ami bármiféle beavatkozáshoz hasonlít; hadd menjenek a dolgok egy kissé, ahogy mennek.*” Amint lehet, Bécsbe megy, hogy „*lelkem legmélyebb mélységeiből mindent előadjak – ez aztán akár kedves, akár kedvetlen – amit Magyarország felvirágzásáért és a te dicsőségedért, ami kéz a kézben jár, szükségesnek tartok.*”³⁴ Széchenyi betegsége miatt csak később, január 23-án értesült a Lónyay-féle kísérletről Pázmándy Dénestől, amit így kommentált naplójában: „*Azt hiszem: nem jöhet semmi, ami vagy ne kompromittálná gyalázatosan a kormányt, – vagy ne okozna újabb izgalmat! Meglátjuk.*”³⁵ Tudomásul vette a történeteket, és ezután nyomon követte az eseményeket, amelyekbe többek között Zsedényi Ede leveleiből nyert betekintést. Sértődöttség, hogy nem őt bízta meg Apponyi, nem érződik a sorokból, és ennek is betegsége lehetett az oka, hiszen betegen semmilyen feladatot nem tudott volna teljesíteni. Február elején írott levelében Apponyi kifejezte abbéli reményét, hogy Széchenyi bölcs tanácsainak következtében sikerült megszabadítani az országgyűlést a fenyegető szellemektől.³⁶ „*Hogy ezek az arany gyümölcsök most rögtön, hamarosan, vagy csak később fognak megérni, ebben*

³² Kosáry 2002. 424–431.

³³ Lónyay napló 349–350.; Pulszky 1958. 303–304.

³⁴ 1848. január 19. MTAK Kt. SzGy K193/92.; Vita II. CCLXXII.

³⁵ 1848. január 23. SzIN VI., SZIN 1188.; Vita II. CCLXXX.

³⁶ 1848. február 1. közli: Adatok II. 631.

a pillanatban nem lehet biztosan megmondani. Ha egészséges lennék, már holnapra megérnének, és a szellemet, ahogy helyesen mondtad, helyben az ördöghöz űzném” – válaszolta Széchenyi.³⁷ Február végi levelében tovább bízta a kancellárt: „Ne feledd, hogy Te Magyarország számára nélkülözhetetlen személy vagy, és úgy gondolom kancellárságodat illetően, hogy talán a legrosszabbat már túl is élted.”³⁸

A királyi leiratot február 1-jén olvasták fel az elegyes ülésen, amelyben az uralkodó sajnálatát fejezte ki a felett, hogy „*atyai szándékát*” félreértelmezték. A cél csak az 1723. évi 56. törvénycikk betartása és alkalmazása volt. A leirat továbbá tartalmazta, hogy adminisztrátorokat ezután csak kivételes esetben fognak kinevezni, és a főispáni hivatalt visszahelyezik törvényes hatóságába.³⁹ A leirat tárgyalása az alsó táblán napokig elhúzódott, több követ is módosítási javaslatokkal állt elő, mivel még azok sem értettek vele egyet, akik részt vettek a tárgyalásokban. A vita tétje nagy volt, mivel, ha a rendek elfogadják a királyi leiratot, akkor ezzel együtt az adminisztratori ügy kiesik a sérelmek sorából, s így nem kerül tárgyalás alá. Végül Kossuth javaslatát fogadta el a többség: köszönjék meg az uralkodónak a leiratban tanúsított jó szándékot, de fenntartják követelésüket az adminisztratori rendszer megszüntetése iránt.⁴⁰ Az alsótáblán újabb vitákra került sor a felirat kapcsán, ahol Lónyay Menyhért közvetítő javaslatával,⁴¹ – amely elfogadta a február eleji királyi leiratot – szemben alulmaradt Kossuth javaslata.⁴² A főrendek február 29-én vették tárgyalás alá a rendek felirati javaslatát az adminisztratori rendszer ügyében, Vay Miklós és Majthényi Antal javaslata alapján felszólították a rendeket, hogy ha a sérelmet beleveszik a feliratba, akkor részletesen fejtsek ki, milyen aggályaik vannak „az új rendszerrel” szemben, s akkor a főrendek is bekapcsolódnak a tárgyalásba, mivel úgy vélik, a rendek nem akarják „csorbítani” a főispáni hatáskört.⁴³

Apponyi kinevezése óta az ellenzéki erők háttérbe szorítására, kiiktatására törekedett. A diétán a fent említett kérdések tárgyalásakor igyekezett menteni a menthetőt, felhasználva

³⁷ 1848. február 2. MTAK Kt. SzGy K193/93.

³⁸ 1848. február 24. MTAK Kt. SzGy K193/95.

³⁹ N 69 Dieta anni 1847–48. A csomó 3. Királyi leirat a megyei kormányzás körében a múlt országgyűlés óta tett intézkedések eránt. 1848. január 30.

⁴⁰ Kossuth Wesselényi Miklósnak írott levelében így nyilatkozott az Apponyi által kezdeményezett akcióról: „[...] elkezdtek az alkut a Kreishauptmannsystem miatt – hátunk mögött. 2-3 becsületes embert addig ámitottak, míg megígérték odaadni árnyékért a falatot – s feladni szent ügyünk igazságos fegyverét. [...] De megmentettük, Istennek hála.” 1848. február 17. közli: Ferenczy Zoltán: *Kossuth Lajos kiadatlan levelei báró Wesselényi Miklósnak*. In: Történelmi tár 1902. 343–344.

⁴¹ Válaszfelirat 1848. február 12. N 69 C csomó 58.

⁴² Pompéry 27–30., Wirkner 191–196., Horváth III. 306–323.; Vita II. CCLXXIV–CCLXXXIX.; KLÖM XI. 47–50.; Varga János: *A jobbágyszabadítás kivívása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 17–21.; Cieger 55–57.

⁴³ 1848. február 29. Főrendi napló 1847–1848. 322–324.

Széchenyit és a konzervatív megyei vezetőket, és kihasználva az ellenzék pillanatnyi bizonytalanságát, amely Kossuthnak kéthetes ülésektől való távolléte miatt alakulhatott ki.⁴⁴ Beavatkozásaival csak kisebb, átmeneti sikereket tudtak elérni, amivel azonban nem tudták feltartóztatni az egyre gyorsuló események sorát.

2. Apponyi és a márciusi fordulat

Az országgyűlési tárgyalások menetét megakasztották az európai események, amelyekről Apponyi Széchenyinek írott levelében is beszámolt: Franciaországban a királyi család menekülőben van, a trónt elégették, kikiáltották a köztársaságot, minisztérium alakult a radikális pártból, „*a legszörnyűbb anarchia uralkodik mindenütt. Mindez a radikálisok műve, à la Kossuth, az úgynevezett hazafi à la Batthyány!*” Ezért kérte Széchenyit, mint buzgó hazafit, hogy hasson az érzelmekre, és óvjon a radikálisok csábító hálójától.⁴⁵ Válaszában Széchenyi Kossuth kerületi ülésen tartott beszédéről számolt be, majd azt tanácsolta a kancellárnak: „*mindenekelőtt ki kell várni, hogyan alakulnak a dolgok Európában*”, és aztán lehet döntést hozni. „*Az én kívánságom 'használni' és ez rend nélkül lehetetlen.*”⁴⁶ A következő napokban többször megfordult a kancellárnál, aki az országgyűlés felosztatását fontolgatta.⁴⁷

István nádor és Apponyi január végén arról értekeztek, hogy más irányt kell adni az országgyűlésnek, erről a kancellár január 26-án tett felterjesztést az államkonferenciának, és engedélyt kért a szükséges lépések megtételére. A nádorral egyetértésben fejtette ki, egyrészt, hogy az adminisztrátori sérelem kapcsán az uralkodó adjon ki egy deklarációt, másrészt rendezni kell a városok belszerkezetét, illetve szavazati jogát. Erre nézve javaslatában kitarzott a már az 1843-44. országgyűlésen alkotott véleménye mellett, miszerint összesen 16 szavazatot adjanak a városoknak, cenzusos választójog bevezetése, városi tisztviselők időszakos választása.⁴⁸

Apponyi ezt követően februárban Metternichnek írt levelében az országgyűlés felosztatását helyezte kilátásba, amennyiben nem sikerül a királyi leiratnak többséget szerezni; s a nádor viselkedésével sem volt kibékülve, mivel a főherceg nem jól vezette a diétát, illetve nem

⁴⁴ Sógora, Meszlényi Rudolf halála miatt január 14-25. között nem vett részt az üléseken. KLÖM XI. 45., 48.

⁴⁵ 1848. március 1. közli: Adatok II. 645–646., Kosáry 2002. 449.; Oplatka 377–378.

⁴⁶ 1848. március 2. MTAK Kt. SzGy K193/96., Oplatka 377–378.

⁴⁷ 1848. március 6-9. SzIN VI. 740–742.; SZIN 1203–1204.

⁴⁸ HHStA, KA, StKonf 1848:123. (MOL X W 4462); Schlitter 1920. 133.

támogatta kellően a kormánypártot,⁴⁹ például az engesztelő leirat kapcsán. Március 9-én Bécsbe rendelték a főméltóságokat (a zászlósurakat és az államigazgatás vezetőit, valamint jelen volt az ülésen Széchenyi István és Zsedényi Ede is), hogy döntsenek a további lépésekről; Apponyi ekkor már beteg volt. Széchenyi felajánlotta közvetítését a rendek és az udvar között, viszont nem akartak neki teljhatalmat adni. Apponyi javasolta, hogy intse meg a rendeket, és állítsák ultimátum elé az országgyűlést, vagy visszatérnek a rendes tárgyaláshoz vagy felosztatják a diétát, amit Metternich is támogatott, de a konferencia többi résztvevője nem állt mellé, ugyanakkor engedményekre sem voltak hajlandóak. A tanácskozást követően Apponyi ágynak esett, s felesége „jóvoltából” nem kapott híreket a fejleményekről. Az országgyűlés azonban sem a felosztásra, sem rendreutasításra vonatkozó leiratot nem kapott, mivel a feszült külpolitikai légkörben nem tenne jót a birodalomnak, ha a belpolitikai feszültség a kormány ellen irányulna.⁵⁰

Apponyi lemondó nyilatkozata nincs keltezve. A Budapesti Híradó és a Pesti Hírlap közlésében egyaránt március 14-e szerepel a hírekben Apponyi lemondásának dátumaként, akárcsak Horváth Mihály művében.⁵¹ A szakirodalmak egy időben említik az államkancellár és a magyar kancellár lemondását;⁵² például Gergely András egyik művében 15-t jelöli meg, Wirkner Lajos nem tett említést a napról, csupán a lemondás tényét rögzítette. Szógyény-Marich László március 14-ét adta meg mind Metternich, mind Apponyi leköszönésének időpontjául.⁵³ Apponyi kérelme alapján valószínűsíthetőbb a március 15-i dátum.

A kancellár lemondó nyilatkozatában a következőképpen indokolta meg döntését:

„Amennyire legszentebb kötelességemnek tartottam, hogy minden erőmmel Őfelségének szolgálatára legyek, [...] éppoly erősen áthat a meggyőződés, hogy legsürgetőbb kötelességemet teljesítem azáltal, hogy azzal a legalázatosabb kéréssel fordulok Őfelségéhez, hogy haladéktalanul mentsen fel eddigi hivatalomból. Ezen lépés oka – amely éppen a szükség idején rendíthetetlen hűségemnek és ügybuzgalmamnak ellenére esik – abban áll, hogy még ma a magyar rendek küldöttsége a nádor vezetésével több kérést fog Őfelségéhez intézni, és a dolgok jelenlegi állása szerint bizonyossággal várható, hogy lemondásom legkegyelmesebb elfogadása ma még a királyi jog szabad gyakorlataként jelenik meg, holnap pedig már olyan határozatként tekintenek rá, amelyet a körülmények nyomására hoztak meg vagy mint a heves

⁴⁹ HHStA, KA, StKonf 1848:174; MOL A 45 1848:80. Szógyény–Marich I. 48–49.; Wirkner 194., Varga 1971. 30.

⁵⁰ 1848. március 9. SZIN 1204.; Szógyény–Marich 50–53.; Horváth III. 359–360.; Schlitter 1920. 68–69., Pulszky 1958. 321.; Spira 41.; Varga, 1971. 32–35.; Gergely 1989. 45–50.

⁵¹ Budapesti Híradó 1848. március 17.; Pesti Hírlap 1848. március 17.; Horváth III. 368.

⁵² Általában a következő formulával élve: március 13-án lemondott Metternich, majd Apponyi is.

⁵³ Gergely 1989. 53.; Wirkner 207.; Szógyény–Marich 54.

követelés végett kapott bejegyzésre. [...] a legkegyelmesebben rám bízott hivataltól az Ófelsége iránt érzett hála és hűség legmélyebb érzésével válok meg, amely egész életemen át kísérnek, és amely minden alkalommal munkálkodik bennem.

Méltóztasson, Ófelsége amilyen gyorsan csak lehet felmenteni a kancellári tisztség alól, és legkegyelmesebben kinevezni valakit, aki – jelen körülmények között – a legjobb hatást érheti el.”⁵⁴

Apponyi lemondásához elsősorban a körülmények, a márciusi történések járultak hozzá: a központi kormányzat helyzetének megingása, a bécsi forradalom és Metternich lemondása jutatta őt erre az elhatározásra – vagyis gyakorlatilag az utolsó pillanatig kitartott tisztsége mellett. Másodsorban pedig hivatalához való hozzáállása, amit az ezt megelőző országgyűlésen fejtette ki: amint már nem övezi tisztelet a hivatalt, az teherre válik, amitől meg kell szabadulni. Az a tény, hogy kancellárságának időszaka alatt végig népszerűtlen politikusnak számított mind a konzervatívok mind az ellenzék képviselői között, és ezzel nyilván ő maga is tisztában volt, vélhetően szintén hozzájárult döntéséhez, de nem akkora mértékben, mint az előbb megjelöltek. Viszont Joseph Andrew Blackwell egyik januári jelentésében írta: *„Ha megtörténnék az, hogy a többség az új rendszert törvénytelennek nyilvánítaná, az fölötte kedvezőtlen helyzetbe hozná gróf Apponyit, ki már is megmondotta, hogy amennyiben a rendelkezés mindkét házban nem kapna többséget, le fog mondani.”⁵⁵* A kancellár tehát belátta, hogy a rábízott feladat végrehajtásának nem tudott eleget tenni, s a kialakult körülmények között az általa legjobbnak vélt módon oldotta meg tarthatatlan helyzetét: önként lemondott hivataláról még azelőtt, hogy lemondatták volna – ahogy nyilatkozatában is indokolta. *„Ez mindenestre a legalkotmányosabb megoldás lenne, mert ha az új rendszer nem is törvénytelen, legalább is ellentétben áll a magyar alkotmány szellemével”* – írta Blackwell jelentésében.⁵⁶

Apponyi lemondó nyilatkozatát március 19-én tárgyalta meg a konferencia, Hartig – elismerve a kancellár lojalitását – javaslatot tett a legfelsőbb leiratra nézve, amelyet Ferdinánd március 22-én vetett papírra:

„Kedves gróf Apponyi! Kérelmének eleget téve felmentem Önt a magyar udvari kancelláriámnál betöltött állásából, a legteljesebb elismerésemet tanúsítva hűséges ragaszkodása és odaadása valamint tevékenysége és ereje miatt, amelyekkel egész eddigi

⁵⁴ HHStA, KA, StR, MKA 1848:698.

⁵⁵ Blackwell 1848. január 6-i jelentése, közli: Horváth 1929. 105.

⁵⁶ Blackwell 1848. január 6-i jelentése, közli: Horváth 1929. 105.

pályafutása alatt a magyar korona érdekeinek valamint a magyar királyság és így az összmonarchia jólétének támogatásán fáradozott.”⁵⁷

⁵⁷ HHStA, KA, StR, MKA 1848:698.

VII. Dilemmák Apponyiról

1. A kortársak Apponyija

Apponyi György levéltárának, személyes vonatkozású iratainak hiányában nehezen kaphatunk képet a gróf személyéről, arról, hogy milyen ember volt, de mégsem tekinthetjük teljesen lehetetlen feladatnak, hogy ennek elemeit megragadjuk. A korszakra vonatkozó memoáriródalom, levelek valamint naplók nem feltétlenül csak a hivatalnok-politikus Apponyit mutatják be, hanem karakterének jellegzetességeit is felsorakoztatják – noha a mérleg nyelve kétségtelenül az előbbi felé billen.

Jelen esetben, és más olyan helyzetben, amikor nagyon kevés forrás áll rendelkezésre egy személy jellemzéséhez, adhatnak jó kiindulópontot, és akár pontos jellemrajzot az emlékiratok. Természetesen megfelelő kritikával és objektivitással kell kezelni a források e csoportját, hiszen a memoár műfaja meglehetősen szubjektív: egy társadalomnak, egy történeti szituációnak az egyén életén átszűrődött képét láthatjuk benne, vagyis ahány emlékirat, annyiféle szempontból láthatunk egy-egy eseményt vagy személyt. A memoár egy hosszabb távú visszaemlékezés eredménye, s így megfelel a valóságnak – gondolhatnánk, de megírását egyfajta identitásteremtés ösztönzi, ami miatt akarva-akaratlanul több minden kimaradhat belőle. Másrészt az egyén szelektíven érzékeli a körülötte zajló világot, és így a már szelektált „valóságról” alkotott benyomásokból táplálkozik az emlékirat. Ezzel szemben objektívabbnak tekinthető a napló, hiszen írója rendszeresen regisztrálja az (én központú) eseményeket, amelyeket fontosnak tart megörökíteni; nem szépítgeti a leírtakat, hiszen magának jegyzeteli, nem gondolva későbbi publikálásra.¹

Apponyi György neve több visszaemlékezésben és levélben előfordul, de mindegyikben egy kicsit más Apponyit láthatunk – attól függően, hogy ki az adott memoárszerző vagy levélíró. Az előbbieket között elsősorban a kancellária, a helytartótanács valamint az államkonferencia kötelékébe tartozó személyeket találunk: Wirkner Lajos, Szógyény-Marich László, Ambrózy Lajos, Fiáth Ferenc valamint a naplóíró Széchenyi István, és nem maradhat

¹ Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 128–160.; K. Horváth Zsolt: *Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés, mint történelmi probléma*. In: Szekeres András (szerk.): *A történész szerszámosládája*. L'Harmattan Atelier, Budapest, 2002. 81–102.; K. Horváth Zsolt: *Naplók, memoárok, mint lehetséges történelmek?* In: *Alföld* 2000. 5. sz. 81–99.; Niedermüller Péter: *Élettörténet és életrajzi elbeszélés*. In: *Ethnographia* 1988. 3–4. sz. 376–389.; Majtényi György: *Emlékezés és személyiség. Az életút rekonstrukciójáról*. In: *Aetas* 2002. 2–3. sz. 162–178.

ki a sorból a kancellár fia, Apponyi Albert sem.² Az ismert szerzők mindegyikével munkakapcsolatban állt a kancellár, de mégsem egyforma kép olvasható ki a fent maradt visszaemlékezésekből, a levelekből és a naplóból.

Wirkner Lajos és Szögyény-Marich László Apponyi-képe hasonló. Mindketten közeli munkatársai voltak a kancellárnak, Szögyény-Marich pedig baráti viszonyukról írt, ennek ellenére utóbbi memoárjának hangneme objektívebb, mint Wirkner visszaemlékezése.

Wirkner Lajos művében Apponyi alkancellári kinevezését illetően főként az új kormánypolitika bevezetésének szükségességét hangsúlyozta a körülmények leírásával, valamint Metternich és József nádor 1844. májusi levélváltásának idézésével.³ Ezzel együtt említette, hogy Metternich „magyar államférfiakkal, főleg Apponyi gróffal, Magyarország viszonyairól” folytatott beszélgetést, hogy „az ott uralkodó állapotokról tudomást szerezzen”.⁴ Wirkner szerint már az országgyűlés alatt szó volt arról, hogy ki lesz majd az, aki Mailáth kancellár esetleges alkalmatlansága esetén a „fárasztó és nehéz feladatot” kapja; „Metternich herczeg ezen irányban egy perczig sem ingadozott. Jelöltje gróf Apponyi György volt, és maradt is.”⁵

Wirkner jellemzésében Apponyi, mint alázatos, de ugyanakkor határozott kancellár jelenik meg: „Ezen államférfinak magasztos gondolkodásmódját, hazafiságát és tántoríthatatlan jellemszilárdságát mindabban, amit helyesnek és jónak tartott, valamint a parlamentáris életben okvetlen szükséges, többi fényes tulajdonait is bővebben említeni fölösleges, egyaránt elismeri azokat még most is barát és ellenség. Apponyi gróf a legcsekélyebb személyes becsvágyat sem táplálva, másrésről pedig azon körülménynél fogva, mely szerint [...] egyedül családjának és barátainak kívánt élni: a neki szánt, fölötte fontos küldetés elfogadását nem annyira kitüntetésnek, mint inkább oly áldozatnak tekintette, mellyel, mint hű alattvalója királya és hazája irányában tartozik.”⁶

Wirkner Apponyi politikájának mozgatórugóját az Ausztriát és Magyarországot összekötő kapcsolat még szorosabbá tételében látta, s ennek szolgálatában álltak reformjavaslatai is: belső vámok eltörlése, közlekedés egybekapcsolása, osztrák tőkebehozatal, nemesi föld megadóztatása, dohánymonopólium behozatala, hitelintézet alapítása és hiteltörvények. Hiába volt nemes cél és ezt szolgáló reformtervek – vélte Wirkner, Apponyi előtt a nehézségek

² Ambrózy Lajos emlékiratai. közli: Wertheimer Ede In: Budapesti Szemle, 1898. 95. kötet 1–47. Wertheimer Ede német nyelvű kézírata HHStA Sonderbestände Nachlass Schlitter; ismeretlen szerző: *Ungarische Zustände*, Leipzig, 1847; Apponyi Albert: *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken*. Pantheon Irodalmi Intézet Rt, Budapest, 1926.; Apponyi Albert: *Élmények és emlékek*. Athenaeum, Budapest, 1933.

³ Wirkner 146–167.

⁴ Wirkner 150.

⁵ Wirkner 175.

⁶ Wirkner 175–176.

egyre csak tornyosultak. A tanácsos a legfőbb problémát ennek kapcsán abban látta, ha már el volt döntve, hogy Apponyit bízzák meg a feladat végrehajtásával, akkor miért csak második alkancellárnak nevezték ki, miért nem rakták rögtön a kormány élére. További probléma volt szerinte, hogy két kormánypárt alakult ki, amelyeknek együtt kellett volna működnie, ez azonban nem így történt. Ezért Apponyinak nemcsak az ellenzékkel kellett felvennie a kesztyűt, hanem kormánypártiakkal is. Mindemellett hangsúlyozta azt is, hogy Metternich, Lajos főherceg, valamint a kezdetben még bizalmatlankodó József főherceg is Apponyi mellett álltak.⁷

Wirkner Apponyi megbetegedését 1848 februárjában végzetszerűnek tartotta, amely szerinte a rendszer végét is szimbolizálta: *„márczius 5-dikén, mikor Apponyi gróf már nehéz beteg volt, a lehetőleg hangsúlyozva terjesztém Metternich herczeg elé, hogy mi már forradalomban vagyunk.”*⁸

Szőgyény-Marich László többnyire objektíven közölte Apponyi György pályafutásának egyes állomásait, eseményeit, dilemmáit; néhány helyen olvasható csak személyes véleménye. Először az 1839-40. évi országgyűlés alkalmával a kormánypárt vezetői között említette.⁹ Egyszerű közlésként írta le, hogy a következő országgyűlésen Apponyi vált a felsőtábla vezérszónokává, illetve, hogy Mailáth Antallal szemben egyre nőtt a bizalmatlanság, ezért *„Apponyinak a magyar kormány élére leendő helyeztetésének [...] azaz a kancellárián, helytartótanácsban és a főispáni karban leendő regenerációja mindinkább hangos kívánattá lett”*.¹⁰ Alkancellárrá történő kinevezésekor írta róla, hogy *„legszilárdabb jellemű, nagyeszű, köztiszteletben álló, kitűnő és félelmes ellenét”* találta meg benne az ellenzék. Másrészt szokatlannak tartotta, hogy egy *„32 éves tabulae bárót”* ilyen gyorsan előléptetnek,¹¹ amit egyébként többen sérelmezték.¹² Támogatta Apponyi *„hazafiúi, nemes, üdvös”* szándékait, s több helyen kettejük szoros baráti összeköttetéséről írt.¹³ Olyan politikusnak tartotta, aki *„az ország kívánságát és igaznak vélt érdekeit tartotta szem előtt”*.¹⁴ Fiáth Ferenc a helytartótanács közigazgatási alosztályának tanácsosa illetve császári és királyi kamarás bejáratos volt Vay Miklóshoz és Szőgyény-Marich Lászlóhoz is, így közvetlenül is érintkezhetett Apponyival, akiről jó véleménnyel volt. *„Apponyi volt talán az első magyar főkancellár, ki menten minden aulikus nem jogosult befolyástól, – minden tehetségét a korona*

⁷ Wirkner 183–188.

⁸ Wirkner 215.

⁹ Szőgyény–Marich 10.

¹⁰ Szőgyény–Marich 25–26.

¹¹ Apponyi György ekkor 36 éves volt, táblabírói kinevezésekor volt 32 éves.

¹² Szőgyény–Marich 29–30.

¹³ Szőgyény–Marich 32–39.

¹⁴ Szőgyény–Marich 42.

és a haza érdekének szentelte [...] ő magát felelősnek ismeri a korona irányában úgy, mint a nemzet irányában.”¹⁵ A kancellárt emellett becsületesnek és jó szándékúnak értékelte, utóbbit azért, mert Szögyény-Marich László személyében olyan alkancellárt neveztek ki, akit „már rég ismer a haza.” Továbbá hitt abban, hogy Apponyinak sikerül meggyőzni az ellenzéket, „miszerint minden reformnak barátja és pártolója.”¹⁶

A Széchenyi István naplóiban felbukkanó Apponyiról fentebb már esett szó, a napló inkább Széchenyi István és Apponyi György kapcsolatában felmerülő kérdésekre adhat részletesebb választ, semmint Széchenyi Apponyi-képére. Csupán néhány bejegyzés használható fel jelen kérdés kapcsán, amelyekből az derül ki elsősorban, hogy milyen kancellárnak látta Széchenyi Apponyit, aki a személyes találkozók alkalmával sokszor volt hűvös és rideg. 1846 májusából való bejegyzésben a kancellár munkabírását méltatta: „Apponyi nálam. Hogy agyondolgozza magát! Nem csalódtam benne. Egészen felemelő!”¹⁷ Május vége felé Kübecknél járt, melynek kapcsán megjegyezte: „Minden hónapban találkozom Apponyival” .. – Nagyon jó barátokként válunk el.”¹⁸ A következő napon Apponyi Széchenyinnél járt: „Of- és defenzív szövetség – – nyílt voltam és egészen őszinte, ő is etc. Egyformán gondolkodunk ...”¹⁹ Következő hasonló jellegű bejegyzésre csak 1847. márciusban került sor, amikor Széchenyi Apponyinál járt, akit hűvösnek és elgondolkodónak talált.²⁰ Március 14-i bejegyzésében a nádorválasztás kapcsán felmerülő konfliktusokat boncolgatva megjegyezte: „Szegény Apponyi: minden ellenzéki gyűlöli a semmiért, – s gyűlöli minden konzervatív is, akinek nem dug valamit a szájába.”²¹ Novemberben: „Kronerral Apponyihoz megyek... Nem akarja elvéteni azt, hogy a nagyurat játssza. Ügyetlenül csinálja. Megsért vele egy csomó embert.”²² December 1-jén kártyát hagyott Apponyinak, mert beszélni akart vele; ezt így kommentálta: „Kíváncsi vagyok, vajon fáradtságra érdemesnek fogja-e tartani?”²³ Apponyi még üzenetet sem hagyott neki: „Így bánik a barátaival! – Elmegyek hozzá... s nyíltan szemrehányásokat teszek neki!”²⁴ December végén István főhercegnél járt, akivel a kancelláról is beszélt: „úgy tűnik, mintha Apponyi inkompetens lenne! Wirkner... folyton a korrupcióval etc.”²⁵

¹⁵ Fiáth 68–69.

¹⁶ Fiáth 78., 83.

¹⁷ 1846. május 18. SzIN VI. 376.

¹⁸ 1846. május 24. SzIN VI. 380.

¹⁹ 1846. május 25. SzIN VI. 381. SZIN 1110.

²⁰ 1847. március 1. SzIN VI. 523.

²¹ 1847. március 14. SzIN VI. 531. SZIN 1144.

²² 1847. november 10. SzIN 669. SZIN 1175.

²³ 1847. december 1. SzIN VI. 684. SZIN 1182.

²⁴ 1847. december 2. SzIN VI. 685. SZIN 1182.

²⁵ 1847. december 26. SzIN VI. 698.

Nem egyszer említette kettejük kapcsolatára vonatkoztatva a barát szót, de ez inkább érdekkapcsolat volt, semmint baráti viszony. Széchenyi Apponyt szorgalmas hivatalnoknak látta, aki azonban ha kell, akkor törvénytelen eszközöket is bevet a siker érdekében.

Zsoldos Ignác Apponyt méltató szövegének egy részét fentebb már idéztem,²⁶ a jellemrajz másik részében a grófot kancellárként már országbírói tisztségéből visszatekintve értékelte: *„Nem merem meghatározni, ha az országbíró Apponyi a táblabárónak minden beszédeit és tetteit, – az adminisztratori magában okos és jó –, de a sok érdemes főispánok és főurak megsértésével szerencsétlenül sikeresített rendszert sem nevén – ki helyeselte-e később is? [...] S a későbbi államférfi az előbbit némileg dezavualni kezdenne-e? De annyi kétségtelen, hogy ha a konzervatív párt főnöke nagy popularitással nem dicsekedhetett is: Apponyi az országbírónál népszerűbb ember senki hozzá fogható tán csak Deák egyedül volt [...]”*²⁷

Apponyi Albert visszaemlékezésében egy másik szerepkörben is megjelenik a kancellár: családapa. Apponyi Albert 1846-ban született, így mindössze két éves volt, mikor apja reformkori közéleti pályája véget ért. Gyermekkori emlékei az ötvenes évekből táplálkoznak, s noha ez az időszak már nem tartozik a dolgozat időkeretéhez, mégis érdemes ehelyütt megemlíteni, mivel emberi tulajdonságairól nem mondott le hivatalával együtt.

*„Gyermekkorom a lehető legboldogabb volt. Atyám és anyám a legbensőbb kölcsönös szeretetben éltek, soha árnyék nem esett annak a családi életnek tökéletes összhangjára, amelyben Isten kegyelméből felnőttem. Erős egyéniség volt mindkét szülő. Atyám nagy tehetsége, szilárd és kristálytisztá jelleme mellett jószívű és szeretetreméltó volt, amennyire ember az lehet. Akik vele csak felületesen érintkeztek, ridegnek találták, de családi és benső baráti körben ennek nyoma sem volt. Élénk humorérzéke volt, szerette az ártatlan tréfát – ártatlant mondok, mert soha nem hallottam tőle olyant, amivel felebarátjának árthatott volna. Emberösmerete talán nem volt biztos, és így szívjósága gyakran félrevezette mások megítélésében, aminek mind a politikában, mind magánérdekei terén kárát vallotta. Mi, gyermekei, rajongással szerettük őt; a viszony köztünk benső volt, de az apai tekintélyen soha csorba nem esett.[...] Szüleink, bár nevelésükben a kellő szigorot érvényesíteni tudták, elvül vallották, hogy a gyermekornak boldognak kell lenni, olyannak, amelynek emléke a későbbi komoly éveket napsugárral aranyozza meg.”*²⁸ A memoár többi részében, ahol apját említi, már főként Apponyi György 1848 utáni szerepvállalását mutatja be.

²⁶ Lásd 44. oldal

²⁷ Zsoldos 65.

²⁸ Apponyi Albert, 1926. 11–12.

A fentiekben elsősorban az Apponyit méltató szövegeket sorakoztattam fel, de legalább ugyanennyi forrás van, amelyek nem csupán elismerő szavakkal nyilatkoznak a kancellárról.

Ambrózy Lajos visszaemlékezésében először elismerte Apponyi képességeit és szándékát. Így méltatta a grófot: „*Gróf Apponyi György szellemes, szeretetreméltó gavallér volt, előkelő, lovagias jellem, teljes odaadással az uralkodó ház és hazája iránt. Ő két országgyűlés folyama alatt udvari titkári állásából a főrendi tábla vezéréül küzdé fel magát, és mint szónok közeliismerést vívott ki. A magánéletben aranyjellem volt.*”²⁹ „*Az adminisztrátori rendszer segélyével Apponyi alkancellár és nemsokára tudós kancellár lett, ő volt a régen várt magyar udvari kancellár. Az első udvari kancellár óta [...] nem volt szeretetreméltóbb, előkelőbb, becsületesebb, a királyához és hazájához hívebb kancellár, mint Apponyi. Sajnos azonban, hogy [...] a kronológia ezúttal is az ő útjába állott és hogy Apponyi gróf nem lehetett 30 évvel előbb udvari kancellár. Akkor ő nagy, tündöklő kancellár lehetett volna.*”³⁰ Ambrózy véleménye szerint Apponyi rossz időben lett kancellár, mert a kor követelményeinek nem feleltek meg képességei, amelyekkel azonban egy másik korban „tündökölhett” volna.

Ambrózy kedvezően nyilatkozott Apponyi szellemi és szakmai érdemeiről, de szerepvállalásában erősen kritizálta: „*Most már éppen csak arról nyújthatott tanúságot, hogy vajon államférfiú vagy éppen csak kancellár volt. Azzal, hogy a márciusi események hatása alatt az országgyűlést föl nem oszlatta, vagy, ha javaslatát visszautasították, el nem ment, bebizonyítá Apponyi [...], hogy egy szemernyi államférfiúi képesség sem lakozott benne. Valódi államférfiú már a februári események hírére könnyörtelenül föloszlatta volna az országgyűlést. Mert az államférfiú, kiből a politikai ösztön teljesen ki nem veszett, minden porcikájában éreznie kellett az 1830-iki és 1848-iki Magyarország közötti különbséget. Apponyiban nem a bátorság, hanem az előrelátás, a pótolhatatlan politikai ösztön, az államférfiúi belátás és a döntő pillanatokban szükséges vasakarat hiányzott, mely az államférfiút államférfivá teszi. [...] Annyi bizonyos, hogy alatta kondult meg a 800 éves alkotmány halálharangja.*”³¹ Ambrózy Lajos kritikájában hajlamos volt túlzásba esni, például, amikor azzal vádolta Apponyit, hogy „*Hol volt a megyei iskola? A nyilvános pálya érett, hosszú tapasztalata?*”³² Mivel láthattuk, hogy hivatalnoki pályafutását megyei aljegyzőként kezdte, s a kancellárián is végigjárta a hivatali ranglétrát, igaz ugyan, hogy nagyon rövid idő alatt és a tanácsosi cím kihagyásával, mivel akadtak olyanok is, akik életük végéig fogalmazói vagy titkári állásban maradtak. A „*döntő pillanatokban szükséges vasakarat hiányzott*” –

²⁹ Ambrózy 19.

³⁰ Ambrózy 25–27.

³¹ Ambrózy 27.

³² Ambrózy 19.

ezzel az 1848. februári-márciusi diétai eseményekre utalt, mivel szerinte Apponyinak fel kellett volna oszlatnia az országgyűlést, de nem tette, ezzel „*bebizonyítja Apponyi [...], hogy egy szemernyi államférfiúi képesség sem lakozott benne.*”³³ Apponyi viszont tervbe vette az említett lépést, mivel a kancellár már az országgyűlés megnyitásakor hangsúlyozta, hogy nem éppen kedvezőek a körülmények a diéta megtartására, ezért, ha úgy alakul a helyzet, akkor hamarabb berekesztik,³⁴ februárban pedig az országgyűlés feloszlását sürgette, ahogyan erre Szögyény-Marich László és Wirkner Lajos is több ízben utalást tett.³⁵ Tehát Apponyiban megvolt a szándék, viszont nem kapott a kivitelezéshez szabad kezet, mert az államkonferencia nem engedélyezte az országgyűlés feloszlását.

A korszakból fennmaradt egy *Ungarische Zustände* (Magyarországi állapotok) című munka, amelynek ismeretlen szerzője így fogalmazott Apponyi alkancellári kinevezéséről: „*Mint a nap, amely már első sugaraival elűzi az éjszakát és fényével beborítja a földet, úgy érte gróf Apponyi György kinevezése a konzervatív pártot. A párt az ifjú kancellár személyében saját elveinek garanciáját látta, a kívánt közvetítőt, aki tökéletesen összekapcsolja őket a kormánnyal.*”³⁶ A szerző Apponyit magyar Bonaparténak tartotta, akinek egy új Magyarországot kellett volna teremtenie erős és nemzeti kormánnyal. Apponyi azonban nem hódította meg sem Itáliát, sem Egyiptomot – folytatta a szerző –, csak egy pártot sikerült a kormányhoz láncolnia az előző országgyűlésen, akik azt hitték, hogy az ifjú kancellár garancia arra, hogy a konzervatív párt érdekei érvényre juthassanak. Ha azonban valaki ismerte Apponyi reformterveit, akkor korántsem viseltetett bizalommal egy ilyen kormány irányában.³⁷ Másrészt azt elismerte, hogy sok jó tulajdonsággal rendelkezett, amelyek döntéseire is befolyással bírtak.³⁸

A *Magyarországi állapotok* anonim szerzője továbbviszi Ambrózy gondolatát: „*Apponyi nagyon szenvedélyes volt, de nem voltak nagy ötletei. Nem fémből volt, amelyből nagy államférfiak, új eszmék és belpolitikai irányzatok alapítói nőnek ki, csak azt utánozta, amit fentről és saját merev konzervatív gondolkodásából kifolyólag kapott, és nem voltak benne nemzeti érzelmek ahhoz, hogy a nemzet belső magvát kibontakoztassa, amelyből a nyilvános élet gazdag és gyümölcsöző fája kifejlődhetne. A lipótvárosi színház kulisszái nem a legmélyebb előtanulmányokat jelentik államférfiak számára, amelyeket majd a későbbi pályája során szükségeltet. Mindig magasabb állás felé törekedett, kancellár akart lenni,*

³³ Ambrózy 26.

³⁴ HHStA, StK, Notenwechsel, Noten von der ungarischen Hofkanzlei 10. November 1847

³⁵ Szögyény-Marich 48–51., Wirkner 215.

³⁶ Ungarische Zustände 98.

³⁷ Ungarische Zustände 133–134.

³⁸ Ungarische Zustände 210.

villámlott, reménykedtünk a lehetetlenben, a nagy harc órája elérkezett, [...] Apponyi egyesítette a pártvezér szerepét a kancellári tisztséggel, [...] és az ember örült a tettek sokaságának, amelyek egy ilyen karakter energiájából és tehetségéből fakadnak.”³⁹

A Magyarországi állapotok szerzője viszont jól érzékelte Apponyi helyzetét, mivel a gróf valóban nem számított politikai rendszerteremtő gondolkodónak, nem tett hozzá a Dessewffy Aurél által megalapozott eszmerendszerhez, de annál hatékonyabban képviselte azt. A liberális értelemben vett nemzeti érzelmek hiányára a legkézenfekvőbb példa a horvát kérdés esete volt. A nemzet ugyanis a konzervatívok szerint a nemesi elitet, a vagyonnal és/vagy hivatali pozícióval rendelkező réteg jelentette.⁴⁰

Töltényi Miklós ügyvéd 1848-ban papírra vetett művében pellengérré állította a dikasztériumok hivatalnokait, megvizsgálva, hogy az eljövendő kormányok számára kik lesznek felhasználhatóak, és kik lehetnek veszélyesek. Apponyi Györgyről szélsőségesen nyilatkozott: „E magyar Herostatus ujrendszerével lángba akarta hozni a hazát, de Administratori dörzse (gyuanyaga) lepattant, s csak gyéren gyúlt meg. Átok reá.”⁴¹ Rövid leírásában a korszakban, leginkább az udvar illetve annak hívei által használt szimbólumokkal jellemezte Apponyt és politikáját.⁴² Az adminisztrátori rendszer szimbolizálta a gyújtóanyagot, amellyel azonban a kancellárnak nem sikerült felégetni az országot, mivel nem tudott az alsótáblán kormánypárti többséget kialakítani, – Töltényi gondolatmenetéből kiindulva – az Apponyi által gerjesztett kis tüzet végül a forradalom oltotta el.

Apponyi György neve a kortársak leveleiben is fel-felbukkant, elsősorban az 1847–48-as diéta idején az adminisztrátori rendszer megbuktatásával összefüggésben említik a grófot. E levelek közül fentebb már idéztem néhányat Kossuth Lajostól és Teleki Lászlótól, de Eötvös József leveleiben is található utalás az Apponyihoz fűződő viszonyra. Eötvös azon leveleiben, amelyben név szerint említette a kancellárt, mindig kiemelte, hogy egyáltalán nem szimpatizál vele: „Apponyihoz s a most létező kormányrendszerhez egy batkával nem érzek több szimpátiát, mint Kossuthoz. [...] Kétség kívül Kossuth nem statusférfit, nem mondom nagy, de még kicsi sem, de Apponyi szinte nem az [...] A két rossz között én inkább eltűröm azt, hogy

³⁹ Ungarische Zustände 227–230.

⁴⁰ Dénes, 1989. 113–115., Egedy Gergely: Konzervativizmus és nemzettudat. In: Uő.: Konzervativizmus az ezredfordulón. 48.

⁴¹ Töltényi Miklós: *Hű tükre a megbukott kancellaria, helytartótanács és kamara hivatalnokainak. A magyar minisztériumnak irányul a hivatalnokok alkalmazásában.* Bécs, 1848. 9.

⁴² A szimbólumrendszerről bővebben: Pletl Rita: *A döblingi Széchenyi eszmevilága és stílusa.* Kölcsey Intézet, Budapest, 2005. 143–155.; Czinege 2009. 199–202.

felőlem elmondassék, Kossuth ellen nem mertem szólni, mint ha felőlem az mondatnék, hogy Apponyi pártolójának szegődtem.”⁴³

Asbóth János a konzervatív politikáról írott munkájában Apponyit a reformkorban egy feltörekvő fiatal politikusként mutatta be, akit csak „odabiggyesztettek” a kormány élére. Apponyi további jellemzésére Kemény Zsigmond naplójából idézett: *„Ha Apponyi a hivatal ranglépcsőzetén és bürokráciai érdekért lép a hatalom polcára, ha nem az országgyűlési szónoklat és a pártvezérlés viszi őt, ha nem tolatnak hátra a régi tekintélyek egy fiatal konzervatív iskola számára, mely haladni akart és a reformerek jelszavait többnyire magáévá tette, ha ily hódolás a parlamenti szellemnek nem költ reményt még nagyobb vállalkozásra: akkor Apponyi gróf ugyanazon politikáért, melyet követett, sokkal kevesebb ostromot állott volna ki.”* Majd így folytatta: *„hiába mutatkozott Apponyi a haladás és reform őszinte barátjának – lenézték az úrficskát, ki csak minap akkora volt, mint a kesztyű.”* Ezért nem tartotta véletlennek, hogy az ellenzék legfőbb célja volt a kancellár megbuktatása.⁴⁴

Apponyit egyik „kritikus” kortársa sem tekintette államférfinek, közvetlen környezetébe tartozók közül néhányan viszont az államférfiak sorába állították őt, Wirkner Lajos jellemzését *„ezen államférfi”* szavakkal kezdte. Nekrológ írója is így nyilatkozott róla: *„Mint ember nemes és igaz, mint hazafi becsületes és hű, mint államférfiú lojális és önérzetes volt minden irányban.”*⁴⁵ Hogy ki számít államférfinak, és ki nem, objektíven nem lehet meghatározni, ahány korszak, annyiféle államférfi-képpel találkozhatunk, ezek objektivizálásához idézek néhány szerzőt, akik egyfajta mércét állíthatnak ehhez.

Arisztotelész Politika című művében a következőképpen határozta meg az államférfit: *„Három jellemző tulajdonságnak kell meglenni azokban, akik a legfőbb vezető hivatalokat vállalni akarják. Először is a fennálló alkotmányhoz való ragaszkodásnak, azután a vezetés feladataihoz szükséges legteljesebb képességeknek s harmadszor jellemességnek és igazságérzéknek.”*⁴⁶

Machiavelli így jellemezte a fejedelmet: *„kegyesnek, hűségesnek, emberségesnek, őszintének, vallásosnak kell látszani, és annak lenni; de lélekben mindig elkészülni az ellenkezőjére, hogy ha a szükség úgy kívánja, aszerint tudjon cselekedni. Meg kell értenie, hogy a fejedelem, kiváltképp az új fejedelem, nem tudja mindig azt tenni, amiért az embereket jónak szokták tartani; részben az állam megtartásának szándékától vezetve, gyakorta*

⁴³ Eötvös József Széchenyi Istvánnak 1848. február 9. közli: Oltványi 1976. 186., hasonlóan 1847. december 4-i Széchenyinek írott levelében: *„[...] s ámbár Apponyinak kormánya gyűlöltebb, mint Pálffy óta bármelyik, s ámbár e kormány az én felfogásom szerint sem érdemel semmi szimpátiát [...]”* közli: Oltványi 1976. 165.

⁴⁴ Asbóth János: *Magyar konzervatív politika*. S.a.r.: Szendrei László. Attraktor, Máriabesenyő, 2011. 40.

⁴⁵ Palmer Pesti Napló 1899. március 2.

⁴⁶ Arisztotelész: *Politika*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984. 234.

kénytelen a hit, könyörületesség, emberiesség és vallás ellen cselekedni. Aszerint kell tehát cselekednie, ahogy a szél fúj, ahogy a szerencse változásai parancsolják, s amint már mondtam, nemcsak a jót kell szem előtt tartania, hanem a rosszat is meg kell tennie, ha a szükség úgy kívánja.”⁴⁷ Vagyis azon túlmenően, hogy rendelkezik a fenti tulajdonságokkal, mindig alkalmazkodnia kell a körülményekhez, és emellett arra kell törekednie, hogy cselekedeteiben elővigyázatos legyen, és, hogy az emberek ne gyűlöljék meg.

Ambrózy Lajos fentebb idézett soraiban azon tulajdonságokat sorolta fel, amelyek hiányoztak Apponyiból ahhoz, hogy igazi államférfi legyen: politikai ösztön, döntésképeség, előrelátás és vasakarat.

Herczeghy Mór Deák Ferencről, mint államférfiről írott életrajzi munkájában felsorolta Deák azon tulajdonságait, amelyek alapján a szerző államférfinak tartotta a haza bölcsét. Deák jellemzői: hazafiság, kiváló szónok („*meggyőzés tehetsége*”), kötelességérzet, mindenkinek az általános javát szolgálja, igazság utáni törekvés, kitartó szilárdság és fáradhatatlan tevékenység.⁴⁸ Továbbá idézte Deák Ferenc egyik országgyűlési felszólalását, ami ugyan más kontextusban hangzott el, de az államférfi jegyeinek meghatározásához is támpontot nyújthat – ha már a szerző annak titulálta Deákot: „[...] *annak, ki életét hazájának szenteli, saját személyét, saját érzelmeit alája kell rendelni a haza érdekeinek, mivel a közügyek az elsők, s a személyes érdekeknek azelőtt háttérbe kell szorulniuk.*”⁴⁹

A filozófus Kornis Gyula két kötetben elemezte részletesen az államférfi lelki alkatát;⁵⁰ véleménye szerint az igazi államférfiúi nagyság ismertetőjegyei: lelki és erkölcsi tartás, hivatástudat, politikai eszmény, akaraterő és felelősségtudat. Ehhez társulnak pszichológiai jegyek is, mint a sugalmazó és szervező erő, a valóságérzék, a világosan ítélő ész, az ösztönös intuíció és a pozitív tudás. A továbbiakban Kornis kitért arra, hogy nem minden politikus tekinthető államférfinak; az államférfi és az átlagos politikus közötti különbséget abban határozta meg, hogy míg előbbi mély, belső meggyőződésű hivatást érez, addig utóbbinak a politikai pálya csupán kenyérkereseti lehetőség, nincs belső hivatása („*múzsza nélküli filiszter-politikus*”).⁵¹ Max Weber is hasonló különbséget tett politikus és politikus között: „*A politikát kétféleképpen teheti valaki a hivatásává: vagy a politikáért, vagy a politikából él. [...] aki a politikáért él, az benső értelemben meríti belőle életét: vagy az általa gyakorolt puszta hatalom birtoklását élvezi, vagy belső egyensúlya és önérzete táplálkozik abból a tudatból,*

⁴⁷ Niccoló Machiavelli: *A fejedelem*. Carthaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2006. 89.

⁴⁸ Herczeghy Mór: *Deák Ferenc, mint államférfi, mint szónok, mint honpolgár*. Nyomatott Pollák testvéreknél, Pest, 1867.

⁴⁹ Herczeghy 24.

⁵⁰ Kornis Gyula: *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata*. I–II. kötet Franklin Társulat, Budapest, 1933.

⁵¹ Kornis I. 80.

hogy az ügy szolgálata kölcsönöz értelmet az életének. [...] A politikából, mint hivatásból az él, aki ezt tartós bevételi forrásává igyekszik ezt tenni.”⁵²

A fenti bemutatott „államférfi-képek” összességében véve megegyeznek a karakterjegyeket illetően, és az ideális államférfit jelenítik meg, amely a valóságban azonban már korántsem ennyire mintaszerű. Ezek tükrében elmondható Apponyiról, hogy mind politikusként, mind hivatalnokként egy politikai eszmény jegyében lépett fel, munkáját nagy teherbírás, szorgalom és szaktudás jellemezte. Hivatástudata optimista volt: *„Hazánknak valahára elérhető virágzása egy szebb és jobb jövőendő kilátása tűnik fel előttem, melynek létesítését csekély erőmmel, de szilárd akarattal előmozdítani legszentebb kötelességemnek tartom.*” – mondta az 1843-44. évi országgyűlés egyik ülésén.⁵³ Gondolkodásmódja konkrét és analitikus, részletekbe bonyolódó, de azokban nem elvesző – legjobb példa gyanánt országgyűlési beszédei említhetők meg, amelyekben nemcsak az egyes kérdéseket illetően fejtette ki részletesen javaslatát, módosító indítványát, hanem a törvényjavaslatok szövegezésekor több alkalommal nem értett egyet néhány szó, szófordulat használatával, s ezek helyett a pontosság kedvéért másikat javasolt. Továbbá elmondható róla, hogy kitűnő szónok volt, beszédeit gondosan előkészítette, de nem jött zavarba, ha spontán kellett visszavágnia Pálffy József szurkálódásaira vagy Batthyány Lajos okfejtésére. Valóságérzékét tekintve realista volt: jól ismerte Magyarország gazdasági és társadalmi viszonyait, amit Metternich is elismert, és jól átlátta, hogy a „fontolva haladás” jegyében milyen intézkedéseket lehet fogantatni. Ezt leginkább az 1847. január 8-i beadványa reprezentálja, amelyben a következő országgyűlésen tárgyalandó ügyek között különbséget tett az akkori körülmények között végrehajtható reformok illetve azon újítások között, amelyek szükségesek, de a körülmények még nem megfelelőek a kivitelezésükre. Ha objektíven nézzük – viszont az, hogy valakit államférfinak tartanak-e kortársai vagy sem, leginkább a belső viszonyuláson múlik, s így tekinthetjük a fogalmat a (méltató) politikai nyelv egyik metaforájának, ennek pedig nincsenek objektív mércéi.

Az idézett szövegrészek és összességében az emlékiratok nem adnak megfelelő támpontot egy mélyebb személyiség-ábrázoláshoz, de a karakter néhány jellemző tulajdonságára rávilágítanak. Ezek szerint Apponyi egy lovagias, hazafias, becsületes és szerény jellem volt, emellett Szögyény-Marich és Széchenyi jó barátként is említést tett róla. Apponyit

⁵² Weber 163–164.

⁵³ 1844. március 11. Főrendi napló III. kötet 301. Wirkner Lajos így írt Apponyi hivatástudatáról: *„Apponyi gróf azon forró vágytól lelkesülve, hogy hazájának zavart állapotát rendezze és annak üdvét minden irányba előmozdítsa, vállalkozott ezen magasztos föladatra oly fáradhatatlan buzgalommal és fölálldozással, mely jelleme erősségének és nemes gondolkodásmódjának egészen megfelelt.*” Wirkner 182–183.

családszerető embernek írták le, s erre Apponyi Albert visszaemlékezése igazolást is adhat. Széchenyi Istvánnal folytatott levelezésének is visszatérő eleme volt az egymás családja iránti érdeklődés. A két gróf levelezése Apponyi további tulajdonságait is megmutatja, kiderül ugyanis, hogy együttműködő, segítőkész, nyitott Széchenyi ötleteire, kéréseire, amelyekért megtette a szükséges lépéseket az udvarnál – de az ő lehetőségei is korlátozottak voltak.

Lelki alkatának meghatározásához már kevesebb forrás áll rendelkezésre. Apponyi hivatalnokból lett politikus – ezt a típusú politikust Kornis Gyula gyengeakarátúnak írta le, akiből hiányzik a cselekvőkészség, kihátrál az akadályok elől, unalmas, pontoskodó, fontoskodó és tehetetlen.⁵⁴ Friedrich Wilhelm Grunow kancelláriai élményeiben is tett utalást a hivatalnokok lelki állapotára, amennyiben azt fásultnak és megcsontosodottnak írta le.⁵⁵ Hogy Apponyi mennyire volt gyengeakarátú, unalmas vagy fontoskodó, erre utaló források hiányában objektíven nem lehet megítélni. A többi említett tulajdonságot tekintve viszont beszédesebbek a kútfők. Apponyi nem hátrált ki az akadályok elől, annak ellenére sem, hogy nem volt népszerű sem a kinevezése sem a politikája, lemondása sem tekinthető kihátrálásnak, mivel az adott körülmények között nem volt más választása. Cselekvőkészsége és tehetetlensége relatív, mivel nem volt független és önálló hatalom, döntéseit előbb az udvarnak jóvá kellett hagynia. Ezt a helyzetet jól illusztrálta az *Ungarische Zustände* szerzője: „*Mégis lesz neki elég szabad tere cselekedni? Ott van az osztrák minisztérium és a konzervatív párt, az első kinevezte, a másik azt hitte, elvesztik őt. Mindenesetre így cselekedhetne. [...] Az egyik oldalról szorongatva, a másiktól akadályozva. A megyék véleménye és támogatása különböző és változékony. Kell és nem szabad választania. A győzelem bizonytalan, sejti, milyen könnyen csapdába eshet saját pártja által; [...] cselekednie kell, az idő és a párt is cselekvésre ösztönzi.*”⁵⁶

2. A szerző Apponyija – összegző gondolatok

Apponyi György reformkori közéleti pályája tipikus arisztokrata karrierként indult: jogi tanulmányai elvégzését követően, aljegyzőként „*kijárta a megyei iskolát*”, majd a Magyar Udvari Kancellária hivatalnoki ranglétráján egyre feljebb kerülve teljesített szolgálatot 1839-ig, amikor is politikai pályára lépett, illetve kúriai táblabíró lett. Politikusként a „fontolva haladó” konzervatívok soraiban foglalt helyet, majd került az élükre az 1843-44. évi

⁵⁴ Kornis I. 226–229.

⁵⁵ Grunow 49.

⁵⁶ Ungarische Zustände 229–230.

országgyűlésen, ahol számot adhatott lojalitásáról, felkészültségéről és képességeiről. 1844 novemberében pedig második alkancellár lett a Magyar Udvari Kancellárián. Kinevezése nem teljesen volt szokványos, mivel egyrészt nem járta végig a hivatali ranglétrát, ugyanis a tanácsosi tisztséget átugorva került az alkancellári székbe, másrészt pedig szélesebb jogkört kapott, mint, amit titulusa indokoltta tett. Egyre több ügy(típus) került az asztalára, és így fokozatosan háttérbe szorította Mailáth Antal főkancellárt, és vette át a kancelláriai ügyintézt. Az aktákon hagyott kézjegyei és hosszas véleményei, illetve önálló felterjesztései is bizonyítják, hogy minden ügyről tudomása volt, illetve alaposan, megfontoltan és magas szakértelemmel végezte munkáját, amiben nem hátráltatta, hogy nem örvendett különösebb népszerűségnek.

Ez a pályakép nem tér el a korban jellemző arisztokrata pályafutásoktól, amelyek a közhivatalnoki pályát ötvözik a politikai karrierrel. Az arisztokrácia ezen csoportjára általában jellemző volt, hogy az ifjú bárók, grófok a jogi képzést követően vármegyéjükben lettek jegyzők, aljegyzők, majd bekapcsolódtak az országgyűlések tárgyalásaiba, illetve valamely dikasztériumnál szereztek állást, ahol egyre magasabb pozíciókba kerültek.

Széchen Antal tanulmányai elvégzése után Moson vármegye aljegyzője lett, majd a Magyar Udvari Kancelláriánál titkár, az 1843-44. évi országgyűlésen pedig már Apponyi mellett a „fontolva haladó” főrendek meghatározó politikusa, s aktívan kivette részét a Konzervatív Párt szervezési munkálataiból is.⁵⁷ Vay Miklós báró jogi tanulmányai elvégzését követően a pest megyei alispán mellett teljesített jogi gyakorlatot, majd Zemplén megye aljegyzője lett. Később koleraőr, királyi táblabíró, a hétszemélyes tábla tagja, majd a Helytartótanács elnökhelyettese, a 19. század második felében pedig udvari kancellár (1860–65), illetve Borsod megye főispánja (1865–67) volt.⁵⁸ Gróf Dessewffy Aurél pályája szintén ezt a sémát követi: Kassán végezte jogi tanulmányait, majd 1828–1832 a Magyar Udvari Kancellárián volt fogalmazó és titkár, ezt követően a Helytartótanácsnál lett titkár. Az 1832-36-os országgyűlésen kapcsolódott be a politikai közéletbe, s az 1839-40. évi diétán már a formálódó „fontolva haladók” vezérszónoka.⁵⁹ De Eötvös József pályája is megemlíthető itt, aki bölcséleti és jogi tanulmányait követően Fejér megyében lett aljegyző, majd a Magyar Udvari Kancellárián fogalmazó, később pedig az eperjesi kerületi tábla bírása volt. Az 1843-44. évi országgyűlésen a főrendi ellenzék egyik vezérszónoka lett.⁶⁰ Apponyi reformkori pályája tehát tipikus arisztokrata karriernek tekinthető, ami annyiban kivételes, hogy

⁵⁷ Szinnyi 13. kötet 525–526.

⁵⁸ Szinnyi 14. kötet 1011–1013.

⁵⁹ Szinnyi 2. kötet 818–819.

⁶⁰ Szinnyi 2. kötet 1345–1357.

viszonylag gyorsan jutott fel a magas polcra; ehhez nyilván hozzájárult az udvar részéről a gróf személye felé tanúsított bizalom.

A gróf alkancellári kinevezése a (metternichi) rendszer karakterének egyik jellemző vonása volt: megfelelő időben a megfelelő helyen a megfelelő ember. Az idő az 1840-es évek közepe, amikor az udvar változtatni kényszerült magyarországi politikáján, mivel be kellett látnia, hogy abszolutista eszközei már nem alkalmasak a birodalom belső egyensúlyának fenntartására. Az 1843-44. évi országgyűlés alatt elkezdődött az új irányvonal kidolgozása, s ennek gyakorlatba való átültetésében fontos szerep hárult a Magyar Udvari Kancelláriára, a „megfelelő helyre”, amely közvetítő szervként a birodalmi kormányzat szerves részét képezte. Az új rendszabályok levezénylésére pedig egy új ember kellett, erre a feladatra Metternich Apponyi Györgyöt tartotta a legalkalmasabbnak.

A források tükrében kancellárságáról árnyaltabb kép rajzolódik ki, mint az eddig a szakirodalom alapján feltételezhető volt: az adminisztrátori rendszert kidolgozó és bevezető eszközmű. Nincs arra utaló forrás, amely egyértelműen kimondja, hogy részt vett az új rendszabályok kidolgozásában, ám végrehajtása valóban az ő feladata lett, s mint magyar udvari kancellár tekinthető eszközműnek, ám nem a szó azon értelmében, miszerint csak egy báb lett volna. Mivel Apponyt nem feltétlenül rángatta az udvar kénye-kedve szerint, igényelték és számításba is vették véleményét a magyar ügyeket illetően, s lényegesen nagyobb hatáskörrel rendelkezett, mint amivel tisztsége, mint második alkancellár járt volna. Ezek tükrében Apponyi egy határozott jellemmel, nagy munkabírással, kiváló szakértelemmel és felelősségtudattal rendelkező kancellár volt, akinek helyzetéből adódóan bizonyos szinten korlátozott volt ugyan a cselekvési szabadsága, de viszonylag önálló tényező volt a magyar politikai életben.

A gróf kancellári szerepvállalásában egyesítette a politikusi és hivatalnoki szerepköröket, és ez nagyban meghatározta karakterét is: lojális, engedelmes és szolgálatkész hivatalnok, valamint kezdeményező, (részletekbe bonyolódó, de abban nem elvesző) elemző politikus volt. Apponyi nem volt ideologikus alkat, nem tekinthető politikai teoretikusnak, viszont magáénak vallotta a „fontolva haladó” elveket, amelyeket előbb az országgyűlésen, majd kancellárként is hangoztatott és alkalmazott, s 1847. januári programját is ezen elvek mentén haladva dolgozta ki. Nem volt ellensége a reformoknak és a haladásnak, hiszen korának viszonyait jól ismerte és többnyire reálisan értékelte azokat, így azzal is tisztában volt, mely területeken, milyen újítások hozhatnak „fontolva haladó” eredményt. A liberális reformellenzék által felvetett javaslatokat elvben pártolta, – „ez *teóriában* gyönyörű elv”,

hangoztatta jó néhány alkalommal az 1843-44. évi országgyűlés idején –, de még nem látta elérkezettnek az időt az alkalmazásukra.

Kancelláriai tisztségéről való lemondása nem tekinthető közéleti pályája végének, hiszen a század második felében is állandó szereplője volt a politikai életnek – a szakirodalom jellemzően említést tesz a főbb állomásokról, s olykor elemzi is Apponyi helyzetét.⁶¹ A főbb állomások közé tartozik a Schwarzenberg által 1849. februárban kinevezett bizottság, amelynek tagjai „jó érzelmű, az ország viszonyaival ismerős férfiak” voltak: Barkóczy János, Dessewffy Emil, Jósika Samu, Ürményi József, Szentkirályi Vince, Wirkner Lajos, elnöknek pedig Apponyi Györgyöt választotta. A bizottság feladata volt, hogy alaposan megvizsgálja Magyarország helyzetét, és javaslatot tegyen a foganatosítandó intézkedésekre, valamint Magyarország jövőbeni kormányzására nézve; ezt Apponyi márciusban terjesztette Schwarzenberg elé.⁶² Albrecht főherceg kinevezését követően 1852-ben tagja lett annak a négyes bizottságnak is, amelynek feladata volt a Magyarországra vonatkozó javaslatok kidolgozása. Apponyi azonban kivált ebből, és külön emlékiratban fejtette ki erre vonatkozó nézeteit, amelyek háttérében a forradalom előtti állapotok visszaállításának igénye húzódott meg. Memoranduma azonban nem kapott különösebb figyelmet a rendezésnél, s ezt követően néhány évre visszavonult a nyilvános szerepléstől. 1860-ban kapcsolódott be újra a politikai életbe, az uralkodó a kibővített Birodalmi Tanácsba nevezte ki rendkívüli birodalmi tanácsosnak más konzervatív főurakkal együtt (Haller Ferenc, Eötvös József, Barkóczy János, Vay Miklós, Somssich Pál, Mailáth György stb.). 1860 végén országbírói kinevezést kapott, majd az 1861. áprilisban megnyílt országgyűlés főrendi házában elnöke lett. Az országgyűlés feloszlata után az uralkodó kérésére részt vett az osztrák-magyar „kiegyenlítés” kidolgozásában, amely egy „egyenjogú dualizmus” kialakítására tett javaslatot. Ezt 1863. márciusban elutasították, őt pedig áprilisban felmentette az uralkodó országbírói tisztségéből. A kiegyezési munkálatok ideje alatt a konzervatív csoportban foglalt helyet, majd a Deák-párton belül az ókonzervatívok vezetője lett. A kiegyezést követően a főrendiház örökös tagjaként folytatta munkáját, több bizottságnak is aktív tagja volt. Másrészt ebből az időszakból már a kutatás rendelkezésére áll néhány levele sógornője, Apponyi Gyuláné (szül. Sztáray Zsófia) valamint Apponyi Lajos és felesége (szül. Scherr-Thoss Margit) levéltáraiban,

⁶¹ Például: Hans Schlitter: *Versäumte Gelegenheiten. Die oktroyierte Verfassung vom 4. März 1849. Ein Beitrag zu ihrer Geschichte*. Amalthea-Verlag, Zürich–Leipzig–Wien, 1920.; Berzeviczy Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1865*. I–III. kötet Franklin Társulat, Budapest, 1922–1932.; Sashegyi Oszkár: *Az abszolutizmuskori levéltár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.; Szabad György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–1861)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

⁶² MOL D 284 Tárca nélküli magyar miniszter 1860–1866. 2. cs. F/III. Emlékiratok 1849–1862. Apponyi György f. 387–486. Közli: Schlitter 1920b 92–143.

amelyek betekintést nyújtanak családi életébe vagy utazásaiba.⁶³ Apponyi pályájának a 19. század második felére eső időszaka is bővelkedik tehát eseményekben, szerepkörökben, de ennek kifejtésére a dolgozat időkerete nem enged teret, karrierjének teljes feltérképezése, Apponyi helye a 19. századi konzervatív politikában későbbi kutatás tárgyát képezi.

⁶³ MOL P 366 Apponyi Gyuláné levelei 2. doboz 3. j. Apponyi György és felesége levelei; MOL P 368 Apponyi Lajos levelei 4. doboz 2./m Apponyi család; MOL P 369 Apponyi Lajosné levelei 6. doboz 2./7 Apponyi György f. 123–154.

Forrás- és irodalomjegyzék

Levéltári és kéziratári források

Magyar Országos Levéltár

A 45 Acta praesidialia

A 49 Acta praesidialia secretiora 1845–1848.

A 61 Liber normalium 1–2. kötet

A 62 Libri Regni dignitatum (secundae classis) 1786–1867. 10. kötet

A 82 Liber juramentorum 1. kötet 1806–1842.

A 135 Kancelláriai elnöki iktatlan iratok 3. csomó 6. tétel Apponyi György 1846–1848.

I 58 11. doboz Ungarische Landtag vom Jahre 1839-40. Darstellung und Charakteristik der Mitglieder des ungarischen Reichstages und des Oberhauses.

N 22 Archivum Palatinale Secretum Palatinus Archiducis Josephus (Politiam et internam regni Hungariae securitatem spectantia; Praesidialia)

N 69 Dieta anni 1847–1848.

N 95 Archivum regni Az 1840:5. tc. által a büntető és javítórendszer kidolgozására kiküldött választmány. 1. csomó

N 119 Takáts Sándor hagyaték fasc. 14., 63–75.

O 56 Személyzeti, ügyviteli vegyes iratok

O 71 Acta praesidialia Tabulae Regiae

O 78 Protocolla neo-censuratorum advocatorum

O 80 Acta iuratorum (1811–1837)

O 81 Ügyvédvizsgálati iratok 2. csomó (1823–1843)

P 90 Dessewffy család levéltára Acta Publica 2. csomó 5/a Dessewffy Emil politikai iratai, 3. csomó 5/k Konzervatív Pártra vonatkozó iratok

P 366 Károlyi család főti levéltára, 2. csomó 1. tétel Apponyi Gyuláné Sztáray Zsófia levelei

P 2261 Konzervatív Párt (1846–1847)

P 2256 Gervay Sebestyén hagyatéka

Felséges Első Ferdinánd Ausztriai császár, Magyar- és Csehországoknak e' néven ötödik koronás királyától szabad királyi Pozsony Városában 1839-dik évi június 2-kára rendeltetett

Magyar országgyűlésen a' Méltóságos fő-rendeknél 1840. februarius 25-kétől május 12-ig tartatott országos ülések naplója. Pozsonyban, é.n. [1840.]

Fenséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik koronás királya által szabad királyi Pozsony városába 1843-dik évi május 14-kére rendelt Magyar-országgyűlésen a méltóságos fő-rendeknél tartatott országos ülések naplója. I–VII. kötet Pozsonyban, 1843–1844.

Főrendi napló 1847–1848. Pozsony, 1848.

MOL Mikrofilmtár

A 39 Acta generalia mutatókönyvek

1827. MOL X 17332.

1830. MOL X 17341.

1832. MOL X 17348.

1847. MOL X 17408–17412.

A 45 Acta praesidialia mutatókönyvek 1845–1848. MOL X 23351–23352.

A 49 Acta praesidialia secretiora mutatókönyvek 1845–1848.

A 80 Personalis et salarialis status cancellariae 1. kötet 1835–1867. MOL X 23354.

A 81 Index juramentorum (1782–1848.) 1–2. kötet MOL X 23354.

A 105 Informationsprotokolle der ungarisch-siebenbürgischen Sektion 1840–1847.

MOL X 31650–31659.

HHStA, Staatskonferenzakten A, S – sorozat 1845–1848. MOL X 1250–1252, W 764, W 4459–4463.

HHStA, Staatskanzlei, Notenwechsel MOL X W 7–8.

O 9 Protocolla Tabulae Regiae Judiciariae 107–118. kötet (1840–1844) MOL X 11400–11408.

Pozsony vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei 1836–1842 MOL X 43218–43222.

Österreichisches Staatsarchiv – Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Kabinettsarchiv: Staatsrat – Akten, Protokoll 1846–1848.

Staatskonferenz – Akten, Protokoll, Index 1844–1848.

Minister Kolowrat Akten 1844–1848.

Current Billett Protokoll 1846–1848.

Separat Billett Protokoll 1846–1848.

Staatskanzlei: Notenwechsel, Noten an die ungarische Hofkanzlei 1844–1848.

Noten von der ungarischen Hofkanzlei 1844–1848.

Provinzen: Ungarn

Hofarchiv: Oberstkämmereramt, Akten

Sonderbestände: Nachlass Schlitter

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár

Széchenyi Gyűjtemény

Apponyi György levelei Széchenyi Istvánnak K 202/44–56.

Széchenyi István levelei Apponyi Györgynek K 193/22–96

Apponyi György Bartal Györgynek Ms 5066/5–6, 37–40.

Zsoldos Ignác: Töredékek magam és kortársaim életéből. I. kötet Történl. 2-r 257.

Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár

Lonovics József beszédei Quart. Hung. 2664. 171–172.

Levelestár

Pompéry János: *A magyar országgyűlés 1847-ben.* Quart. Hung. 2644.

Stuller Ferenc kéziratos országgyűlési tudósítása (1839–40.) Quart. Hung. 2961.

Tolna Megyei Levéltár

Protocoll anni 1825-1828.

Apponyi család levéltára 176. doboz, idősebb Apponyi György iratai (1817–1849)

Apponyi család levéltára 179. doboz, Apponyi Károly levelei, ifjabb Apponyi György levelei
é. n. [1849] (2 db)

Forráskiadványok, memoárok

Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. IV. kötet Szerk.: Fayer László. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1902.

Az 1843. évi május 14-én megnyílt országgyűlésre egybegyűlt nm. fő- és t. rendek névsora és lakásaik. Pozsony, 1843.

Az 1847. évi november 7-én megnyílt országgyűlésre egybegyűlt nm. fő- és t. rendek névsora és lakásaik. Pozsony, 1847.

Báró Ambrózy Lajos kiadatlan emlékirataiból. közli: Wertheimer Ede In: Budapesti Szemle 95. kötet, 1898. (Wertheimer Ede kézirata: HHStA, Sonderbestände, Nachlass Schlitter Karton 1.)

- Apponyi Albert: *Emlékirataim*. Pantheon Irodalmi Intézet, Budapest, 1926.
- Apponyi Albert: *Élmények és emlékek*. S. a. r.: Jánoky-Madocsány Sarolta Athenaeum, Budapest, 1933.
- Asbóth János: *Magyar conservatív politika*. S. a. r.: Szendrei László Attraktor, Máriabesenyő, 2011.
- Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808-1860*. II. kötet Szerk.: Bártfai Szabó László Budapest, 1943.
- Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*. Band 7. Hg.: Fürsten Richard Metternich-Winneburg. Wilhelm Braumüller, Wien, 1883.
- Blackwell András József angol ügynök magyarországi küldetései. 1843-1848*. közli: Horváth Jenő In: Budapesti Szemle 1929. 57. évf. 1. közlemény: 212. k. 616. sz. 378–416., 2. közlemény: 213. k. 617. sz. 102–115., 3. közlemény 213. k. 618. sz. 254–280.
- Czakó Zsigmond összes művei*. S. a. r. és bev.: Ferenczy József. Budapest, 1883–1884.
- Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*. Szerk. és bev.: Lévy József. Franklin Társulat, Budapest, 1899. (Reprint kiadás: Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1999.)
- Eötvös József: Levelek*. Szerk.: Oltványi Ambrus. Magyar Helikon, h. n., 1976.
- Fiáth Ferenc: *Életem és élményeim*. II. kötet. Tettey Nándor és társa, Budapest, 1878.
- Frankenburg Adolf: *Emlékiratok*. III. kötet Emich Gusztáv, Pest, 1868.
- Gróf Dessewffy Aurél összes művei*. S.a.r. és bev.: Ferenczy József. Budapest, 1887.
- Gróf Széchenyi István levelei I–III.kötet* Szerk.: Mailáth Béla Athenaeum, Budapest, 1889–1891. II. kötet
- Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal 1841-1848*. 2. kötet Szerk. és bev.: Vízota Gyula Budapest, 1930.
- Gróf Széchenyi István naplói*. I–VI. kötet Szerk. és bev.: Vízota Gyula Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925–1934.
- Grunow, Friedrich Wilhelm: *Aus der Kanzlei Österreich*. Leipzig, 1845.
- Hartig, Franz: *Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848*. Leipzig, 1851
- Joseph Andrew Blackwell magyarországi küldetései 1843-1851*. Szerk.: Haraszi-Taylor Éva Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- Kemény Zsigmond naplója*. Bev. és s. a. r.: Benkő Samu. Magyar Helikon, 1974.
- Kossuth Lajos kiadatlan levelei báró Wesselényi Miklóshoz*. közli: Ferenczy Zoltán. In: Történelmi Tár, 1902. 161–193., 321–345.
- Kossuth Lajos 1848/49-ben. I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48*. (KLÖM XI. kötet) S. a. r. és bev.: Barta István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951.

Kölcsey Ferenc: *Országgyűlési napló*. S. a. r.: Völgyesi Orsolya. Universitas Kiadó, Budapest, 2000.

Lónyay Menyhértnek 1847–1848-i naplója. közli: Kónyi Manó In: Budapesti Szemle 1896. 24. évf. 1. közlemény: 85. k. 231. sz. 337–362., 2. közlemény: 86. k. 232. sz. 18–49.

Madarász József: *Emlékirataim. 1831-1881*. Franklin Társulat, Budapest, 1883.

Mailáth János: *Vallási-mozgalmak Magyarországon* I–II. kötet.

Magyarország története a 19. században – szöveggyűjtemény. Szerk.: Pajkossy Gábor Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Magyar Törvénytár 1740-1835. évi törvéncikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Franklin Társulat, Budapest, 1901.

Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvéncikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Franklin Társulat, Budapest, 1896.

Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból (1780-1867). Vál., s.a.r. és bev.: Mályuszné Császár Edit Budapest, Gondolat Kiadó, 1985.

Metternich und Gervay. Ein Briefwechsel. közli: Friedrich Walter In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Band 9. Wien, 1956.

Schematismus Hungariae partiumoque eidem adnexarum pro anno 1847. Budae

Széchenyi István válogatott munkái. II. kötet Szerk.: Spira György Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Széchenyi István: Napló. Szerk.: Oltványi Ambrus. Gondolat, Budapest, 1978.

Szőgyény–Marich László emlékiratai. I. Hornyánszky Nándor cs. és kir. udvari könyomdája, Budapest, 1903.

Táncsics Mihály: *Sajtószabadságról nézetei egy rabnak*. Szerk.: Szigethy Gábor. Budapest, Magvető, 1984.

Toldy István: *A magyar politikai szónoklat kézikönyve*. I. kötet Pest, 1866.

Töltényi Miklós: *Hű tükre a megbukott kanczellaria, helytartótanács és kamara hivatalnokainak*. Bécs, 1848.

Báró Wesselényi Miklós kiadatlan levelei Kossuth Lajoshoz. Közli: Ferenczy Zoltán. In: Történelmi Tár, 1903. 1–33., 161–197., 321–354., 583–607.

Wirkner Lajos: *Élményeim. Néhány lap 1825-től 1852-ig terjedő nyilvános pályám naplójegyzeteiből*. Pozsony, 1879.

Ungarische Zustände. Leipzig, 1847.

Zichy Antal: *Gróf Széchenyi István naplói. Adalék a nagy hazafi jellemrajzához*. Athenaeum, Budapest, 1884.

Zsedényi Ede: *Ungarns Gegenwart*. Reclam, Leipzig, 1845.

Monográfiák, tanulmányok

Andics, Erzsébet: *Metternich und die Frage Ungarns*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

Andics Erzsébet: *Metternich és Magyarország*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

Andics Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben*. I. kötet Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

Anz, Thomas: *Autoren auf der Coach? Psychopathologie, Psychoanalyse und biographisches Schreiben*. In: Christian Klein (szerk.): *Grundlagen der Biographik. Theorie und Praxis des biographischen Schreibens*. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart–Weimar, 2002. 87–106.

Arató Endre: *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon* I. 1790–1840., II. 1840–1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.

Bagi Gábor: *A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések*. Szolnok, 1991.

Ballagi Géza: *A nemzeti államalkotás kora 1815-1847. A magyar nemzet története*. IX. kötet Athenaeum, Budapest, 1897.

Bárány György: *A liberalizmus perspektívái és korlátai az 1843/44-es országgyűlés vallásügyi vitáinak tükrében*. In: Századok 1990. 124. évf. 2. sz. 183–218.

Bayer József: *A konzervativizmus – erények és korlátok*. In: Múltunk 2002. 3–4. sz. 3–33.

Beidtel, Ignaz: *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740-1848*. II. Band 1792–1848. Verlag der Wagner'schen Universitätsbuchhandlung, Innsbruck, 1898.

Békés Márton: *A reformkonzervativizmus lehetősége*. In: Kommentár 2006. 6. sz. 75–91.

Békés Márton: *A konzervativizmus-kutatás nemzeti látószögéről*. In: Kommentár 2007. 5. sz. 61–67.

Bényei Miklós: *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról*. Stúdium, Nyíregyháza, 1994.

Ifj. Bertényi Iván (ism.): Id. Horánszky Nándor: Deák Ferenc lelkialkata és befolyása politikai pályájára. In: Korall 2005. 6. évf. 21-22. sz. 284–299.

Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. XIV. kötet Pozsony vármegye. Apolló Rt., Budapest, 1895.

Braun Sándorné: *Tolna vármegye és a rendi országgyűlések (1807-1847)*. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből 8. Szekszárd, 1978. 125–174.

Cieger András: *Lónyay Menyhért 1822-1884*. Századvég Kiadó, Budapest, 2008.

Cieger András: *A politikus, mint hivatás a 19. századi Magyarországon?* In: Korall 2010. 11. évf. 42. sz. 131–150.

Czinege Szilvia: *Feljegyzés egy iraton: „Az államkancellár úr öföméltósága utasítására ad acta mennek, és annak idején Széchenyi ellen felhasználhatóak lesznek.”* In: Történeti tanulmányok XVI. Debrecen, 2008. 141–165.

Czinege Szilvia: *„Eszembe jut végezetül: minderről Mett[ernich]-hel beszélni.”* In: Történeti tanulmányok. XVII. Debrecen 2009. (2012) 173–204.

Czinege Szilvia: *„Mi ellentétes hitvalláson vagyunk – mindazonáltal nézeteink több dologban egyeznek” – Széchenyi és Metternich 1825-ben.* In: *Juvenilia III. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010. 67–80.

Czinege Szilvia: *Gróf Apponyi György közéleti pályájának első évei.* In: Történeti tanulmányok. XVIII. Debrecen, 2010. (2012) 99–124.

Czinege Szilvia: *Megyei aljegyzőből magyar udvari kancellár – gróf Apponyi György a reformkorban.* In: *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből.* Szerk.: Antos Balázs – Tamás Ágnes. Szeged, 2011. 23–35.

Czinege Szilvia: *Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok – kancellár és kancellária a reformkor végén.* In: *Századok* 2012. 146. évf. 3. sz. 609–652.

Czinege Szilvia: *„Mein verehrter Freund” – Apponyi György és Széchenyi István kapcsolata az 1840-es években.* In: *„Nincs egy igaz barátom se!”. Tanulmányok Széchenyi István politikai kapcsolatainak történetéhez.* Szerk.: Velkey Ferenc. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012. 151–199.

Czoch Gábor: *Pozsony és a „városi kérdés” a reformkorban.* In: Czoch Gábor (szerk.): *„A városok szíverei”: tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról.* Kalligram, Pozsony, 2009. 291–310.

Cordes, Peter: *Die obersten Staatsorgane und die Leitung der auswärtigen Angelegenheiten 1792–1850.* Inauguraldissertation, Graz, 1978.

Csengeri Antal: *Magyar szónokok és statusférfiak.* Budapest, 1851.

Csengeri Antal: *Történeti tanulmányok és jellemrajzok.* II. kötet. Budapest, 1884.

Cserna Anna (szerk.): *Tolna Megyei Levéltár családi iratainak repertóriumai IV. Családi levéltárak repertóriumai. Apponyi család. Apponyi család iratai.* Tolna Megyei Levéltár kiadványa, Szekszárd, 2002.

Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

Csizmadia Andor - Kovács Kálmán - Asztalos László; szerk.: Csizmadia Andor: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.

Csizmadia Andor: *Az adminisztrátori rendszer Magyarországon és a Fejér megyei adminisztrátorság*. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 8. Szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1974.

Csorba László: *Széchenyi István*. Officina Nova, Budapest, 1991.

Deák Antal András: *Széchenyi István szemleútja a Tiszán, tárgyalásai a Tisza-völgyben, a Tiszavölgyi Társulat megalapítása*. In: *Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése*. Tudományos emlékülés Tiszadobon. Magyar Hidrológiai Társaság, Budapest, 1991. 35–41.

Deák István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.

Dénes Iván Zoltán: *Az önrendelkezés érvényessége*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Dénes Iván Zoltán: *Közüggé emelt kiváltságőrzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

Dénes Iván Zoltán: *Szabadság és nemzet: liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. Gondolat, Budapest, 1993.

Dénes Iván Zoltán: *Liberális kihívásra adott konzervatív válasz*. Argumentum Kiadó, 2008.

Dénes Iván Zoltán: *A „fontolva haladás” illúziókeltő érvei és elvei*. In: *Filozófiai Szemle* 1980. 2. sz. 168–195.

Dénes Iván Zoltán: *Konzervatív identitás I. A 19. századi magyar konzervatívok közéleti szerepe és önmagukról kialakított képe*. In: *Világosság* 1982. 23. évf. 6. sz. 344–350.

Dénes Iván Zoltán: *Konzervatív identitás II. A 19. századi magyar konzervatívok közéleti szerepe és önmagukról kialakított képe*. In: *Világosság* 1982. 23. évf. 7. sz. 406–413.

Dénes Iván Zoltán: *Egybeforrasztás vagy elkülönülés? A magyar liberálisok és konzervatívok értékvilága 1830-1848*. In: *Világosság*, XXIX. évf. 11. sz. 766–777.

Dénes Iván Zoltán: *Konzervatív és liberális program (1846-1847)*. In: *A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára*. Szerk.: Dénes Iván Zoltán – Gergely András – Pajkossy Gábor. ELTE BTK, Budapest, 1984. 247–283.

Dénes Iván Zoltán: *A konzervatív nemzetiségi tolerancia látszata és lényege*. In: *Valóság* 29. évf. 1986. 2. sz. 19–36.

Dobszay Tamás: *Az 1843-44. évi országgyűlés kerületi naplója*. In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére*. Szerk.: Gergely Jenő. Budapest, 2000. 83–100.

- Dobszay Tamás: *Jobbágyszabadság és községrendezés az utolsó rendi országgyűlésen*. In: *Magyarhontól az újvilágig. Emlékkönyv Urbán Aladár ötvenéves tanári jubileumára*. Szerk.: Erdődy Gábor – Hermann Róbert. Argumentum, 2002. 207–226.
- Dobszay Tamás: *A szabad községek rendezésétől a szerződött községek felszabadításáig. A községek ügye az 1843/44-es országgyűlésen*. In: *Századok* 2005. 139. évf. 3. sz. 545–584.
- Dobszay Tamás: „Szokjon gyapjas fülök az ezután már gyakrabban hallható igazság szavához.” *A politikai élet verbális közegének átrendeződése a reformkorban*. In: *Századvég* 47. sz. 113–150.
- Domokos Miklós: *Pietro Paleocapa szakvéleménye Vásárhelyi Pál Tisza szabályozási tervéről*. In: *Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése. Tudományos emlékülés Tiszadobon*. Magyar Hidrológiai Társaság, Budapest, 1991. 42–48.
- Dörmögő Tibor: *Czakó Zsigmond és világértelmező drámái*. Budapest, Napkút Kiadó, 2004.
- Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk.: Mezey Barna Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Egedy Gergely: *Konzervativizmus az ezredfordulón*. Magyar Szemle Könyvek, h. n., 2001.
- Engel-Jánosi, Friedrich: *Von der Biographie im 19. und 20. Jahrhundert*. In: Grete Klingenstein – Heinrich Lutz – Gerald Stourzh (szerk.): *Biographie und Geschichtswissenschaft*. Verlag für Geschichte und Politik Wien, 1979. 208–241.
- Erdmann Gyula: *A kormányzat előkészületei az 1839-40-es országgyűlésre*. In: *Történelem és levéltár: Válogatás Erdmann Gyula írásaiból*. Gyula, 2004. 21–40.
- Erdmann Gyula: *Wesselényi Miklós politikai pere és az 1839-40. évi országgyűlés*. In: *Történelem és levéltár: Válogatás Erdmann Gyula írásaiból*. Gyula, 2004. 79–95.
- Erdődy Gábor – Hermann Róbert: *Batthyány – Szemere*. Pannonica, h. n., 2002. 7–164.
- Fallenbüchl Zoltán: *A tiszticímterek története Magyarországon*. In: Dányi Dezső (szerk.): *Történeti Statisztikai tanulmányok* 3. Budapest, 1977. 305–324.
- Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főméltóságai*. Maecenas, 1988.
- Fazekas Csaba: *Katolikus egyháziak „platformja” a Konzervatív Pártban*. In: Molnár András (szerk.): *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*. Tudományos emlékülés. Zalaegerszeg, 1997. június 7. Zalaegerszeg, 1998. 73–112.
- Fazekas Csaba: *Katolicizmus és konzervativizmus a XIX. századi Magyarországon*. In: *Múltunk*, 2002. 3–4. sz. 427–475.
- Fazekas Csaba: *A Konzervatív Párt 1847. március 15-i értekezlete*. In: *Levéltári közlemények* 2003. 1–2. sz. 257–268.

- Fazekas István: *Humanisten und Juristen. Das Personal der Ungarischen Hofkanzlei in der frühen Neuzeit (1526-1690)*. In: Gábor Béli et al. (ed.): *Institutions of legal history with special regard to the legal culture and history*. Publikon, Pécs, 2011. 321-331.
- Fazekas István: *A Magyar Udvari Kancellária (1527-1867) és az Erdélyi Udvari Kancellária (1695-1867) története*. In: Ujváry Gábor (szerk.): *A bécsi magyar nagykövetségi épület*. Magyarország Külügyminisztériuma, Magyarország Nagykövetsége, Bécs, 2012. 49-65.
- Fényes Elek: *Ungarn im Vormärz*. Verlag von Friedrich Ludwig Herbig, Leipzig, 1851.
- Fónagy Zoltán – Dobszay Tamás: *Széchenyi és Kossuth*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.
- Frank Tibor: *Liberális cenzor Metternich Magyarországon: Reseta János*. In: Századok 2003. 137. évf. 5. sz. 1169–1178.
- Friedreich István: *Gróf Széchenyi István élete*. II. kötet. 1840-1860. Szent István Társulat, Budapest, 1915.
- Fülöp Endre: *A tradicionalizmus értelme*. In: Valóság 2000. 43. évf. 9. sz. 1–11.
- Gergely András: *Egy gazdaságpolitikai alternatíva a reformkorban. A fiumei vasút*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Gergely András: *Egy nemzetet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról*. Magvető, Budapest, 1987.
- Gergely András: *Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye*. Helikon, Budapest, 1989.
- Gergely András: *Liberalizmus és nemzet. Eötvös József és a Habsburgok az 1840-es években*. In: Világosság 1990. 31. évf. 1. sz. 1–8.
- Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Gergely András: *Államjogi kapcsolat, államjogi szemléletek az osztrák-magyar együttélés idején*. In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére*. Szerk.: Gergely Jenő. Budapest, 2000. 159-167.
- Gueniffey, Patrice: *A biográfia a megújuló politikatörténetben*. In: Aetas 2000. 15. évf. 3. sz. 136–149.
- Gutai Miklós: *Tolna megye egészségügyének története 1801. és 1831. év között*. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből 6. Szekszárd, 1974. 207–274.
- Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- Hadnagy Albert: *Szekszárd város küzdelme a gimnáziumért 1793-1813*. In: *Válogatás Dr. Hadnagy Albert munkáiból*. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 1. 1991. 120–137.

- Heindl, Waltraud: *A felsőszintű bürokrácia kialakulásáról Ausztriában (1780-1867)*. In: Történelmi Szemle 1987–88. 1. sz. 16–23.
- Heindl, Waltraud: *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Graz, 1991.
- Herczeghy Mór: *Deák Ferenc, mint államférfi, mint szónok, mint honpolgár*. Nyomatott Pollák testvéreknel, Pest, 1867.
- Hock, Carl Freiherrn von: *Der österreichische Staatsrat 1760–1848*. (vollendet und fortgesetzt Hermann Ignaz Bidermann) Wilhelm Braumüller, Wien, 1879.
- Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből*. I–III. kötet Pest, 1868.
- Horváth Zoltán: *Teleki László 1810-1861*. I–II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
- Hudi József: *Táblabírák a reformkori vármegyei közéletben*. In: *Zombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok*. Szerk.: Kövér György. Századvég Kiadó, Budapest, 2006. 39–75.
- Huszi Ernő: *Reformkori törekvések a hazai bankrendszer és hitelügy megteremtésére*. In: *Ezredvég* 1994. 3. sz. 50–56.
- Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus 1790-1848*. Argumentum Kiadó, 2008.
- Kecskeméti Károly – Jean Bérenger: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608-1918*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.
- Kekes, John: *A konzervativizmus ésszerűsége*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Kerekesházy József: *Apponyi*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1943.
- K. Horváth Zsolt: *Naplók és memoárok, mint „lehetséges történelmek”*. In: *Alföld* 2000. 51. évf. 5. sz. 81–99.
- K. Horváth Zsolt: *Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés, mint történelmi probléma*. In: Szekeres András (szerk.): *A történész szerszámosládája*. L'Harmattan Atelier, Budapest, 2002. 81–102.
- K. Horváth Zsolt: *Lehetséges-e a szinoptikus biográfia, s ha nem hogyan?* In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére*. Szerk.: Halmos Károly – Kelemen Judit – Pogány Ágens – Tomka Béla. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 88–99.
- Kontler László: *Az állam rejtelmek. Brit konzervativizmus és a politika kora újkori nyelvei*. Atlantisz Könyvkiadó, h. n., 1997.
- Kornis Gyula: *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata*. I–II. kötet Franklin Társulat, Budapest, 1933.

- Kosáry Domokos: *Kossuth és a Védegylet. A magyar nacionalizmus története*. Athenaeum, Budapest, 1942.
- Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Kovács Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.
- Kovács Endre: *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában*. Gondolat, Budapest, 1973.
- Kovács Ferencz: *Az 1843–44-ki országgyűlés naplói*. In: Acsády Ignác In: Századok 1894. 27. évf. 5. sz. 441–446.
- Kovács Magda: *Fejezetek a cenzúra reformkori történetéből*. In: Lukácsy Sándor – Varga János (szerk.): *Petőfi és kora*. Akadémiai kiadó, Budapest, 1970. 249–287.
- Kövér György: *Biográfia és történetírás*. In: Aetas 2000. 3. sz. 150–156.
- Kövér György: *A biográfia nehézségei*. In: Aetas 2002. 2–3. sz. 245–262.
- Kubinyi András: *Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén*. In: Levéltári Közlemények XLVI. 1975. 59–121.
- Kumlik Emil: *Adalékok a pozsonyi országgyűlés történetéhez (1825–1848)*. Pozsony, 1908.
- Lipthay Sándor: *Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.
- Majtényi György: *Emlékezés és személyiség. Az életút rekonstrukciójáról*. In: Aetas 2002. 2–3. sz. 162–178.
- Mályusz Elemér: *A reformkor nemzedéke*. In: Századok 1923–24. 16–75.
- Mályusz Elemér: *Királyi kancellária és krónikairás a középkori Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
- Mannheim Károly: *A konzervativizmus. Tanulmány a tudás szociológiájáról*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1994.
- Matsch, Erwin: *Die auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720–1920*. Wien, Böhlau, 1986.
- Mayr, Joseph Karl: *Geschichte der österreichischen Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten Metternich*. Wien, Selbstverlag des Haus-, Hof- und Staatsarchivs, 1935.
- Meyer, Thomas: *Stand und Klasse. Kontinuitätsgeschichte korporativer Staatskonzeptionen im deutschen Konservativismus*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1997.
- Mezey Barna: *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Mezősi Károly: *Közelebb Petőfihez*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972.
- Miskolczy Gyula: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*. I–II. kötet Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927–1928.

- Miskolcgy Gyula: *A kamarilla a reformkorszakban*. Franklin Társulat, Budapest, 1938.
- Molnár András: „*Viam meam persequor.*” *Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökséig: politikai életrajz 1807-1848*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- Molnár András: *Zala megye politikai viszonyai az 1840-es évek második felében*. In: Zalai történeti tanulmányok, Zalai Gyűjtemény 35. Zalaegerszeg, 1994. 93–182.
- Molnár András: „*Még a tekintetével is vezényel!*”: *Batthyány Lajos gróf az 1843/44-es országgyűlésen*. In: Levéltári Szemle 46. 1996. 1. szám 3–20.
- Nagy István – F. Kiss Erzsébet: *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1995.
- Nagy Levente: *A konzervativizmus természetrajza*. In: Simon János (szerk.): *Húsz éve szabadon Közép-Európában. Demokrácia, politika, jog*. Konrad Adenauer Alapítvány, 2011. 296–308.
- Niedermüller Péter: *Élettörténet és életrajzi elbeszélés*. In: Ethnographia 1988. 3–4. sz. 376–389.
- Nisbet, Robert: *Konzervativizmus: álom és valóság*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1996.
- Novák Veronika: *A Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága*. Budapest, 2007.
- Oplatka András: *Széchenyi István*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Orosz István: *Széchenyi és kortársai*. Multiplex Media, Debrecen, 2000.
- Paksy Zoltán: *A vármegyei elit politikai orientációja és a konzervativizmus gyökerei Zalában a 19. században*. In: *Memoria rerum: Tanulmányok Bán Péter tiszteletére*. Szerk.: Oborni Teréz – Á. Varga László Eger, 2008. 371-384.
- Pajkossy Gábor: *Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban*. MTA, Történettudományi Intézet, Budapest, 1991.
- Pajkossy Gábor: *A kormányzati „terrorizmus” politikája és az 1839-40. évi országgyűlés*. In: Történelmi Szemle 2006. 1–2. sz. 25–52.
- Pálmány Béla: *Az országgyűlési naplók történetéből 1790-1949*. In: Valóság 1998. 41. évf. 6. sz. 62–75.
- Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja. 1825–1848*. I–II. kötet Argumentum Kiadó – Országgyűlési Hivatala, h. n., 2011.
- Palmer Kálmán: *Gróf Apponyi György*. Pesti Napló, 50. évf. 61. sz. 1899. március 2.
- Pletl Rita: *A döblingi Széchenyi eszmevilága és stílusa*. Kölcsey Intézet, Budapest, 2005.
- Pulszky Ferenc: *Jellemrajzok*. In: Budapesti Szemle 1874. 7. sz. 41–56.
- Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. I. kötet. S. a. r. és bev.: Oltványi Ambrus. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.

- Quinton, Anthony: *A tökéletlenség politikája*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995.
- Raulff, Ulrich: *Das Leben – buchstäblich. Über neuere Biographik und Geschichtswissenschaft*. In: Christian Klein (szerk.): *Grundlagen der Biographik. Theorie und Praxis des biographischen Schreibens*. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart-Weimar, 2002. 55–68.
- Röcklein, Hedwig: *A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiához.”* In: *Aetas* 2002. 2-3. sz. 231–244.
- Rumpler, Helmut: *Österreichische Geschichte 1804-1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. Verlag Carl Überreuter, Wien, 1997.
- Runyan, William M.: *Vita a pszichobiográfiáról*. In: Hunyady György (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 305–339.
- Sarlós Béla: *Deák és Vukovics. Két igazságügy miniszter*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- Sasfi Csaba: *A felsőbb iskolázottság térhódítása a magyarországi késő rendi társadalomban*. In: *Történelmi Szemle* 2008. 2. szám 163–194.
- Scruton, Roger: *Mi a konzervativizmus?* Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- Sebők Richárd: *Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián*. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon*. ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 15–50.
- Siklóssy László: *Az országgyűlési beszéd útja*. Budapest, 1939.
- Schlett István: *A magyar politikai gondolkodás története*. II. kötet *A liberalizmus Magyarországon*. Korona Kiadó, Budapest, 1999.
- Schlitter, Hans: *Aus Österreichs Vormärz*. Band III. *Ungarn*. Amalthea Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1920.
- Schlitter, Hans: *Die Wiener Regierung und die ungarische Opposition im Jahre 1845*. In: *Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs*. Band IV. Wien, 1908.
- Sörös Pongrácz: *A kath. klérus törekvései az 1843/44. országgyűlés egyházi ügyeinek tárgyalása alatt*. In: *Katholikus Szemle*, 1901. 10. sz. 865–890.
- Spira György: *1848 Széchenyi és Széchenyi 1848-a*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
- Srbik, Heinrich Ritter von: *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*. Band I–III. München, 1925–1954.
- Stipta István: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- Szabolcsi Miklós – Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története*. I. kötet 1705–1848. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

- Sybel, Heinrich von: *Die österreichische Staatskonferenz von 1836*. In: Historische Schriften von Heinrich von Sybel. Band 3. Verlag der J. C. Cotta'schen Buchverhandlung, Stuttgart, 1880. 347–371.
- Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Széchen Antal: *Az 1839-40-diki országgyűlésről. (Fiatalkori visszaemlékezések.)* In: Budapesti Szemle 1882. 71. sz. 241–259.
- Szijártó M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Szilágyi Loránd: *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458-1526*. Franklin Társulat, Budapest, 1930.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 1-14. kötet Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése, Budapest, 1891–1914.
- Szita László: *A lutheránus németiség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században*. In: Tolna Megyei Levéltári Füzetek 5. Szekszárd, 1996. 5–163.
- Szokolay Katalin: *Lengyelország története*. Balassi Kiadó, Budapest, 1996.
- Szücs Pál: *A párbaj hatása a politikai közéletre a reformkorban*. In: *Juvenilia III. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 356–369.
- Tamási Anna: *Az Életképek 1846–1848*. Budapest, 1970.
- Takáts József: *Politikai beszédmodok a magyar 19. század elején. A keret*. In: Irodalomtörténeti Közlemények 1998. 5-6. sz. 668–686.
- Takáts Sándor: *Hangok a múltból*. Athenaeum, Budapest, é. n.
- Takáts Sándor: *Emlékezzünk eleinkről*. Genius, Budapest, 1928.
- Takáts Sándor: *Kémvilág Magyarországon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.
- Taylor, Alan John Percivale: *The historian as biographer*. In: Grete Klingenstein – Heinrich Lutz – Gerald Stourzh (szerk.): *Biographie und Geschichtswissenschaft*. Verlag für Geschichte und Politik Wien, 1979. 254–261.
- Tokody Gyula: *A korai német romantikától a Német Konzervatív Párt megalakulásáig. (1798-1876)* In: Múltunk 2002. 3–4. sz. 162–214.
- Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- Vadász Sándor: *A francia konzervativizmus a 19. században*. In: Múltunk 2002. 3–4. sz. 34–71.
- Varga Endre: *A királyi Curia 1780-1850*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- Vargha Gyula: *A magyar hitelügy és hitelintézetek története*. Budapest, 1896.

- Varga János: *A jobbágyszabadítás kivívása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- Varga János: *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. Zalai Gyűjtemény 15. sz., Zalaegerszeg, 1980. (1980a)
- Varga János: *A kormányzervek előkészületei az 1843. évi diétára*. In: Századok 1980. 5. sz. 727–751. (1980b)
- Varga János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840-1843)*. 1. rész In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 11. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1980. 177–243. (1980c)
- Varga János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840-1843)*. 2. rész In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 12. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1981. 155–194.
- Varga János: *Helyét kereső Magyarország: politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Várnagy Antal: *Hőgyész. Községtörténeti monográfia*. II. kötet 1722–1945. Hőgyész Nagyközség Önkormányzata, 1998.
- Vásárhelyi Miklós – Szluha Márton: *Magyar császári és királyi kamarások ősfái 1740-1918*. I. kötet Heraldika Kiadó, Budapest, 2005.
- Vay Dániel: *Magyarország története*. III. kötet Debrecen, 1889.
- Veliky János (szerk.): *Polgárosodás és szabadság. (Magyarország a XIX. században)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.
- Veliky János: *Eötvös József 1843-ban Metternichhez küldött politikai memorandumai*. In: Erdődy Gábor – Hermann Róbert (szerk.): *Magyarhontól az újvilágig. Emlékkönyv Urbán Aladár ötvenéves tanári jubileumára*. Argumentum, 2002. 199–206.
- Velkey Ferenc: *„Párt! Szólj, ki vagy?” Politikai önmeghatározások 1846-47 programjaiban*. In: Molnár András (szerk.): *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*. Zalaegerszeg, 1998. 49–72.
- Velkey Ferenc: *Köri mozgalmak. Pest kulturális-közéleti egyesületei a pártalakulás előszelében (1845-1846)*. In: Könyv és Könyvtár. Debrecen, 2004. 133–163.
- Velkey Ferenc: *Egy párt nélküli pártcímke. Széchenyi István progresszista politikai önmeghatározásának hátteréhez*. In: Széchenyi Magyarországa és Európa. Széchenyi Társaság, h. n., 2004. 32–53.
- Velkey Ferenc: *„a ’la Talleyrand játszottam [?]” Széchenyi István önértékelő dilemmája 1848 márciusában*. In: Történeti Tanulmányok XIII. Debrecen, 2005. 73–95.
- Velkey Ferenc: *Egy „rettentő döntés” hátteréről. Miért „támadt kedve” Széchenyi Istvánnak 1847 őszén „követnek menni”?* In: Történeti Tanulmányok XVI. Debrecen, 2008. 189–238.

- Velkey Ferenc: *Széchenyi (und sein Memorandum unter 30 anderen) im Metternichs Vorzimmer*. In: *Széchenyi, Kossuth, Deák und Batthyány. Studien zu den ungarischen Reformpolitikern des 19. Jahrhunderts und ihren Beziehungen zu Österreich*. Herausgeben von: István Fazekas-Stefan Malfèr-Péter Tusor. Wien, 2011. 27–40.
- Walter, Friedrich: *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Franz II. und Ferdinands I. 1792-1848*. In: *Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs*. Wien, Adolf Holzhausens Nachfolger, 1956.
- Walter, Friedrich: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500-1955*. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Graz, 1972.
- Weber, Max: *A politika, mint hivatás*. In: Max Weber: *Tanulmányok*. Szerk.: Wessely Anna Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Wertheimer, Eduard: *Fürst Metternich und die Staatskonferenz*. In: *Österreichischer Rundschau* Band 10. Wien, 1907. 41-54., 111–128.
- Viszota Gyula: *Széchenyi István politikája 1842-1845-ben*. Franklin, Budapest, 1905.
- Viszota Gyula: *Czakó „Leona” című drámája és a cenzúra*. In: *Vasárnapi újság*. 1913. 60. évf. 40. sz.
- Viszota Gyula: *Politikai eljárás Széchenyi ellen 1835-ben*. In: *Budapesti Szemle* 1925. 53. évf. 199. k. 577. sz. 250–266.
- Völgyesi Orsolya: *Batthyány Kázmér az 1839/40-es és az 1843/44-es országgyűlésen*. In: *Baranyai történelmi közlemények: a Baranya Megyei Levéltár Évkönyve*. 2005. 1. sz. 9–27.
- Völgyesi Orsolya: *Kossuth Lajos és Pest vármegye 1845-ben*. In: *Tanulmányok Pest megye monográfiájához I. Pest Megye Monográfia Közalapítvány*, Budapest, 2005. 101–116.
- Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története 1790-1848*. (Magyarország története tíz kötetben: 5/1.). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
- Wehler, Hans Ulrich: *Geschichte und Psychoanalyse*. In: Hans Ulrich Wehler: *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung: Studien zu Aufgaben und Traditionen deutscher Geschichtswissenschaft*. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1980. 79–94.
- Wehler, Hans Ulrich: *Geschichte und „Psychohistoire”*. In: Hans Ulrich Wehler: *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung: Studien zu Aufgaben und Traditionen deutscher Geschichtswissenschaft*. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1980. 95–105.
- Zelovich Dezső: *Az országgyűlési napló története*. Budapest, 1936.
- Zichy Antal: *Gróf Széchenyi István életrajza*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1896.

Összefoglalók

Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré

Dolgozatomban gróf Apponyi György reformkori pályájának valamint a Magyar Udvari Kancellária ügyintézésnek részleges bemutatására vállalkoztam.

Apponyi György a 19. századi magyar politikai közélet meghatározó alakja volt, tartalmas pályafutása azonban mégsem kapott megfelelő hangsúlyt a szakirodalomban. Ami azért is meglepő, mivel személyében egy olyan hivatalnok–politikusról van szó, aki nemcsak a politikai életben vállalt vezető szerepet, hanem országos méltóságokat is viselt.

A gróf tipikusnak mondható arisztokrata karriert futott be a reformkorban: a hivatalnoki pályát politikai karrierrel ötvözte. Jogi tanulmányai elvégzése után aljegyző lett Tolna vármegyében, majd hivatalnoki állást vállalt a Magyar Udvari Kancellárián. Az 1839–40. évi országgyűlést követően lett a Királyi Kúria királyi tábláján táblabíró, és közben aktívan részt vett a büntetőjogi választmány munkájában is. Az 1843–44. évi diétán vált a „fontolva haladó” konzervatív főrendek vezérszónokává, s az országgyűlést követően második alkancellárnak nevezték ki, hamarosan másodkancellár, majd 1847 novemberében főkancellár lett belőle.

Apponyi György politikusként az 1839–40. évi diétán mutatkozott be, majd a következő diétán már a „fontolva haladó” főrendek vezérszónokává vált. Az országgyűlési tárgyakhoz fűzött hozzászólásaiban a Dessewffy Aurél által kidolgozott „fontolva haladó” eszmerendszert hatékonyan képviselte. Politikai attitűdjére jellemző, hogy elviekben egyetértett az adott területen bevezetendő reform gondolatával, de vagy olyan mérséklő javaslatokkal állt elő, amelyekkel a tervezett reform kivitelezhetetlen lett volna az eredeti elképzelések szerint, vagy pedig nem tett javaslatot a tervek gyakorlati megvalósításának módjára.

A Magyar Udvari Kancellária története a magyar hivaltörténet egyik hiátusa, így a 19. századi intézmény története is. Dolgozatomban a rendelkezésre álló források mennyisége miatt nem vállalkoztam ennek pótlására, csupán betekintést adok a negyvenes évekbeli hivatal működésébe Apponyi személyén keresztül. Kancellári tevékenységét elsősorban azon ügyek kapcsán mutatom be, amelyek többször is megfordultak az asztalán, illetve Bécsben is több ízben foglalkoztak vele: az adminisztrátori rendszer, az 1845-ös horvát incidens, a Védegyelet, a sajtópolitika és cenzúra vagy az erdélyi országgyűlés.

A gróf kancellári szerepvállalásában egyesítette a politikusi és hivatalnoki szerepköröket, és ez nagyban meghatározta karakterét is: lojális, engedelmes és szolgálatkész hivatalnok, valamint kezdeményező, (részletekbe bonyolódó, de abban nem elvesző) elemző politikus volt. Ez meghatározta azon eszközök körét is, amelyeket munkája során alkalmazott: személycserék, lefizetések, tekintélyes mágnások befolyásának felhasználása.

Apponyi beágyazottsága a magyar politikai közéletbe csekély mértékűnek tekinthető, mivel, ha nem volt országgyűlés, akkor nem igazán tartózkodott Magyarországon, jelenléte leginkább a Széchenyi Istvánnal folytatott levelezése és fenntartott munkakapcsolata valamint a Konzervatív Párt alakulása és programja kapcsán ragadható meg.

A források tükrében kancellárságáról árnyaltabb kép rajzolódik ki, mint az eddig a szakirodalom alapján feltételezhető volt: Apponyi egy határozott jellemmel, nagy munkabírással, kiváló szakértelemmel és felelősségtudattal rendelkező kancellár volt, akinek helyzetéből adódóan bizonyos szinten korlátozott volt ugyan a cselekvési szabadsága, de viszonylag önálló tényező volt a magyar politikai életben.

Count Georg Apponyi's public career in the reform era – a bureaucrat–politic portrait

In my dissertation I have undertaken the presentation of count Georg Apponyi's career in the reform era and the administration of the Hungarian Court Chancellery.

Count Georg Apponyi was an influential figure of the Hungarian politics public life in the 19. Century, but his matterful career hasn't had adequate accent in the literature. It is surprising enough, as he was bureaucrat–politic, who took a dominant role not only in politics but he also had national dignities.

Apponyi run a typical aristocrat career in the reform era: he alloyed the civil service course with a political one. After finishing his studies of law, he was deputy clerk in Tolna County, then he took civil service post at the Hungarian Court Chancellery. He was board judge at the royal table of the Royal Curia after the parliament of 1839-40 and he took an active part in the job of the criminal caucus too. He became the keynote speaker of the "considered progressive" conservative peers during the diet of 1843–44. He was appointed to second vice–chancellor after the parliament and he was second chancellor in a short time, and then Lord Chancellor in November 1847.

Georg Apponyi introduced himself as a politician in the parliament in 1839–40, and he was the keynote speaker of the "considered progressive" conservative peers on the next diet. He efficiently represented the "considered progressive" conservative ideology elaborated by Aurel Dessewffy in his comments to the parliamentary objects. The characteristic of his political attitude is that, he accommodated with the idea of the introduced reforms in theory, but he moved such resolutions, which would turn the planned reform to be impractical according to the original idea or he did not move any resolutions for the way to the practical realization of the plans.

The history of the Hungarian Court Chancellery is a hiatus of the Hungarian office–history, and also the history of the institute in the 19 Century. I did not undertake the replacement of this deficiency because of the quantity of the available source; therefore I give introspection in the function of the bureau in the forties across Apponyi's character. I present his activity as a Chancellor through those cases, what often came about his desk, or were concerned with in Vienna too: the administration system, the Croatian incident in 1845, the Protect-union, the media policy and the censorship or the parliament in Transylvania.

Apponyi accreted the role of the bureaucrat and politician in his engagement as chancellor, and this appointed his character too: he was a loyal, conformable and compliant bureaucrat and also an initiative and an analytic politician. This allocated the circle of the instrument too,

which he took during his politic: people exchanges, briberies, application of influence of powerful lords.

Apponyi's attendance was slight in the Hungarian politics public life, because he was not staying in Hungary, when the parliament did not hold a meeting. His presence can be captured by the correspondence and working relationship with count Stephan Széchenyi and by the formation and program of the Conservative Party.

A more detailed picture is outlined about him in the light of the sources, as it is expected this far in the literature. Apponyi was a strong character, a hard-working, high-skilled and responsible chancellor. Although his freedom of action was limited, but he was a relatively self-contained agent in the Hungarian politics life.